

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XVI. YÜZYILDA
OSMANLI HÂKİMİYETİNDE OHRİ LİVASI**

DOKTORA TEZİ

Selçuk URAL

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU

Aralık – 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVI. YÜZYILDA
OSMANLI HÂKİMİYETİNDE OHRİ LİVASI

DOKTORA TEZİ

Selçuk URAL

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

Bu tez 15/12/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Doç. Dr. Adif BİLGİN

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Zekai METE

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Cevdet ŞANLI

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Selçuk URAL

15/ 12 /2011

ÖNSÖZ

“*XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Ohri Livası*” isimli çalışmanın konusu; Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminden itibaren, hem devletin gelişmesi hem de bölgede sağlanan istikrarlı fetih politikasının sonuçlarının net bir şekilde ortaya konmasına katkı sağlamak amacıyla bölge şehirlerinden biri olan Ohri şehridir.

Ohri şehrinin tesis edildiği en erken dönemlerden XVI. yüzyıl sonlarına kadar geçirdiği değişim ve bilhassa Osmanlı Devleti’nin bölgeyi fethi sonrasında burada yaşanan sürecin ortaya konması, çalışmanın en önemli amacıdır. Bu manada, çalışma sırasında sağlanacak veriler ile Osmanlı Balkan hâkimiyetinin hususiyetleri, bölgede gerçekleşen Türk-İslam uygulamalarının metodolojik art alanı ve sonuçları ile Ohri şehri özelinde şehre ait tarihi mirasın ortaya çıkarılması çalışmanın diğer amaçlarını teşkil etmiştir.

Öncelikle, en başından beri bu çalışmanın sınırlarının çizilmesi ve konunun belirlenmesi hususunda değerli fikirlerini ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın **Prof. Dr. Mehmet ALPARGU**’ya, sonrasında çalışmada fikirlerinden istifade ettiğim Sayın **Yrd. Doç. Dr. Cevdet ŞANLI**, **Yrd. Doç. Dr. Galip ÇAĞ**, **Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL**, **Doç. Dr. Arif BİLGİN**, ve Okutman **Adem ARI**’ya, Makedonya’da gerçekleştirdiğim araştırmalar esnasında çok değerli katkılarından dolayı Makedonya Milli Tarih Enstitüsünden sayın **Prof. Dr. Ahmet ŞERİF**’e, Makedonya’da ikamet eden çok değerli akrabalarım Sayın **Reşat BÜLBÜL**, **Agim, Ali** ve **Amir ZULBEAROSKI**’ye ve özellikle de, bu çalışmanın gerek içerik gerekse de şekli açıdan oluşumunun tüm aşamalarında verdiği hoşgörölü, yönlendirici, bilgilendirici ve yapıcı desteği ile çalışmanın nihayete ermesinde en önemli katkıya sahip olan değerli danışman hocam Sayın **Doç. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU**’na teşekkürü bir borç bilirken, doktora tezi hazırlamak gibi sabır gerektiren bu zor süreçte desteğini sürekli hissettiğim ailem, sevgili eşim **Sedef Nazlı URAL** ve biricik oğlum **Efhan Kutay**’a ve ayrıca bu uzun ve yorucu yolculukta çok değerli desteklerini hissettiğim değerli **Suat ALEMDAR**, **Kaan GÜMÜŞEL** ve **Serhat GÖYMEN**’e şükranlarımı sunarım.

Selçuk URAL

15 / 12 / 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	vi
HARİTA LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: OHRİ ŞEHRİNİN VE BALKANLARIN COĞRAFİ KONUMU İLE TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ	8
1.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Ohri Şehri	8
1.1.1. Eski Çağlardan Bugüne Balkanlar Ve Makedonya'nın Coğrafi Konumu	11
1.1.2. Heraklia Antik Şehri Ve Via Egnatia Ticaret Yolu	16
1.1.3. Balkanlara Gerçekleşen İlk Türk Akınları Sırasında Ohri Şehri.....	20
1.2. Ohri Şehrinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş Ve Sonrası	35
1.2.1. Osmanlıların Ohri Şehrini Fethi.....	42
1.2.2. Ohri'nin Fethi Sonrasında Osmanlı İdari Taksimatındaki Yeri.....	48
BÖLÜM 2: XVI. YÜZYILDA OHRİ ŞEHİR MERKEZİ	52
2.1. Şehir Kavramı	52
2.2. Osmanlıda Şehir Kavramı	54
2.3. Ohri Şehir Merkezinde Nüfus.....	60
2.3.1. Nefs-i Ohri'de Müslim Nüfus	61
2.3.2. Nefs-i Ohri'de Gayrimüslim Nüfus.....	66
2.4. Ohri Şehir Merkezinde Eğitim İle Sosyal Kurumlar (Vakıflar) Ve Dini Mabetler ..	69
2.4.1. Ohri Şehir Merkezinde Vakıflar	71
2.4.2. Ohri Şehir Merkezinde Müslümanların Dini Mekânları	79
2.4.2.1. Ali Paşa Camii	80
2.4.2.2. Ayasofya (Fethiye) Camii.....	80
2.4.2.3. Emin Mahmud Camii	82
2.4.2.4. İmaret (Fethiye) Camii	83
2.4.2.5. Gol (Göl) Camii	85

2.4.2.6. Hacı Hamza Camii.....	85
2.4.2.7. Hacı Kasım Camii.....	86
2.4.2.8. Hacı Turgud Camii.....	86
2.4.2.9. Kuloğlu Mehmed Camii.....	86
2.4.2.10. Zeynûlabidin Paşa Camii (Tekke, Çınar Camii).....	86
2.4.2.11. Struga Yolundaki Mescitler	88
2.4.2.12. Haydar Paşa – Haydar Paşa Türbesi	89
2.4.2.13. Sinan Çelebi Türbesi	90
2.4.2.14. Sarı Saltık (Saltuk) Türbesi	91
2.4.3. Ohri Şehir Merkezinde Gayrimüslimlerin Dini Mekânları.....	92
2.4.3.1. Aziz Sofia (Ayasofya) Kilisesi.....	92
2.4.3.2. Aziz Naum Manastırı	93
2.4.3.3. Plaosnik’de Aziz Panteleimon Kilisesi.....	94
2.4.3.4. Tanrı Peribleptos’un Kutsal Annesi Kilisesi.....	95
2.4.3.5. Küçük Aziz Clement Kilisesi.....	95
2.4.3.6. Hastanelerin Kutsal Bakiresi Ve Aziz Nicholas Kilisesi.....	96
2.4.3.7. Aziz Nicholas Gerakomia Kilisesi.....	97
2.4.3.8. Aziz Demetrius Kilisesi.....	97
2.4.3.9. Tanrının Kutsal Annesi Kamensko Kilisesi.....	97
2.4.3.10. Din Bilimci Aziz John Kaneo Kilisesi.....	97
2.5. Ohri Kalesi (Samuel’in Kalesi).....	101
2.6. Ohri Şehir Merkezinde İktisadi Hayat, Hayvancılık Ve Tarım Gelirleri.....	107
BÖLÜM 3: OHRİ ŞEHİRİ ETRAFINDA YERLEŞİM	117
3.1. Ohri Kırsalında Nefse Sahip Olan Nahiyelerin (Kasabaların) Nüfusu	119
3.1.1. Nahiye-i Senat (Nefs-i Senat)	119
3.1.2. Nahiye-i Yukarı Debri (Nefs-i Yukarı Debri).....	120
3.1.3. Nahiye-i Korin (Nefs-i Korin)	121
3.1.4. Nahiye-i Mat (Nefs-i Mat)	122
3.1.5. Nahiye-i Akçahisar (Nefs-i Akçahisar).....	123
3.2. Ohri Kırsalındaki Diğer Nahiyelerde Nüfus.....	124
3.2.1. Nahiye-i Viryar.....	125

3.2.2. Nahiye-i Pirlepe.....	127
3.2.3. Nahiye-i Virçe	128
3.2.4. Nahiye-i Mokri.....	130
3.2.5. Nahiye-i Gora.....	131
3.2.6. Nahiye-i Aşağı Debri.....	133
3.2.7. Nahiye-i Delkovik	141
3.2.8. Nahiye-i Jupe	143
3.2.9. Nahiye-i Çirmenliçe	144
3.2.10. Nahiye-i Reka.....	145
3.2.11. Nahiye-i Mat.....	146
3.2.12. Nahiye-i Evrake.....	150
3.2.13. Nahiye-i Akçahisar	151
3.2.14. Nahiye-i Sarıgöl	157
3.2.15. Nahiye-i Korin.....	158
3.2.16. Nahiye-i Bende.....	159
3.2.17. Nahiye-i Karlı.....	161
3.2.18. Nahiye-i Ohri.....	163
3.3. Ohri Kırsalında Köyler Ve Nüfusları	177
3.3.1. Müslim Nüfus.....	188
3.3.2. Gayrimüslim Nüfus	191
3.4. Ohri Kırsalında Karye Gelirleri.....	193
3.4.1. Haslar, Zeametler Ve Tımarlar	193
3.4.2. Mezralar Ve Çiftlikler.....	203
3.5. Ohri Kırsalında İktisadi Hayat, Hayvancılık Ve Tarımsal Üretim.....	206
3.5.1. Tarımsal Faaliyetler Ve Hayvancılık	206
3.5.2. Madencilik (Kükürt Üretimi).....	210
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	214
KAYNAKLAR	222
EKLER.....	243
ÖZGEÇMİŞ.....	286

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
GDAA:	Güneydoğu Avrupa Araştırmaları
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
RMD	: Rumeli Muhasebe Defteri
TD	: Tapu (Tahrir) Defteri
KK	: Kamil Kepeci Tasnifi
MAD	: Maliyeden Müdevver Defter
MD	: Mühimme Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TKAE	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
Msl	: Müslim
Gbr	: Gebran
Müc	: Mücerred
Bv	: Bive
v	: Veled-i
Vel	: Veledan-ı
b	: İbn-i
Nd	: Nam-ı Diğer
Br	: Birader-i
Ber	: Berader'an, Birader'an

Derb : Derbend

h : Hüküm

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: XVI. Yüzyılda Ohri’de Görevli Bazı Sancak Beyleri.....	51
Tablo 2: 1569 Tarihinde Makedon Şehirlerinde Müslüman Nüfus Ve Mühtediler	66
Tablo 3: Nefs-i Ohri Gayrimüslim Mahalleleri Ve Nüfusları (1530).....	67
Tablo 4: Merhum Sinan Çelebi Vakfı Gelirleri.....	72
Tablo 5: Merhum Ahmed Bey Biraderi Bayezid Paşa Vakfı Gelirleri.....	73
Tablo 6: Merhum Süleyman Bey Vakfı Gelirleri	73
Tablo 7: Merhum İskender Bey Vakfı Gelirleri	74
Tablo 8: Merhum Babaali Vakfı Gelirleri.....	74
Tablo 9: Karaca Ve Hamza Vakfı Gelirleri.....	75
Tablo 10: Merhum Hoca Hızır Bey Vakfı Gelirleri.....	75
Tablo 11: İbrahim Vakfı Gelirleri.....	76
Tablo 12: Silahdar Mahmud Vakfı Gelirleri	76
Tablo 13: Kıtvetü’s Süleha Mevlana Şeyh Hacı Kasım Vakfı Gelirleri.....	76
Tablo 14: Sinan Ve Mustafa Çelebi Mülkleri Gelirleri	76
Tablo 15: Şah Nevaz Hatun Malikânesi Gelirleri.....	77
Tablo 16: Ohri Şehri Vakıflarının Kaynakları Ve Gelirleri	78
Tablo 17: Balkanlarda Osmanlı Mimari Eserleri.....	99
Tablo 18: XVI. Yüzyılda Ohri’de Görevli Bazı Kale Görevlileri	104
Tablo 19: XVI. Yüzyılda Ohri Livası Kalelerindeki Silah Ve Teçhizatlar.....	106
Tablo 20: Nefs-i Ohri’de Has Toprakları Ve Gelirleri	109
Tablo 21: Nefs-i Senat Nüfusu (1519).....	120
Tablo 22: Nefs-i Yukarı Debre Nüfusu (1519)	121
Tablo 23: Nefs-i Korin Nüfusu (1519).....	122
Tablo 24: Nefs-i Mat Nüfusu (1530)	122
Tablo 25: Nefs-i Akçahisar Nüfusu (1530).....	123
Tablo 26: Viryar Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Karyeleri İle Nüfusu (1519)	125
Tablo 27: Pirlepe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)	127
Tablo 28: Vırçe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519) .	128
Tablo 29: Mokri Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519)	130

Tablo 30: Gora Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519)..	132
Tablo 31: Aşağı Debre Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	134
Tablo 32: Debre Nahiyesinde Tımar Geliri Olarak Kaydedilen Köyler Ve Nüfusları (1519).....	136
Tablo 33: Delkovik Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	141
Tablo 34: Jupe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)..	143
Tablo 35: Çirmenliçe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	144
Tablo 36: Reka Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519)..	145
Tablo 37: Mat Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)...	146
Tablo 38: Mat Nahiyesinde Has, Tımar Ve Zeamet Kaydedilen Köyler İle Nüfusları (1530).....	148
Tablo 39: Evrake Nahiyesi Tımarlı Sipahileri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	150
Tablo 40: Akçahisar Nahiyesi Tımarlı Sipahileri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)	151
Tablo 41: Akçahisar Nahiyesinde Has, Tımar Ve Zeamet Kaydedilen Köyler İle Nüfusları (1530)	153
Tablo 42: Sarıgöl Nahiyesi Tımarlı Sipahileri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	158
Tablo 43: Korin Nahiyesi Tımarlı Sipahileri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	158
Tablo 44: Bende Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519)	159
Tablo 45: Karlı Nahiyesi Tımarlı Sipahileri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519).....	161
Tablo 46: Ohri Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu(1519)...	163
Tablo 47: Ohri Nahiyesinde Has Olarak Kaydedilen Köyler Ve Nüfusları (1530).....	166
Tablo 48: Ohri Livası Nahiyeleri Genel Nüfusu (1519).....	171
Tablo 49: Ohri Livası Nahiyeleri Genel Nüfusu (1530).....	172
Tablo 50: Ohri Liva Kale Görevlilerinin Tımarları (Köyler) Ve Nüfusları (1519).....	173
Tablo 51: Ohri Liva Kale Görevlilerinin Tımarları (Köyler) Ve Nüfusları (1530).....	176
Tablo 52: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Toplam Köy Sayıları.....	178
Tablo 53: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Kayıtlı Köy ve Mezra İsimleri.....	179
Tablo 54: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında 100 Haneyi Geçen Köy Sayıları	187

Tablo 55: XVI. Yüzyılda Ohri Kırsalında Aşağı-Dolna Ve Yukarı-Gorna İfadeleriyle Kaydedilmiş Nahiye İle Köyler.....	188
Tablo 56: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Müslümanların da Yaşadığı Köy Ve Hane Sayıları.....	188
Tablo 57: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Gayrimüslimlerin Yaşadığı Köy Ve Hane Sayıları.....	192
Tablo 58: Ohri Kırsalındaki Zeametler Ve Gelirleri (1519).....	195
Tablo 59: Ohri Kırsalında Tımarlar Ve Gelirleri (1519).....	197
Tablo 60: Ohri Kırsalındaki Gelirler (1530).....	200
Tablo 61: Ohri Livası Kalelerindeki Görevliler Ve Tımar Gelirleri (1519).....	201
Tablo 62: XVI. Yüzyılda Ohri Kırsalında Yer Alan Mezraa Ve Çiftlikler İle Gelirleri.....	204

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Makedonya'da Osmanlı Fethi Sonrasında (XV-XVI. Asır) Müslüman Nüfusun Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler	65
--	----

Tezin Başlığı: “XVI. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Ohri Livası”	
Tezin Yazarı: Selçuk URAL	Danışman: Doç. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU
Kabul Tarihi: 15/12/2011	Sayfa Sayısı: xii (ön kısımlar) + 243 (tez) + 40 (ekler)
Anabilim dalı: Tarih	Bilim dalı: Yeni-Yakınçağ Tarihi
<p>Balkanlar Osmanlı Devleti açısından her zaman önem arz eden bir bölge durumunda olmuştur. Kuruluş devrinden itibaren sistemli ve kapsamlı bir yerleşime tabi tutulan bölgede Osmanlı idaresi ile meydana gelen değişimin ortaya konması bu manada önemli bir gerekliliktir.</p> <p>Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devletinin Balkan hâkimiyeti ile birlikte bölgede değişen ve gelişen fiziki unsurların tespitidir. Ayrıca Osmanlı şehirciliği bağlamında Makedonya'nın Ohri şehrindeki Müslim-Gayrimüslim unsurların yerleşik düzenleri, nüfusları, iktisadi faaliyetleri hakkında bölgesel tespitler yapmaya çalışmaktır.</p> <p>XVI. yüzyılda Balkanlar büyük ölçüde fethedilmiş ve artık Osmanlı şehirciliği bir karakter olarak bölgeye hâkim olmuştur. Bu çalışma bahsi geçen şehir karakterinin özellikle Ohri şehri özelindeki tezahürünü bu dönemdeki haliyle ortaya koymayı amaçlamıştır. Bir diğer amaç ise; Osmanlı Devletinin özellikle fetih sürecine girişiyle birlikte başlattığı tahrir geleneği sayesinde; tahrir dokümanları, arşiv vesikaları ile birlikte yerli ve yabancı araştırmacıların eserlerinin de tetkik edilmesiyle, bölgedeki siyasal ve sosyo-kültürel durumu tespit edebilmektir.</p> <p>Çalışmanın kapsamı yukarıda bahsedilen yüzyıl içerisinde Ohri şehrinin sosyal, kültürel ve iktisadi durumu ile sınırlıdır. Ayrıca çalışmanın kullanılan kaynaklar noktasında aldığı şekil, günlük hayata dair subjektif verilerden oluşmaktan öte daha çok tahrir defterleri ve diğer arşiv dokümanlarının izin verdiği ölçüde istatistikî bir döküm şeklindedir. Yer isimleri, iktisadi veriler ve tablolar ile bazı nüfus grafikleri bu istatistikî dökümün bir sonucudur. Elde edilen veriler ışığında; Osmanlı idaresinin, Makedonya ve Ohri bölgesine ne zaman ve ne şekilde yerleşmeye başladığı, şehrin fethi sonrasında meydana gelen fiziki değişim ve halkının sosyal yapısında meydana gelen değişim süreci ve Osmanlı klasik döneminde Ohri merkezi ve taşrasında iktisadi hayat aydınlatılmaya çalışılmıştır.</p> <p>Çalışma sonunda, bölgenin fethi sonrasında zamanla artan Müslüman nüfusun ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin nüfusunun oluşturduğu denge, bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin sona erişine kadar devam etmiştir. Ayrıca iktisadi yaşamın temelini bölgede yer alan ve Avrupa için de son derece önemli olan Ohri Gölü ve beraberinde gelişen hayvancılık ve fiziki şartların elverdiği ölçüde tarımın oluşturduğu net bir şekilde görülmekle birlikte ürünlerin çeşitliliği şehrin akarsu ve fiziki özelliklerinin parçalı bir yapı gösterdiğine işaret etmektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Makedonya, Ohri	

Title of the Thesis: “XVI. the Ottoman Domination in the Liva of Ohrid”	
Author: Selcuk URAL	Supervisor: Doc.Dr. Ebubekir SOFUOGLU
Date: 15/12/2011	Nu. Of Pages: xii (pre text) + 243 (text) + 40 (appendices)
Department: History	Subfield: Date of new-modern era
<p>Balkans has always been an important region for Otoman Empire. In the region which was dedicated to a systematic and extended settlement since foundation phase, it is necessary to indicate the change in Otoman rule.</p> <p>The purpose of this study is to indicate changing and developing physical phonemena in the region with Ottoman rule in Balkans. it is also aimed to make regional observations about muslim and non-muslim communities' settlement, population and financial activities in Ohri, Macedonia with Ottoman urbanisation concept.</p> <p>Balkans was mostly conquered in 16th century and Otoman city planning took over the region as an important power. The current study aimed to state the city planning style especially in Ohri. Another purpose of the current study is to indicate political and socio-cultural situation by focusing on the works of foreign researchers, Tahrir documents and writing of Tahrir documents for this region especially with rise of Ottoman conquest process.</p> <p>The content of the study is limited to the situation of the city in the mentioned century. Also,the study is based on statistical data and manuscripts. Subjective data related to daily life was ignorized. Local place names, financial data, artworks and some population graphics are the results of this statistical document. In the light of current data, it was understood how Ottoman rule took part in Ohri region and Macedonia. After the conquest of this area, financial and social changes were tried to be shown with this research. Financial life was tried to be illuminated in Ohri city center and suburbs.</p> <p>At the end of the study, the population balance between muslims and non-muslims lasted till the end of the rule of Ottoman Empire in the mentioned area. Lake Ohri which is inside of financial life and important for Europe, animal breeding and farming can be seen clearly in this study.</p>	
Keywords: Ottoman Empire, Balkans, Macedonia, Ohrid	

GİRİŞ

Balkan siyasi coğrafyası, bölgeye göç yoluyla yerleşip yüzyıllarca yaşayan gerek Türk gerekse Slav ırkları açısından ve Osmanlı Devletinin kuruluş merhalesini tamamlamasından hemen sonra belirlediği genişleme ve ilerleme yönü açısından Türklerin, Slavların ve birçok ırkın son derece önem verdiği bir coğrafya konumunda olmuştur. Balkanlarda yer almış birçok ırk ve bu ırkların peşi sıra birbirlerini etkileyerek hatta ortadan kaldırarak kurdukları devletler, bu devletlerin ve bölgede siyasi inkişafı oluşturan bunca farklı kültür unsurlarının bölgede yer almasına rağmen, hem Bizans İmparatorluğu hem de Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti dönemlerinde söz konusu siyasi alan ve yaşanan gelişmeler bugüne kadar yeterince incelenememiştir. Bu tarzda yapılmış birçok kıymetli araştırmaya rağmen, Balkanlar siyasi, sosyo-kültürel ve tarihi yapısının tam manasıyla aydınlatılamamış olması ise, bölgede gerçekleşen son derece karışık ve yoğun siyasi istikrarsızlık dönemleri ve bu istikrarsızlık dönemlerinin sebep olduğu imkânsızlıklar, bölgede konuşulan yöresel manadaki dillere hâkim olan araştırmacıların yetersizliği, bölgeyi içeren kaynakların taraflı tutumları gibi birçok olumsuz sebebe bağlanabilir.

Çalışmanın Konusu

“XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Hâkimiyetinde Ohri Livası” adlı çalışmanın konusu, bahsi geçen hâkimiyet dönemi ve bugün dahi Balkanlar ile Makedonya’nın son derece önemli bir şehri konumunda olan Ohri’nin, Osmanlı egemenliğindeki siyasi, içtimai ve iktisadi yapısını ortaya koymaktır.

Bu vesileyle Osmanlılar için önemi zikredilmeye çalışılan Balkanların, Makedonya toprakları içerisinde yer alan Ohri şehri, bu çalışmanın merkezi kabul edilmiştir. Osmanlıların Balkanlara doğru genişleme göstermeye başlaması ve içerisinde Ohri’nin de yer aldığı Makedonya topraklarını fethetmesiyle bölgede değişen dengeler, yine Ohri şehrinin demografik, iktisadi ve siyasi yapısındaki değişiklikler ile aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı Arşivleri ve birçok yerli yabancı araştırmacının eserlerinden yararlanılarak ortaya çıkarılan çalışmanın temelini teşkil eden ana konu, şehrin XVI. yüzyıldaki siyasi, fiziki, sosyal, kültürel ve dini manadaki durumu olmuştur. Bugüne değin Ohri şehri merkezli çalışmaların genellikle yabancı araştırmacılar ve yeterli arşiv dokümanlarıyla incelenmemiş olmasından ötürü, Balkanlar ve özellikle Ohri şehrinin içerisinde bulunduğu bölgenin Osmanlı egemenliği altında geçirdiği dönemlerin ve etkilerinin tam manasıyla aydınlatılamamış olmasına neden olmuştur. Netice itibariyle bu çalışma, yüzyıllarca bölgede yer almış ve Balkanların siyasi, sosyal, dini ve kültürel açıdan şekillenmesine önemli etkiyi yapmış Osmanlı Devleti'nin, Balkanlardaki egemenliğinin etkilerinin daha sağlıklı çıkarılabilmesinde bir kaynak durumunda olacaktır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmada temel amaç, Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasını tamamladıktan hemen sonra özellikle fetih sürecine girişle birlikte başlattığı tahrir geleneği sayesinde, fethettiği yerleri tek tek büyük bir titizlikle kayda geçirmiş olmasından yola çıkarak, tahrir dokümanları ile birlikte diğer arşiv dokümanları ve yerli-yabancı araştırmacıların eserlerinin de tetkik edilmesiyle, Osmanlı tarihinin siyasal, dini, sosyal ve kültürel anlamdaki bölgedeki durumunu tespit edebilmektir.

Aynı zamanda bir tez olması açısından çalışma, Osmanlı Türklerinin Balkanlara yerleşmesiyle birlikte, bölgenin daha önceki devletler hâkimiyetinde geçirdiği dönemlere göre yaşanması rahat, müreffeh ve sosyal, kültürel hatta dini özgürlük çağı idrak ettiğini ortaya koymak amacı taşımaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma, Balkanlar ve farklı bölgelerle ilgili olarak yapılmış araştırmalara verilen ortak isim olan bir şehir çalışması durumundadır. Ancak diğer araştırmalara göre gerek seçilen bölgenin Balkanlar ve Doğu Avrupa ile alakalı olarak son derece önemli bir stratejik konuma sahip olması, gerekse Ohri'nin demografik yapısı ve bölgesel iktisadi ve içtimai konumundan ötürü farklı bir pozisyonda yer alması gibi özelliklerinden dolayı dikkat çekici bir araştırma olmuştur.

Çalışmaya temel teşkil eden yöntem, temelinde tahrir defterleri olan arşiv verilerinin incelenip değerlendirilmesi şeklinde açıklanabilir. Ayrıca, bölgesel anlamda benzer tarzda hazırlanmış kaynakların da değerlendirilmesi, çalışmanın önemli bir yöntemi durumundadır. Çalışmanın ve benzer konulu eserlerin, Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, sosyal ve kültürel tarihi açısından aydınlatıcı bir noktayı teşkil ettiğine inanılmaktadır.

Tezin ilk bölümü, Ohri şehrinin geçirdiği siyasi tarih sürecini kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde bölgede Osmanlılar öncesi egemen topluluklardan olan Slav ırkları, daha sonrasında bölgede etkili olmaya başlayan Türk kavimleri ve en nihayetinde de Osmanlıların egemenliği ile beraber başlayan siyasi tarihi süreç aktarılmaya çalışılmıştır.

Yine ilk bölüm içerisinde, Ohri şehrinin Osmanlılar tarafından fetih süreci, ayrıca şehrin ve bölgenin Osmanlıların egemenliğine girmesiyle birlikte, burada uygulamaya çalıştıkları idari yapı ile Ohri şehrinin bu taksimatlandırma içerisindeki yeri ve konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm ile birlikte de, şehir kavramı ve Osmanlılarda “nefs” olarak adlandırılan şehir merkezi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ayrıca farklı başlıklar altında Osmanlılardaki şehir kavramı ve anlayışı da aktarılmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle Osmanlıların şehir kurmaya başlamaları ile birlikte fethettikleri bölgelere ve şehirlere nüfus, iktisadi, içtimai ve idari manada ne gibi katkılar sağladıkları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Yine bu bölümde Ohri şehir merkezindeki nüfus yapısı üzerinde, Müslim ve gayrimüslim ahali merkez alınarak durulmuştur. XVI. yüzyıl içerisindeki değişik tarihler açısından Ohri şehir merkezinin nüfus yapısı ve değişimleri ile bu değişimlerin sebepleri ortaya konularak, bu anlamda değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Aynı bölüm içerisinde Osmanlıların bölgeyi fethi ile birlikte bölgede kurdukları vakıflar, dini mabetler de ayrı başlıklar altında aktarılmaya çalışılmıştır. Burada dini mabetler konusunda, merkezde sadece İslam mabetleri değil Hıristiyanlık inancı açısından da önemli sayılan kilise ve manastırlar da yer almıştır. Ayrıca Ohri şehrinin önemli sembollerinden olan Ohri Kalesi (Samuel'in Kalesi) hakkında da tafsilatlı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Yine ikinci bölüm içerisinde şehir merkezindeki iktisadi yapı hakkında da bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Bu iktisadi yapı, hem zirai faaliyetler hem de Ohri Gölü merkezli gelişme gösteren hayvancılık (özellikle dalyanlar merkezli gelişen balıkçılık faaliyetleri noktasında) başlıkları altında verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devletinin Ohri şehir merkezinden sağladığı vergi gelirleri üzerinde de durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Ohri şehir merkezi dışında kalan kırsal bölgeler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Yine başlıklar altında ve nahiyeler ve köyler bazında nüfus ve değişimleri ile iktisadi durum aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bölüm içerisinde Ohri topraklarının has, zeamet ve tımar olarak taksimatlandırılması ile zaimler ve sipahilerin gelirleri üzerinde de durulmuştur. Ayrıca ikinci bölüm içerisinde yer alan Ohri Kalesi haricinde kalan bölge kaleleri ile kalelerdeki mustahfizlerle, kalelerin içerisinde yer alan teçhizatlar hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün son kısmında da, Ohri kırsalının tamamını içerisine alan iktisadi yapı hakkında değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. İktisadi yapı ikinci bölümde olduğu gibi yine zirai faaliyetler ve hayvancılık merkezli ele alınmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmelerin tamamında, XVI. yüzyıl içerisindeki çeşitli tarihlerdeki gerek nüfus gerekse iktisadi durumla ilgili olarak, bölgede yer alan bazı şehirlerle de karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölüm içerisinde bölgenin iktisadi yapısına destek olması açısından önemli bir yeri olan kükürt madeni ve gelirleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Çalışma XVI. yüzyılda Ohri şehrinin siyasi, içtimai, iktisadi ve dini yapısını aydınlatmak amacıyla olduğundan, bahsi geçen dönemlere ait arşiv kaynakları, bölgeye ait yerli ve yabancı kaynakların taranması ve incelenmesi bölgenin tarihsel geçmişini son derece net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Arşiv Vesikaları

Çalışma ağırlıklı olarak bugünkü siyasi sınırları Makedonya olan Ohri şehri ile alakalı arşiv vesikalarına dayalı bulunmaktadır. Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Ahkâm Defterleri gibi belirtebileceğimiz birçok vesika

bölgenin sosyo-kültürel ve iktisadi yapısı hakkında son derece önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

A. Tahrir Defterleri (Kayıtları)

Çalışmamızda yararlandığımız tahrir defterleri ait oldukları tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

81 Numaralı Tahrir Defteri: I.Selim dönemi ve 1519 tarihli olan defter, bir mustahfız tımar defteri olarak kaydedilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Tahrir Defterleri katoloğunda, “*Ohri Livasının ve kalelerindeki mustahfızlara aid tımarların icmal defteri*” olarak kaydedilen defterde, dönemin liva genelindeki nahiyeleri, köyleri, kaleleri ve bu kalelere kaydedilmiş mustahfızlara ait tımar toprakları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Defterin numaralandırılmış 12, 81. varakları boş olup¹ bunlar ile birlikte toplam 111 varak olarak kaydedilmiştir.

367 Numaralı Tahrir Defteri: Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) düzenlenmiş bir defter olarak kaydedilmiştir. Arşiv katoloğunda tam tarihi belirtilmemekle birlikte gerek defterde yer alan bazı der-kenar kayıtlarından yola çıkarak ve gerekse de 2001 yılında yayımlanan “*370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri*” isimli çalışmanın verdiği bilgilerle, bu tahrir defterinin hazırlanış tarihinin 1530 yılı olduğu kabul edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri kataloğunda, “*Karlili, Tırhala, Ağrıboz, Mora, Rodos, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan livaları mufassal tahrir defteri*” şekliyle kaydedilen defterde çalışmanın ana konusunu teşkil eden Ohri Livasının nahiyeleri, köyleri ile kaleleri ve bu topraklar üzerinde sipahilere kaydedilmiş tımar ve zeametler hakkında bilgiler yer almaktadır.

Defterin numaralandırılmış 1, 20, 49, 57-61, 104-109, 114-117, 133-135, 154, 164, 183, 190-193, 200-203, 221-223, 257-259, 274, 339, 356, 357, 364-367, 391, 403, 423-431. varakları boş olup bunlar ile birlikte toplam 452 varak olarak kaydedilmiştir. Defter içerisinde Ohri Livasına ait olan bölüm 368-422. varaklar arasında yer almaktadır.

¹ Bu boşlukların daha sonra yapılacak eklemeler için tedbir amaçlı bırakıldığı düşünülmektedir.

664 Numaralı Tahrir Defteri: III. Murad döneminde (1574-1595) düzenlenmiş bir defter olarak kaydedilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri kataloğunda, “*Paşa, Tırhala, Avlonya, Silistre, Niğbolu, Ohri, İnebahtı, Sığıla ve sair livalardaki padişah vüzerâ ve sultanlara aid hasları havi mufassal tahrir defteri*” olarak kaydedilen defterde Ohri Livasına kaydedilmiş has topraklarıyla alakalı ekonomik veriler yer almaktadır. Defter içerisinde Ohri Livasına ait olan bölüm 69-71. varaklar arasında yer almaktadır.

Ohri şehri ile ilgili doğru değerlendirmeler yapabilmek açısından, gerek Ohri şehrine ait değişik tarihlerdeki, gerekse bölgede yer alan diğer bazı şehirlerin verilerini içeren tahrirler de ayrıca incelenmiştir. Bunlar 12, 86, 232 numaralı tahrir defterleridir.

B. Maliyeden Müdevver Defterler

Çalışma sırasında faydalanılan kaynaklardan biri de *Maliyeden Müdevver Defterler*dir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde büyük oranda bilgisayar ortamına aktarılmış olan bu defterler maalesef ki dağınık bir şekilde kaydedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu defterlerden faydalanacak bir araştırmacının uzun ve meşakkatli bir çalışma ile karşı karşıya kalacağı açıktır.

Araştırmanın ana kaynağını tahrir defterleri oluşturmakla birlikte, maliyeden müdevver defterler üzerinde taramalar da yapılmıştır. Ohri ile ilgili de bilgiler içeren defterler içerisinde 12, 16, 55, 5625, 6874 nolu defterler de yine tımar tevcihi ve gayrimüslim nüfusu ile alakalı önemli bilgiler sunmaktadır.

C. Maliye Ahkâm Defterleri

Çalışmada kullanılan bir diğer arşiv vesikası ise Divan-ı Hümayun Ahkâm Defterleri olmuştur. Özellikle 61 ve 62 numaralı defter kayıtları ile birlikte 7534 ve 19322 numaralı defterlerin kayıtlarından faydalanılmıştır.

D. Mühimme Defterleri

Osmanlı Devleti merkezi teşkilatında, bugünkü "Bakanlar Kurulu" vazifelerini icra eden makam, “Divân-ı Hümayun” dur. Bilindiği gibi, her dîvan toplantısında müzakere edilen dâhilî ve haricî meselelere ait hükümlerin içtimaî, malî ve örfî kararların kaydedildiği defterlere "Mühimme Defteri" denir.

Bütün devlet işlerine ait sadır olan hüküm ve fermanlar tarih sırasına göre bu defterlere kaydedilirdi. Halen Başbakanlık Devlet Arşivi'nde mevcut 961-1323/1553-1905 yıllarına ait 263 adet mühimme defteri mevcuttur. Çalışma sırasında faydalanılan mühimme defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 14, 16, 24, 26, 30, 31, 39, 45, 49, 51, 58, 63, 64, 71 numaralı olarak kaydedilenlerdir.

E. Araştırma Eserleri

Ohri şehrine ait çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu çalışmanın ileriki safhalarında örnekleri ile net bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu manada özellikle sadece Ohri şehrine ait olarak Türkiye'de hazırlanmış bazı eserler içerisinde Muhammed Aruçi'nin "Ohri" makalesi, Semavi Eyice'nin "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri" isimli makalesi, Abdülkadir Hayber ve Yaşar Aydemir'in Ohri Arşivi Türkçe Yazmalar Kataloğu isimli çalışmaları anılabilir.

Çalışmamızda kullanılan eserlerden bir kısmı eski Yugoslavya ve şimdiki Makedonya'da hazırlanmış eserlerdir. Özellikle Sokolovski'nin *Türski Dokumenti-Opshirni Popisni Defteri* serisi önemli bir çalışmadır². Bunların dışında Aleksandar Stoyanovski'nin çalışmaları özellikle bölge araştırmacılarının Osmanlı hâkimiyetine bakışı ile alakalı önemli veriler sunmaktadır³.

Şehre ait münferit çalışmaların kısıtlı olması durumu, bölgeyle alakalı daha genel manada hazırlanmış çalışmalardan faydalanılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Hammer, Jorga, Uzunçarşılı gibi klasik Osmanlı tarihleri içerisinde Ohri şehrine ait kısımlar ile birlikte yerel kaynaklardan elde edilen bilgiler bilhassa şehrin Osmanlıların eline geçişi ve sonrası için mühim çıkarımlar sağlamıştır.

² M. Sokoloski, M (1973), *Türski Dokumenti-Opshirni Popisni Defteri od XV vek*, II, Üsküp.; M. Sokoloski, M (1973), *Türski Dokumenti-Opshirni Popisni Defteri od XV vek*, III, Üsküp.; M. Sokoloski, (1984), *Türski Dokumenti-Opshiren Popisen Defter za Skopskiot Sandjak od1568 / 69 Godina*, IV, Üsküp.

³Aleksandar Stoyanovski, (1981), *Gradovite na Makedonia od krayot na 14 do 17 vek*, Skopje.

BÖLÜM 1: OHRİ ŞEHRİNİN VE BALKANLARIN COĞRAFI KONUMU İLE TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Ohri şehri, eski çağlardan bugüne bağlı bulunduğu coğrafyanın en önemli şehirlerinden biri konumundadır. Şehir, geçirdiği tarihi süreç içerisinde birçok devlet için bir merkez konumunda olurken, diğer devletlere yapılacak akınlar için ve orta Avrupa'ya giriş anlamında da son derece stratejik bir konum icra etmiştir. Ohri şehri aynı zamanda sahip olduğu Ohri Gölü sayesinde su kaynakları anlamında ve günümüzde bölgenin en önde gelen turizm merkezi olarak yer aldığı coğrafyada ün kazanmıştır. Ohri şehri bu zikredilen özellikleri dışında mevki bakımından ticaret yolları üzerinde olmasının getirdiği önemi de taşımaktadır. Bu özellikleri itibarıyla şehrin tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim, Osmanlı Devleti dönemi idaresindeki Ohri şehrinin kıymetinin ortaya konulması açısından son derece önemlidir.

1.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Ohri Şehri

Balkanlar siyasi coğrafyası içerisinde yüzyıllardır var olan Ohri şehri, bugün Makedonya Devleti sınırları içerisinde bulunmaktadır. Ohri'nin içerisinde yer aldığı alan, esasında Balkanlar olarak bilinen yerdir. Balkan siyasi haritası üzerinde son derece stratejik bir konuma sahip olan Ohri şehri, bir tepenin yamacında, daha antik çağda kendisiyle aynı ismi taşıyan gölün kıyısında, antik Liknidos şehrinin yerinde kurulmuştur (Acaroğlu, 2000:179).

Ohri'nin antik dönemlerdeki, bugünkü Ohri'nin 25 km güneydoğusunda harabeleri bulunan, Heraklia Lychnidus (Lignido, Lihnid) adlı yerleşim yerinin (Ohri'nin antik şehir olarak geçen ismi) devamı olarak ortaya çıktığı ve buranın İliyalılar yahut Desaretler'ce iskân edildiği ileri sürülmektedir (Lory ve Popovic, 1999: 60).

Ayrıca Ege Denizi ile Adriyatik arasında kurulmuş ve yüzyıllar boyu varlığını korumuş olan Via Egnatia ticaret yolunun ortası sayılacak bir mevkide olduğu (Lory ve Popovic, 1999: 61) ve hiç değilse M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren bilinen Ohri kasabasının, M.Ö. 349'da gölün kıyılarını ve çevresindeki yerleri alan Makedonya kralı II. Philippos tarafından ele geçirildiği tahmin olunmaktadır. Daha sonraki siyasi süreçte Liknidos

M.Ö. 148’de, Roma kuvvetleri tarafından alınarak Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır (Eyice, 1965: 137).

Via Egnatia, Adriyatik kıyılarından Ohri Gölü ve Selanik yoluyla İstanbul’a kadar erişmektedir (Giakoumis, 2002: 374). Din, dil ve kültür itibariyle ortak olmalarına karşın dönemin şehir devletleri, güçlerinin büyük bölümünü süregelen iç çatışmalarda ve savaşlarda tüketmiştir. Bu yüzden, Makedonyalı Filip’in (II. Philippos) saltanatıyla (M.Ö. 359-336) birlikte Makedonya’da zuhur eden büyük askeri güce karşı koyacak durumda değillerdir. Üst sınıfları o sıralarda Yunanistan’ın güçlü kültürel etkisi altında bulunmasına karşın Makedonyalılar, etnik bakımdan muhtemelen İliryalıdır (Jelavich, 2006: 7). Balkanların en eski halkları arasında zikredilen İliryalıların müstakil bir devlet olarak tarih sahnesinde görülmedikleri; daha ziyade muhtelif devletlerin hâkimiyetleri altında kaldıkları belirtilmektedir (Süssheim, 1978: 582).

Öte yandan Ohri, M.S. 514 yılında büyük bir depremle sarsılmış ve hasara uğramıştır. Ardından terk edilerek şimdiki şehrin bulunduğu yerde yeni bir iskân birimi oluşturulmuştur. VI. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlara yönelik Slav göçleri sonucunda burada yoğun bir Slav iskânı gerçekleşmiş ve Slavlar arasında bu yerleşim birimi için Ohrid (Okhrida, Akhris, Akhrida, Okhri) adı ilk defa 879’da ortaya çıkmıştır. Ohri’ye gelen Kiril (Kyrillos) ve Metodi’nin (Methodios) öğrencileri Aziz Kliment (Sveti Kliment Ohridski) ve Aziz Naum’un (Sveti Naum) gayretleriyle kasabadaki Slavlar Ortodoksluğu benimsemişlerdir (Aruçi, 2003: 331; Kiel, 1995: 164-165). Slavları Ortodokslastıran Kiril ve Metodi’nin şakirdlerinden Kliment, IX. yüzyıl sonlarında Ohri’de “Hagios Panteleimon” kilisesini yaptırmıştır ki, bugünkü Slav alfabesinin esasını teşkil eden “Kyrillik (Kiril)” alfabenin burada tasarlandığı iddia edilmektedir. Ohri gölüne hâkim bir tepede kurulmuş olan bu kasabanın az ilerisinde yine göl kıyısında, Kliment’in yardımcılarında Naum ise 900 yıllarına doğru büyük ve çok önemli bir manastır kurdu muştur. Siyasi tarih akışı içerisinde Bizans-Bulgar savaşları sırasında Ohri’nin çok büyük bir rol oynadığı da bilinmektedir (Eyice, 1965: 137). Yine Ohri şehrinde kurulan önemli yapıtlardan biri de Aziz Kliment’in 916’da kurduğu “Ohri Edebiyat Okulu” dur (Aruçi, 2003: 331). Kliment’in, kurduğu “Ohrid Edebiyat Okulu” ile bölge halkının, dinî konularda eğitilmesi için yetiştirilmesi amaçlanan din adamlarının eğitimine başlanmıştır (Angelov, 1970: 3-4). Bölgedeki dini

hayatın merkezini oluşturan Ohri, Çar Samuil (997-1018) döneminde Slavların müstakil kilisesi olarak kabul edilen Ohri Başpiskoposluğunun⁴ kurulması ile (Kayapınar, 2004: 83) başpiskoposluk haline gelmiş ve Slav Hıristiyanlığının merkezi görevini ifa edip bu konumunu yüzyıllar boyunca korumuştur. 976-1018 yılları arasında ise Batı Bulgar İmparatorluğu'nun başkenti olan şehir, Bizans İmparatoru II. Basileios döneminde Bulgar ordusunun yenilgiye uğratıldığı Belasica Savaşından (1014) sonra 1018'de Bizanslıların idaresi altına girmiştir (Aruçi, 2003: 331). Bu tarihten 1767'ye kadar bağımsız başpiskoposluk olarak varlığını sürdürmüştür (Stojanovski, 1974: 220). Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un alınışından sonra, Otosefal (bağımsız) Balkan kiliselerini Fener Rum Patrikhanesi altında birleştirmesinin ardından da varlığını sürdüren Ohri Başpiskoposluğu 1767'de Osmanlı hükümeti tarafından kaldırılmıştır. Piskoposluk ile devlet ilişkilerinin arşiv kaynaklarına yansıyan tezahürleri görülebilmektedir. Bu tarihe kadar başpiskoposluğun Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarından vergi toplama⁵ gibi yetkiler ile donatıldığı ancak bununla birlikte belirli bir miktar⁶ vergiyi de merkeze göndermekle yükümlü tutularak bir Osmanlı kurumu kabul edildiği 1544'de başpiskopos olarak görev yapan Prohor'a gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır (BOA, K.K., Ahkam Defteri 61: v.76.; 62: v. 270, 289, 378, 500).

Doğrudan Fener Rum Patrikhanesine tabi olan bölge Hıristiyanları, 28 Şubat 1870'de Bulgar Eksarhlığının kurulmasıyla büyük ölçüde patrikhaneden ayrılarak Bulgar Eksarhlığına geçmiştir. Eksarhlık okulları kapatılınca bölgedeki Hıristiyanlar, Sırp din adamlarının etkisi altına girmiştir. Daha sonra Yugoslavya içinde federal bir cumhuriyet haline gelen Makedonya'da 1958'de Ohri'de Slav Makedonlarını içine alan ve kendini Ortaçağdaki Ohri Başpiskoposluğunun devamı olarak gören bir Makedon Ortodoks kilisesi kurulmuştur (Hacısalıhoğlu, 2003: 437-438). XIII. Yüzyılda Ohri, Sırp krallığının bir kalesi olmuş ve Ohri'nin idaresi ileri yıllarda Sırp'lardan Türklere geçmiştir.

⁴ Birinci Bulgar Krallığının X. yüzyılın ikinci yarısında çökmesi üzerine mahalli bir yönetici olan Nikola'nın dört oğlundan biri olan Samuil bazı kaynaklarda Batı Bulgaristan diye de adlandırılan ve Balkan Yarımadasının büyük kısmını kapsayan krallığını kurmuştur. Yönetim merkezi Ohri şehri olan bu Makedonya krallığı bu dönemde büyük bir gelişim kaydetmiş ve Çar Samuil tarafından Ohri Başpiskoposluğu kurulmuştur. (İzeti, 2004: 23)

⁵ Bu vergi sürekli olarak artmakla birlikte başpiskoposluğun kaldırıldığı 1767 tarihinde miktarı 100 bin akçedir (Panov, 1998: 261).

⁶ 1544 tarihinde bu miktar 935 akçedir (BOA, MAD, Ahkâm Defteri 62: v.115).

“Makedonya’nın incisi” olarak vasıflandırılan Ohri ve çevresinin tabii güzelliklerini, millî edebiyatın öncülerinden Ebûbekir Hâzım Tepeyran (1864-1947) da bir hikâyesinde: “*Gayet lâtif zümrütler ortasına pek mâhirâne yerleştirilmiş beyaz bir elmas-pâre gibi yeşil, mürtefi dağlar arasında tekevvün etmiş olan Ohri Gölü mevkiinin her türlü letâfeti, saf, berrak suları, câ-be-câ açık, koyu mâi hâreleri; müşa’sa’a serv-i sîmînleri nazar-rübâ akisleriyle hakikaten temâşâsına doyulmaz bir belde-i tabiattır*” (Hayber, 1988: 107-108) şeklinde anlatır.

Bugün Makedonya’nın Arnavutluk sınırında bulunan ve Ohri gölünün kıyısında kurulu (Stojanovski, 1974: 218-228), Makedoncada ve bütün Slav dillerinde “Ohrid”, Arnavutçada “Oher”, Osmanlı dönemi ve günümüz Türkçesinde “Ohri” olan şehir Üsküp’ün 175 km güneybatısında, Ohri Gölünün kuzeydoğu kıyısında, bu göle doğru çıkıntı şeklinde sokulan bir burnun yamaçları üzerinde deniz seviyesinden 792 m yükseklikte kurulmuştur (Aruçi, 2003: 330).

1.1.1. Eski Çağlardan Bugüne Balkanlar Ve Makedonya’nın Coğrafi Konumu

Öncelikle “Balkan” kelimesi Georges Castellan’ın açıklamasına göre Türkçe bir kelime olup dağ anlamına gelmektedir (Castellan, 1993: 15). L.Carl Brown da “Balkan” kelimesinin manasını ormanlık dağ olarak izah etmiştir (Brown, 2000: 71). Coğrafyacılar Balkanların sınırını kuzeyde Tuna Nehri’ne dayamayı adet edinmişlerdir. Buradan güneye, Adriyatik ve Akdeniz’le Ege Denizine kadar olan kara parçası, Balkan Yarımadasını oluşturur. Buna karşılık ekonomik, siyasi, hatta kültürel etkilerin bu coğrafi sınırı bir taraftan Tuna’nın kuzeyine, diğer taraftan Ege Adaları’na da yaydığı söylenebilir (Koloğlu ve diğ., 1993: 41). Vadi ve platolar, dağ kıvrımlarını, sınırlandırarak ve birbirinden ayırarak yarımadaanın görünüşünü yumuşatır. Tam kuzeyde, Boğdan’da Balkanların ötesinde aşağı Karpatların eteğinde bulunan Ukrayna Vadisi’ne ulaşır. Karpatların güneyinde Tuna’nın Demirkapı Geçidi ile Macar havzası ve Karadeniz, güneyde Bulgar Platosuna dayanan, Stara Planina’ya kadar hafif bir eğimle çıkan geniş Eflak alüvyon vadisi ile buluşur. Yukarılarda büyük ırmak boyunca, kollarından biri olan Sav, Macar vadisinin sınırını kat eder. Bu vadi Zagreb’in Medvenica’sı, Daruvar’ın Papuk’u, Novi Sad’ın Fruska Gora’sı gibi billurumsu çekirdeklerle delinir. Güneyde üç deniz arasında kıyı vadileri, çökmüş havzalar bulunur. Shkoder çöküntüsü, Arnavutluk’un Myzege’i, Arta Körfezi, Atik ve Teselya ovaları, Selanik’teki Kampania

gibi Türkiye'deki Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Marmara Denizini çevreleyen Trakya'yı da unutmamak gerekir. Tüm bu bölgeler, zengin bir tarıma ve yoğun bir nüfusa sahiptir. Kalker engebeler ve geçitler, kapalı havzalarla bağlantı kuran ırmakları, büyük nehirlere veya denizlere ulaştırırlar. Binlerce yıldır Balkanların güzergâhı değişmemiştir: Morova-Vardar Yolu Belgrad'ı Selanik'e bağlar, Morova-Meriç Yolu Tuna'yı Bizans'a bağlar, Egnatis Yolu Dyrrachium'u Selanik'e, Fiume kapısı Triyeste ve Rijeka'yı Avusturya Macaristan'ın limanı yapmıştır. Fakat bu ana yollar dışında, bazen kapalı bölgeler, Peloponnes'in ve Attik'in kıyı vadileri, Ohri ve Presoa çöküntüleri, derin Bosna vadileri, Hırvat Lika'nın karstik platoları, Dorop ya da Pindus'un yükselteleri, Apuseni dağları ve Karpat kıvrımları arasında Transilvanya Havzası da bulunmaktadır. Bu sığınma yerlerinde küçük ya da büyük kültürler korunmuştur. Eski Yunanistan'ın şehir devletlerinden Karadağ kabilelerine veya Arnavut fislerine, Orta çağ sonlarının Romen halkına kadar birçok kültür XX. yüzyılın şafağında hala canlıdır (Castellan, 1993: 17-18).

Yapısı icabı batı tarafı (Adriyatik kıyıları ve Mora) göçe ve kolay işgale kapalı olan Balkanlara akınlar, az oranda güneydoğudan ve daha çok kuzey ve kuzeydoğudan gelmiştir. Büyük göçler, Balkan Yarımadasını bir geçit alanı yapmıştır (Koloğlu ve diğ., 1993: 41). Geniş yollar ile yarım adaya giren yabancı kitleler içerilere sokuldukça, memleketin dağ sıraları ile bölümlere ayrılması yüzünden dağılmış, birbirinden ayrılmış ve ufalanarak, bir daha geri dönmek üzere kalmış ve daha eski kavimlere karışmışlardır. Bu sebeple yalnız sayı itibariyle çok ve kuvvetli olan kavimler bugüne kadar varlıklarını muhafaza ederek inkişaf edebilmişler; diğerleri ise silinip, ortadan kalkmışlardır (Darkot ve Visintin, 1971: 29).

Bu vesileyle Balkanların ilk sakinlerinin kültürlerine ait izler hayli eski çağlara kadar gitmektedir (Koloğlu ve diğ., 1993: 42). Yontma Taş Devrinin en eskileri, Makedonya ve Romen Oltenya'sında Taş Devri Kültürü karışımının izlerini bırakmışlardır. Sekiz binlerde Ön Asya'da başlayan Taş Devrinin son dönemindeki gelişmelerin sonucu olarak, Balkanlar, birkaç bin yıl gecikme ile çömlekçilik, ilk şehirlerin doğuşu, tarımla uğraşan köylerin oluşturulması gibi olağanüstü değişimleri birlikte yaşamıştır. Bu, taş devrinin sonunda kurulmuş olan uygarlıkların yayıldığı, Kuzey Yunanistan'dan başlayıp önce yarımada boyunca uzanıp sonra tüm Avrupa'yı kapsayan ve 7000'lerin sonuna dek

süren bir değişimdir. Bu eski dönemlerden itibaren tarihin etkileyici bir sıra izleyerek, zalim ya da barışçı toplum hareketlerine sahne olduğu gözlenmiştir. Bu dalgalanmalar, birleşim ve ayrımın yolu ile şimdiki Balkan topluluklarının doğmasına neden olan sebeplerden olmuştur (Castellan, 1993: 19). Bölgeyi toptan etkileyen evrensel nitelikli ilk uygarlık ise Yunan uygarlığıdır. Bunu Roma uygarlığı izlemiştir. Bugün Balkanların yapısı üzerinde etkisi hala süren kültürler ve uygarlıklar açısından ele alınırsa, birbirini izleyen Bizanslaşma-Hıristiyanlaşma, Türkleşme-İslamlaşma, Avrupalılaşma-Laikleşme görülebilir (Koloğlu ve diğ., 1993: 48).

Bu süreç içerisinde Balkan tarihinin genel itibariyle Yunan kolonizasyonu son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle de Küçük Asya'nın İyonyalı Yunanlıları, yarımadanın sahilleri boyunca serpilen şehirlerin kuruluşunda son derece aktif rol oynamışlardır (Jelavich, 2006: 7).

Bu İyonyalı Yunanlıların etkisinde Avrupa'nın güneydoğusunda kabaca elips biçiminde uzanan bir ülke olan Makedonya ise, bugün, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile komşudur. Ülkenin siyasi sınırları yüzyıllar boyunca birçok defa değişime uğramış ise de doğal anlamda Makedonya olarak anılan bölgenin coğrafi sınırlarını doğuda Nesta nehri ve Rodop dağları, güneyde Ege denizi ve Vardar nehri, batıda Bistrica nehri, Ohri gölü, Drin nehri ve Korab dağları, kuzeyde Şar ve Osogova dağları çizer. Bu coğrafi alanda tarih boyunca Makedonya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans imparatorluğu, Bulgar Krallığı, Kuman (Kıpçak) Devleti, Sırp Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler hüküm sürmüşlerdir (İzeti, 2004: 33).

Esasen Makedonya denilince akla Tarihi Makedonya gelmektedir. Tarihi Makedonya 3 ülke sınırları tarafından belirlenen bir kara parçasıdır. Bu ülkeler Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya'dır. Yunan Makedonya'sı olarak adlandırılan bölge Kayra, Ferye, Drama, Serez, Kilkis, Selanik, Katerini, Kozani, Vodena, Florina, Kastorya şehirlerini ihtiva ederken, Tarihi Makedonya'nın bugünkü Bulgaristan'da kalan kısmına "Pirin" ya da Bulgar Makedonya'sı denir. Başlıca yerleşim merkezleri; Petriç, Melnik, Nevrokop (Gotse Delveç) ve Cuma-i Bala (Blagoevgrad)'dır. Tarihi Makedonya'nın üçüncü kısmı, Vardar Makedonyası olarak da adlandırılan bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'dir. Başlıca şehirleri; Kalkandelen (Tetovo), Manastır (Bitola), Üsküp (Skopje), Köprülü (Veles), Debre (Debar), Resne (Resen), İştıp (Ştip), Ustrumica

(Strumca), Radoviş, Gostivar, Ohri (Ohrid), Eğri Dere (Kriva Palanka), Delçova, Doyran, Gevgeli (Gevgelija), Koçani, Kumanova, Negotino, Kavandarcı (Kavandar), Pirlepe (Prilep), Struga (Ustruga) ve Kiçevo'dur. Tarihi Makedonya'nın % 51.50 sini Yunan Makedonya'sı, %9,74'ünü Bulgar Makedonya'sı ve %38.75'ini de Makedonya Cumhuriyeti kapsar (Kayapınar, 2004: 81-82).

Yerel resmi adı Republika Makedonija (Makedonya Cumhuriyeti), uzlaşarak benimsenmiş adı Stara Jugoslovenska Republika Makedonija (Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya)'dır. Yerli Müslüman etnik grupların itirazlarına rağmen 2.046.209 (2001 yılı sayımı) olan nüfusun, %66,6'sı Makedon, %22,7'si Arnavut, %4'ü Türk, %2,2'si Çingene, %2,1'i Sırp ve %2,4'ü diğer etnik gruplardır. Tek meclisli çok partili yönetilen Makedonya'nın başkenti Üsküp'tür. Diğer önemli şehirleri ise Pirlepe, Manastır, Kumanova, Kalkandelen, Gostivar ve Ohri'dir (Hacısalihoglu, 2003: 437).

Eskiçağlarda Makedonya adı verilen kesim ise, güneyde Therme Körfezi, batıda Haliakmon Nehri ve kuzeyde Axios Nehri arasındaki bölgeyi, doğuda Axios Vadisinden Strymon Nehrine kadar uzanan alanı ve Strymon'un doğusundaki Philippi Ovasını kapsamaktaydı (Hacısalihoglu, 2003: 438). Yunanlılara göre, Makedonya bir Helen bölgesinin adıdır. Bulgar müellifi Anastas Totev'e göre ise, Makedonya, İlirler'den kalan bir kelimedir (Hamzaoglu, 2000: 3). Fransızcaya geçen, fakat aslı eski Yunanca olan Makedonya kelimesi, "karışık", "türlü", "muhtelif parçalardan oluşan", "yamalı bohça", "sebze veya meyve salatası", gibi manalara gelmektedir (Saraç, 1976: 172; Nuredini, 2003: 9; İzeti, 2004: 23).

Aslında Makedonya ülkesi aynı adı taşıyan daha geniş tarihsel bir bölgenin parçasıdır. Antik Makedonya M.Ö. VIII. yüzyıldan Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar varlığını sürdürmüştür. Antik Makedonya Devleti tarihi, ülkeyi M.Ö. 808-778 yılları arasında yöneten Kral Karan'ın zamanında başlamıştır. M.Ö. VI. yüzyılda, Pella ve Aigai başkentleri kurulmuştur. M.Ö. 359-336 yılları arasında, II. Philip hükümdarlığı döneminde Makedonya Devleti doruk noktasına erişmiştir. Philip idaresinde Makedonya Krallığı Kuzey Yunanistan, Bulgaristan ve şu anki Yugoslavya topraklarının büyük bölümünü kapsamıştır. Philip'in oğlu Büyük İskender zamanında krallık, tarihinin zirvesine çıkmıştır. M.Ö. 336-323 tarihleri arasında İskender (Alexander) krallığı genişleterek Mısır'dan Kuzey Hindistan'a kadar uzanan büyük

Makedonya İmparatorluğu'nu yaratmıştır. İskender'in ölümünden sonra, imparatorluk çok sayıda Hellen (Yunan) krallıklarına ayrılmıştır. *Makedonlar, kuzeyde Skopska Cma Gora ve Shar Planina dağları; doğuda Rila ve Rodop dağları; güneyde Selanik, Olimpos Dağı ve Pindus dağları boyunca Ege kıyısı; ve batıda Ohrid ve Prespa gölleri ile çevrili ve toplam yüzölçümü 67000 km²'yi bulan coğrafi bölgedir* (Işıklar, 2007: 12).

Roma İmparatorluğu'nun idaresinde de Makedonya; Amphipolis, Thessalonike, Pella ve Herakleia'da merkezleri bulunan ve birbirinden ayrı yönetilen dört bölgeye taksim edilmiştir. M.Ö. 150-148'de çıkan isyanlar üzerine Makedonya tek bir eyalet (Provincia Macedonia⁷) haline getirilerek sınırları Adriyatik denizine kadar genişletilmiştir. Yunanistan'ın korunmasında stratejik önemi büyük bir sınır eyaleti olan Makedonya'nın valisi Selanik'te oturmaktadır. Roma'nın askeri harekâtlarını Tuna nehrine doğru kaydırmaya başlaması ve M.S. 45/46'da Moesia isimli yeni bir sınır eyaletinin kurulmasıyla Makedonya'nın önemi azalmaya başlamıştır. M.S. 395'te Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunda kalan Makedonya, M.S. III. yüzyıldan itibaren Sarmat ve Cermen kavimlerinin akınlarına sahne olmuş, Gotlar tarafından yağmalanmıştır. VI. yüzyılın sonlarına doğru Slav kavimleri ve Avarlar Selanik önlerine kadar ilerlemişler ve Makedonya'ya Slav kavimleri yerleşmeye başlamıştır. Ancak VIII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu tarafından Makedonya Thema'sı (eyaleti) tesis edilerek bölge daha sıkı bir kontrol altına alınabilmiştir. Ortaçağda I. Bulgar Devleti döneminde (679-1018) Çar Symeon (893-927) "Bulgarların ve Romalıların Çarı" sıfatı ile Doğu Trakya da dahil olmak üzere, Selanik hariç tüm Makedonya'yı Tesalya bölgesine kadar Bulgar Çarlığına bağlamıştır (Kayapınar, 2002: 636-637). IX. yüzyılda Makedonya tamamen Bulgarların yönetimi altına girmiştir. 1018'de de Bulgar krallığının ortadan kaldırılmasıyla Makedonya yeniden Bizans idaresine girmiş ve daha sonra Sırp kralı Stefan Duşan zamanında (1331-1355) Sırp krallığı topraklarına katılmıştır (Kayapınar, 2004: 83).

O günün tarihi serüveni içerisinde Makedonya denilen bölgede, zamanın hiçbir devrinde çatışmalar eksik olmamıştır. Türkler henüz bu bölgeye gelmezden önce Hıristiyan devletler, arasında hâkimiyet kurmak için birbirlerine sürekli zarar veren bir mücadele

⁷ M. Ö. 146 yılında Romalılar, Makedonya ve Akhaia Konfederasyonu'nun gücünü kırıp bu toprakları Yunanistan ile birlikte Roma Cumhuriyeti'nin bir eyaleti hâline getirerek, Provincia Macedonia (Makedonya eyaleti) ismini vermişlerdir (Kayapınar, 2004: 83).

yaşanmıştır (Kenan, 1993: 21). Türkler, Balkanlarda ve özellikle Makedonya’da iki farklı dönemde etkili olabilmişlerdir. Orta Asya menşeli ve Karadeniz kuzeyinin istikamet olarak belirlendiği ve Tuna boyundan Balkanlara gelebilen Türk kavimleri dönemi ile yine bir Türk devleti olan Osmanlılar dönemi. Makedonya için tarihte verilen uzun mücadelenin önemli sebeplerinde biri, bölgenin stratejik ve ekonomik açıdan son derece değerli oluşudur. Merkezi Avrupa’dan Akdeniz’e Morova ve Vardar vadileri boyunca uzanan bu koridor⁸ yüzyıllar boyunca Romalılar, Gotlar, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Slavlar gibi pek çok kavim tarafından istila edilmiştir (Hamza, 1996: 104).

Makedonya bölgesi için verilen mücadelelerin bir diğer sebebi de bölgenin karmaşık etnik yapısıdır. Bu etnik yapı, komşu ülkelerin Makedonya üzerindeki istek ve iddialarının temelini oluşturmaktadır. Makedonya farklı etnik kökenden insanların bulunduğu ve üst üste yerleştiği bir alandır. Fakat bu değişik etnik gruplar arasında evlilikler nadir olduğu için, Makedonya’nın bir erime potası olduğu söylenemez; nitekim farklı etnik gruplar yüzyıllar boyunca yan yana yaşamalarına rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumuşlardır (Stavrianos, 2000: 517).

1.1.2. Heraklia Antik Şehri ve Via Egnatia Ticaret Yolu

Ohri-Manastır-Prilep şehirleri üçgeni arasında kalan ova bölümünün adı ve oradaki ilkçağ kenti (Kommena, 1996: 163) Heraklia (antik şehri), bugünkü Ohri’in dışında kalan Siva Voda Nehri’nin kuzeyinde bulunan bir tepenin (Baba Dağı,) eteğinde kurulmuştur.

Heraklia, Roma ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde dikkat çekici şekilde büyümüş ve dini bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemde şehrin sahip olduğu dini hususiyet, halkın, özellikle Via Egnatia’nın bir kavşağı olan şehre, bölgenin güvenliğine dair misyonunun yanında dini bir özellik de yüklemesine sebep olmuştur (Sherk, 1957: 55).

M.Ö. 200 ile 196 yılları arasında Makedonya kralı V. Filip ile Pergamon – Rhodes - Roma birleşik ordusu arasında geçen savaş sonunda Roma askerleri Makedon savunmasını yarararak Pelagonya ovasına ulaşmışlardır. Buradan Lyncus (Winnifrith,

⁸ Bir başka önemli yol ise Roma döneminden kalma “Via Egnatia”dır. Bu yol Ohri, Manastır, Florina ile Adriyatik Denizi’ni Ege Denizi’ne bağlamaktadır (Castellan, 1993: 27).

1987: 31), Eordea⁹ ve Elimiotis¹⁰ yolu ile ülkenin iç kısımlarına ilerleyen birlikler Görice'ye kadar ulaşmışlardır. Kaynaklar özellikle bu mevkiinin seçilmesinde Resen ile Heraklia (Manastır ile Ohri şehirleri arasındaki mıntıkaya) şehrine ulaşma isteği ve imkânının olmasının etkili olduğunu ifade etmektedirler (Hammond, 1974: 76). M.Ö. II. yüzyılda Roma hâkimiyetinin bölgede iyice güçlenmesi, şehrin büyümesinin başlangıcını oluşturmuştur. Ancak sonrasında Makedonya bölgesi dörde bölünmüş ve Heraklia bu bölünmenin dördüncü kısmını oluşturmuştur. Geriye kalan 3 merkez; Amphipolis¹¹, Thessalonike (Selanik) ve Pella¹²'dir (Hacısalıhoğlu, 2003: 439).

Şehir, varlığını sonraki yüzyıllarda devam ettirmiş, özellikle Roma'nın Makedonya bölgesinde uyguladığı asimilasyon politikasının en önemli odaklarından biri olmuştur. Mimarisinde net bir şekilde görülen Roma tarzı yapı şekilleri bu politikanın izlerini ortaya koymaktadır. M.S. III. yüzyılda şehir tam bir Roma kolonisi haline gelmiştir (Sherk, 1957: 60).

Kaynaklar antik şehrin bilhassa dini açıdan önemini VII. yüzyıla gelindiğinde halen muhafaza ettiğini ifade etmektedir. 680 yılında toplanan büyük Hıristiyan konsülüne tüm Balkanlardan katılan 12 piskoposluk içerisinde Heraklia Piskoposluğu da bulunmaktadır (Ostrogorsky, 1959: 56). 692'deki konsülde de yine 12 piskoposluk arasında Heraklia yerini korumuştur¹³. Bu piskoposluğun Balkanlardaki Hıristiyanlar için son derece önem arz eden Ohri Piskoposluğu olduğu da söylenebilir.

⁹ Bugün Batı Makedonya'da Koçani sınırları içerisinde kalan bölgedir.

¹⁰ Yukarı Makedonya'da bir bölgedir.

¹¹ Bu şehir M.Ö. 437'de Yunanlılar tarafından kurulmuş olup özellikle II. Filip tarafından ele geçirildikten sonra ciddi bir gelişim göstermiştir. Başta altın olmak üzere zengin maden yatakları ile ünlüdür. Bugünkü Yunanistan'ın kuzey bölümünde yer almaktadır, bkz.

<http://www.macedonian-heritage.gr/HellenicMacedonia/en/C1.8.html>

¹² Makedonyalı I. Archelaus (M.Ö. 413–399) tarafından Aigai antik kenti üzerine kurulan şehir, II. Filip ve İskender'e ev sahipliği yapmış ancak M.Ö. 168'de Roma tarafından yağmalanan şehir, sonrasında meydana gelen deprem ile harap olmuştur. Herodot tarihinde de bahsedilen şehir Selanik hattında Via Egnatia ile de bağlanmaktadır; bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pella>

¹³ Akide, ibadet ve kilise nizamını düzenlemek için Piskoposların teşkil ettiği şuraya "konsül" denir. Hıristiyanlık tarihinde ilk konsül 105 yılında Kudüs'te toplanıp Yahudi olmayanların sünnet olma meselesi ve onların sünnet olmasının gerekli olmadığına karar verilmiştir. Konsüller dünya çapında ve mahalli olmak üzere iki çeşittir.

İlk konsüller papa tarafından değil imparator tarafından teşkil edilmiştir. Onların tek tek incelenmesi imparatorların konsüllerde oynadıkları rolün önemini göstermektedir:

İznik Konsülü (325): Aziz Arius'un karşısında olanların zaferini temin etmiştir.

İstanbul I. Konsülü (381)

Efes Konsülü (431)

Kadıköy Konsülü (451)

Bu bilgiler ışığında Ohri-Manastır-Prilep şehirleri arasında kalan ve çoğu zaman bugünkü ismi Ohri olan şehir için kullanılan Heraklia antik şehri, gerek Roma gerekse Bizans ile birlikte ilerleyen tarihi süreçte son derece önemli bir konuma sahiptir. Bununla birlikte Ohri şehrinin önemi de yüzyıllar boyunca süregelmiştir.

Ohri şehrine önem katan bir diğer unsur olan Via Egnatia yolu ise, Adriyatik kıyılarından Ohri Gölü, Manastır ve Selanik yoluyla İstanbul'a erişmektedir (Giakoumis, 2002: 375). İstanbul-Selanik-Adriyatik Yolu (Via Egnatia); Topkapı'dan başlayarak, Yarımburgaz (Melentiada) ve Ispartakule (Spradon) istikametinin birinci yolu, geriye doğru aynen takip ederek Edirne'ye (Hadrianapolis) gelir. Buradan güneye kıvrılarak Meriç üzerinden Adriyatik'e ulaşır.

Ancak örgütlü bir devlet olmadan gerçek bir yol olamaz. Via Egnatia yolu, her şeyden önce Roma devletinin siyasi bir amaçla yaptırdığı bir eserdir. İtalya ile doğu eyaletleri arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak, askeri ve idari gereksinimleri karşılamak, giderek daha uzak sınırlara yönelen birliklerin hareketini ve yönetimin düzenli işleyişini sağlamak gibi amaçları karşılaması amacıyla tasarlanan Via Egnatia, Plybios tarafından M.Ö. II. yüzyılda betimlenmiş, bu betimleme Strabon tarafından şöyle aktarılmıştır: *"Via Egnatia Apollonia'dan doğuya doğru uzanır. Millerle ölçülmüş, İpsala'ya ve Arda ırmağına kadar sınır taşlarıyla donatılmıştır. Toplam uzunluğu 535 mildir"*. Plybios'un, yolun Dyrrachium'dan (Dıraç) Selanik'e uzanan batı kesiminin uzunluğu hakkında verdiği bilgiler gibi, yolun adı da 1974'te tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde doğrulanmıştır. Bütün bir dizinin en eskisi olan bir mil taşının keşfedilmesi ve yayınlanması gerçekten de bu bilgilerin geçerliliği konusundaki uzun tartışmalara son vermiştir (Zachariadou, 1999: 4).

Bu doğrultuda devletleşme süreci yaşayan Romalıların zapt ettikleri her bölgede ilk faaliyetlerinin yolları imar etme siyaseti olduğu da bilinmektedir. Via Egnatia'nın

İstanbul 2. Konsülü (553)

İstanbul 3. Konsülü (680-681)

İznik 2. Konsülü(787)

İstanbul 4. Konsülü (869-870)

Trente Konsülü (1545-1563): Bu konsül, Katolik din esaslarının hemen hemen hepsini gözden geçirmiş olması itibarı ile oldukça önemlidir.

Vatikan 1. Konsülü (1869-1870)

Vatikan 2. Konsülü (1962-1965): Hristiyanlığın zahiri ihtişamı yönüyle bu en büyük konsülün akdedilmesi papa Jean 13 tarafından 25 Ocak 1959 da ilan edildi takriben bir buçuk yıllık ilk hazırlıkları sürdü, Suat Yıldırım, www.yuksekhedef.com/kozet/din/mevcut_kaynaklaragore_hiristiyanklik.htm.

yapımına da Makedonya'nın işgalinden hemen sonra başlanmıştır. Selanik'ten Bosna içlerine kadar uzanan bölüm M.S. 16-20. yıllarında imparator Tiberius tarafından yaptırılmış, Tuna yolu ise M.S. 33-34 yıllarında inşa edilmiştir (İreçek, 1990: 5).

Böylelikle bütün cumhuriyet dönemi boyunca Via Egnatia yolu, askeri niteliğini korumuştur. Ordu tarafından ve ordu için yapılan bu yol, imparatorluk ve ticaret yolu olarak da işlev görmüştür. Askeri operasyonlar bu yolun rolünü ve askeri niteliğini gözler önüne sermektedir. Birkaç örnek saymak gerekirse, III. yüzyılın sonunda Gotlar Trakya'dan Selanik'i kuşatmaya geldiklerinde, Via Egnatia'yı izlemişlerdir. IV. yüzyılın sonuna doğru, Alaric'in Makedonya'ya yerleşmiş Vizigotları, doğu ile batı arasındaki karayolu ulaşımının kesintiye uğramasına neden olmuşlardır. Via Egnatia eski çağlarda Roma'yı Brindise'ye bağlayan Via Appia'nın Balkan Yarımadasındaki uzantısıdır. Bir başka deyişle, Konstantinopolis'in kurulmasıyla birlikte, iki imparatorluk başkentini birleştiren ana eksen durumunda olmuştur. VII. yüzyılda Slavların bölgeye gelmesiyle birlikte yolun önemli bir kısmı Bizans'ın denetim alanı dışına çıkmış, o tarihten sonra Bulgarların düzenlediği önemli seferler hariç tutulursa, Egnatia'nın Konstantinopolis-Selanik arası kesimi Bizans ordularına daima açık olmuştur. IX. yüzyılın ilk yarısında Selanik ve Strymon (Karasu-İştruma), Thema denilen birer askeri eyalet haline getirilmiş, böylece Via Egnatia'nın doğuda kalan uzun bir kesiminde Bizans varlığı güçlenmiştir. II. Basileios'un Bulgarlara karşı kazandığı zaferin ve 1018'de bütün Balkanların Bizanslılarca alınmasının ardından batı yarısı da tümüyle ulaşımına açılmıştır (Zachariadou, 1999: 8-11).

XI. ve XII. yüzyıllarda ise, Dyrrachium ile Avlonya'dan başlayan trafik İşkumbi vadisinden geçen klasik güzergâhtan uzak durmuş, Devoli vadisinden doğuya yönelerek Deabolis kentine doğru gitmiştir. Oradan iki kola ayrılmış: Bir kol Ohri Gölünün kuzeyinden geçerek aynı adı taşıyan kente varmıştır (Runciman, 1953: 156-161).

Roma-Bizans İmparatorluklarını birbirlerine bağlayan Via Egnatia yolu, Balkanların Türkler tarafından fethedilmesi ve sonrasındaki tarihi süreçte Ohri şehrinin yer aldığı coğrafi konum sebebiyle şehre son derece stratejik bir konum kazandırmıştır. Ohri, hem siyasi ve askeri hem de iktisadi anlamda yüzyıllar boyunca Balkanlarda ciddi bir şehir görünümünde olmuştur.

1.1.3. Balkanlara Gerçekleşen İlk Türk Akınları Sırasında Ohri Şehri

Sosyal bir olay olan göç, hayati ve ciddi sebeplere dayanır. Aksi takdirde hiçbir topluluk önemli bir sebep olmaksızın yerini yurdunu terk edip, sonunun nasıl biteceği belli olmayan bir maceraya kalkışmaz. Çünkü hiçbir göç sahası tamamen boş ve sahihsiz bir yer olmamaktadır. Göç hareketinde bulunan kütlenin, buradaki (göç ettiği yerdeki, bölgedeki) yerli topluluk veya devlete karşı ya hâkimiyet mücadelesi vermesi gerekir ya da bu mücadeleye hiç girişmeden bölgedeki otoritenin egemenliği altına girmesi gerekmektedir. Ancak bu durumun Türk toplulukları için geçerliliği söz konusu değildir. Çünkü Türkler, genellikle kendi kurdukları ve yönettikleri toplumsal bir karakteri taşımaktadır. Türkler açısından bu durum başka bir ifade ile göç hareketinde bulunan kütlenin, yeni göç sahasındaki yerli halkı ya hâkimiyeti altına alması ya da onu buradan sürmesi ile de açıklanabilir (Koca, 2002: 654).

Dünyanın fiziki, sosyal ve kültürel dengesini etkileyecek böylesine önemli göç hareketlerinde Kavimler, göç ve yayılmalarında genellikle aşılması güç dağ, nehir, orman ve deniz gibi tabii (doğal) engellerden daima kaçınarak, kendilerine daima düz ve engeli az zeminler aramışlardır. Zira büyük tabii engeller hareketi ve ilerlemeyi zorlaştırdığı gibi, bazen de imkânsız hale getirmektedir. İpek Yolu, kavimlerin göç ve yayılmalarına tabiatın açtığı adeta yol durumundaydı. Türk ana yurdundan çıkan Türk topluluklarının bir kısmı Kuzey İpek Yolunu izleyerek, batıya doğru göç etmiş ve yayılmış, diğer kısmı ise buldukları bölgelerde hayatlarını sürdürme çabalarını devam ettirmişlerdir (Haussig, 2001: 174).

Tarihteki en büyük göç hareketlerinden birini gerçekleştiren Türklerin batıya doğru yayılmalarında, Orta Asya'nın coğrafyası adeta yön ve yol gösterici bir rol oynamıştır. Türk ana yurdundan batıya doğru yayılan Türkler, Altay ve Tanrı dağlarının birbirine en çok yaklaştığı yerde, batıya açılan bir düzlükle karşılaşmışlardır. Coğrafyacıların Cungarya, Türklerin Yarış Ovası adını verdikleri bu düzlük, tabiatın kavimlere açtığı adeta bir kapı durumundadır. Bundan sonra Cungarya'nın hemen batısında ortaya çıkan Tarbagatay dağlık arazisi ise, Türklerin önünde önemli bir engel teşkil etmemiştir. Tarbagatay'ı kolayca aşan Türkler, Kırgız bozkırı veya Turan Ovası adı verilen bugünkü Kazak bozkırlarını tamamen kaplamışlardır. Bu duruma göre, Cungarya ile Hazar denizi arasındaki bozkır saha Türklerin anayurdu olmuştur (Ligeti, 1986: 17).

Aslında, birbirini takip eden dalgalar halinde Türk göçü ve yayılması, yön olarak kendine batıyı seçmiştir. Türk kavimleri batı istikametindeki göçlerinde ve yayılmalarında iki yol kullanmışlardır. Bunlardan biri Karadeniz'in kuzeyi itibariyle Balkanlara ve Orta Avrupa'ya açılan yol iken, diğeri ise Karadeniz'in güneyinden, Orta Doğu İslam ülkelerine hâkim olmalarının önünü açan orta yoldur. Bu istikametlerin yurt edinme anlamında Türklere sağladığı en önemli faydalardan birisi ise, Anadolu'yu fethederek burada çok uzun yıllar ayakta kalacak bir devleti inkişaf ettirecek olmalarıdır.

Türklerin batıya doğru göçlerinde ve yayılmalarında en çok kullandıkları yol, Karadeniz'in kuzeyinden Orta Avrupa'ya ve Balkanlar'a ulaşan kuzey yolu olmuştur. Burada belirtilmesi gereken husus ise, bu durumun tesadüfen meydana gelmiş bir olay olmamasıdır. Türklerin bu yolu seçmelerinde bazı kolaylaştırıcı etmenler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ural dağlarından Orta Avrupa'ya kadar olan uzanan Karadeniz'in kuzeyindeki geniş ovalar, Türklerin ana yurtlarının (Orta Asya'daki bozkırların) tabii bir uzantısı gibidir. Bu bölgeler Türkler için tabiat koşulları ve bitki örtüsüyle son derece elverişlidir. Bahsedilen bu hususlar ise Türklerin göçlerini teşvik edici çok önemli faktörlerdir.

Bu göç hareketlerinin sosyal ve iktisadi yönleri dikkate alındıktan sonra ise, Balkanların da böyle bir göç silsilesi ile karşı karşıya kaldığı belirtilmelidir. Karadeniz ve Adriyatik arasında yer alan Balkan yarımadası, Erken Bizans devrinde milletlerin büyük göç hareketlerinin sahnesi olmuş (Koçsoy, 2002: 76), ve en eski zamanlardan beri doğudan batıya doğru göç eden ve Tuna nehrini aşarak güneye, Akdeniz bölgesine inen pek çok kavmin geçit yolu olmuştur (Atlan, 1970: 70-77). Balkanlardaki Türk varlığı ise, yaygın olarak sanıldığı gibi Osmanlı döneminde ortaya çıkmamıştır (Ahmetbeyoğlu, 2001: 137). Değişik adlar altında Türk topluluklarının Balkanlar ile ilişkisi erken Ortaçağlardan itibaren görülmüştür (Göyünç, 1997: 120). Balkanların dolayısıyla Makedonya'nın Türklerle tanışması da, IV. yüzyılda Hun Türklerinin bölgeye gelişlerine dayanmaktadır (Öztuna, 1973: 71). 376 yılında İdil (Volga) Nehri'ni geçen Hun Türkleri, Doğu Avrupa ve Balkanlarda önemli siyasal ve kültürel etkiler oluşturarak, Türk varlığının Orta Asya'dan sonra Avrupa'ya da yayılmasını sağlamışlardır (Ahmetbeyoğlu, 2001: 137).

Böylelikle IV-VII. yüzyıllarda Avar ve diğer Türk kavimleri, Balkanlarda yaşayan Slavların önderleri ve eğiticileri, savaşlarda ise müttefikleri olmuşlardır (Rasonyi, 1971: 193). V. yüzyılın ortalarına doğru Attila idaresindeki Hunların akınları ile gittikçe yoğunlaşan göç hareketleri neticesinde, Hunların ardından Oğuzlar, Avarlar, Tuna Bulgarları, Bulaklar, Peçenekler, Kumanlar ve diğer Türk boyları Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Avrupa ve Tuna'yı aşarak Balkanlara ulaşmışlardır (Ostrogorsky, 1995: 53-56). Bunların arasında Türk boyu olan Kutrigur'ların (Kuturgur)¹⁴ kurmuş olduğu Bulgar Hanlığı önemlidir. Bulgarların Dobruca'da bıraktıkları kitabelerde, hükümdarlarının Han unvanı ile anıldığı ve 12 hayvanlı Türk takvimi kullandıkları görülmüştür (Doğru, 2000: 23). Göç eden bu Türk kavimleri, yolları üzerindeki diğer kavimleri de harekete geçirerek, oluşan göç dalgasının içine sürüklemişlerdir. Böylece, Bizans, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da gittikçe artan bir hareketlilik ve kargaşa ile yüz yüze gelmiştir (Ostrogorsky, 1995: 53-56).

Bu haliyle Türkler, Balkanların en eski kavimlerinden biridir ve Türklerin Balkanlardaki varlığı ise, bugün yarımadanın büyük bir kısmını elinde tutan Slavlardan eskidir. Birçok araştırmacının da hem fikir olduğu gibi Balkanlara göç yoluyla doğudan gelen bu topluluk, bölgenin tarihi sürecinde hep etkin bir rol oynamıştır.

Balkanlarda Avar, Peçenek, Oğuz ve Kuman Türkleri ile gelen birçok yenilik vardır. Her şeyden önce yarımadanın, nehir, göl, dağ, yayla, tepe, vadi, köy, şehir ve diğer yer adları Türkçeleşmiş; atlar çoğalmış, ipek, haşhaş, pirinç ve diğer tarım kültürleri yaygınlaştırılmıştır. Örneğin, etimoloji açısından bu yarımadanın adı olan "Balkanlar" kelimesi, Türkçede "dağlar" anlamını taşıyan bir sözcüktür; Axios nehrinin adı Vardar olmuş; Liknidos gölü Ohri adını almış; Skardos dağının adı Sar dağ olarak Türkçeleşmiştir. Bu eski Türk boyları yeni şehirler kurmuşlardır. Buna örnek olarak ise Kumanova şehri gösterilebilir (Turan, 2005: 1-2).

Balkanlara giriş açısından, 375-400 yılları arasında Roma'ya direkt bir sefer düzenlemeyen Hunların, şartların uygun hale gelmesini bekledikleri düşünülmektedir. Bu manada uygun fırsat Doğu-Batı Roma İmparatorluklarının birbirleri ile olan mücadelelerinden dolayı oluşmuştur. Doğu Roma hükümdarı I. Theodosios'un Tuna

¹⁴ Hazarların hâkimiyetleri altına alamadıkları Türk topluluğu olan Kuturgurlar, diğer Bulgar topluluklarıyla birlikte bölgeyi terk edip, Balkanlara inerek burada Apsaruh önderliğinde Tuna Bulgar Devletini kurmuşlardır.

bölgesindeki birliklerini ve Batı Gotlarını (Vizigotlar) yanına alarak Batı Roma'ya saldırmayı, Balkanları, Hun seferlerine karşı savunmasız bırakmıştır. 395 yılının kış mevsiminde donmuş halde bulunan Tuna'yı geçen Hunlar (Ahmetbeyoğlu, 2001: 71), Trakya ve İliya bölgelerine kadar gelerek bölgede varlıklarını hissettirmişlerdir. 422'de bir kez daha harekete geçen Rua kumandasındaki Hunların Makedonya'ya kadar gelerek buraları istila ettikleri de bilinmektedir. Rua, Doğu Roma'yı yıllık vergiye bağlayarak, Hun yüksek egemenliğini tanıtmıştır. Batı Roma'nın da iç siyasetine ağırlığını koymuştur. Rua 434'te öldüğünde, Doğu Roma kudretli bir düşmanından kurtulduğu için sevinmiştir. Piskopos Proculus, Tanrının dindar imparator Theodosios'un dualarını kabul ederek Bizans'ı bir tehlikeden kurtardığı şeklinde vaaz verdiği de bilinmektedir (Kafesoğlu, 1976: 699).

Tarihler, bundan sonra Hunların Balkanlara iki büyük sefer daha düzenlediğini belirtmektedirler. Bu dönemde devletin başında bulunan Attila, tahta geçtiğinde 39-40 yaşlarındadır. Babası Muncuk ölünce, amcası Rua'nın yanında yetişmiş ve o'nun ölümüyle de hükümdar olmuştur (Yazıcı, 1997: 159-160). 442'de Tuna'nın güneyinden Batı'ya doğru harekete geçmiş ve kısa zamanda bugünkü Belgrat, Niş ve Mitroviçe şehirlerini fethetmiştir (Demirkent, 1992: 1). Bu ilk sefer Roma ile imzalanan ve kaynaklarda *Margus Anlaşması*¹⁵ olarak bilinen anlaşma ile sona ermiştir (Baştav, 2002a: 865). Attila, Bizans'la yaptığı bu anlaşmayla Bizans'ı, askeri, mali, ticari yükümlülükler altına (Yazıcı, 1997: 160) sokmayı başarmıştır. Bu anlaşma bir yandan da Attila'nın Bizans'a yapacağı seferlerin önünü açmış ve batıya doğru yönünü belirlemede kolaylık sağlamıştır.

442'deki ilk sefer sonrasında Attila'nın, Roma ile olan ilişkilerinde önceki dönemlere göre bozulma görülmüştür. 447'de başlayan ikinci seferinde Hun ordusu daha da güneye inen birlikler ile Sofya, Filibe, Edirne, Silistre'yi ele geçirdikten sonra İstanbul'a kadar ulaşmışlardır. Büyükçekmece'de ordugâhını kuran Hunlar ile Bizans

¹⁵ 434 yılı baharında Hun sınırlarına gelen Bizans elçilerini Attila, Tuna ile Morava nehrinin birleştiği yerdeki Konstantia (tam karşısında Margus Kalesi bulunuyordu) surları önünde, at üzerinde karşıladı ve dinlenmelerine dahi izin vermediği elçilerin biri konsül-general, diğeri seçkin bir diplomat olan başkanlarına, taleplerini, barış şartları olarak yazdırdı. Konstantia barışı (veya bazılarının göre Margus barışı) diye anılan bu anlaşmanın ihtiva ettiği başlıca maddelere göre Bizans bundan böyle Hunlar'a bağlı kavimlerle müzakerelere, ittifaklara girişmeyecek, Hunlar'dan kaçanlara (esir alınmış Bizans tebaası dâhil) iltica hakkı tanınmayacak, Bizans elinde bulunanları iade edilecek (Grek asıllı olanlar için fidye verilebilecek), ticari münasebetler yine belirli sınır kasabalarında devam edecek ve Bizans'ın ödemeyi taahhüt ettiği yıllık vergi iki misline (700 libre altın) çıkarılacaktı.

arasında imzalanan *Anatolius Anlaşması*¹⁶, Hun ve Bizans devletleri arasındaki vergi alışverişini bir kez daha düzenleyerek hem Attila'nın geri döneceği vaadini vermesine sebep olmuş (Orkun, 1946: 50) hem de bu vesileyle İstanbul'un işgalini engellemiş; ayrıca Bizans'ın olası yıkımını da geciktirmiştir.

Hunların Avrupa topraklarındaki faaliyetleri Attila'nın 453 yılındaki ölümü ile ciddi bir değişime uğramış, Hunlar ve kendileri ile gelen diğer Türk boylarında ayrılıklar yaşanmıştır. Doğu Roma imparatoru I. Anastasius (491-518) döneminde çok sayıda Bulgar Türk'ünün Vidin üzerinden Makedonya'ya gelerek yerleşmesi de bu döneme rastlar (Tzvetkov, 2002: 603). Attila'nın oğlu İrnek öncülüğündeki Hunlar, daha sonraları bu bölgede kurulacak olan Bulgarlar ve Macarların esasını teşkil etmişler ve zamanla Slav-Ortodoks kültürü içerisinde erimişlerdir. Bulgar-Türk Devletinin kurucusu Dulo sülalesi ile Macarları Tuna boyuna getirerek orada yerleştiren Arpat hanedanı İrnek'i ata olarak tanımaktadırlar (Kafesoğlu, 1976: 706). Bu iskân hareketi bu tarihten sonra da devam etmiş ve yüzyılının ortalarına gelindiğinde, Balkanlarda Bulgar yerleşiminin iyice yoğunlaştığı görülmüştür.

Bizans'ın doğudan gelen Türklerle yaşadığı sıkıntılı dönemi, 518-527 yılları arasında imparatorluk yapan Justinianus (518-527) zamanında da devam etmiştir. Bu dönem, önemli sarsıntılar geçirmiş Doğu Roma'da bir "restorasyon" dönemi olarak değerlendirilse de kayıtlar ve çağdaş kaynaklar Justinianus'un döneminde etkin olanın iktidar değil iktidarın komutasındaki aristokrat sınıfa tabi kişilerin (Belisarius, Narses ve İoannes gibi) olduğunu ifade etmektedirler (Ostrogorsky, 1995: 65). Bu dönemde, daha evvel belirli oranda sükûnetin sağlandığı Hunlara gereksiz yere verilen tavizler onları tekrardan harekete geçirmiş ve gösterilen cömertlik bir anlamda uyuyan düşmanı uyandırmıştır. Bizans'ın bu tavizleri vermesinde bu tarihlerde girişilen Afrika ve İtalya seferleri dolayısıyla Tuna boyunun savunmasız kalması önemli rol oynamıştır (Demirkent, 1992: 2).

Balkanlardaki Türk yayılması hareketinde Hun Türklerini Avarlar takip etmiştir (Turan, 1997:1774). Avarlar aynı dönemlerde Balkanların kuzeyinde ve zamanla güneyde,

¹⁶ Roma elçileri Magister ve Patricius, Attila tarafından kabul edilmiş ve anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Tuna'nın güneyinde beş günlük mesafedeki yerler askerden arındırılacak, Bizans harp tazminatı olarak 6000 libre altın ödeyecekti. Ayrıca yıllık vergi üç katına (2100 libre altın) çıkarılmıştır.

Makedonya coğrafyasında görülen Türk topluluklarından biri olmuştur¹⁷ (Howorth, 1873: 114-127). Balkanlarda Slav akınlarının başlamasından beri hüküm sürmekte olan kargaşalık, Avar'ların Orta Avrupa'ya girmelerinden sonra daha da artmıştır. Pannonia¹⁸ (Tarhan, 2003: 26-30) ovasında kuvvetli bir milletler konfederasyonu meydana gelmiş olup, Bizans şimdi Avarlar ile onlara tabi olan Tuna bölgesi Slav kabilelerinin baskıları altında kalmıştır (Ostrogorsky, 1995:74). Esasında, Avar hâkimiyetinin Balkanlarda yerleşmesinde önemli dönüm noktası, Bizans'ın doğu sınırında Göktürk ile İran'a karşı gerçekleştirdiği ittifak ve bu sırada savunmasız kalan batı sınırında baş gösteren Slav istilasıdır. Avarlar ile Slavlar'ı bir araya getiren unsur bölgenin coğrafi özellikleridir. Zira Avarlar'ın sayısı Slavlara göre az ve onların aksine atlıdır. Dolayısı ile güney Balkanların sık ormanlık ve dağlık yapısı ilerlemelerini kısıtlamıştır (Karatay, 2006: 89). Şiddetli kuşatmalar ve savaşlardan sonra Avar kağanı Bayan 582 yılında Belgrad'a girmiştir. Şehir ancak 2 yıl sonra düşmüştür. Bizans müdafaa sistemi delinmiş Avar-Slav dalgası bütün Balkan yarımadasına yayılmıştır. Aynı sıralarda Avarlara tabi olmayan aşağı Tuna bölgesi Slav kabileleri de gittikçe daha içerdeki Bizans eyaletlerine nüfuz etmektedir. Selanik'e ilk Avar-Slav akınları da bu zamanda vukuu bulmuştur (584-586). Fakat en önemli olan hadise ise VI. yüzyılın sekseninci yıllarında Slavların Balkan yarımadasına yerleşmeye başlaması olmuştur. Böylelikle Slav kabileleri artık yağmacılıkla yetinmemiş, Bizans arazisine yerleşmeye başlamış ve toprağa sarılmışlardır (Ostrogorsky, 1995: 75-76). Tüm bu olumsuzluklara Bizans ordusunda meydana gelen isyan da eklenince VII. yüzyılın hemen başlarında Makedonya'nın kıyı şeridi haricinde tüm Balkanlar istila edilmiştir. Avar Türkleri, bu Slavların özellikle Eski Yugoslavya topraklarında yaşayanlarına hükmetmişler ve bu vesileyle Bizans, Avarlara ve Slavlara büyük toprak parçaları kaptırmıştır (Seidler, 1980: 14). Bizans, ancak imparator Herakleios (610-642) döneminde toparlanmış ve bu yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında, Avarları ve Slavları doğudan getirdiği ordular ile bertaraf ederek geri çekilmeye mecbur etmiştir.

¹⁷ Çağdaş Bizans kaynaklarına göre Avarlar, daha evvel Avrupa'ya gelen Hunların kalıntıları idiler. Ve bunlar en son gelenler oldukları için önlerinde bulunan diğer Hun kalıntılarını yerlerinden ederek Balkanlar'a kadar inmişlerdir. Bkz. Howorth, Henry H. (1873), The Avars, or Eastern Huns, *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, C. II, s.114-127.

¹⁸ Pannonia, Roma İmparatorluğu'nda bir eyaletin adı. Sınırları bugünkü Avusturya'nın doğusu, Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın kuzeylerinin bir bölümü ve Macaristan'ın batısını kapsar. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.Haluk Tarhan (2003), "Pannonia'da (Macaristan) Bağımsızlık Sorunu", *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı 23, s.26-30.

Avarların etkisinden hemen sonra bir başka Türk kavmi kendisini Balkan yarımadasında hissettirmeye başlamıştır. Bu topluluk daha önceki bölümlerde de hem Balkan siyasi coğrafyası, hem Makedonya, hem de Ohri açısından önemi zikredilen Bulgar topluluğudur.

Bulgarlar, göçleri sonunda geldikleri Kafkaslar ve Azak denizi mıntıkasında Büyük Bulgar Devletini kurmuşlardır. Bulgarların önderi “Kurt” (Kubrat), başarısız İstanbul kuşatmasından (626) mağlup dönen Avar hakanının ölümü üzerine, Balkanlarda ve Doğu Avrupa’da siyasi nüfuz iddiasını bırakmak zorunda kalan Avar hâkimiyetini tanımayarak, Bulgar adını taşıyan devleti (635) kurmuştur. Bu devlet aynı zamanda, Kafkasların kuzeyi ve Azak Denizi havalisini içerisine aldığı için “Manga Bulgaria” (Büyük Bulgarya) diye de isimlendirilmiştir (Ögel, 1988: 230-235). Böylelikle Bizans yeni güçlükler karşısında kalmıştır (Runciman, 1930: 25). Bizans’ın karşısındaki yeni kuvvet olan Bulgarların, tarih sahnesinde göründükleri tarihten itibaren Bizans ile olan ilişkileri önem taşımıştır. Bu ilişkiler bazen dostluk ve barış içerisinde bazen de şiddetli çarpışmalara yol açacak kadar da gerilmiştir.

Balkanlarda Bulgarlar, kavimler göçünün etkisiyle batıya doğru hareketlerinde ikiye ayrılarak iki önemli ve büyük devlet daha kurmuşlardır. Bunların ilki İdil Bulgar Devleti diğeri ise Tuna Bulgar Devleti olmuştur. Ohri şehrinin, Tuna Bulgar Devletine¹⁹ başkentlik yapması dolayısıyla bu devletten bahsetmek daha uygun görülebilir.

Tuna Bulgar Devletinin lideri Asparuh, Hazarlar’ın tazyiki altında, Turla havzasına çekilmiş ve nihayet Bizans’a müracaat ile Tuna munsabında yerleşmeye müsaade almıştır; buna mukabil Bizans İmparatorluğunun buralarda hudut muhafızlığını yapmıştır (Kurat, 1993: 797). Asparuh ile gelen bu Bulgar topluluğu, Tuna Bulgar Devletini kuran ve ilmi araştırmalarda “Protobulgar” ya da “Bulgar Türkleri” olarak adlandırılan Türklerdir.

Asparuh (Esperüh) 640-700, kendine bağlı kalabalık Bulgar kütleleri ile Tuna ağzına ilerlediği zaman, onlara Balkanlara doğru izin vermek istemeyen Bizans’ın mukavemeti ile karşılaşmış ve İmparator IV. Konstantinos’un (668-685) gönderdiği kuvvetler

¹⁹ Devletin kurucusu “kurt’un” ölümünden sonra, evlatları arasındaki siyasi çekişmeden yararlanan komşu Hazar Devletinin baskısı, yeni göçe sebep olmuştur. Kurt’un büyük oğlu “Bayan” (Batabayan), kuzeye doğru göç ederek Volga (İdil) Bulgar, “Esperühk” (Asparuh-Esperik) isimli üçüncü oğlu da Balkanlara gelerek Tuna Bulgar Devletini, yani bugünkü Bulgaristan’ı (681) kurmuştur.

karşısında durmak zorunda kalmıştır. Fakat kendi hayat tarzına uygun gördüğü Tuna'nın güneyine inmekten vazgeçmemiştir. Bizans'ın müdafaa sedlerini aşarak ve direnme teşebbüslerini kırarak Deliorman²⁰ ve Dobruca'ya girmeyi başarmıştır. İki yıl süren çetin bir mücadeleden sonra imparatorla imzaladığı ve Bizans'ı yıllık vergiye bağlayan antlaşma ile (681), artık Bulgar devletinin ülkesi haline gelen toprakların Asparuh idaresine geçtiği iki devlet arasındaki sınır hattı tespit edilmek suretiyle resmen tanınmıştır (Vasiliev, 1943: 277). Bulgarlar bu anlaşmaya ciddi şekilde sadık kalmaya çalışırken, Bizans ise sıkışık bir anda kabul ettiği bu anlaşmayı bozmak, Tuna ve Balkan dağları arasındaki sahayı tekrar işgal edebilmek için fırsat beklemişlerdir (Feher, 1999: 46).

Bu başarılarla kısa zamanda askeri ve siyasi bakımlardan geliştiği görülen Tuna Bulgar Devleti, İtil Bulgarlarının kardeş devletine nispetle küçük sayılmakla birlikte Ogur Türkleri tarafından kurulan en uzun ömürlü siyasi teşekkül olmuştur. İktidarın sağlam temellere oturtulduğu, Bizans ve Avar İmparatorlukları gibi iki büyük güç arasında varlığını korumasından anlaşılır. Bulgarlar, kolayca kendilerine ısındırdıkları yerli Slav halkı üzerinde yüksek seviyeli bir medeni etki de yapmışlardır. Genellikle kabul edildiğine göre, devlet fikrine yabancı olarak ufak kabile hayatı yaşayan Slav kütlelerine askeri teşkilat ve disiplin yanında, vatan ve millet kavramlarını da öğretmişlerdir. Onları zaptları altına alarak sonraları Bizans'a karşı kendilerini koruma yeteneği ile donatmışlardır (Feher, 1943: 290). Sınır bölgelerinin (Avarlar ve Bizans sınırları) güvenliği genellikle bahsi geçen Slav kütlelerinin bu gölgelere yerleştirilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan Tuna Bulgarları, sınırların bütün zayıf bölgelerine istihkâmlar inşa etmişlerdir. Bu çeşit istihkâmlara, Karadeniz'in bütün körfezlerinde, nehir ağızlarının kapatılmasını sağlayacak noktalarda, Balkan dağlarının geçitlerinde ve batıda Tuna ile Balkan dağları arasında (Feher, 1999: 47) rastlanmıştır. İyice tahkim edilmiş ve müdafaası sağlanmış sınırların içinde kalan sahanın en emin yerlerine yerleşerek, can

²⁰ Orman N. Peremeci, Tuna Boyu Tarihi isimli eserinde, Deliorman'dan; "şimdiki Silistre, Akkadınlar, Kurtpınarı, Tutrakan, Razgrad, Kemallar, Yenipazar kazalarıyla Pravadi kazasının batı şimal tarafı, Hacıoğlu Pazarcığı kazasının garbını, Rusçuk kazasının şarkını, Şumnu kazasının şimalini teşkil eden memleketler ki gayet ormanlık bir yerdir. Bunun için buraya eski Türk tarihleri "ağaçdenizi" derlerdi. Suyu az ise de havası sağlam ve toprağı verimliydi. En kuvvetli pehlivanlar buradan yetişmekteydi" diye bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Orman N. Peremeci, 1942: 19-20).

alacak yerlerde kuvvetli toprak tabyalar inşa etmişlerdir. İyi korunan sınırların içerisinde Bulgar Türkleri ile Slavlar birbirleriyle kaynaşmış ve bir millet vücuda getirmişlerdir. Devlet kurucusu Bulgar Türklerinin, sağladığı barış ve sükûn sayesinde yeni Bulgar milletinin geleceğe dönük maddi ve manevi kazanımlarının temelleri atılmıştır.

Balkanlar siyasi tarihi açısından son derece önemli olan bu iki milleti (Bulgar Türkleri ile Slavları), VII. ve VIII. yüzyıllarda kaynaklar ayrı ayrı zikreder. Ancak Tuna Bulgar Devletinin Bizans'ın etkisiyle Ortodoks Hıristiyan inancını kabul etmesi ve Bizans tebaasından Kiril ve Methodius'un Grek alfabesini Slav diline adapte etmeleri, Tuna Bulgar Devletine yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu durum IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgarların yoğun bir şekilde Hıristiyanlaştığı ve Slavlar arasında eridiği sonucunu kaçınılmaz kılmıştır (Kayapınar, 2006: 107).

Bulgarlar, dillerinde ve umumi hayat tarzlarında kısmen Slavlaşma yoluna girmiş bulduklarından, Ortodoks-Hıristiyanlığı kabul etmekle yerleşme sürecini tamamlamış, Slav-Bizans kültür çevresine girmişlerdir. Bulgarlar, Omurtag Han'ın barış ve huzur devrinde belirmeye başlayan bu kültürel değişme sürekli hızlanarak, Türkleri Slavlaştırmış, nihayet Bulgar Türkleri bir Slav unsuru haline gelmişlerdir. Boris Han'ın, Bizans'a karşı Frank Kralı Germen Louis ile ittifak etmesinden, Roma Katolik makamları ile temas kurmaya çalışmasından, din konusunda Papa I. Nikolaus'tan ricalarda bulunabilmesinden de sezilebileceği üzere, samimi bir arzudan ziyade Hıristiyan dünyası içinde Bulgar Devletinin varlığını korumak gayesine yönelik bir siyasi hesap sonucu olduğu anlaşılan bu din değiştirme hadisesinde, Bizans'ın ağır basması neticesi, 868-870'deki İstanbul kiliseler toplantısı gereği, Batı (Katolik) Kilisesi temsilcileri tarafından müstakil Ortodoks Bulgar Piskoposluğu kurulmasının kabul edilmesi, bir yandan Roma'nın Balkanlar üzerindeki dini iddialarını, diğer yandan Tuna Bulgar Devletinin Türklüğünü sona erdirmiştir. Vaftiz edildiğinde Mikhael adını alan Boris'ten sonra oğlu Simeon da, kadim Türk hükümdarlık unvanı olan "han" deyimini Slav tabiri "çar"a çevirmiştir (Kafesoğlu, 1985: 30-32).

Bu siyasi süreç ile birlikte X. yüzyılda artık Tuna Bulgar devleti hızlı bir çöküş sahnesini yaşamaya başlamıştır. Petro²¹ döneminde iç ve dış olayların etkisi ile Simeon (893-927) zamanında en parlak devrini yaşamış olan Tuna Bulgar Devleti, hızla çökmeye, elde ettiği toprakları yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Ayrıca Bizans tarafından Bulgar Patrikliğine de son verilmiştir. Bulgar devletinin başkenti Preslav Bizanslıların eline geçmiş ve Ioannapolis adını almıştır. Böylece şehrin Bizans kültür merkezi olma yönünde ilk adım atılmıştır. Hatta bu olay Bulgaristan'ın Bizans hâkimiyetine girişinin ilk göstergesi olarak nitelendirilebilir.

986 yılına gelindiğinde ise Bizans İmparatoru II. Basileios, Ohri şehri merkez olmak üzere Bulgar Devletinin batı topraklarını yeniden teşkilatlandıran ve idaresini üstlenen Samuel'e karşı harekete geçmiştir. Samuel, Selanik'e kadar olan Makedonya topraklarıyla, Bulgar Devletinin Tuna ile Balkan dağı arasındaki batı kısmını idaresi altında birleştirmeyi başarmıştır. Bizans imparatorunun asıl amacı sürekli hale getirdiği akınlar sayesinde Bulgar devletini tamamen zayıflatmaktır. Nitekim uzun yıllar süren seferler sonuç vermiş ve 1018 yılına gelindiğinde Bulgar toprakları, Bizans İmparatorluğunun "thema" sistemine dâhil olmuştur. Üsküp ve Ohri şehirleri başta olmak üzere Samuel'in Bulgar toprakları, Bizans'ın "Bulgaristan Themasını" oluşturmuşlardır. Silistre şehri merkez olmak üzere ise Balkan Dağı, Karadeniz ve Tuna arasındaki bölge "Paristrion" ya da "Paradounavon Theması" adıyla teşkilatlandırılmıştır. XI. Yüzyılın ilk çeyreğinde artık Tuna Bulgar Devleti tamamen tarih sahnesini terk etmiş ve Bizans'ın thema sisteminin içerisinde yer almıştır. 1187 yılında II. Bulgar Devletinin kurulmasına dek Bulgaristan 169 yıl Bizans hâkimiyetinde kalmıştır.

Balkanlara göç hareketinin sonuncusunu gerçekleştirenler ise Peçenek Türkleri olarak bilinmektedir. Avarlardan sonra IX. yüzyılda Peçenekler, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde güçlü bir devlet kurmuşlardır.

Peçenekler Balkanlarda, Macarları bugünkü yurtlarına göç etmeye zorlayan tazyik bakımından, zaman itibariyle sonuncu kavimdirler (Rasonyi, 1971: 130). Peçenek ismi batı kaynaklarında Potzinacitae, Pacinacae, Pacinaci; Yunan eserlerinde ise Patkitai,

²¹ Tuna Bulgar Devletinin Hıristiyanlığı kabulünden sonra 927-969 yılları arasında hükümdarlık koltuğunda oturan kişidir. Symeon da 893-927 yılları arasındaki hükümdardır.

Patzinakai, Patzinakoi ve doğu kaynaklarında da da Becanak, Benakiye, Becenek tarzında yazılmıştır. Aynı ismi Macar alimi de Beşenyö şeklinde yazmıştır. Macar âlimi Gombocz Zoltan in tetkikatı bu ismin Türkçe de Beçenek veya Peçenek şeklinde okunması icap ettiğini söylemektedir. Türkçeyi çok mükemmel bilen Kaşgarlı Mahmut da eserinde bu ismi Türk telaffuzu ile Becenek şeklinde yazmıştır (Namık, 1933: 9).

Peçenek, Uz ve Kuman kavimlerinin göç hareketleri organik bir şekilde yekdiğerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu üç topluluk, Doğu Avrupa bozkır bölgesinde, Türklüğün son büyük müstakil halklar dalgasını teşkil etmişlerdir.

IX. yüzyılın sonuna kadar Don nehri civarında yayılan Peçenekler, X. asrın ortalarında yine bir Türk kavmi olan Uzlar'ın (Rasonyi, 1984: 69) baskıları ile (Yücel, 2002: 714) batıya doğru kaymış ve bugünkü Macaristan topraklarına ulaşmışlardır. Bu durum Çar Simeon komutasındaki Bulgarlar tarafından baskı altında tutulan Bizans için şartları oldukça zorlaştırmıştı. Zira Simeon komutasındaki Bulgarların Hırvatistan sınırlarına kadar ilerlemesi (Demirkent, 1992: 3), Bizans'ı tam bir çaresizlik içerisinde bırakmıştır. Bu iki düşmandan biri ile anlaşmaktan başka çaresi kalmayan Bizans imparatoru, Korsun (Khersones)²² şehri kumandanı Leon Phokas'a bir talimat vererek Bulgarlara karşı Peçeneklerden ittifak talep etmesini istemiştir. Bu talebi kabul eden Peçenekler bu sayede güneye kadar inerek Tuna boyuna ulaşmışlardır. Ancak iki taraf arasında son anda ortaya çıkan bir anlaşmazlık sebebi ile Tuna'yı geçememişlerdir (Yücel, 2002: 714).

Bizans'ın siyasi manadaki sıkıntılı döneminden çıkış için, kendilerine sunduğu bu tarzdaki fırsatları iyi değerlendiren Peçeneklerin çok geniş sahaya yayılmış olmaları, onların birkaç devletle birden sınırdaş olmalarını sağlamıştır. Nitekim Uz baskısı neticesinde batıya doğru hareket eden Peçenekler'in bir kısmı, bu sıralarda Karadeniz'in kuzeyinde en önemli devlet olan Kiev Knezliği'nin güney sahasında kalmışlardır. Yüz otuz yıl Rusların güney komşuları olarak yaşayan Peçenekler ile Kiev Rusya'sı arasında münasebetler kurulmuştur. Yarı göçebe bir hayat tarzı yaşayan Peçenekler, yerleşik Rus topraklarına akınlar yaparak, Rus köylerini ve şehirlerini yağmalamışlar, halkını da esir almışlardır. Kiev Knezliği döneminde yapılan bu akınlar sonucunda oluşturdukları

²² Kırım'da bulunan bir şehir.

tehdit sayesinde Peçenekler, Rusların Dnyeper’i takiben Karadeniz’e inmelerine engel olmuşlardır (Yücel, 2006: 185).

XI. yüzyılda Ruslar kuzeyden, Uz’lar da doğudan olmak üzere Peçeneklere saldırmışlardır. Peçenekler bu tazyik üzerine güneye yönelmişler ve Bizans devleti toprağına girmişlerdir. Nüfusu seyrekleşmiş olan Makedonya ve Bulgaristan’da Peçenekler Bizans’ın tesiriyle kitleler halinde iskân edilmişlerdir. Balkanlar bu sebeplerden ötürü yeni kargaşalıklara sahne olmuştur. Uz’lara ise Balkanlar yolu açılmıştır (Rasonyi, 1971: 132).

Bu tarihlerden sonra Peçenekler ile olan ilişkilerini belirli bir düzeyde tutmaya çalışan Bizans idaresi, XI. yüzyıla gelindiğinde ciddi bir ekonomik bunalım ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bunalım neticesinde patlak veren isyanlar, Peçenek Türkleri için beklenen fırsat olmuş ve 1035 yılının kış ayında buz tutan Tuna nehrini geçerek Makedonya’ya kadar ulaşmışlardır (Demirkent, 1992: 5). Peçeneklerin Makedonya’da buldukları bu süre içerisinde ciddi bir tahribatın gerçekleştiği de kaydedilmektedir (Yücel, 2006: 188).

Makedonya ve Ohri tarihinde önemli dönemlerden biri de Bizans’ın Balkan hâkimiyeti sürecinde etkin bir rol oynayan II. Basileos (976-1025) dönemidir. Aynı zamanda Bizans tarihinde Makedonya Hanedanlığı olarak bilinen sülaleye mensup olan II. Basileos’un, Bulgar Çarı Samuel ile giriştiği mücadele Balkanlarda yeni bir dönem başlatmıştır. Basileos bu dönemde Sofya’dan başlayarak Feriye, Servia ve Vidin’i alarak Makedonya’ya doğru ilerlemiştir. Çok geçmeden Üsküp’ü de alan imparator artık Tuna Bulgarlarının ana karasını ele geçirmiştir. Seferin başlarında Vladislav’a yenilen Basileos, bir süre Manastır’da ikamet etmek zorunda kalmıştır (Stephenson, 2003: 29). Bu aşamadan sonra şartlar Basileos’un lehine değişirken, Bulgarlara nihai darbeyi vuran savaş 1014’te Struma’da gerçekleşmiş ve yenilen çar Pirlepe’ye kaçarak kurtulmuştur. Kaynaklar, çarın esir düşen 14.000 askerinin gözlerine mil çekilerek Pirlepe’ye gönderildiğini kaydetmektedirler. Dini olarak ise Bulgar Çarlığı döneminde kurulmuş olan Ohri Patrikliği başpiskoposluk derecesine düşürülmüştür. Ancak bu piskoposluk İstanbul Patrikhanesine bağlanmayarak piskoposun atanması yetkisi doğrudan Bizans İmparatoruna verilmiştir. Böylece Ohri Başpiskoposluğu bağımsızlığını koruduğu gibi Samuel döneminde Balkanlarda kurulmuş olan bütün piskoposluklar da Ohri Başpiskoposluğuna bağlanmıştır (Kayapınar, 2006: 216-217). Bu ağır yenilgi

sonrasında Çar Samuel fazla yaşamamış ve 1014'te ölmüştür. Çar'ın ailesi de yakın bir bölgede bulunan Ohri'de kalmıştır.

Bizans ile Bulgarlar arasındaki mücadele sonrasında Peçenekler, Tuna'nın kuzeydoğusundaki Dnyeper nehrinden Pannonia'ya kadar olan yerleri işgal etmiş ve bu dönemde başlarında asil bir aileye mensup olan "Turak" bulunmuştur. Peçenek kavminin içerisinde cesareti ile kendini gösteren "Kegen" isminde başka bir başbuğ daha vardır. Peçenekler, Turak'a asil bir aileye mensup olduğu için hürmet ederlerken, Kegen'e de cesaretinden dolayı saygı duymaktadır. Turak, bunu fark edince Kegen'i ortadan kaldırmak için hemen tedbir almış, ancak Kegen bu durumu zamanında fark ederek Dnyeper boyundaki bataklıklara kaçıp kurtulmuştur. Daha sonra kendi uruğundakilere haber göndererek tarafına geçmelerini istemiş ancak sadece iki uruğ bu çağrıya uyarak yanına gelmiştir. Bunun üzerine Kegen, Turak'ın yanında kalan on bir uruğa karşı mücadeleye başlamıştır. Bir süre sonra mücadelesinden sonuç alamayınca, Bizans İmparatoru Konstantin IX. Monomakhos'ın yanına gitmiştir. Bizans imparatoru tarafından iyi karşılanan Kegen, Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bunun üzerine Monomakhos ona Tuna boyunda üç kale ile birçok arazi vermiş ve onu Bizans'ın sadık bir dostu ve müttefiki olarak kabul etmiştir (Yücel, 2006: 189).

Daha sonra Turak ve Bizans arasında 1048 yılında patlak veren savaş neticesinde Turak Bizans eline esir düşmüş, o sırada Bizans ile birlikte hareket eden Kegen de Tuna boyuna yerleşmiştir. Bizans, kendisine esir düşen binlerce Peçenek Türkünü Niş, Sofya ve Makedonya topraklarında²³ iskân ederek ilk kez büyük bir Peçenek topluluğunu yerleşik hayata geçirmiştir. Bizans'ın Peçenekleri buraya yerleştirmesinde o sırada kendisine doğru hareketlenmiş olan Uzlar'ın önünü kesme fikri de etkin rol oynamıştır (Rasonyi, 1984: 63).

Bizans'ın, Peçenekleri yerleşik hayata geçirerek ileride oluşabilecek sıkıntılı siyasi süreci ortadan kaldırdığına inanmıştır. Ancak Türkler Orta Asya'dan gelen konar-göçer kültürden kolayca vazgeçememektedir. *Zira çok geçmeden Makedonya ve diğer bölgelerde iskân edilen Peçenekler isyan etmiş ve yeniden Tuna boyuna gelerek Bizans'a karşı faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bizans bu hareketi, elinde bulunan Peçenek reisi Turak'ı serbest bırakmak yolu ile engellemek istemişse de bunda muvaffak*

²³ Peçeneklerin Makedonya'da yerleştikleri bölge Ovçepoye (Ovce Pole) olarak bilinmektedir.

olamamıştır. Bizans, 1050 yılında meseleye kesin bir çözüm getirmek için yirmi bin kişilik ücretli askerini yanına, kendi askerlerini de katarak Peçenek merkezi Yüztepe'ye yönelmiştir. Ancak Peçenekler gerçekleştirdikleri ani bir saldırı ile Bizans ordusuna ve yanlarında gelen Bulgar birliklerine büyük kayıplar verdirmişlerdir (Yücel, 2002: 717). Peçenekler bu askeri başarı ile artık Makedonya'da rahatça hareket etme fırsatını elde etmiş oluyorlardır.

Balkanlara Peçenekler ile birlikte aynı dönemlerde gelen bir diğer Türk gurubu da Kıpçaklardır. 1030'lu yıllara geldiğinde bugünkü Kazak stepleri olan geniş topraklar Kıpçak birliğinin egemenliğindedir (Vasary, 2008: 18). Kıpçak Türk boyunun vatanı, Sibiryaya ovasında İrtiş nehri boyudur. Batı Sibiryaya ile kuzey Kazakistan arasındadır. Kimek, Türk boyunun itmesiyle 1030'a doğru güneybatıda Aral Gölü kuzeyine gelmişlerdir. Sonra önlerindeki Türk kabilelerini iterek İtil ve Yayık nehirlerini atlayıp Avrupa'ya girmiş (Öztuna, 1990: 163) ve çok geçmeden Peçenekler ile irtibata geçmişlerdir. Bu irtibat Peçenek başbuğu Tatuş'un Bizans'a karşı Kıpçak/Kuman Türklerinden yardım talep etmesi ile gerçekleşmiş ve elde edilen başarı sonrasında Kumanova başkent olmak üzere Kuman-Peçenek Türk Federasyonu kurulmuştur (Gökbel, 2002: 734). Bu vesileyle Kıpçak/Kuman Türk boylarının Avrupa içlerine, Balkanlara ve özellikle Makedonya'ya yayılmaları hadisesinde onlara yol gösterici pozisyonda olan Türk boyu Peçenekler olarak bilinmektedir.

Bizans kayıtlarında Peçeneklere ait son bilgiler 1167-1171 yıllarına aittir. Bu yıllar arası pek çok yeri yağmalayan Peçeneklerin üzerine bizzat İmparator Komnenos gitmiştir. Peçeneklerin büyük bir kısmı Macaristan'a gidip Macarların hizmetine girmiş, Tuna'nın doğusunda kalanlar da Kumanlarla birleşmişlerdir. Siyasi tarihleri böylece sona eren Peçeneklerden arda kalanlar dağılmışlardır. Macaristan'a gidenler Peşte çevresinde ve Fertö vilayetine yerleştirilmişlerdir. Bir kısmı ise Uz ve Kumanlara karışmışlardır (Yücel, 2006:200). Peçenekler bundan böyle artık tarihten kaybolmuşlardır. Fakat Bizanslılar uzun müddet onları unutmamışlar ve dağıldıkları günün her yıl dönümünde bayram yapmışlardır (Diehl, 2006: 110).

XII. yüzyılda Bizans hâkimiyeti altındaki Balkan topraklarında bahsedilen çözümler yaşanırken, Slav etkisi altında olan topraklarda ise ilk ve en gelişkin Slav devleti olarak tarihe geçen Sırbistan Krallığı kurulmuştur (Bozbora, 2006: 264-265). IX. yüzyılın

ikinci yarısında Hıristiyanlığa geçen Sırlar, VIII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar, Bulgar ve Bizans egemenliğinde yaşamışlardır. 1018'de Bizans İmparatorluğunun Bulgarları yenmesi, Sırları serbest bırakmış ve iyi organize olup güçlü bir devlet kurmuşlardır (Jelavich, 1985: 18).

Bizans tahtı konusunda torununa karşı II. Andronikos'u destekleyen Sırp kralı II. Stefan Uroş (1321-1331), Sırların Makedonya'daki sınırlarını genişletmek ile meşguldür. Genç Andronikos'un dedesine üstün gelmesi Sırların Makedonya hâkimiyetine darbe vurmuş ve onları Bizans destekli Bulgar Krallığı ile karşı karşıya bırakmıştı. Bu darbe ancak 28 Temmuz 1330'da vukuu bulan Köstendil Savaşı ile ortadan kalkabilmiştir (Jorga, 2005:229). Sırlar, Köstendil Savaşı sonrasında elde ettikleri üstünlüğü özellikle Stefan Duşan'ın faaliyetleri ile Bizans'a karşı kullanmaya başlamış ve eski düşmanları Bulgarlar ile kurdukları ittifakla Bizans'a saldırarak kısa sürede Ohrid, Pirlepe ve Strumisa (Struga) şehirlerini ele geçirmişlerdir. Zamanla hedefine sadece askeri başarılar ile ulaşamayacağını anlayan Duşan, Yuannis ile Kantakuzenos arasındaki taht kavgasına Yuannis'ten yana girmiş ve 1343'te tüm Makedonya'yı ele geçirerek Üsküp'te taç giymiştir (Demirkent, 1992: 8).

Sırp despotu Stefan Duşan tarafından Bizans imparatorluk modeline göre yapılandırılmaya çalışılan bu devlette kabile ileri gelenleri, köle köylüler üzerinde Monark adına senyoral haklara sahip bir toprak sahibi sınıf olarak ortaya çıkarılarken, Sırp Monarşisi'nin toprak genişlemesini sağlayacak askeri bir kapasite de geliştirmişlerdir. Böylelikle Sırbistan Krallığı dâhilinde Bizans modeline benzer bir toprak sahipliği sistemi gelişirken, adli ve yönetsel örgütlenmesi de kabaca Bizans modeline uydurulmuştur. Ohri şehri açısından ise XIII. yüzyıla gelindiğinde artık şehir, Sırp krallığının bir kalesi durumunda kalmıştır (Eyice, 1965: 137). XIV. yüzyılda Bizans ve Bulgar gücünün zayıflamasını fırsat bilen Sırp Despotu Stefan Duşan, Bizans'ın denetiminden çıkan Balkan topraklarını Sırbistan Krallığına katarak en büyük hayali olan Sırbistan İmparatorluğunu kurmak amacıyla kendi mutlak gücünü genişletme yönünde önemli bir adım atmıştır. Ancak Slavların Balkanlarda kurmuş olduğu bu devlet uzun ömürlü olmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Slavların kabile kökenli bir toplum olması ve yerel kabile yapısından, imparatorluk bürokratik yönetimine geçebilecek sosyal ve ekonomik yapılanmayı henüz tamamlamamış

olmalarıdır. Nitekim Stefan Duşan'ın ölümünden sonra Sırbistan Krallığı hızlı bir çözüme süreci içine girmiştir. Bölgenin içine düştüğü bunalım ortamı XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi ile sona ermiştir (Bozboru, 2006: 265).

Balkanları hâkimiyet sahası olarak gören Bizans için ise aynı dönemin önemli sıkıntılarında biri, Haçlı Seferleri'nin başlaması hadisesi olmuştur. Özellikle ilk Haçlı ordusunun disiplinsiz ve dağınık oluşu (Ostrogorsky, 1995: 335) Bizans birliklerini zorlamıştır. Ancak Haçlı birlikleri ve Bizans birlikleri arasındaki sürtüşmenin Makedonya ve Ohri bölgesi için de önemli sonuçları olmuştur. Bizans imparatoru Alexis (I. Aleksios Komnenos) Haçlı ordusunda yer alan Franklara karşı bugünkü Arnavutluk sınırlarında bulunan Dyrrachium'da aldığı yenilgi sonrasında, Ohri yolu üzerinde bulunan Babagora vadisine çekilerek burada bir süre dinlenmesi, sonrasında da Manastır'a geçmesi (Hammond, 1974: 74-75), şehrin tarihinde önemli yer tutmuştur. Zira imparator I. Aleksios, Anadolu'nun ve Balkanların hızlı bir şekilde Türkleşmesi karşısında Papa II. Urbanus'tan yardım istemiş ve Haçlı birliklerini Anadolu topraklarına geçirmiştir. Bir bakıma denilebilir ki IV. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar, Avrupa'da, Karadeniz'in kuzeyinden yoğun bir şekilde gerçekleşen Türkleşmenin önüne geçen hükümdar olarak bilinen I. Aleksios (Ostrogorsky, 1995: 333), bu hamlesine bir anlamda Ohri ve civar bölgesinden başlamıştır.

1.2. Ohri Şehrinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş ve Sonrası

Geniş fütuhâtı ve etkileri yüzyıllarca sürecek kültürü ile Osmanlılar için, kuruluş merhalesini tamamladıkları Anadolu coğrafyasından çıkış ve beraberinde gelişen tarihi süreçte Balkanlara doğru yöneliş hareketi, devletin gelişmesi ve genişlemesi anlamında son derece önemlidir. Orta Asya'dan kopup gelerek Balkanların siyasi, dini ve kültürel tarihinde çok önemli etkiler bırakan Türk kavimlerinden sonra, bölgenin yeni sahipleri Osmanlılar olacaktır. Böylece Osmanlılar önce Bizans'a ve sonra da Doğu Avrupa Devletleriyle birlikte Avrupa'nın içlerine kadar etki edecekleri bir döneme gireceklerdir.

Osmanlıların Rumeli fütuhâtını kolaylaştıran ve muvaffak kılan amillerden bazılarını sıralanacak olursa; devletin kuruluş devrindeki idari, dini ve sosyal müesseselerin, Selçuklu ve İlhanlı devletlerinden kaynaklanmış ve yerleşmiş bulunması, Osmanlıların ise bu müesseseleri muhafaza ile birlikte tekemmül ettirerek devletin bünyesine tamamen hâkim kılmış olması yanında, Bizans hududu üzerindeki coğrafi durumları,

Anadolu'daki diğer Türk beylikleri ile olan münasebetleri, Trakya ve Makedonya'da boş ve münbit topraklar bulan birçok konar-göçer unsurların ve fakir köylülerin, fütuhata iştirak eden gazilerin buralarda yerleşmek arzusu ile dolu olmaları ve daha bazı faktörler, bu meyanda sayılabilir (Şentürk, 1993: 89). Bu izahatlardan da Osmanlıların son derece bilinçli ve sistem dâhilinde Rumeli'ye doğru geçiş hareketini tertipledikleri anlaşılmaktadır.

Artık Türkler açısından Balkanlarla uzun süreli ve kalıcı ilişkiler, Osmanlılar (Gülseren, 2007: 54) ile başlayacaktır. Farklı görüşler olmakla birlikte Balkanlarda Osmanlıların fetih politikalarının başarılı olmasının bir diğer sebebi olarak da Bizans'ın ve diğer Balkan ülkelerinin ve batı Hıristiyan âleminin karışıklık içinde bulunması gösterilmektedir (Baştav, 1994: 829). Gazilerin önderleri olarak atlarından inmeyen hanedan kurucuları, çevrelerindeki toprakları fethetmek için örgütlenmiş Türk boylarının komutanları konumundadır. Bizans direnişinin kırılmasıyla, Osmanlılar Batı Anadolu'da ve Çanakkale Boğazını geçerek güneydoğu Avrupa'da yayılmayı, Müslüman ve Türk komşularına karşı yürümekten kolay bulmuşlardır. Trakya ve Ohri'nin de içinde yer aldığı Makedonya'yı hızla geçen Osmanlılar, Bulgaristan'ın büyük bir bölümünü, Kuzey Yunanistan'ı, Bosna'yı ve Tuna kıyılarına kadar Sırbistan'ı ele geçirmişlerdir (Shaw, 2004: 31).

Osmanlı Devletinin, özellikle kuruluşunun ilk yüz yılı içinde Balkanların bir bölümüne egemen olması, yönetim kurumlarını oluşturması, bu sahanın iktisadi kaynaklarını harekete geçirmesi ve müreffeh şehirler kurması olağanüstü bir gelişme olarak gösterilebilir. Osmanlı Devleti bu şekilde, Rumeli'deki yayılma sırasında Anadolu'nun insan gücü kaynaklarından da yararlanmıştı (Oğuzoğlu, 2001: 1). Osmanlıların bu bölgeye yerleşmesi 1371 Meriç (Çirmen) Savaşından sonraki döneme tesadüf etmiştir. Bu zaferden sonraki yıllar içerisinde Makedonya da fethedilerek Osmanlı Devletinin hudutları dâhiline alınmıştır (Hamzaoğlu, 2000: 313).

Anadolu'dan gelen gazi beyleri (Hacı İlbeyi, Evrenesoğulları, Mihaloğulları gibi)²⁴ yerleştiği uç bölgeleri fethettikçe, ele geçirilen yeni toprakların imkânları Anadolu'da sıkıntı içindeki insanları Rumeli'ye çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda Osmanlılar da

²⁴ Osmanlı Devleti, Makedonya dâhil olmak üzere yeni fethedilen Avrupa topraklarına Anadolu'nun değişik yerlerinden getirdiği Türk ailelerini yerleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bayur, 1963: 164; Gersin, 1903: 32; Kınçov, 1970: 434-600).

bu göçü desteklemişler, çeşitli vesilelerle bu bölgeye insan göçü sağlayıp bu yakadaki insan gücü açığını kapatmaya çalışmışlardır. Bilhassa Balkanlara ait XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterleri bu göç ve yerleşme izlerini büyük ölçüde ortaya koymaktadır (Emecen, 1989: 28). Rumeli uç beylerinin kazandıkları ihtişam ve zenginlik Batı Anadolu'daki diğer beyliklerin tabanlarını ve askeri zümrelerini etkilemiştir. Bu önemli nedenin oluşturduğu ortamdan ötürü birçok savaşçı Rumeli'ye geçmiştir (Oğuzoğlu, 2001: 1).

Osmanlı tarihinin dönüm noktasını Rumeli yakasına geçiş ve burada tutunma teşkil eder. Orhan Bey'in saltanatının son yıllarında Osmanlıların Gelibolu Yarımadasında (İnalçık, 1964: 768), ileride Trakya'ya kadar uzanacak bir köprübaşı tutmayı başarmaları o dönem için hiç kimsenin düşünemeyeceği gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Kocaeli bölgesinin alınışı, Karesioğullarının ilhakı ve bu yıllardaki Bizans'taki iç savaş ortamı, Osmanlılara Rumeli yakasına geçiş için önemli bir fırsat sağlamıştır (Emecen, 1989: 22). Türklerin Balkanlara sızmalarını kolaylaştıran bir başka öge ise, Papalık makamının eski otoritesini yitirmesidir. Papalık büyük haçlı seferlerinden sonra Anadolu ve Trakya'ya yayılmakta olan Türklere karşı Avrupa uluslarını ayaklandırmak için geniş çaplı örgütlenmeye girişmiş, ancak otoritesindeki büyük kayıpların bir neticesi olarak başarısız olmuştur.

Osmanlıların Gelibolu'ya geçip yerleşmeleri, Avrupa'nın dikkatini çekmekle beraber Balkan milletleri arasındaki karışıklıklar, ihtilaflar ve mücadelelerle dolu durum, bu tarafta Osmanlı fütuhatına önemli derecede engel olabilecek bir mahiyet arz etmemiştir. Ancak yine de Balkanlardan Sırp, Bulgar ve Macarların, Gelibolu yarımadasından da Bizans ve Venediklilerin ittifak halinde ve müştereken taarruz ihtimali üzerine derhal ve süratle Anadolu'dan Rumeli'ye nüfus geçirip, sistemli bir iskân siyaseti tatbikine başlanmıştır (Gökbilgin, 1979: 403).

Osmanlı Devletinin Rumeli'ye geçişi esasen ilk olarak bazı mühim Bizans şehirlerinin alınmasıyla birlikte Bizans'ın Osmanlı Türkleriyle mecburi ilişkiler kurması neticesinde başlamıştır. Bu ilişkilerin devamında Osmanlılar Bizans'ın içerisinde bulunduğu son dönemlerdeki siyasi sıkıntıları hep kendi lehlerinde kullanmayı bilmişlerdir. Osman Bey'in Bizans sınırlarına doğru gerçekleştirdiği akınlardan hemen sonra bu girişimlerin devamını da Orhan Bey gerçekleştirmiştir.

Tüm bu gelişmeler aslında bir başka bakış açısıyla Bizans'ın son 250 yıldır sürekli toprak kaybetmesi ve zayıflayarak güçten düşmesi anlamına gelmektedir. Her kaybettiği çatışma sonrasında tabiidir ki Bizans imparatorları kayıplarını telafi etmek için halkından topladığı vergileri arttırıyorlardı (Sevim, 2001: 42).

Osmanlıların, Rumeli topraklarına geçiş ile ilgili olarak bazı Bizans şehirlerini zapt etmeye başladıkları bilinmektedir. İlk olarak bahsedebileceğimiz şehir Mudanya'dır. Osmanlı kuvvetleri ilk defa 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra Marmara Denizi kıyılarına ulaşarak Rumeli ile karşı karşıya gelmiştir (Dirimtekin, 1973: 577-580). Bursa ise 1315'den beri yakınına yapılan kalelerle adeta muhasara altına alınmıştır. 1326'da mühim bir kuvvetle Bursa üzerine yürüyen Orhan Bey tecrübeli kumandanları Köse Mihal²⁵, Turgud Alp, Şeyh Mahmud ve Ahi Hasan ile birlikte yaptığı kuşatma neticesinde 1326 yılının Nisan ayı içerisinde Bursa'yı almıştır (Uzunçarşılı, 1994: 117-118). Özellikle 1321'deki ilk geçiş sırasında Osmanlı birliklerinin savaşçı kimliklerinin Bizans tarafından öğrenilmesi, Bizans'ı hem telaşa düşürmüş hem de taht mücadeleleri sırasında bu birliklerden faydalanma fikrini uyandırmıştır. Bizans içinde yaşanan iç çatışmalar ve taht kavgaları, yine Bizanslıların, Türklerden bu sıkıntılı süreç içerisinde faydalanma istekleri gibi düşünceler neticesinde, Osmanlılar Avrupa'ya Bizans'ın müttefiki ve hatta akrabası olarak girmişlerdir.

Bizans bu sıralarda özellikle Balkanlarda iktidarı ele geçirmek isteyen Sırp Kralı Stefan Duşan'a karşı uğraş vermektedir. Bizans imparatoru zor duruma düştüğünde mütemadiyen Orhan Beyden yardım istemiştir. Daha önceden Karesi, Saruhan ve Aydın oğullarına ait gaziler de deniz kuvvetleri ile Rumeli'ye geçerek imparatora yardım etmişlerdir (Doğru, 2000: 29). Bu manada ilk hadise II. Andronikos ile torunu genç Andronikos arasındaki taht mücadelesi sırasında vuku bulmuştur (Baştav, 1989: 24). II. Andronikos torununa karşı kullanmak amacı ile Orhan Bey'den yardım talep etmiştir. Orhan Bey'in 1327'de göndermiş olduğu kuvvetler Çorlu ve Silivri'de mağlup olarak

²⁵ Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında akıncı hizmetlerinde bulunan Mihaloğulları'nın, bilinen en eski atası, tarihi kaynaklarda Harmankaya tekfurı olarak geçen kişidir. Köse Mihal'in Hıristiyan olduğu ve sonradan Müslümanlığı kabul ettiği üzerinde birleşen tarihi kaynaklar, onun Osman Gazi ile olan yakın ilişkisine de değinmektedir. Osmanlıların daha beylik olmadan öncesine dayanan Köse Mihal ve Osman Gazi arasındaki dostluk ilişkisi, sonradan akıncı beyi olarak hizmet verecek Mihaloğulları ailesinin, karşılıklı güven ve işbirliğine dayanan ortamda gelişmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Arslan, 2001: 47-48). Ayrıca Osman Gazi ile Köse Mihal'in dostluklarını ortaya koyması anlamında önemli bir kanıt teşkil edebilecek bir kitabenin II. Abdülhamid tarafından Söğüt'te diktirildiği ve böylece aralarındaki dostluğun ebedi kılınmak istendiği de tarih araştırmacılar tarafından ortaya koyulmaktadır (Yaprak, 1988: 86).

İstanbul'a çekilmişlerdir (Uzunçarşılı, 1994: 155). Osmanlıların Bizans'a yardımı bundan sonra da devam etmiş ve asıl yardım Süleyman Paşa tarafından Sırlara ve Bulgarlara karşı yapılmıştır. İkinci yardım hadisesi ise; *Orhan Bey'in; Gelibolu yarımadasında bulunan Çimpe (Çimbi-Tzimpe) kalesinin kendisine verilmesi karşılığında, Bizans'taki taht mücadelelerinde Kantakuzen'den yana taraf olabileceğini belirtmesiyle gerçekleşmiştir. Bu talep kabul edilince de Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa komutasındaki birlikleri Sırp ve Bulgar kuvvetlerine karşı savaşmış ve galip gelmiştir. Süleyman Paşa, fethettiği yerlerde tutunabilmek için babası Orhan Gazi'ye müracaat ederek, buralarda iskân edilmek üzere Anadolu'dan Müslüman halk nakledilmesini ve ayrıca, fütuhatin devamı için takviye kuvvetlerin sevk edilmesini istemiştir* (Neşri, 1949: 177-181).

Çimpe'den sonra Gelibolu'nun kuşatılması ve zelzele sonucunda kale surlarının yıkılmasının üzerine fethedildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Gelibolu'yu ele geçirmesi üzerine²⁶ telaşa düşen Kantakuzenos Orhan Bey'e, aldığı yerleri para karşılığı geri vermeyi teklif etmiştir. *Orhan Bey 10.000 altın karşılığında Çimpe'yi verebileceğini ancak diğer yerlerin birlikleri tarafından fethedildiğini ve bu yüzden geri verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu sırada Süleyman Paşa ve birlikleri Malkara, İpsala ve Vize'yi ele geçirmişlerdir* (İnbaşı, 2002a: 156).

1341-1354 yılları arasında gerçekleşen tabii afetler, bulaşıcı hastalıklar, iç savaşlar ve nihayet Osmanlı akınları neticesinde nüfusu kırılmış yahut kaçmış bulunan Trakya toprakları üzerinde, hızla ve kolaylıkla Müslüman Türk köyleri kurulmaktadır. Bu şartlar, büyük ölçüde topraksız kitlelerin Anadolu'dan Rumeli'ye hicretini temin etmiştir (Aktepe, 1953: 299).

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtiği andan itibaren yerli halkla iyi geçinme politikası uygulamıştır (İnalcık, 1995: 21). *Bu gaye ile Osmanlı ümerası faal bir propaganda yaparak, İslam şariat hükümleri çerçevesinde son derece geniş hoşgörü ve adaletle*

²⁶ Gelibolu'da yerleştikten sonra Osmanlılar, üç istikamette "uc" teşkil ederek fetihlere devam ettiler. Birinci uc sahilden Tekfur dağı, Çorlu ve İstanbul yönünde, ikinci uc ortadan Konru dağı üzerinden Malkara, Hayrabolu ve Vize istikametinde, üçüncü uc ise Meriç vadisinde İpsala, Dimetoka ve Edirne yönünde yapılan fetihlere üs olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (İnalcık, 1964: 768). Ayrıca Süleyman Paşa Rumeli'ye geçtikten sonra Türk geleneğine uyarak dehal "sağ, orta ve sol kollar" da "uc" lar teşkil etti. "uc" geleneği ve daimi gaza, Osmanlı Devletinin kuruluşunun dinamik amilidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (İnalcık, 1976: 975).

gayrimüslim halka can ve mal güvenliği ile dinlerinde serbestlik tanıyarak; özellikle köylüleri, eski feodal bağılıklarından ve angaryalardan azat etmiştir. Yerli Hıristiyan ahali, Osmanlı hâkimiyeti yerleştikten sonra düzenli bir devlet idaresinin koruyucu güvenliğine kavuşmuştur (İnalcık, 1997: 292).

Bu noktada vurgulanması gereken diğer bir önemli nokta, *Osmanlıların Balkanlarda yalnız köylü kitleler için değil kilise, yerli ve askeri sınıflar ile büyük arazi sahibi feodaller için de kendi otoritesi altında yaşamalarını kolaylaştıran uzlaşıcı politikalar gütmüş olmalarıdır (İnalcık, 1993: 313-314). Özellikle Balkanların fethinde “toprak ve reaya sultanındır” prensibini ilan ederek yerli feodallere karşı toprağı ve köylü emeğini; devlet ve tımar rejiminin garantisi altına sokmuşlar, yerel feodallerin yerine merkezi imparatorluk rejimini ihya etmişlerdir (Doğru, 2002: 166).*

Orhan Gazinin büyük oğlu Süleyman Paşa (Lamartine, 1991: 69) kendisinden daha önce öldüğü için, tahta, daha önceleri ağabeyinin yerine Avrupa’daki Osmanlı kuvvetlerinin komutanlığına atanan Murad Bey geçmiştir. Sultan Murad’ın babasının Gelibolu’da bıraktığı üstün yararlanarak Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan’ı fethettiği için Avrupa’da, Osmanlı Devletinin gerçek kurucusu olarak da anılmaktadır (Shaw, 2004: 37).

Bu arada Osmanlılar, Bizans tahtı için Cantacuzenus (Kantakuzen) ile Andronik arasında çıkan iç savaştan yararlanarak Trakya’da hızla yayılmışlar ve 1361’de Edirne’yi ele geçirmişlerdir. Özellikle bu hadise, Osmanlıların Balkan ilerlemesi ve yerleşmesi hususunda önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra Osmanlıların Balkanlara doğru genişleme hareketi, *Selanik’e doğru, Dobruca ve Edirne’den Meriç vadisi boyunca Sofya doğrultusunda örgütlenmiştir (İnalcık, 2005: 26).*

Edirne’nin başkent yapılması Osmanlıların Avrupa içlerine doğru yayılma isteklerini bir kez daha ortaya koymuştur. *İstanbul ile Tuna arasındaki en güçlü kale olan Edirne kalesi, Bizans başkentinden Balkan dağlarına uzanan yolu denetim altında tutuyor; ayrıca Balkanlarda Bizans askeri ve yönetim sistemlerinin merkezini oluşturmaktadır (Shaw, 2004: 38). Sultan Murad’ın bu konudaki kararında bölgenin stratejik önemi, ırmak, otlaklar, geniş ve verimli ovalar, zengin ve çalışkan halk, Sırp ve Arnavutların yakınlığı gibi etkenler göz önünde bulundurulmalıdır (Lamartine, 1991: 76).*

Balkanlara doğru Osmanlıların hızla ilerlemesini kolaylaştıran diğer faktörler arasında, bu tarihte Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişinin önünde engel teşkil edebilecek bir devletin olmayışını da yer almaktadır. Sırp Çarı Duşan, Osmanlıların Gelibolu'yu aldıkları sırada ölmüştür. Makedonya'da geniş topraklar üzerinde kurduğu imparatorluk parçalanmış ve küçük devletler ile senyörlükler arasında paylaşılmıştır. *Keza bu dönemde, Bulgar Çarlığı üç parçaya bölünmüş bulunmaktadır. Nihayet Bizans İmparatorluğu bir isimden ibarettir. Bu küçük devletler arasında çetin bir rekabet vardır; komşudan bir kaç kasaba almak için her biri dışarıdan yardımcı ve müttefik aramıştır. Bu durumdan ise, Macaristan ve Venedik Balkanlar'da egemenliklerini kurmak için yararlanmaya çalışmışlardır. Osmanlılara gelince, yerli hanedanlar, bu yeni kuvvetten yararlanmak için yarışa girişmişlerdir. Osmanlı yardımı, kısa zaman sonra himaye, metbûluk haline dönüşmüş ve sonunda yerli hanedanın ortadan kaldırılmasıyla ülke Osmanlı egemenliği altına geçmiştir* (İnalçık, 2005: 26).

Birçok tarih araştırmasında da belirtildiği gibi Edirne'nin alınmasıyla Türkler Avrupa'ya sağlam bir şekilde ayak basmışlardır. Türklerin Bizans İmparatorluğunun bu önemli askeri-stratejik merkezine yerleşmeleri Bizans hâkimiyetine yalnız ciddi bir darbe indirmekle kalmamış, Edirne, Balkan yarımadasına ve umumiyetle Güneydoğu ve Orta Avrupa'ya Türkler tarafından yapılacak fetih hareketleri için önemli bir hareket noktası olmuştur (Burmov, 1949: 97).

Bu bilgilerin yanında Türklerin Edirne'yi alması hadisesi, Bulgar tarihi açısından da son derece öneme sahiptir. Çünkü bu tarihten itibaren Bulgaristan'ın Türkler tarafından fethinin önü açılmıştır. Sultan Murad ilk iş olarak, Meriç nehri boyunca hızlı bir ilerleyiş ile 1363'de Filibe'yi fethetmiştir. Osmanlıların Balkanlardaki ilerlemesinden çekinen tek devlet Bizans değildir. Edirne'nin alınmasından sonra, Sırbistan'da Stefan Duşan'ın farklı halefleri, güney ve doğu sınırlarında Osmanlı baskısını hissetmişlerdir. Bu küçük prenslerden bazıları, Osmanlılar durdurulmazsa sonuçların ne olacağını bilinciyle bir ordu toplamışlardır. *1364'te Edirne'nin batısında Meriç ırmağı üstündeki Sırp Sındığı Muharebesi, Sırp beyleri için bir felaket olmuştur. Onlar ve onların yanında savaşan üç Bulgar prensi, Osmanlı vassalı haline gelmişlerdir. Böylece Osmanlıların Makedonya'da ilerlemelerinin önünde bir engel kalmamıştır* (Finkel, 2007: 17). *Türkler*

1364'deki Çirmen galibiyetinden sonra, Balkanlarda Sırp ve Bulgarlar gibi Bizans Devletini de vassal devlet olarak vergiye bağlamayı başarmışlardır (Baştav, 2002a:862). Bu bilgiyi doğrulayan önemli verilerden biri *fetihlerin batıya doğru tarihi Via Egnatia yolunu izleyerek Serez, Manastır ve Ohri yoluyla, 1385'de Arnavutluk kıyılarına ulaşmasıdır* (Kaya, 2006: 9). Ayrıca devlet merkezinin batıya Edirne'ye kaydırılmasının sebepleri arasında, batıdan gelebilecek tehlikelere karşı daha hızlı bir şekilde karşılık verebilmek de düşünülebilir.

1.2.1. Osmanlıların Ohri Şehrini Fethi

Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda kendisine yer bulmaya başlaması ve hızla devam eden fetih politikası sayesinde artık Ohri'nin de içerisinde bulunduğu bugünkü Makedonya'ya hâkim olması son derece doğal bir hadise olmuştur. Ohri şehri, Sultan I. Murad döneminde, 1385 yılında Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından Osmanlı Devleti sınırlarına katılmıştır. *Manastır vilayetine bağlı bir sancak merkezi yapılan Ohri, Arnavutluk içlerine düzenlenen saldırılar için üs olarak kullanılmıştır* (Yahya, 2001: 21). Ancak Osmanlıların Ohri şehrini fethetmeleri hakkında gerek Osmanlı Devletinin kuruluş dönemini içeren kaynakların ve gerekse yabancı kaynaklarının son derece kısıtlı malûmata sahip olması, Ohri'nin fethi ile ilgili net bir veri ortaya koymayı son derece güçleştirmiştir.

M.Kiel "Okhri" isimli araştırmasında, Ohri'nin fethi meselesiyle ilgili olarak, Aşıkpaşazade, Oruçbey, Neşri gibi eski Osmanlı tarihçilerinin Ohri'nin ele geçirilmesi hadisesinden pek bahsetmediklerini ve daha çok komşu iki bölgenin (Manastır ve Karlılı'nın) 1385 tarihinde Osmanlılar tarafından ele geçirilmesini ortaya koyduklarından bahsetmiştir. Bu tarihi gerçekte Osmanlıların Arnavutluk'a baskınlarının başladığı ve sonunda bir kısım Arnavut Lordunun Osmanlı yönetimini kabul edeceği²⁷ Vijoshe savaşına kadar devam edecek bir zaman dilimi olarak sunan Kiel, Ohri'nin Osmanlıların eline savaştan geçtiğini, Ohri kalesinin kendiliğinden teslim olduğunu ve bu hadise esnasından herhangi bir karışıklığın mevzu bahis olmadığını dile getirmiştir (Kiel, 1995: 165-167).

²⁷ Muhtemelen aynı zamanlarda Ohri'nin Arnavut yönetiminde olan eski Aziz Clement Kilisesinin kayıtlarında kendisinden bahsedilen Arnavut yöneticisi Zupan Andrew Gropa görevinden alınmış ve doğrudan Osmanlı yönetimine geçmiştir (Kile, 1995: 165-166).

Osmanlı tarihi araştırmalarında şüphesiz çok önemli yer teşkil eden Uzunçarşılı'ya ait Osmanlı Tarihinde müellif, Ohri'nin, Kazaskerlikten sonra 1371'den beri vezirlikte ve sonra kumandanlıkta bulunan Çandarlı (Cendereli) Halil Hayreddin Paşa tarafından beraberinde akıncı kumandanı Evrenuz Bey olduğu halde Makedonya'dan batıya doğru harekât bařlatarak²⁸; birkaç sene evvel Timurtaş Paşa tarafından haraca bağlanıp sonra elden çıkmış olan Manastır ile birlikte fethedildiğinden bahsetmektedir (Uzunçarşılı, 1994: 176). Ayrıca Uzunçarşılı Ohri'den, Osmanlıların Arnavutluğu fethi sırasındaki olaylar içerisinde Türklerin Makedonya'nın batısı ve güneyine doğru ilerlemelerinde son derece önem arz eden stratejik bir bölge olarak bahsetmiştir (Uzunçarşılı, 1994: 204).

Uzunçarşılı'nın aktardığı bu bilgilere ek olarak, A.Sevim ve Y. Yücel'in müşterek çalışması olan *Türkiye Tarihi*'nde, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki durumunun sağlamlaşabilmesi için Ohri'nin fethedilmesi gerektiği belirtilmektedir (Yücel-Sevim, 1990: 31). Osmanlı tarihi araştırmalarının önemli bir diğer kaynağında ise Hammer; şehrin fethi ile ilgili olarak hiçbir bilgi vermezken, Ohri'den Çandarlı Halil Paşa tarafından Makedonya'nın batısına doğru bir ilerleyiş esnasında (Selanik'i fethi) ele geçirilen bir mıntıka olarak bahsetmektedir (Hammer, 2007: 64). Nicola Jorga da, Ohri'nin Osmanlıların eline geçişiyle alakalı bir tarih vermezken, Manastır ve Pirlepe ile birlikte 1387 tarihlerinden sonra Türk hâkimiyetinin Ohri'nin de içerisinde bulunduğu bölgede etkin kıldınığını ifade etmektedir (Jorga, 2005: 237). Osmanlı tarihlerinin şehrin fethini geniş bir manada yazmamaları Ohri'nin kolay alınmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Öncelikle Osmanlı kaynaklarında şehrin fethinin adeta görmezlikten gelinmesine karşılık, bölge kaynakları buranın fethinin Pirlepe, Üsküp ve Kalkandelen'e göre oldukça güç gerçekteşiğini ifade etmektedirler. Buna göre; fetih güzergâhı olarak *Ser üzerinden Doyran Gölü'nün yanından ve Demirkapıyı geçerek önce Pirlepe ardından da Manastır'ın fethedilmesi* belirlenmiştir (Dimosvki, 2000: 29). Bu güzergâhtan hemen

²⁸ Namık Kemal Osmanlı tarihinde bu harekâta ve Halil Paşayla ilgili olarak "Bizim tarihçiler Paşanın giriştiği harekâtı, bir müddet Gümölcine'de oturmak, oradan Evrenuz Bey'i etrafa göndererek bazı yerler ele geçirmekten ibaret gibi gösterirler. Hayreddin Paşa gibi bir zatın, o yaşa ulaştıktan sonra haysiyet ve ikbali bir tarafa bırakarak Evrenuz Bey gibi birini kendi yerine sefere göndermesi akıl almaz" diye değerlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Namık Kemal, 2005: 220-223).

sonra Osmanlıların batıya ve güney istikametlerine doğru hareketleri için gerekli olan Ohri şehri ele geçirilmiştir.

Osmanlı ordusunun Manastır öncesinde ulaştığı Pirlepe'nin fethinin oldukça kolay gerçekleştiği ve ordu buraya gelmeden evvel bura halkının yeteri kadar korktuğu kaydedilmektedir. *Zira korkularından, şehir merkezinde bulunan Marko Kulesine/Kalesi'ne²⁹ saklanan halkın Osmanlı birliklerinin sert kuşatma şartları altında sadece 3 gün dayanabildikleri de yine fetih ile alakalı olarak söylenegelen mitler arasında yerini almıştır* (Stayanovski, 1981: 13).

Yukarıdaki izahatlardan da anlaşılacağı üzere Pirlepe ile birlikte Manastır'ın da Osmanlıların eline geçmesi sonrası Ohri şehri, ele geçirilmesi zorunlu hale gelen bir bölgeyi ifade etmesine karşın, gerek Ohri'nin yıllardır devam eden bir dini nitelik taşınması gerekse bu dini duyguların verdiği sezgilerle hareket eden bölge halkının direnişi dolayısıyla Timurtaş Paşa³⁰ buranın fethinin çetin geçeceğini en azından bu özelliklerinden dolayı bilmektedir (Matkovski ve Aruçi, 1979: 208).

Osmanlılar tarafından bugünkü Makedonya toprakları içerisinde yer alan önemli bölgelerin sırasıyla fethi, *Çirmen Muharebesi'nden sonra 1372'de Köstendil, Kavala, Drama, Zihne, Serez ve Karaferye, 1380'de İştip, 1382'de Manastır ve Pirlepe, ve en nihayetinde de 1385'de Ohri'nin fethi* ile devam etmiştir. (İnbaşı, 2002b: 29; Ercan, 1989: 77). Bu yolla Adriyatik'e kadar ulaşan Türk birliklerinin başında Hayreddin Paşa ve Evrenos Bey bulunmaktadır.

Bu arada Osmanlıların Bulgaristan taraflarında da fetihleri devam etmiş ve 1385'de Sofya ve 1386'da da Niş fethedilmiştir. Bu fetihlerden sonra Ohri, *Arnavutluk ve Kuzey Epir muntıkalarına yapılacak seferlerde hareket üssü* haline gelmiştir (Uzunçarşılı, 1994: 175). Bu zaferleri esnasında Osmanlılar, Avrupa'da ciddi bir mukavemetle karşılaşmamışlardır. *Osmanlıların otuz yıldan beri aralıksız süren zaferleri, Balkan Slavlarını ümitsizliğe ve yılgınlığa sevk etmiştir* (Baştav, 2002a: 865).

²⁹ Marko, Osmanlı birliklerinin şehri ele geçirmesinden önce buraya hâkim olan bir derebeyidir (Emecen, 1998: 63-70).

³⁰ Orhan Gazi devrinde kahramanlığıyla şöhret kazanan komutanlardan biri olan Timurtaş Paşa, Lala Şahin Paşa'nın en sadık zafer arkadaşı, Yıldırım Bayezid'in ordularının en büyük komutanlarından biridir. Aynı zamanda Makedonya'da Ohri'nin de içerisinde yer aldığı birçok şehrin (Pirlepe, Manastır, Karlili, İştip, Katrin, Vodina) fethedilmesinde de son derece önemli katkıları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Altınay, 1996b: 33-39).

Balkanlardaki Slav birlikteliği ise; ancak Ploçnik galibiyetinden sonra Boşnaklar, Vlatko Vukoviç emrindeki diğer birlikleri ile Bileçea ve Rudnik'te Osmanlı ordusuna büyük zayıflık verince gerçekleşmiştir. *Bugüne kadar birbirlerine düşman olan Sırlar, Bulgarlar, Eflâklar ve Arnavutlar ivedi bir şekilde Osmanlı Devleti ile yaptıkları anlaşmaları bozarak Sırbistan hâkimi Lazar'ın etrafında toplanmaya başlamışlardır* (Uzunçarşılı, 1994: 174).

Osmanlı Devleti zaten beklediği bu Balkan birliğinin oluşumundan sonra akılcı bir politika izleyerek bu birliği olabildiğince zayıflatmaya çalışmıştır. İlk iş olarak 1388 baharında *Çandarlı Ali Paşa komutasındaki 30.000 kişilik bir ordu Bulgaristan'a gönderilerek Pravadi, Şumnu ve Turnova zaptedilmiştir* (Uzunçarşılı, 1994: 192-193). Bundan sonra bizzat I. Murat'ın idaresi ile gerçekleştirilen bir seferle Bulgar hâkimi Şişman bertaraf edilerek Lazar liderliğindeki Balkan birliğinden uzaklaştırılmıştır.

Bulgaristan'ın Balkan birliğinin dışında bırakılması ile 1389'da, I. Murad komutasındaki Osmanlı ordusu Bulgaristan'dan harekete geçmiştir. *Padişahın ordusunda Anadolu birliklerinden (Kütahya ve Hamideli Beyi Şehzade Bayezit ile diğer oğlu Karesi Beyi Yakup) başka Köstendil Beyi Konstantin ile kendisine tımar olarak Serez tevcih edilen Sırp beyi Dragaş³¹ ve Çirmen'de öldürülen Vukaşin'in oğulları da menfaatleri icabı bu ordu içerisinde yer almışlar, bu arada Bulgaristan'ın zaptı ile meşgul olan Ali Paşa komutasındaki birlikler de yolda Padişahın ordusuna katılmışlardır. Düşman ordusu ise Sırlar'dan ve Boşnaklar'dan başka Macarlar, Ulahlar (Olahlar) ve Arnavutlardan müteşekkildir. Osmanlı ordusu düşman ile karşılaşacağı Üsküp'ün kuzeyi ile Priştine arasındaki Kosova Ovası'na, İhtiman, Sofya, Köstendil ve Kratova yolu ile gitmiştir* (Baştav, 1989: 79).

15 Haziran 1389'da vuku bulan büyük muharebe, Osmanlı ordusunun maharetinin yanında Balkan birliği içerisindeki uyumsuzlukların savaşın henüz başında kendini göstermesi ile seyrini belli etmiştir. *Lazar'ın damadı Vuk Brankoviç'in daha savaş başlamadan 12.000 kişilik ordusu ile savaş alanını terk etmesi* (Baştav, 1989: 80), Haçlı ordusuna bir darbe vurmuş, bununla beraber harbin sonucunun kendi aleyhlerine geliştiğini anlayan Bosna hâkimi Tvartko'nun da can derdine düşerek kaçması Osmanlı

³¹ Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi ve gayrimüslimlere tımar tevcihi ile alakalı teferruatlı bilgi ilerleyen bölümlerde verilmekle beraber ayrıntı için bkz. Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defteri'î Sancak-ı Arvanid (Giriş Kısmı)*, Ankara 1987.

Devleti'ni büyük bir zafere ulaştırmıştır. Bu muharebe neticesinde Sırp krallığı tamamı ile ortadan kalmış ve Osmanlı birlikleri Macaristan sınırına kadar ilerlemişlerdir. Ancak yaklaşık otuz sene kadar Osmanlı Devleti'ne hükmeden padişah Murat'ın savaş meydanında şehit edilmesi Osmanlı Devleti için büyük bir kayıp olmuştur. Bu zafer Rumeli'nin fethi davasında birinci ve ikinci Çirmen savaşlarından sonra kazanılan üçüncü büyük zafer olmuştur.

Bu tarihten sonra Osmanlı birlikleri artık Anadolu'dan sonra ikinci bir yurda daha kavuşmuş oluyordu. Zira Makedonya'nın fethinin tamamlanması akabinde de Niğbolu gibi parlak bir zafer kazanılması Türklerin Balkanlardaki/Avrupa'daki gücünü perçinlemiştir.

Bölgedeki hareketlilik Yıldırım Bayezit döneminde de devam etmiştir. I. Bayezit, Anadolu'ya geçmeden evvel, Balkanlarda gerçekleşebilecek bir birlikteliğin oluşmasını engellemek ve takviye kuvvet sağlamak amacı ile *Sırp kralının oğlu Stefan Lazareviç ile bir anlaşma yaparak kız kardeşi Oliviera (Maria Despina) ile evlenmek ve yardım sağlama sözü aldı* (İnalçık, 1992: 232). Bundan sonra Stefan özellikle Macar baskısı nedeni ile Osmanlı Devleti'ne sadık kaldı. Ancak parçalanmış bir yönetim arz eden Sırp Krallığı'nın yukarı kısmına hükmeden Vuk Brankoviç özellikle bölgesindeki maden şehirlerine sahip olmaya çalışan Osmanlı Devleti'ne karşı koydu. Bu sırada devreye giren Paşa Yiğit Bey 1391'de Üsküb'ü ve Kratova gümüş madenlerini alarak daha sonra Bosna ve Arnavutluk'a gerçekleştirecek seferler için bir üs elde etmiştir.

II. Mehmet devrinde bölgenin hareketlendiği görülmektedir. Fatih, Sırlar üzerine düzenlediği 1456 tarihli ilk seferden sonra 1458'de tekrar harekete geçmiş ve Sırbistan'ın veraseti konusunu tekrar ortaya çıkarmıştır. Bu arada Macarlar da Sırbistan'a hâkim olma çabası içerisindeydiler. Bu gayelerine ulaşmak için ölen Sırp despotunun kızını Katolik olan Bosna kralı ile evlendirme yolunu deneyince, Sırp boylarından bazıları Osmanlı Devleti'ne başvurarak ülkenin teslimini teklif etmişlerdir³². Fatih bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak Rumeli beylerbeyi Mahmut Paşa'yı Sırp meselesinin halli ile görevlendirmiştir. Mahmut Paşa Reşova ve Kuruca kalelerini aldıktan sonra Semendire'yi kuşatmış ve akabinde Osroviç ve yine madenleri

³² Hammer, Sırp beylerinin bu teklifini, onların Osmanlı idaresini Papa'ya üstün tuttıkları şeklinde yorumlamış, hatta bu beylerin Osmanlı'ya olan sempatilerini göstermek için sadrazam Mahmut Paşa'nın devşirilmemiş kardeşi Mişel Abogoviç'i kendilerine şef yaptıklarını ifade etmiştir (Hammer, 2007: 237).

ile meşhur olan Rudnik'i alarak Fatih'in yanına Üsküb'e geçmiştir. Mahmut Paşa'nın yanına gelmesinden sonra Fatih bizzat Semendire üzerine yürümüş, ancak daha buraya varmadan Sofya'da iken şehrin anahtarı kendisine ulaştırılmıştır. Bu sayede Sırbistan doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Hammer, 2007: 236-238).

II. Murat döneminde, Arnavutluk üzerinde hak iddia ederek Kroya Kalesi'ni işgal eden İskender Bey, Fatih döneminde de Berat şehrini kuşatarak artık halledilmesi zaruri hale gelen bir problem olduğunu göstermişti. Bu meselenin halledilmesi üzerine görevlendirilen Evronosoğlu İsa Bey 26 Temmuz 1455'te büyük bir yenilgiye uğramıştır. Ancak İskender Bey'in burada önemli bir zayıyata uğradığı da kaydedilmektedir (İnalçık, 2001: 1081). Bundan başka yine Avrupalı birçok devletten aldığı yardımcı kuvvetler sayesinde 1457 tarihinde de Osmanlı kuvvetlerini mağlup eden İskender Bey 1463 yılında, himayesi altında bulunduğu Napoli Krallığı'nda vuku bulan isyan neticesinde Osmanlı devleti ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Ancak İskender Venedikliler bu anlaşmayı bozmak için 1463 yılında İskender Bey ile Türklere karşı bir ittifak anlaşması imzalamıştır (İnalçık, 2001: 1081-1082). Ardından 1464'te Balaban Paşa kuvvetlerini de yenince padişah artık bu mesele ile bizzat ilgilenme yoluna gitmiş ve Arnavutluk üzerine bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. 1466 yılında Arnavutluk'a giren Osmanlı birlikleri Kroya kalesine kadar gelerek burayı muhasara altına almışlardır. Ancak bu kalenin daha uzun süre dayanacağına kanaat getiren Fatih burada İlbasan namı ile bir kale inşa ettirdikten sonra geri dönmüştür. İskender Bey'in Balaban Paşa'yı bir kez daha bertaraf etmesinden sonra İlbasan kalesini kuşatması üzerine bir kez daha Arnavutluk üzerine yürüyen Fatih, Çorlu Kalesi'ni yıkarak Kroya kalesini bir kez daha muhasara altına almışsa da teslim almaya muvaffak olamamıştır (1467) (Uzunçarşılı, 1994: 69, Hammer, 2007: 264³³). Aslına bakılırsa bu sefer Ohri'nin de dâhil olduğu bölgenin fetih gayesi ve sonucunu gösteren önemli bir delildir.

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden XVI. yüzyılda, bölge bir kez daha bir sefere (Korfu Seferi) durak noktası olacaktır. *1537'de gerçekleşen Korfu seferi için, Kanuni ve birlikleri İstanbul'dan Üsküb'e geldikten sonra, Kalkandelen (Tetovo) üzerinden*

³³ Hammer Kroya kalesinin alınamamasını oldukça canlı bir şekilde nakletmiştir. Buna göre kaleyi almakla görevli olan Balaban'ın kardeşi Yunus'un İskender'e esir düşmesi ve İskender'in bunu bir koz olarak kullanması buranın fethinin gerçekleşmesini engelleyen en önemli amil olarak görülmektedir (Hammer, 2007: 264).

güneybatıya doğru yönelip Ohri, Struga ve Elbasan'dan geçerek Avlonya'ya doğru yönelmiştir (Veinstein, 1999: 246).

Görüldüğü üzere 16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde dahi, Ohri ve çevresi (Makedonya toprakları), Osmanlı batı seferleri güzergâhında önemli bir merkez olmuştur. Bu hareketlilik buraya süreç içerisinde çok daha farklı misyon ve değerler yüklemiştir.

1.2.2. Ohri'nin Fethi Sonrasında Osmanlı İdari Taksimatındaki Yeri

Anadolu topraklarında kurulmuş olmasına rağmen Osmanlı Devleti, özellikle 1354'ten sonra Avrupa'ya yerleşmesi ile birlikte artık iki kıtada hüküm süren büyük bir devlet haline gelmiştir. Bu sebeple devletin, I. Murat ve onu takip eden I. Bayezit dönemlerinde genişleyen topraklarında, merkezi otoritenin kontrolünü en azami düzeye çıkaracak bir idari taksimatı gerçekleştirmesi zaruri hale gelmiştir. Bu vesile ile Osmanlı Devletinin XIV. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirdiği Ohri şehrinin fethi ile birlikte, bu şehrin Osmanlı idari sistemi içerisindeki yeri de belirlenmiştir.

Osmanlı Devletinin genişleme gösterdiği tarihi süreç içerisinde (özellikle XIV.-XVI. yüzyıllar) devlet idari anlamda Anadolu ve Rumeli beylerbeylikleri olarak iki ayrı idari bölgeye ayrılmıştır. Rumeli Beylerbeyliğinin, devletin siyasi emel ve yönünün özellikle batı olmasından dolayı, Anadolu Beylerbeyliğinden önem ve protokol manasında daha önce geldiği bilinmektedir. Ohri şehrinin bu idari taksimatlandırmanın içerisindeki yeri özellikle Rumeli Beylerbeyliği içerisinde olmuştur.

Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa, Rumeli'deki fetihlerden mesul olduğu için bazı araştırmacılar tarafından buranın ilk beylerbeyi olarak kabul edilir, ancak, *resmi olarak beylerbeyliği müessesinin başına ilk atanan kişi, I. Murat'ın lalası olarak bilinen Şahin Paşa olmuştur* (Gökbilgin, 1956: 248). *Buna göre Rumeli'deki yerler sancak statüsüne alınarak bu beylerbeyliğine bağlanmış ve beylerbeyliğin ilk merkezi Edirne olmuştur* (Ünal, 1999: 112). Rumeli Beylerbeyliğinin merkez sancağı "Paşa Livası" adını taşımıştır. XIV. yüzyılda ele geçirilen topraklar da bu Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. 1541 yılında Budin Beylerbeyliğinin teşkilinden sonra Osmanlı Devletinin Rumeli'deki Beylerbeyliği sayısında bir artış söz konusu olmuş, Rumeli Beylerbeyliğinin sınırları daraltılmıştır. 1475 yılında Rumeli'deki idari taksimatta "Vardar, Manastır ve Üsküp" sancak beyliklerinin Rumeli Beylerbeyliğine bağlı olduğu görülmektedir.

Rumeli Beylerbeyiliğinin idari taksimatına dair hazırlanan bir çalışmada verilen rakamlara göre 1490-1491 tarihli Cizye Defteri'nde eyalete bağlı 26 sancak bulunmaktadır ki bunlar; *Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, Alacahisar, Vulçitrin, Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlonya, Yanya, Tırhala, Argiri Kasrı, Mora, Preveze, Midilli ve Kefe* şeklinde sıralanmıştır (İnbaşı, 2002a: 161).

Fatih döneminden sonra II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde vuku bulan fetihler neticesinde, Kanuni'nin hâkimiyet devrinin hemen başında, Rumeli eyaletine bağlı sancak sayısı otuz üçe yükselmiştir. Bunlar; *Paşa, Bosna, Semendire, Vidin, Hersek, Silistre, Ohri, İskenderiye, Yanya, Gelibolu, Köstendil, Niğbolu, Sofya, İnebahtı, Tırhala, Alacahisar, Vulçitrin, Kefe, Prizren, Karlı, Ağrıboz, Çirmen, Vize, İzvornik, Florine, İlbasan (Elbasan), Çingane, Midüllü, Voynuk, Karadağ ve Müselleman-ı Kırkkilise* olmuştur. 1527'de sancak sayısı 31 olarak kaydedilirken 1533'te ise bu sayı yirmi dokuz düşmüştür. III. Murad devrine ait bir kaynakta ise sancak sayısı 32 olarak verilmiştir (İnbaşı, 2002a: 161-162; Gökbilgin, 1956: 253-261).

1519 tarihli tahrirde Ohri sancağı; Senat, Viryar, Pirlepe, Vırçe, Mokri, Gora, Yukarı Debre, Aşağı Debre, Delkovik, Akçahisar, Jupe (Yupa), Reka (Raka), Çirmenlice, Evrake, Korin, Bende, Karlı, Ohri ve Sarıgöl nahiyelerinden müteşekkil iken, 1533-1566 tarihlerinde ise sancak Ohri, Akçahisar, Mat ve Debre nahiyelerinden meydana gelmiştir. 1574 -1584 tarihli bir ruus defterine göre de Rumeli Eyaleti sancakları; *Paşa, Bosna, Mora, Niğbolu, Hersek, Ohri, İskenderiye, Silistre, Avlonya, Devline, Yanya, Prizrin, Tırhala, İlbasan, Vize, Köstendil, Çirmen, Selanik, Kefe, Kilis, Üsküb, Azak, Vulçitrin, Semendire, Dukakin, Kırkkilise, Voynuk, Çingane, Akkırman, Zacesne, Kurupa, Mizistre*'den müteşekkindir (İnbaşı, 2002a:162; Kaya, 2006: 36).

Ayrıca 1582 tarihli tahrir kayıtlarında Ohri Sancağının sınırları içerisinde ise Debre (Dibra), Istarova (Starova), kadılıkları bulunmaktadır. *Ohri kadılığı Ohri, Prespa, Debraçe, ve Ustruga (Struga) nahiyelerinden oluşmaktadır. Debre Kadılığı ise Kara Debre, Reka, Yupa ve kısmen de Dolgo-Golo-Brda nahiyeleri, Makedonya topraklarında bulunmaktadır* (Nedzıpi, 2006: 12).

Rumeli eyaleti sancaklarına ait bu rakamlar zaman içerisinde değişiklik göstermeye devam etmiştir. Bu değişikliğin sebebi olarak gerçekleştirilen fetihler sonucunda

değişen coğrafya gösterilebileceği gibi, bazı nahiyelerin sancak statüsüne geçirilmesi ve bazı sancaklarında zaman içerisinde tesis edilen yeni eyaletlere bağlanması gösterilebilir (Gökbilgin, 1956: 250).

Zira Aynî Ali ile birlikte Osmanlı idari taksimatı hakkında en mühim bilgileri içeren Sofyalı Ali Çavuş'un 1654'te kaleme aldığı risalede Rumeli eyaletinin sancakları şu şekilde kaydedilmiştir: Liva-i Paşa, Liva-i Köstendil, Liva-i Vize, Liva-i Çirmen, Liva-i Kırkkilise, Liva-i Silistre, Liva-i Nigobolu (Niğbolu), Liva-i Vidin, Liva-i Alacahisar, Liva-i Vılçitırım (Vulçitrin), Liva-i Prizrin (Prizren), Liva-i İskenderiyye, Liva-i Dukagin, Liva-i Avlonya, *Liva-i Ohri*, Liva-i Delvine, Liva-i Yanya, Liva-i İlbasan (Elbasan), Liva-i Mora, Liva-i Tırhala, Liva-i Selanik, Liva-i Üsküp, Liva-i Bender, Liva-i Akkerman, Liva-i Özü. Bu sancaklar dışında "müsellem" sancağı olarak; Liva-i Müselleman-ı Kızılca, Liva-i Müselleman-ı Çingane, Liva-i Müselleman-ı Çirmen, "yörük" sancağı olarak da; Liva-i Yörükhan-ı Ofçabolu, Liva-i Yörükhan-ı Tanrıdağı, Liva-i Yörükhan-ı Vize, Liva-i Yörükhan-ı Kocacık, Liva-i Yörükhan-ı Selanik ve Liva-i Yörükhan-ı Naldöken kaydedilmiştir (Şahin, 1979: 910).

XVII. yüzyılın ortalarında Paşa sancağından başka, Makedonya'nın Ohri, Üsküp, Selanik, Prizren gibi önemli şehirleri yine Rumeli'ne bağlı sancaklar arasında bulunmuştur. XIX. yüzyılda ise Rumeli'nin idari taksimatında önemli değişiklikler olmuştur³⁴. Rumeli Eyaleti İşkodra, Ohri ve Kesriye bölgeleri ile sınırlı kalırken Üsküp, Yanya ve Selanik'in ayrı eyaletler haline getirildiği görülmektedir. Tanzimat döneminde Prizren ve Priştine livalarının bağlı olduğu Üsküp, Manastır, Ohri, İşkodra ve Kesriye'nin bağlı olduğu Rumeli, Tırhala, Serez ve Drama'nın bağlı olduğu Selanik eyalet halindedir. 1864 tarihinde ilk vilayet teşkilatı kurulduğu zaman, Rumeli eyalet³⁵ merkezinin Manastır şehri olduğu görülmektedir. 1864 tarihinden sonra arka arkaya yeni vilayetlerin kurulması ile Selanik vilayet haline getirilmiş, Manastır, Serez, Drama ve Üsküp liva olarak buraya bağlanmıştır. Bulgaristan ayrıldıktan sonra Manastır ve Yanya vilayet yapılmışlardır. Makedonya bölgesi Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri içinde yer almıştır. Makedonya bölgesi mülki ve idari teşkilat yönünden herhangi bir Anadolu vilayeti gibi hiçbir özelliğe ve

³⁴ Ohri sancağı kaza merkezi 16 şevval 1274 (1858) tarihinde Debre'ye taşınmıştır (BOA, C.DH, nr.158).

³⁵ XVI. yüzyıldan itibaren "Beylerbeyilik" kavramı yerine "Eyalet" tabiri kullanılmaya başlanmıştır (Kılıç, 2002: 888)

ayrıcalığa sahip olmadan merkeze bağlı bir şekilde yönetilmiştir (Binark, 1996: 8-9). Bahsedilen izahattan da anlaşılacağı üzere Ohri şehri Rumeli Beylerbeyliğine bağlı vilayetler içerisindeki yerini almış ve beraberinde gelişen tarihi süreç içerisinde liva statüsünde yer almıştır.

Ohri’de belirli süreler ile sancak beyi olarak görev yapan idareciler bulunmuştur. Bu idarecilerin isimleri ve görevde oldukları tarihler aşağıdaki tablo ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: XVI. Yüzyılda Ohri’de Görevli Bazı Sancak Beyleri

Sancak Beyleri	Tarih
Kapucubaşı Muhammed Bey ³⁶	1522
Nesih Bey	9 Şubat 1556 ³⁷
Ahmed Bey - (Koçi ³⁸)	26 Haziran 1560 ³⁹
Ali Bey	22 Mayıs 1561 ⁴⁰
Ahmed Bey ⁴¹	23 Mayıs 1561
Osman Bey ⁴² - (Hüsrev ⁴³)	30 Mart 1572
Hüseyinşah Bey ⁴⁴	26 Eylül 1565
Sinan Bey ⁴⁵	1 Eylül 1577 ⁴⁶
Hüseyin Bey	1581 ⁴⁷
Mehmed Bey ⁴⁸	1581 ⁴⁹
Ali Bey	5 Ağustos 1585 ⁵⁰
Mustafa Bey	15 Ekim 1588 ⁵¹
Süleyman Bey	6 Ekim 1593 ⁵²

³⁶ ÇAKAR, Enver (2002), “Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s.279.

³⁷ BOA, MD 2, h.322.

³⁸ Koçi isimli kişi aynı tarihte Sancakbeyi Ahmed’in çavuşluğu görevini yürütmektedir (BOA, MD 3, h.1038)

³⁹ BOA, MD 3, h.1038.

⁴⁰ BOA, MD 4, h.1681.

⁴¹ 22 Mayıs 1561 tarihinde Ohri sancak beyinden “Ali Bey” ismiyle bahsedilmişken, bir gün sonrasına ait bir hükümde de “Ahmed Bey” ismiyle başka bir şahsın bey unvanıyla zikredilmesi, Ahmed beyin Ohri’de farklı bir görev üstlendiği fikrini güçlendirmektedir (BOA, MD 4, h.1694).

⁴² BOA, MD 16, h.241; BOA, MD 24, h.1240.

⁴³ Bu isim, 1575 tarihli bir hükümde Ohri sancakbeyi Osman Bey’in kethüdası olarak zikredilmiştir (BOA, MD 26, h.403).

⁴⁴ BOA, MD 5, h.280; BOA, MD 6, h.347, 506.

⁴⁵ BOA, MD 30, h.294.

⁴⁶ BOA, MD 31, h.360.

⁴⁷ BOA, MD 45, h.1029.

⁴⁸ Ohri’ye gönderilen bazı hükümlerden, Ohri sancakbeyi olan Mehmed Bey isimli zatın, 1581 ve tekrardan da 1587 tarihlerinde bu göreve getirildiği ve Ohri ile etrafında yer alan sancakların da güvenliğinden mesul olduğu anlaşılmıştır (BOA, MD 63, h.6; BOA, MD 49, h.521).

⁴⁹ BOA, MD 45, h.3915.

⁵⁰ BOA, MD 58, h.500.

⁵¹ BOA, MD 64, h.349.

⁵² BOA, MD 71, h.56.

BÖLÜM 2: XVI. YÜZYILDA OHRI ŞEHİR MERKEZİ

İnsanları bir arada tutarak hayati fonksiyonlarını kolaylaştıran önemli etkenlerden biri olan yerleşim birimleri, insan ve tabiat koşulları gibi önemli unsurlar etrafında şekillenmiştir. Bu şekillenme hadisesi, yerleşim birimlerini, şehir merkezleri ve kırsal kısımlar (kasaba ve köyler) olarak ikiye bölmektedir.

Şehir merkezlerindeki hayat tarzı ve geçim şartları gibi etkenler, şehrin kırsal kesimlerinde değişiklikler göstermektedir. Bu değişiklikler ise kendisini çoğunlukla ekonomik faaliyetlerde, hayvancılık ve tarımsal faaliyetlerde ortaya çıkarmaktadır. Bu vesileyle tezin (çalışmanın) bu bölümünde, şehir kavramı ile Osmanlı'da şehir kavramı değerlendirmelerini takiben, Osmanlı şehircilik anlayışı çerçevesinde, Ohri şehir merkezi, şehrin kırsal kesiminden ayrı olarak ele alınacaktır.

2.1. Şehir Kavramı

Şehir, modern toplumların oluşumunda önemli bir dönüm noktası olan yerleşik hayata ya da bir diğer ifade ile tüketicilikten üreticiliğe geçişin en doğal ve zaruri bir sonucudur. Bu manada şehir, tarihin uzun safhalarından beri sürekli olarak hareketli olan insanın yaşamının, belli bir coğrafyaya oturması ile yavaş yavaş ve tedrici olarak oluşumunu tamamlamış ve günümüzde artık sadece ticaretin değil sosyal hayatın da merkezi haline gelen bir anakent hüviyetine kavuşmuştur⁵³.

Şehirler insanların inşa ettikleri ve içinde yaşadıkları yapılardan, evlerden, mahallelerden, çalışma yerlerinden, alışveriş alanlarından, eğitim, kültür ve sağlık yapılarından, bunların gerektirdiği ulaşım v.s altyapı tesislerinden oluşur (Ergenç, 2008: 49-61).

Şehirlerde, toprağa bağlı olmanın da getirdiği yerleşik hayat tarzı, hayatın süregeldiği coğrafyalarda önemli bir kültür birikiminin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle ayrı ayrı coğrafyalarda farklı farklı kültür özellikleri ve beraberinde dini inançlar ve medeniyetler oluşmuştur (Tuna, 1987: 151).

Ayrıca, şehir tanımının ait olduğu yüzyılın karakterine göre farklı özellikler barındırdığı da bilinmektedir. Mesela ortaçağda şehirlerin en önemli özelliği bir kale etrafında ya da

⁵³ Şehir kavramı ile birlikte ayrıca “balık, kent, şar” gibi kelimeler de kullanılmıştır (Arat, 1997: 275).

içinde teşekkül etmesi iken (Baykara, 2000a: 93), modern çağda, kaleye sahip olmak şehirler için ayırıcı bir özellik olmaktan çıkmıştır (Yalçın, 1943: 377). Ya da geleneksel Avrupa şehrinde şehrin fiziki sınırları içerisinde kendisine biçilen görevi ifa eden fert şehirli iken, Osmanlı içtimai yaşamında şehirli statüsünü kazanmanın yolu bununla yeterli kalmamış ve bunun yanında şehirde 15 yıl ikamet etme zorunluluğu getirilmiştir (Emecen, 2000: 366).

Aynı zamanda birçok şehir tarihçisi, şehirlerin tarihi süreç içerisinde geçirdikleri iktisadi ve içtimai dönüşümlere sadece şahit olmadıklarını aynı zamanda dönüşümü etkileyerek beraberinde de yön verdiklerinin altını çizmektedir. Oscar Hadlin “*şehrin kendi dışındaki dünyaya olan etkisini anlamak için, geçmişte ve şimdiki zamanda aldıkları rolü görmek gerekir. Şehirler aynı zamanda içinde var oldukları dünya hakkında bize fikir verir*” (Hadlin ve Burchard, 1963: 6) diyerek insanoğlunun şehirlere kattığı anlamlandırmanın da üzerinde durmuştur.

Ayrıca şehirlerin yetiştirilen tarım ürünleri ve iktisadi ürünler anlamında bir üretim merkezi hüviyetine sahip olması, zaman içinde nüfus açısından gelişimi de kaçınılmaz kılmıştır. Hatta araştırmacılar şehirlerin genel karakter ve şehir olma ölçütlerini ortaya koyarken bir takım rakamsal veriyi ortaya koyma çabalarına dahi girişmişlerdir. Mesela Suraiya Faroqhi ortalama olarak bir kasaba yerleşiminin şehir olarak değerlendirilebilmesi için 1000 vergi mükellefi ya da diğer bir ifade ile 3000-4000 nüfusu barındırması gerektiğine değinmiştir (Faroqhi-Elder, 1980: 269).

Pirenne ve Weber gibi araştırmacılar şehir tanımının açılımını ise çoğunlukla batı şehrinde esinlenerek izah etmeye çalışmıştır. Pirenne daha çok ticari ve teknolojik özellikleri batılı şehirlerin tanımlamasında önemli bir ayırıcı unsur olarak işaret etmiştir (Pirenne, 1994: 103-104). Bu durum ilk bakışta şehir tanımına evrensellik katmış ise de, şehir tanımındaki bakış açısının tamamen batı menşeli olması ve bahsedilen özelliklerin haricinde askeri ve dini nitelikler taşıyan doğu kentlerinin varlığı, Pirenne'nin yaklaşımının yanında farklı bir durumun varlığını ortaya koyabilmiştir.

Ayrıca Weber'in de doğu şehirleri hakkındaki yorumlarını genel manada oldukça tekdüze bulan yazarlar; Tıpkı Marx gibi onun da, doğu'ya ait yapıları (şehirleri), farklılıklara dikkat etmeksizin genel tanımlarla dışlayıp ötekileştirdiğini iddia

etmişlerdir. İlaveten İslam şehirlerini kendi modeline oturmayan bir toplumsal ve fiziki yapı olarak gördüğü için dışladığı da dile getirilmiştir (Bilgin ve Özvar, 2008: 16).

Bahsi geçen bu yorumlar neticesinde batı şehri, doğu şehri (İslam şehri) gibi şehir tanımlarının yanında bu tanımlamalara ilave olarak da Özer Ergenç'in "Osmanlı Kenti" tanımlaması yerini almıştır. Ona göre Osmanlı kenti; "*İslami öğelerle Orta Asya Türk kültürünün özelliklerinin birlikte yer aldığı bir terkiptir*". Yine Ergenç; bu kenti tanımlayan ve diğer İslam şehirlerinden üstün kılan hususun, dinsel ve toplumsal yapılar topluluğu olan imaretler tesis ederek şehirleri geliştirmek olduğu üzerinde de durmuştur (Ergenç, 1995: 48-49).

Bu doğrultuda Türklerin Orta Asya'dan, Anadolu'ya gelmeleriyle burada da kendilerine has bir şehirleşme ve şehir kültürü kendini hissettirmeye başlamış ve Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı XIII. yüzyıldan itibaren İslam inancının merkezinde yer aldığı şehir uygarlığının gelişimi net bir şekilde görülmüştür. Bunun yanında Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinin sahip olduğu özellikler de (vakıf, töre, kanun v.b.) yine göz ardı edilmeyerek belki ufak değişiklikler ile bu medeniyetin oluşumunda kullanılmıştır (Orhonlu, 1994: 2). Bu yargıya destek mahiyetinde özellikle Osmanlı öncesi Bizans medeniyetinin şehir içi alt yapı anlamında (özellikle lağım kanalları gibi) Osmanlı şehirleşmesine katkı sağladığı şeklinde değerlendirmelerde bulunan araştırmacılar da mevcuttur (Köprülü, 1986; Polat, 2008: 34).

Ohri şehri dikkate alındığında ise, özellikle konum itibarıyla Doğu Avrupa sınırları içerisinde ve Osmanlı ile İslami tarzdaki yapılardan çok farklı bir inanç ile idari sistem dâhilinde yer alan bir şehir olmasından dolayı, şehrin yapısal, iktisadi, dini ve içtimai özelliklerinin daha kolay anlaşılabilmesi için, Osmanlı şehrinin ana unsurlarının ne olduğu konusunun ortaya konulması gereklidir. Bu şekilde, bir Balkan şehri olan Ohri ile Osmanlıların Ohri'yi fethi sonucu Osmanlı şehrine dönüşen bir şehrin özellikleri daha çarpıcı bir şekilde ortaya konulabilir.

2.2. Osmanlı'da Şehir Kavramı

XIII. ve XIV. asır Anadolu'sunun içtimai şartlarını sürdüren Osmanlı Beyliği, tarihi ananeye göre önceleri yaylak-kışlak hareketliliği yaşayan, ancak yerleşik hayata daha yakın bir özellik gösteren siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkmıştır. İlk Osmanlıların

buldukları bölgelerdeki kadim şehir ve kasabalarla köyleri ve buralarda yaşayanları hemen hiç yadırgamadan kabullenmiş olmaları bir yana, kısa süre sonra buraları, inşa ettikleri cami, medrese, mescit, han, hamam v.b. gibi yapılarla takviye etmeleri, çarşı-pazar gibi basit üretim sistemlerini bilmeleri, onların yerleşik hayatın hiç de yabancı olmadığı olmadığını, şehir hayatına ve hepsinden de önemlisi çiftçiliğe, toprağa bağlanmaya karşı çıkmadıklarını düşündürmektedir (Emecen, 2000: 364).

Ayrıca Osmanlıların şehir merkezleri için çoğunlukla “nefs” ifadesini de kullandıkları bilinmektedir (Emecen, 1989: 46). Şehir merkezi adıyla isimlendirmenin olduğu bölgelerde, belirli seviyedeki iktisadi gelişmişliğin ve nüfus yoğunluğunun yaşandığı da tahrir defterlerindeki verilerden çıkarılabilmektedir.

Bu tarzda hem nüfus hem de iktisadi faaliyetlerin yoğun yaşandığı bölgelerde ikamet eden ve ayrıca çeşitli zanaatlar ve ticari (esnaf-din adamı v.b.) faaliyetlerle uğraşan kişiler için de şehirli tabiri kullanılmaktadır (Yediyıldız, 1994: 471). Bu durum ayrıca İmparatorluk şehir ve kasabalarında yaşayan ahali ile kır kesiminde yaşayanlar aralarındaki statü farkından dolayı da “şehirlü” lafzıyla anılabilmektedir (Taşdemir, 1998: 93). Şehirli unvanı, kişinin devlete karşı görevleri ekseninde şekillenmiştir. Osmanlılarda şehirli ile köylü arasında çok katı bir çerçeve yoktur.

Şehirde yaşayan ahali de, inançları bakımından müslim-gayrimüslim, iktisadi bakımdan işveren-işçi, idari bakımdan yöneten-yönetilen, statü bakımından da ayan-avam gibi çeşitli gruplara ayrılabilir (Özkaya, 1999: 165). Şehirlerde ayrıca imam, müezzin, hatib, şeyh, derviş gibi dini zümre mensupları, müteveli, muhassıl, mültezim gibi vergi toplayıcıları, müderris, ases⁵⁴, subaşı gibi diğer kamu görevlileri de yer almaktadır. Ohri şehri ahali de müslim ve gayrimüslim unsurları üzerinde barındırırken ayrıca şehir merkezinde yer alan camilerde ve kalede (Ohri Kalesi imamı Ahmed, Kocacık Kalesi imamı Karagöz, Petrik Kalesi imamı Ahmed Ağa, Akçahisar Kalesi hatibi Ahmed Fakih, İstloş Kalesi imamı Bekir gibi) görevli olan imam, müezzin ve hatipler bulunmaktadır.

Topluluk içinde esnaf zümreleri ve ticaret ehli, sosyal yapıdaki kademeleşmede ön sırayı almıştır. Talebeler de ilim tahsil eden zümreler olarak şehirlerde yer almışlardır.

⁵⁴ Asayişin muhafazası için geceleri dolaşan ve bugünkü polis vazifesini gören kişiye verilen addır.

Üretici esnaf hemen hemen bütün şehirlerde, tekstil, dericilik, alet yapımı, gıda vs. üretiminde faaliyet gösterir. Bu durum Ohri şehri için de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle küçükbaş hayvancılık ve balıkçılık merkezli et üretimi örnek gösterilebilir.

Osmanlıların özellikle Osman Gazi ile birlikte şehir kurmaya başladıkları da ayrıca zikredilmektedir. Bu durumun en açık delili Osman Gazi tarafından kurulduğu bilinen Yenişehir'dir. Daha önceki dönemlerde Osmanlılar, gazileri, fethettikleri yerlerde bulunan boş evlere ya da şehir halkının bıraktığı evlere yerleştirmişlerdir. Karacahisar'da, Germiyan'dan ve başka yerlerden gelen Türklerin yerleştikleri görülmüştür, ancak Osman Gazi'nin, Yenişehir'de gazilere evler yaptırmış olması, Osmanlıların şehir kuruculuğu özelliklerini de ortaya koymaktadır.

Bu önemli göstergelerden ötürü Osmanlıların devletleşme süreçleriyle birlikte şehirler ve şehirlerin kuruluşu ile gelişme süreci, büyük oranda devletin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu sebeple Osmanlılar kuracakları ve geliştirecekleri şehirlere bazı idari, kültürel, iktisadi ve askeri fonksiyonlar yükleyecek olmaları gayet doğaldır. Daha önce de zikredildiği gibi Ohri şehri de özellikle Arnavutluk topraklarına yapılacak seferlerde bir üs merkezi olarak kullanılmıştır.

Ayrıca Osmanlılarda şehir, tarımsal faaliyetlerin yanı sıra ticari faaliyetlerin de görüldüğü ve hukuki bakımdan belirli bir statüye sahip toplanma merkezleri (Emecen, 2000: 47; Erdoğan, 2005: 257) olarak da anılmaktadır. Şehirler ayrıca hizmet sektöründe önemli yer tutmaktadır. Şehir ile köy arasındaki en mühim fark, ya da şehrin önemli ayırt edici özelliği, şehir ahalsinin tarımsal faaliyetler haricinde ürettiği malları şehir içinde ya da dışında satabilmesidir. Ayrıca tarımsal faaliyetlerin genellikle dışında kalmasına rağmen, çevresinde yapılan tarım faaliyetleri ve bilhassa bağcılık ve bahçecilik şehir hayatında önemli yer işgal etmektedir (Baykara, 2000b: 371, Ünal, 1989: 55). Ohri şehri için de bu durum özellikle bağ ve bahçelerin mevcut olmasından anlaşılabilir. Şehir ahalsi tarımsal faaliyetler (elma, armud, dud, üzüm üretimi gibi) ve üretimini gerçekleştirdiği ürünler sayesinde ayrı bir gelir kaynağını sağlama başarısını gösterebilmiştir.

Bu vesileyle yerleşmeler, bulunduğu yere ve zamana göre çeşitlilik arz etmektedir (Bayartan, 2005: 86). Genel olarak, az nüfuslu yerler köy, orta nüfuslu yerler kasaba ve kalabalık nüfuslu yerler de şehir olarak adlandırılmıştır (Faroqhi, 1993: 12). Osmanlı

döneminde 150-200 hanelik bir yerleşim birimi çok defa şehir kabul edilmiştir. Ancak bir yerleşimin kent ya da kasaba olarak tanımlanabilmesi için nüfusun yanı sıra bazı işlevsel özellikleri de taşınması gerekmektedir. Mesela idari açıdan bir sancak beyi ya da bir kadı bulunmalıdır (Faroqhi, 1993: 12).

Osmanlılarda şehirlerin önemli bir diğer özelliği de, devletin Payitaht'ı durumunda olmalarıdır. Bu durum kendisini daha çok başkent olan şehirlerde göstermiştir. Yani, başkent olarak seçilen şehir, şehir olma hüviyeti haricinde aynı zamanda devletin de idare merkezi durumundadır. Bu konum Osman Gaziden buyana gelen padişahların uyguladığı bir sistem haline dönüşmüştür.

Osmanlı şehirleri bahsedildiği gibi üzerlerinde taşıdıkları özellikleri ekseninde gelişme göstermiştir. Şehrin geleceği de üstlendiği görevler, bulunduğu bölgenin stratejik önemi gibi özelliklere göre değişme göstermiştir. Diğer bir ifadeyle şehirler yükledikleri fonksiyonları ön planda tutacak biçimde gelişmiş, bu fonksiyonlar ortadan kalktığı zaman şehirler de gelişmelerini sürdürememiştir (Acun, 2005: 51). Mumford'da bu fikri desteklercesine "*her nesil, inşa ettiği binalara biyografisini yazar*" diyerek şehirlerin fiziksel yapılarıyla insanların ona yükledikleri işlev ve amaçları yansıttığını belirtmiştir (Uğur, 2005: 15). Ohri şehrinin de bu doğrultuda, gerek Slavlar arasında Ortodoksluk mezhebinin kabul edilmesi ile yayılması açısından ve gerekse yer aldığı coğrafi alanın Osmanlıların Arnavutluk içerisine yapacağı akınlarda kullanmayı düşündükleri bir geçiş noktası olmasından ötürü, önemli sayılabilecek fonksiyonları üstlendiği görülebilmektedir.

Ayrıca Osmanlı şehirinde cami, yani "Mescid'ül-Cuma"nın önemli bir yeri olmuştur. "Cuma Mescidi" yani en genel ifadesiyle "cami", şehir ahalisinin belirli günlerde ve gün içerisinde belirli vakitlerde bir araya gelip kaynaşmasını temin eden yerdir (Baykara, 2000b: 372). Bu vesileyle Osmanlı bakış açısından şehir ve kasaba, belgelerin ifadesiyle, "*Cuma kılunur ve bazaru durur*" ekseninde tanımlanmıştır (Ergenç, 1976: 65-67; Öz, 2002: 59; Karagöz, 1999: 105).

Ohri şehri açısından da bu durum aynısıyla geçerlidir. Özellikle şehir merkezinde yer alan camiler (Ali Paşa Camii, Mehmed Hayati Halveti Tekkesi, Zeynülâbidin Paşa Camii, Ayasofya Fetih Camii), pazaryeri, imaretler ve etraflarında şekillenen yapısal

hareketlilik (dükkânlar ve beraberinde meydana gelen Ohri Çarşısı) camilerin şehirlerin fiziki yapılarının oluşmasındaki önemini göstermektedir.

Ohri şehir merkezi ile alakalı olarak ayrıca, mesire yerlerinden de bahsedilmiştir. Bu mesire yerleri şehrin özellikle göl kenarında kurulmuş olmasından dolayı, şehir ahalisinin hoş vakit geçirebildikleri mekânlar olarak zikredilmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003:330).

Cami dışında Osmanlı şehirlerinde önemli sayılabilecek bir başka unsur da nüfusun yerleşik olarak bulunduğu mahalleler ve ahalinin ticari faaliyetlerini ve ihtiyaçlarını karşıladığı pazar yeridir. Osmanlı şehirlerindeki mahalleli olarak adlandırılan nüfus, mahallenin idaresinden sokakların temizliğine ve beraberinde gelişen komşuluk ilişkilerine kadar ulaşan sorumluluk üstlenen topluluğu oluşturmuştur (Cansever, 1995: 159). Ohri şehirde de müslim ve gayrimüslim ahali kendi mahalleleri ve dini mekânları etrafında geliştirdikleri hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bunun yanında şehir merkezi ve kırsalında iki büyük dine bağlı olarak yaşayan ahalinin birlikte hayat sürdürebildikleri de görülmektedir.

Şehrin bir diğer ana bölümü ise “pazar” yeridir. Pazarın kurulduğu yerlerde farklı dinlere mensup nüfus hem üretici hem de tüketici mevkiinde bulunmaktadır. Bu durum Ohri şehri için de geçerlidir. Ayrıca Ohri şehrinin şehir merkezinde bugün de halen korunmaya çalışılan Çınar Meydanı halen pazar yeri olarak kullanılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Ohri şehir merkezinde yer alan çarşı ve etrafında şekillenen dükkânlar ile pazar yeri ahalinin beraber yaşama kültürünü oluşturabildiklerine verilebilecek güzel bir örnektir.

Yukarıda zikredilen Osmanlı şehri özelliklerinin yanında şehirlerdeki mimari yapının % 80-85’ ini ev tipindeki hayati yerler teşkil etmiştir (Cansever, 1995: 156). Bu evler, genellikle şehrin üzerinde yer aldığı yamaçların her noktasında, üç yol ağızlı ve meyilli yollarda ve genellikle komşu hakkına saygı ile yerleşme imkânı sağlamıştır (Anastasovski, 2005: 205). Bu manada Ohri’deki evlerin yapısal özellikleri dikkate alındığında genelde yüksek yamaç bölgelerinde, yol başlarında ve yüksek duvarlarla çevrili bir şekilde inşa edildiği görülmektedir. Şehir merkezinde yer alan evler cumbalı bir şekli özellik ile Ohri Gölüne bakan yamaçlar ve Ohri Kalesi arasında kalan bölgede

inşa edilmiştir. Yine bu bölge içerisinde çarşı, pazar, cami ve kiliseler şehir merkezi fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Özellikle anlatılan bu şehir özelliklerinin muhafazası anlamında, Osmanlı şehrinde, mutlaka şehri koruyucu bir “hisar”, çarşı ve pazarların bulunduğu bölgelerin korunması amaçlı surlarla çevrili “kale” de şehrin güvenlik anlamında nasıl korunmak istendiğini göstermektedir. Gelibolu ve Balkanların özellikle sahil kesiminde yer alan Osmanlı şehirlerinde de bu fiziksel yapılar bulunmakla birlikte konum itibarıyla güvenlik açısından şehrin müdafaası için kuvvetli garnizonlar yapılmıştır (İnalçık ve Arı, 2005: 34). Bu durum Ohri şehri için de geçerlidir. Ohri şehir merkezinin ve çarşı ile pazar yeri gibi mahallerin güvenliğinin sağlanması açısından hisarlar ve Ohri Kalesi gerekli görevi ifa etmektedir.

Şehir merkezlerine göre daha küçük yerleşimler olan kasabalar da kendilerine has özelliklere sahiptirler. Her şeyden önce, bağ, bahçe, bostan gibi zirai faaliyetlerle çevrilmişlerdir. Diğer bir deyişle bahçe ziraatı, iş hayatında ağırlığı teşkil etmiştir. Aslında bir anlamda kasabalar küçük dağ köyleri arasında bir pazar görevi görmektedir. Bu manada kasabaların teşekkül amacı da bu tip küçük üretim merkezlerinin ticari faaliyetler sayesinde gelişmesini sağlamaktadır. (Cezar, 1985: 31-33). Ohri kırsalında yer alan kasabalarda da özellikle tarla, bağ, bahçe, bostan, değirmenler gibi zirai faaliyetler yoğun olarak icra edilmektedir. Aslında bu özellikleri ile kasabalar da, kasaba merkezindeki Pazar yeri ve cami ile kendi içerisinde bir merkez konumunu ifa edebilmektedir. Ohri kırsalında yer alan ve gerek nüfus yoğunlukları ve gerekse de pazar yeri gibi özellikleri ile kasaba hüviyeti gösteren Senat, Yukarı Debri, Korin, Akçahisar, Mat gibi nahiyeler bu hususiyetleri üzerlerinde barındırmaktadır.

Bugün Ohri şehir merkezinde halen, bahsedilen Osmanlı şehrinin yapısal özelliklerinin devam ettiği söylenebilir. Ohri şehrinde yer alan “Zeynûlabidin Paşa Camii”⁵⁵, Ali Paşa Camii, Ayasofya Fethiye Camii⁵⁶ ve etrafını tamamlayan ticari mekânlar, çarşılar ve turistik yerleşim alanları, şehir merkezinin bu önemli dini yapılar etrafında şekillendiğini gösteren önemli örnekler durumundadır.

⁵⁵ Bugün Müslüman ahali tarafından cami olarak kullanılan mekânın alanı içerisinde; Halveti Hayati Tarikatı önderi Halveti Hayati Baba Türbesi, Zeynûlabidin Paşa ile zevcesi ve Kaymakam Şerif Ahmed Bey’in mezarı bulunmaktadır.

⁵⁶ Bugün Ohri şehir merkezinde Hıristiyan ahali tarafından Ayasofya Manastırı olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Ohri şehrinde de camilerin ve çarşının merkezi rolleri, mahallelerin şehrin bel kemiği vazifesini üstlenmesi, şehir ahalisinin ve bazı ihtiyaç sahiplerinin çeşitli ihtiyaçlarının kurulan pazarlar ve vakıflar sayesinde karşılanması gibi unsurlar, Osmanlı şehrinin temel özelliklerinin yansıtması açısından önemlidir (Öz, 2005: 60).

Ohri şehri ve civarında konuşulan diller ise, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de bahsettiği gibi; Bulgarca, Rumca, Türkçe, yer yer Arnavutçadır. Ayrıca bu dillerin Ohri şehrinde ahalî tarafından oldukça zarif ve güzel konuşulduğu da zikredilmiştir. Yine seyahatname notlarından Ohri şehri erkeklerinin giysilerinde kalpak, çuka dolamalar ve kopçalı daracık sıkma çakşırlar ile bellerinde pala bıçaklar kullandıklarını, şehirdeki yaşlıların da başlarına sarıklar taktıklarını, kadınların ise bol şalvarlar ile çeşitli tülbentler taktıkları anlaşılmaktadır (Kahraman ve diğerleri: 2003: 330).

Yine yapılan tüm örneklemelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı şehrinin bir sentez olduğu görülebilmektedir. Bu sentezde elbette Orta Asya Türk kültür öğelerini ve İslami öğeleri (cami, pazar yeri, çarşılar, vakıflar, imaretler v.b. kurumlar gibi) bulmak mümkündür. Bu sentezi besleyen önemli unsur ise Osmanlı toplumsal yapısı merkezi siyasetidir⁵⁷ (Koç, 2005: 166). Bu vesileyle Osmanlı şehrinin tarihsel arka planını Selçuklu şehir kültürü ile Arap-İslam şehir kültürünün oluşturduğu ve Osmanlı şehirlerinin de bu temeller üzerine şekillenen ve örgütlenen şehirler olduğu söylenebilir (Ergenç, 1995: 48; Öz, 2005: 57-88; Baykara, 2000b: 371-378).

2.3. Ohri Şehir Merkezinde Nüfus

Ohri, diğer Balkan şehirlerinden belirli hususiyetleri ile ayrılan ve nitelikleri, yerleşim özelliklerini ve sosyo-ekonomik uğraşlarını şekillendiren bir şehir konumundadır. Bu ayırıcı özelliklerin en önemlisi şüphesiz ki şehrin merkezinin kenarında yer aldığı Ohri Gölü'dür.

⁵⁷ Bu siyaset Uzunçarşılı'nın da ifade ettiği üzere "Osmanlı beyliğinin ve sultanlarının, devlet adamlarının ve hanedan üyelerinin bina ettirdikleri yapılar arasında imaretler, zaviyeli camiler, medrese, bedesten ve çarşıların olması ve Osmanlı devletinin kentleri, sadece Müslümanların bir arada yaşadığı kültürel ve dini alanlar olarak görmeyip, buradaki ticaret ve zanaatın gelişmesi için bedesten ve çarşılar inşa ettirerek, ticari ve diğer konaklama ile ilgili binalarını yaptırarak, kente farklı dinlere mensup insanların faaliyet gösterdiği ekonomik bir ortak alanlar oluşturması" şeklinde ortaya konulabilir (Uzunçarşılı, 1982: 595-596).

Göl'ün, şehrin uğraş alanına yön veren niteliği ve buna bağlı olarak gelişen yerleşim, diğer Balkan şehirlerinin ekserisinde olmayan dalyan gibi oluşumları beraberinde getirmiştir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Ohri şehir merkezinde yaklaşık 400 kiremitli ve kargir (taşla, harçla yapılan ev) binalı, katları olan ve bahçelerinin çok güzel olduğu evlerden bahsetmiştir. Şehir merkezinde kalelerin olmadığını, şehrin Ohri Gölünün hemen kıyı şeridinde mevcut olduğunu ve görenlerin bu şehir merkezinin 10-15 bin evden oluştuğunu zannedebileceklerinden bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003:329).

Şehrin Osmanlı fethi sonrasında kazandığı nüfus kimliği içerisinde Gebran⁵⁸ ve Müslüman olmak üzere iki ana unsuru barındırmaktadır. Hıristiyanlar Ohri şehrinin yerlileri olup, Osmanlı fetihleri sonrasında Osmanlı iktisadi yapısında toprak mülkiyetinin devlete ait olduğu bir sistemin içerisinde bir yerleşim düzenine tabi olmuşlardır. Ayrıca hem şehir merkezinde hem de şehrin merkezi dışında kalan kırsal bölgelerinde yer alan nahiyeler ve köylerde gayrimüslim nüfus, müslim nüfusa göre daha fazla bir görüntü arz etmektedir. Ancak zaman içerisinde gayrimüslim nüfusta olduğu gibi müslim nüfusta da yerleşik hayatın beraberinde getirdiği iktisadi (ticaret, tarım ve hayvancılık faaliyetleri gibi) faaliyetler neticesinde bir artış söz konusu olmuştur. İleride yer alan bölümlerde hem şehir merkezinde hem de kırsal alanlardaki gerek gayrimüslim gerekse müslim nüfusun sayısal durumları hakkında izahatlar yapılmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Nefs-i Ohri'de Müslim Nüfus

XVI. yüzyılda Ohri şehir merkezindeki nüfus yapısı, müslim ve gayrimüslim ahaliden müteşekkildir. Bu vesileyle şehir merkezinde ikamet eden bu demografik unsurları değerlendirmek, bahsi geçen tarihlerdeki nüfusu ortaya çıkarmak adına önemli bir ön şart durumundadır.

Ayrıca Ohri'de müslim nüfusunun tespiti noktasında tahrir kayıtları önemli bir rol oynamaktadır. Zira döneme ait ilk tahrir olan 81 ve 367 numaralı tahrir defterlerinde yer

⁵⁸ Şehri merkezinde bulunan Müslüman olmayan ahali arşiv vesikalarında Yahudi ya da Hıristiyan şeklinde ayrılmayıp Gebran olarak nitelendirildiğinden bu ayırımı yapmak oldukça zordur.

alan demografik veriler (müslim ve gayrimüslim hane, mücerred ve bive sayıları) sayesinde Ohri merkezinin nüfusu ile alakalı çıkarımlar sağlanabilmiştir.

Bu doğrultuda Kanuni dönemine gelindiğinde devletin ulaştığı gelişim noktasına bağlı olarak tahrir kayıtlarının da zenginleştiği görülmektedir. Bu döneme ait hazırlanmış 367 numaralı tahrir defteri kayıtları bu manada oldukça zengin bir veri kaynağıdır. Bir sonraki bölümde bahsedilecek gayrimüslim nüfusa ait açık ve ayrıntılı bilgiler sunan defterin önemli bir noktası Ohri'ye ait kayıтта ayrı ayrı müslim mahallelerinden bahsetmemesidir. Defterde, Müslim mahallelerinden isim isim bahsedilmek yerine, gayrimüslim mahallelerinden sonra, “cem'an” şeklindeki ifadeyle müslim sayısı 93 hane olarak verilmektedir (BOA, TD 367: v.368). Bu uygulama ile alakalı net bir çıkarım yapmak mümkün olmamakla birlikte defterin hazırlanma amacıyla alakalı olarak gayrimüslimlere yönelik bir kayıt çalışması olduğu fikri ağırlık kazanmaktadır. Zira Müslüman hane sayısı 93 olarak verildikten sonra düşülen notta bunun avarız⁵⁹ tespiti ile alakalı olduğu belirtilmektedir.

XVI. yüzyılda Ohri'ye ait olarak hazırlanmış son tahrir defteri ise III. Murad dönemine rastlamaktadır. Ancak 664 numaralı bu defter bir has defteri olup, merkeze dair bilgiyi bir tahrir için kısıtlı sayılabilecek 87 varak içerisinde verdiğinden, nüfusa ait bilgilere burada rastlanılamamaktadır. Kayıtlarda sadece has gelirlerini karşılayan iktisadi veriler bulunmaktadır.

Yine de mevcut tahrirlerden elde edilen veriler doğrultusunda, 1530 tarihinde Ohri şehir merkezinin toplam nüfusu yaklaşık 2354 kişiden oluştuğu ortaya koyulabilmiştir. Bu toplam nüfus içerisinde müslimler 93 hane (465 kişi) ile dikkati çekmektedir. Nüfus içerisinde 39 mücerred ve 110 bive de ayrıca kaydedilmiştir. Yine aynı tarihlerde merkezde yaşayan gayrimüslim ahalinin nüfusu 347 hane (1735 kişi) olarak kaydedilmiştir⁶⁰. Bahsi geçen tarihlerde Ohri şehir merkezindeki müslim ahalinin nüfusu, bu haliyle, yine şehir merkezindeki genel nüfus içerisinde %25'lik bir oranı karşılamaktadır.

⁵⁹ Avarız: Olağanüstü dönemlerde (savaş, felaket v.b. haller) alınan vergidir. Avarız ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., (Barkan, 1997:13-19, Özdemir, 1986: 1581-1613, Özel, 1994:735-743, Emecen, 1981: 159-170, Ünal, 1981: 119-129, Çakar, 2004: 337-344, Öztürk, 1997: 249-289).

⁶⁰ Bu sayıları desteklemesi mahiyetinde, Muhammed Aruçi'de bu tarihlerde şehir merkezinde 349'u Hıristiyan 93'ü Müslüman haneden bahsetmektedir (Aruçi, 2003: 333-334).

Ayrıca III. Murad dönemine ait 664 numaralı tahrir verilerine göre, 1574-1595 tarihlerinde Ohri şehir merkezindeki toplam yaklaşık nüfus, 287'si gayrimüslim 249'u müslim hane olmak üzere toplam 2680 kişi olarak kaydedilmiştir (BOA, TD 664: v.69-71). Bahsi geçen tarihlerdeki nüfus ile ilgili bu rakamları desteklemesi açısından, Muhammed Aruçi "Ohri" isimli çalışmasında, Stojanovski'nin "Gradovide na Makedonija od Krajot na XIV do XVII vek" isimli çalışmasından naklettiği bilgiler doğrultusunda; 1566-1582 tarihlerinde Ohri şehir merkezindeki nüfusun 2500 kişiyi geçtiğini belirtmiştir (Aruçi, 2003: 333).

Ohri şehir merkezindeki bu demografik durum, Müslümanların nüfusunda ilerleyen yıllara göre belirli bir artışı gösterirken, gayrimüslim ahalide ise nüfusun neredeyse sabit bir noktada kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, şehir merkezindeki nüfusta, Osmanlıların gerek bölgedeki adaletli idari yaklaşımı, gerek iktisadi ve içtimai manada toplumları birbirinden ayırmayan bakışı ve bölgeye gerçekleşen Türk göçleri ile Ohri'nin de içerisinde yer aldığı bölgede bir İslamlaşma hareketinin gerçekleşebildiğini gösterebilmektedir.

Tüm bu bilgiler eşliğinde şehir merkezindeki mevcut nüfus yapısını daha iyi tahlil edebilmek adına, Ohri şehir merkezinin genel toplam nüfusunu, bölgenin bazı şehirlerinin bahsi geçen tarihlerdeki nüfuslarıyla karşılaştırmak yerinde olacaktır.

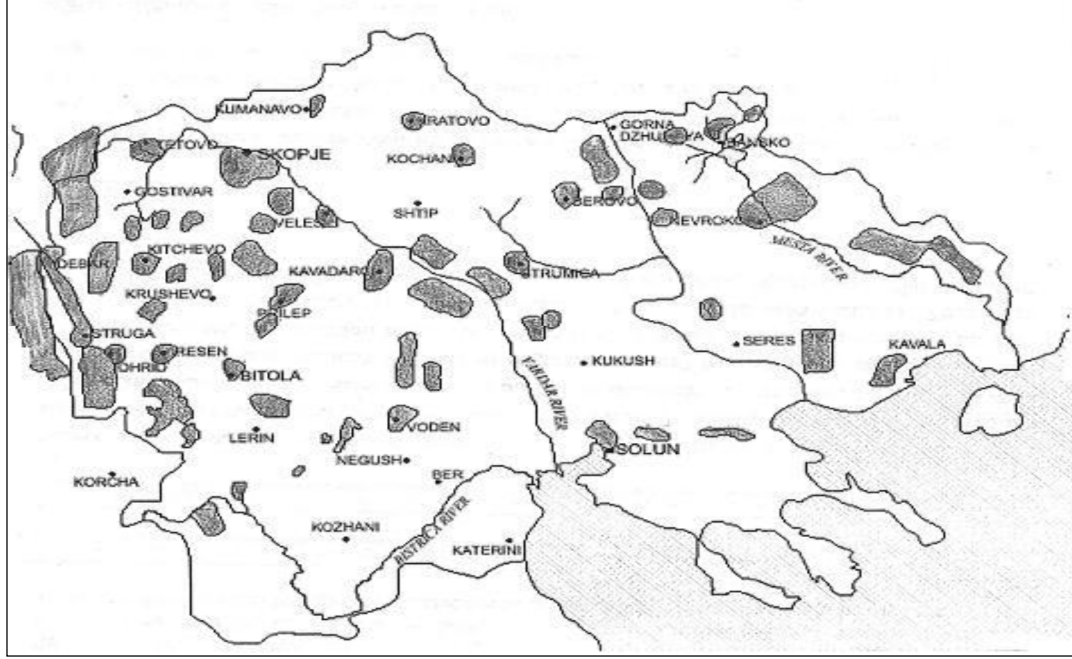
Bu şehirlerden biri Üsküp olabilir. Üsküp şehrinin 1529 tarihindeki genel nüfus toplamı yaklaşık 4045 kişiden müteşekkil iken, bunun 2947 kişisi müslim olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 1544 tarihindeki genel toplam nüfus ise yaklaşık 6061 kişi iken, bu sayısının 4810'u, 1569 da ise 10.525 kişiden 8080'i müslim olarak kaydedilmiştir (İnbaşı, 1995: 74-75).

Bölgede Ohri'ye komşu bir diğer şehir olan Manastır (Bitola) şehir merkezinin genel nüfusu 1528 tarihinde toplam 3722 kişiden oluşmaktadır. 1530 tarihine gelindiğinde ise, 149 numaralı tahrirde ve 370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defterinde nüfusta bir azalma olduğu görülmüş olup nüfus toplamı 2835 kişiden meydana gelmiştir (BOA, TD 149: v.378, Özkılınç ve diğerleri, 2001: 56-57). Manastır merkezindeki bu genel toplam nüfusun içerisinde müslim ahalinin sayısı 1528 tarihinde 586 kişi olup, bu rakam 1530 tarihinde de kendisini 432 müslime gerilemiş olarak ortaya çıkarmıştır.

Bu vesileyle 1530 tarihinde Ohri şehir merkezindeki müslim nüfusun, bölgede yer alan diğer şehirlerden Üsküp'e göre daha az ancak Manastır'a göre ise daha fazla bir oranda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Ohri'nin Manastır ve Üsküp'e göre en azından coğrafik olarak farklı özelliklere sahip olması ile açıklanabilir. Manastır ve Üsküp ticari ve askeri olarak bir geçiş güzergâhı oluşturduklarından nüfus hareketliliği fazla olan bölgelerdir. Ancak Ohri buna göre daha az hareketlilik gösteren bir merkezdir. Dolayısıyla bu dönemde diğer merkezler nüfus olarak azalma ve artış gösterirken Ohri nüfusu her daim artmıştır.

Ayrıca Osmanlı birliklerinin Ohri şehri mıntikasının içerisinde yer aldığı bölgeyi fethi sonrasında Makedonya'ya gelen Türkler, küçük gruplar halinde gayrimüslim köylerine yerleştirilmişlerdir. Örneğin Üsküp'e bağlı bir köy olan *Oreşani*'de 1452 ve 1544 yıllarına ait kayıtlarda herhangi bir müslim hane izine rastlanamazken, 1568'de 9 gayrimüslim hanenin yanında 9 da müslim hane göze çarpmaktadır. Yine Kalkandelen'e bağlı *Çelopek* köyünde 1452'de müslim hane yokken 1568'de 62 gayrimüslim hane yanına 12 de müslim hane yer almıştır. Bu tarihte gerçekleşmiş olan nüfus artışı, *merkezlerden buralara nüfus aktarımı yapıldığı ihtimali dâhilinde* zikredilmiştir (Anastasovski, 2005: 58).

Harita 1: Makedonya’da Osmanlı Fethi Sonrasında (XV-XVI. Asır) Müslüman Nüfusun Yoğun Olarak Görüldüğü Yerler

Nick Anastasovski, 2005.

Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Makedonya’da görülen İslamlaşmanın ne şekilde gerçekleştiğine dair elde bulunan veriler, Osmanlı idaresinin burada, bölgenin fethedilmesinin hemen akabinde buraya kaydırılan Türkmen nüfusu, şehrin nüfusunda müslim-gayrimüslim dengesini sağlamak noktasında ciddi bir etkide bulunduğunu göstermektedir. Bu göçmenler sayesinde şehirde iki farklı dinin temsilcileri arasında bir kaynaşma sağlanmış ve bir süre sonra özellikle Osmanlı idaresinin de inanç konusunda gösterdiği hoşgörülü yaklaşım ile İslam dinini seçenlerin sayısı giderek artmış olabilir⁶¹.

Kanchov gibi bazı araştırmacılar, bölgede İslam’ı seçenlerin bunu, bilhassa I. Selim sonrasında Osmanlı idaresinin uyguladığı katı politikalar sebebiyle yaptığını ifade ederken (Kanchov, 1970: 332); Limanovski’nin *Makedonya’nın İslamlaşması* üzerine hazırladığı çalışmasında, Sokolovski’nin aynı konulu çalışmasından alıntı yaparak verdiği rakamlar, bu iddiayı büyük oranda çürütmüştür.

Zira sistemli ve zorlamaya dayalı bir ihtida politikası izlendiği iddia edilen Makedon şehirlerinde din değiştirenlerin oranı, iddia edildiği gibi çok yüksek değildir. Sadece

⁶¹ Ohri’de gerçekleşen İslamlaşmayla ilgili olarak, yine Ohri’de 1561 tarihinde meydana gelen bir asi harekâtında hizmeti geçen ve İstanbul’a giderek Müslüman olan “Keke” isimli gayrimüslime, tımar tevcihi ile alakalı bir hüküm örnek olarak gösterilebilir (BOA, MD 4: h.1670).

bazı şehirlerde zaman zaman % 50'leri aşan rakamlar göze çarpar ki bunlar da genelde müslim hane sayısı düşük olan şehirlerdir. Ayrıca toplamda bakıldığında mühtedilerin tüm müslim nüfusa olan oranı da % 23'ü geçmemektedir.

Tablo 2: 1569 Tarihinde Makedon Şehirlerinde Müslüman Nüfus Ve Mühtediler

	Şehir			Köyler			Toplam		
	Msl. Hane	Mühtedi	Oran %	Msl. Hane	Mühtedi	Oran %	Msl. Hane	Mühtedi	Oran %
Kalkandelen	330	184	55	384	107	27	714	291	40
Üsküp	1551	701	45	1001	172	17	2552	873	34
Pirlepe	282	126	44	585	52	8	867	178	20
Manastır	608	248	40	561	56	9	1169	304	26
V. Yenicesi	529	165	31	847	113	5	1376	278	20
Kavala	181	47	25	770	104	13	951	151	15
Drama	205	45	21	2019	150	7	2224	195	8
Kırçova	80	14	17	99	29	28	179	43	24

(Limanovski, 1993: 212)

Ayrıca XVI. yüzyılda nüfus yapısı itibariyle de Ohri'de yaşayan gayrimüslim ahalinin müslim ahalden sayıca fazla olduğu bilinmektedir. Bu durum çalışmanın ileriki bölümlerinde yer alan nüfus verilerinde de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde Makedonya'da ihtida hareketinin etkili bir biçimde görülmediğinin bir diğer delili de, Sokolovski'nin bölgeye ait 12 numaralı mufassal tahrir defterinden çıkardığı rakamlardır. XVI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde (1544-45) Kalkandelen'de halen din değiştirme görülmezken (101 müslim aile), Üsküp'te 1067 müslim hanenin 357'si mühtedilerden oluşmaktadır (Sokolovski, 1976: 158-167).

Bu vesileyle Müslümanlar Ohri'de Anadolu ya da daha evvel getirildikleri uç bölgelerinden buralara nakledilmiş ve kısa zaman zarfında kendilerine bir Türk-İslam yaşam alanı oluşturmuştur denilebilir. Bu sayede şehrin fethini müteakip, yaklaşık bir asır içerisinde nüfus yapısı açısından olmasa da bir Anadolu şehri hüviyetine büründüğü, şehrin hem önceki bölümlerde bahsedilen hususiyetleri hem de ileriki bölümlerde belirtilecek nitelikleri ile görülebilmektedir.

2.3.2. Nefs-i Ohri'de Gayrimüslim Nüfusu

Osmanlı Devletine ait iktisadi ve nüfus kayıtlarında Hıristiyan ahali genellikle “gebran”, “gebr⁶²” veya “cemaat-i gebran” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Ohri şehri

⁶² “Gebr” kelimesi aslında İslam dininden olmayan, ehl-i kitaptan olmayan, ateist ve putperestler için kullanılır (Sertoğlu, 1986: 120). Osmanlı Devleti resmi idaresi kelimeyi daha çok Müslüman olmayan

Hıristiyanlığın tarihteki ilk zamanlarından itibaren, bu din için önemli bir misyona sahip olmuş, özellikle Hıristiyan âleminin Ortodoks kolunun merkezlerinden biri olmuştur. Bu manada en azından Osmanlıların bölgeye ulaştığı dönemlerde şehrin bir Hıristiyan şehri olduğu düşünülebilir. Kaldı ki Kanuni döneminde hazırlanan tahrir defteri kaydına göre, şehrin merkezinde 29 mahalle ve toplam 347 haneden oluşan gayrimüslim nüfusu bulunmaktadır. Aynı arşiv kaydında merkezde bulunan müslim sayısının da 93 hane olarak kaydedildiği düşünüldüğünde, yukarıda bahsedilen Hıristiyan kimliği ve yoğunluğunun 1530 tarihinde arasında henüz değişmediği anlaşılmaktadır (TD 367: v.368-369). Bu öngörüye destek mahiyetinde ve veriler ışığında aynı tarihlerde şehir merkezinin Hıristiyan mahalleleri ve nüfus yapısı aşağıdaki tablo ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3: Nefs-i Ohri Gayrimüslim Mahalleleri ve Nüfusları (1530)⁶³

	Mahalleler	Hane	Mücerred	Bive
1	Grafotye	15	1	8
2	Ayoli Koyodin	23	3	4
3	Kalisye	12	-	8
4	Yoliç	25	3	6
5	Haliç	16	1	6
6	İsveti Nikol	11	1	2
7	Hamerleka	13	1	4
8	Maroliç	13	1	8
9	Esvami Mari	9	1	3
10	Margovdiçe	6	1	4
11	Savir	11	1	1
12	Haroş (Çavuş)	10	1	2
13	Aleksandiryeye	14	2	2
14	İsveti Yorgi	10	1	4
15	Baydamas	13	2	7
16	Pantor	5	-	-
17	Serdebodye	15	1	4
18	Hırayolisdem	15	3	6
19	Ayoli Todor Antoliye	3	-	5
20	İsveti Todor Halunye	7	1	6
21	İsveti Vasil	11	1	4
22	Vardak	7	1	1
23	İsveti Harbarim	14	1	2
24	Samokova	7	-	-
25	Haluye	22	3	4
26	Malise	15	2	3
27	Lasoma	6	-	-
28	Kandakye	13	2	6
29	Malo Hırakim	6	1	-

ahaliyi tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Bu durum kendini Ohri şehrindeki Hıristiyanların da belirlenmesinde göstermiştir.

⁶³ BOA, TD 367: v.368.

Kanuni dönemine ait 367 numaralı tahrir defteri kaydında, gayrimüslim haneler mahalle mahalle kaydedilirken, bunun yanında hane toplamı muhtemelen hatalı kaydedilmiş olup, doğru hane sayısı ise 347 olarak tespit edilmiştir (BOA, TD 367: v.368-369).

Ancak hata sadece bununla kısıtlı kalmamış, “mücerred⁶⁴” ve “bive⁶⁵” sayılarının “cem’an” kısmındaki kayıtlarında da hatalar tespit edilmiştir. Bu hataların muhtemel kâtip hatası olduğu düşünülebileceği gibi deftere kaydedilmeyen bazı niceliksel verilerin doğrudan buraya dâhil edildiği ya da muaf tutulduğu da ihtimaller dâhilindedir.

Tüm bu veriler dikkate alındığında, bahsi geçen tarihlerde Ohri şehir merkezinde yaşayan Hıristiyan ahalinin nüfusunun toplam yaklaşık 1881 kişiden ibaret olduğu söylenebilir.

Çalışmanın, daha önce Ohri şehir merkezinde meskûn müslimler ile ilgili bölümünde verilen, 93 hanelik nüfus ile gayrimüslim nüfus karşılaştırıldığında, Müslümanların nefsi-i Ohri’deki genel nüfus içerisinde %25’lik bir oranı karşıladığı söylenebilir.

Ayrıca çalışmanın, Ohri şehir merkezinde müslim nüfus başlıklı bölümünde izlenen, bölgedeki bazı şehirlerle nüfus karşılaştırması usulüne, bu bölümde de devam edilecektir. Bu vesileyle Üsküp ve Manastır şehirlerindeki gayrimüslim nüfus yapısı, Ohri şehir merkezindeki nüfus yapısıyla karşılaştırılacaktır.

Üsküp şehrinin 1529 tarihindeki genel nüfus toplamı (yaklaşık 4045 kişi) içerisinde gayrimüslim nüfus 1098 kişi iken, 1544 tarihindeki genel toplam nüfus içerisinde (yaklaşık 6061 kişi) 1251 kişi olup, 1569 da ise 10.525 kişiden 1445 kişisi gayrimüslim olarak kaydedilmiştir (İnbaşı, 1995: 74-75).

Bölgede Ohri’ye komşu bir diğer şehir olan Manastır (Bitola) şehir merkezinin gayrimüslim nüfus yapısı ise; 1528 tarihinde 792 kişi olarak kaydedilmiştir. 1530 tarihine gelindiğinde ise nüfusta bir azalma görülmüş nüfus toplamı yaklaşık 675 kişiden meydana gelmiştir (BOA, RMD 370: 56-57; BOA, TD 149: v. 378).

⁶⁴ Osmanlı tahrir defterlerinde “Mücerred” kelimesi, yalnız yaşayan, bekâr anlamını karşılamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi, Cilt I, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s.194, Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.112; Ahmet Doğan, Osmanlıca Türkçe Sözlük, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1995, s.78).

⁶⁵ Osmanlı tahrir defterlerinde “Bive” ifadesi “kocasız kadın, dul” anlamını taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.112; Ahmet Doğan, Osmanlıca Türkçe Sözlük, Akçağ Yayıncılık, Ankara 1995, s.78).

2.4. Ohri Şehir Merkezinde Eğitim İle Sosyal Kurumlar (Vakıflar) Ve Dini Mabetler

Osmanlı Devletinin özellikle Balkanlar ve diğer siyasi coğrafyaları fethi ile birlikte bu bölgelerde uyguladığı yerleşim ve yönetim şekli gereğince, öncelikle İslam devleti geleneği ile paralel gitmesi gereken bazı şehirleşme uygulamalarının olduğu örneklerle yukarıdaki bölümlerde zikredilmişti.

Bu İslam şehri modelinin, Osmanlılar adına Balkanlarda uygulanan kısmında da yine camiler, tekkeler, medreseler, mektepler, vakıflar v.b. gibi hem dini hem de içtimai manada halkı toparlayabilme, dini duyguları yaşatabilme, eğitimi faaliyetlerini gerçekleştirebilme ve iktisadi durumlarını geliştirebilme adına ön plana çıkan kurumlar görülebilmektedir. Ohri şehrinde de Osmanlı hâkimiyetinin başlamasıyla birlikte gelişen şehirleşme, beraberinde camileri, tekkeleri, imaretleri, medrese-mektepleri ve vakıfları oluşturmaya başlamıştır.

Özellikle İslam'ın Makedonya ve civarında genişleme göstermesiyle birlikte, ahalinin ilim tahsil etme ve ilme olan ilgisi gün geçtikçe artmıştır. Bu istek ve ihtiyacın karşılanması amacıyla da bir takım mektepler ve medreseler inşa edilmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Ohri şehir merkezinde yer alan medreselerden, Ohri Gölü kenarındaki Hacı Kasım caminin solundaki yolun üzerinde yer alan Eski Siyavuş Paşa Medresesi ve Süleyman Han Medresesi isimleriyle bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 329). Evliya Çelebi'nin verdiği bu medrese isimlerine ilaveten Ayverdi'de, aynı isimli caminin Zeynülabidin Paşa Medresesi ve Ahmed Şerif Bey Medresesinden bahsetmiştir (Ayverdi, 1981: 142).

Ohri'de bu medreselerle birlikte ayrıca “daru'l-kurra” ve “daru'l-hadis” eğitiminin verildiği yerlerde mevcuttur. Buralar da, ileride vakıflarla alakalı bilgilerin verildiği başlık altında bahsedildiği üzere “Süleyman Bey Vakfı” ile “Kıdvetü's Süleha Vakfında” hizmet vermesi üzerine kayıtlıdır⁶⁶.

Ayrıca Bejadin Ahmedî tarafından hazırlanan “Makedonya'da Hadis Çalışmaları” isimli doktora tezinde, Araştırmacı Ali Viško'nun “Objekted İslame ne Oher he Rrethine” adlı

⁶⁶ Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Ohri'deki bu mektephanelerde, ilm-i hadis ve ilm-i tilavet olduğunu ve ilm-i hadiste kitab-ı Buharinin, ilm-i tecvidde de hafz kıratının tilavet olduğundan bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 329).

çalışmasından naklettiği üzere Ohri'deki mekteplerden Ohrizade Sinan Çelebi tarafından kurulan mektep Ohrizade mektebi, Yunus Voyvoda mektebi, Ağa mektebi, Hacı Musa Efendi mektebi ve Hüseyin Efendi mektebi isimleriyle bahsetmiştir. Yine aynı çalışmada Ohri'de yüksek öğrenimin karşılanması amacıyla “ruşdiye” isimli bir mektebin açıldığından da bahsedilmiştir (Amedi, 2008: 18).

Ohri'deki Osmanlı yapısal özelliklerinin bir diğer örneği de hamamlardır. Ohri şehir merkezinde yer alan hamamlar Evliya Çelebi'nin havası ve binasının çok güzel olduğunu naklettiği “Ohrizade Hamamı” ve “Gazi Hüseyin Paşa Hamamı” olmak üzere 2 adettir. Ancak Ayverdi Ohri'deki hamamların üçüncüsü olarak “yukarı hamam” isminde bir hamamdan da bahsetmiştir. Bu hamamın bugün harap durumda olduğunu ilave eden Ayverdi, hamamın kaba moloz taşlardan inşa edildiğini XVIII. yüzyılın derecesi düşük bir eseri olduğunu zikretmiştir (Ayverdi, 1981: 145).

Şehirde dikkati çeken bir diğer yapı ise hanlardır. Bu hanlarla ilgili olarak Evliya Çelebinin seyahatnamesinde zikrettiği 3 handan bahsedilmektedir. Bu hanların isimleri, 40 ocaklı “Küçük Pazaryeri Kervansarayı”, “Ohrizade Kervansarayı” ve ismi bilinmeyen kervansaray olarak kaydedilmiştir. Evliya Çelebi Ohri şehri ziyaretinde misafir edildiği Ohrizade kervansarayını türlü türlü divanhaneleri, ıstabları ve göl kenarında mevcut çevrilmiş alanlarıyla özellikle çok güzel ve büyük bir mekan olarak anlatmıştır (Kahraman ve diğerleri, 2003: 327-330, Ayverdi, 1981: 145-146).

Ohri şehriyle ilgili verilen izahatlara ilave olarak şehir darphanesinden de bahsedilmiştir. Yine Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Sultan Fatih ve Bayezid'in Ohri'de kışlamalarını sebep göstererek, Ohri'nin tahtgâh sayılabileceğinden ve IV. Murad döneminde de burada sikke kesildiğinden bahsetmiştir. Evliya Çelebi verdiği bu bilgilere ilaveten “Sultan Ahmed bin Mehmed Han an nasruhi duribe fi Ohri” yazılı halis ayar sikkesini de gördüğünü zikretmiştir. Ayrıca XVII. yüzyıl ile alakalı olarak darphanenin teçizatlarının Ohri kalesi ve paşa sarayı yakınında mevcut olduğunun bilgisini de vermiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 330).

Ohri şehir merkezinde bulunan vakıflar ve bu vakıfların hizmetleri ile gelir kaynakları ayrıca aşağıdaki başlık altında üzerinde durulacak konu olmuştur. Birer dini mabet ve aynı zamanda müslim tebaa açısından sosyal bir mekân sayılan ve Osmanlı Devletinin

ihtişamını göstermesi bakımından son derece önemli olan camiler de bir sonraki başlık altında ele alınacaktır.

2.4.1. Ohri Şehir Merkezinde Vakıflar

Osmanlı Devlet geleneğinde dini hizmetler, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler, bayındırlık hizmetleri açısından; merkezi devlet bütçesinden doğrudan ve ağırlıklı bir rol üstlenilmediği görülmektedir.

Ancak bu durum, sözü edilen hizmet ve faaliyetlerin aksamasına yol açmadığı gibi; ortaya konulan çözüm şekli, bu faaliyetlerin daha etkin bir şekilde yürütülmesine olanak kılacak bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu nevi faaliyetler devletin en üst makamında yer alan padişahın, sıradan vatandaşa kadar toplumun bütün bireylerinin gönüllü katılımı ile vakıf geleneği içinde istikrarlı bir şekilde yürütülme imkânına sahip olmuştur.

Osmanlılardaki bu hayır geleneği anlayışının sonucunda, siyasi tarih süreci içerisinde Osmanlı egemenliği altında kalmış şehir ya da kasabaların hemen hemen hepsinde külliyeler göze çarpmaktadır. *Osmanlı şehirlerinin karakteri haline gelen bu külliyeler, bir yerin şehir veya kasaba sayılmasının da ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Nitekim Evliya Çelebi'nin gezdiği Osmanlı şehirlerini önemine göre bedesteni olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırdığı nakledilmektedir* (Yalçın, 1979: 277). Balkanların fethi ile birlikte bu anlayışın buraya naklolunduğu, bölge ile alakalı yapılan araştırmalarda ortaya konulan verilerden anlaşılmaktadır.

Ohri'ye ait arşiv kayıtlarında da XVI. yüzyılda vakıf müessesine ait verilerin bulunduğu görülmektedir. Bu vakıflar kaleme alınan tahrir kayıtlarında da ayrı ayrı belirtilmiştir. Buna göre 367 nolu tahrir defterinde kaydedilmiş vakıflar aşağıdaki şekilde belirtilebilir.

Defter kayıtlarında ilk olarak “*Vakf-ı Sinan Çelebi el-merhum*” ismiyle kaydedilmiş bir vakıftan bahsedilmiştir. Vakıf için ayrılan gelir kaynakları arasında bir dalyan bulunmaktadır. Ayrıca “Avransiye Vranişte” isimli köy Ohri Gölü kıyısında Struga'da yer almaktadır. Vakıf sahibi ise 1533'de vefat eden Ohri kadısı Sinan Çelebi'dir (Mehmed Süreyya, 1996: 1509). Vakfın zaviye ve muallimhane ile birlikte zaviye ve muallimhanede eğitim gören öğrencilere ve binalarına yönelik olması, şehir için

önemini bir kat daha arttırmaktadır. III. Murad devrinde vakıfla alakalı bazı düzenlemelerin (vakıf gelirleri kapsamında yardıma muhtaç kişilere din ayrımı yapılmaksızın ekmek ve çorba dağıtımının yapılması ve yılda dört kez ve bazı kutsal günlerde “bayramlar” halka pilav dağıtılması) yapıldığı bu devre ait 1576 tarihli maliye ahkâm defteri kayıtlarından anlaşılmaktadır⁶⁷.

Tablo 4: Merhum Sinan Çelebi Vakfı Gelirleri

Karye-i Avransiye Vranişte Hane 102 Hasıl 15674	Karye-i Aralı Lejani Hane 20 Hasıl 3031	Dalyan-ı Viçe Gören Hasıl fi sene 1800	Dekakin Bab: 16 hasıl fi sene 130	Asiyab der karye-i Meşevişte Hasıl 840
Tarla sınur der nefis-i Ohri suluğ 50 Hasıl 300	Bağ der mevzi-i Çakoştini Hasıl 400	Çayır der karye-i Dayobami Hasıl 70	Cem'an Hasıl-ı Vakf-ı Mezbur 22045	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Sinan Çelebi Vakfının toplamda 22.045 akçelik bir gelirinin olduğu ve bu gelirlerin vakıf kapsamında harcandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıdaki tablo ile aktarılmaya çalışıldığı gibi vakfın mal varlığı içerisinde Ohri şehir merkezinde 16 dükkân ve bir tarla, Ohri'ye yakın Çakoştini denilen bölgede bir üzüm bağı, Dayobami köyünde bir çayır, Meşevişte köyünde değirmen gelirleri, dalyan ile iki köyden (Vranişte ve Lejani) elde edilen gelirler de ayrıca kaydedilmiştir.

Tahrirde ayrı olarak Sinan Çelebi Vakfı adıyla kayıtlı vakfın gelir kaynağı olarak belirtilmiş bir çayır yer almaktadır. Kayıt “*der nefis-i Hamzabey pınarı ayağında çayır*” olarak zikredilmiştir. Vakfın bu kısmının temel amacı bu bölgede kadılık yapacakların ihtiyaçlarının karşılanması olarak verilmiştir. Kayıtlardan da anlaşılacağı üzere bahsi geçen çayır gelirlerinin bölgede görevli kadı tarafından tasarruf edileceği de ayrıca belirtilmiştir (BOA, TD, 367: v.384).

Defterde yer alan bir sonraki kayıta; “*Ahmed Bey biraderi Bayezid Paşa*” ismiyle ayrı bir vakıf kaydedilmiştir. Bir önceki vakıf mülklerinde olduğu gibi bu vakıfta da dükkânlar, bahçeler ve hamam vakıf mülkü içerisinde gelir getiren mallar olarak dikkati çekmektedir (BOA, TD, 367: v.384).

⁶⁷ BOA, MAD, Ahkâm Defteri 7534: v.1594.

Tablo 5: Merhum Ahmet Bey Biraderi Bayezid Paşa Vakfı Gelirleri

Hamam-ı Şehir Fi sene 3000	Dekakin Bab 22 Fi sene 2000	Bağçe Fi sene 100
-------------------------------	-----------------------------------	----------------------

Ohri’de yine bir başka vakıf olarak “*Süleyman Bey Vakfı*” adında bir vakıf kaydedilmiştir. Bu vakfın da Ohri merkezinde bir okul (mektephane) yaptıran Süleyman Bey’in vakfın giderleri için tesis ettiği anlaşılmaktadır. Süleyman beyin Ohri eşrafından olduğu görülmekle beraber görev ya da mevkii ile alakalı bir bilgi bulunmamaktadır. Kayıtlardan anlaşılacağı üzere Ohri’de bulunan iki dalyan, Drak (Razoliçe)⁶⁸ ve Rof ile alakalı malumat ise şu şekilde zikredilmiştir; (BOA, TD, 367: v.385).

Tablo 6: Merhum Süleyman Bey Vakfı Gelirleri

Dalyan-ı Drak nam-ı diğer Razoliçe Fi sene 3500	Dalyan-ı Rof Fi sene 2000	Dekakin Bab 23 Fi sene 300	Sermaye-i Nakdiye 6600
YEKÜN Der akçe-i sermaye 6100			

Kayıtlarda yer alan bilgiler ışığında bu vakfın da diğer vakıflar gibi dalyan ve dükkân gelirlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vakfın dalyan ve dükkânlardan elde ettiği geliri de toplamda 6100 akçe olarak kaydedilmiştir. Ayrıca vakfın sermaye anlamında 6600 akçelik bir nakdinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bu nakit vakfa ait diğer mülkler haricinde kaydedilmiştir.

367 numaralı tahrirde devam eden kayıta Süleyman Bey’in ayrıca, daha önce Dimitri veled-i Yalko ve Makro veled-i Görki isimli gayrimüslimlerin tasarrufunda olan Ustrumca (Struga) dalyanlarından, Rof isimli dalyanı satın aldığı ve muallimhanesine vakfettiği kaydedilmiştir. Süleyman Bey’in bu dalyanın vergisi olarak daha önceki gayrimüslim kullanıcılarının devlete ödedikleri yıllık 220 akçelik vergiyi aynen ödediği de anlaşılmaktadır (BOA, TD 367: v.389-390).

Ohri’de yer alan bir başka vakıf da “*Merhum İskender Bey Vakfı*” ismiyle kaydedilmiştir. Aynı isimli mescidin giderleri için tesis edildiği anlaşılan vakıf, diğer Ohri vakıflarına göre daha küçük bir bütçeye sahiptir. Vakfın ağırlıklı gelirleri ise “Mokri” köyündeki mezra, tarla, bağ gelirleri ve ayrıca kaydedilmiş bir değirmendir (BOA, TD, 367: v.385).

⁶⁸ Tahrirde bu bölümle alakalı olarak ayrıca bir not düşülmüştür. Bu notta “Drak” ismiyle kaydedilmiş dalyan’ın bir diğer isminin de “Razoliçe” olduğu belirtilmiştir (BOA, TD 367: v.385).

Tablo 7: Merhum İskender Bey Vakfı Gelirleri

Mezraa-i Arhali tabi-i nahiye-i Mokri der kaza-i Ohri Fi sene 1000	Asiyab 810	Mahsul-i Bağ 1000 akçe sermaye ile Fi sene 1400	Mahsul-u Bağ 100 akçe sermaye ile Fi sene 400	Tarla kıt'ateyn 800
YEKÜN Der akçe-i sermaye 2280				

Bir diğer vakıf da “*Vakf-ı Merhum Babaali*” ismiyle kaydedilmiştir. Baba Ali olarak bilinen ve muhtemelen Ohri’de bulunan tekke şeyhlerinden birine ait olan bu vakfın amacının, aynı isimle maruf tekkenin giderlerini ve özellikle de burada ikamet eden ya da misafir olan dervişlerin ihtiyaçlarını karşılamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakfa ait kayıttan, vakfın kurucusu derviş’in vefat ettikten sonra vakfın tasarrufunun kendi oğluna kaldığı da anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Merhum Babaali Vakfı Gelirleri

Bağ 1 Fi sene 200	Bağ 1 Fi sene 200	Asiyab kıt'ateyn Fi sene 1000
-------------------	-------------------	-------------------------------

Vakıfla ilgili olarak ayrıca, vakfın sahibinin bazı köylerdeki bağ ve bahçelerinden elde edilen gelirlerin, kendisi öldükten sonra vakfa hibe edileceği de belirtilmiştir. Yine vakfın iki harap durumdaki değirmenin de tadilatının yapıp vakfa bırakılması da kaydedilmiştir. Derviş Sinan olarak kaydedilmiş kişinin ölümü sonrasında eşi ve kızının yine bu vakıfta mülklerine mutasarrıf olacağı da kayıtta ayrıca belirtilmiştir (BOA, TD, 367: v.385).

Devam eden vakıf bilgilerinde defterde sırada “*Vakf-ı Karaca ve Hamza*” ismiyle kaydedilen vakıf yer almaktadır. Bahsi geçen vakıf Ohri çarşısında yer alan mescidin ve Karaca ile Hamza isimleriyle bilinen kişilerin vakfettiği mülkler etrafında hizmet etmektedir.

Aynı çarşıda bulunan 12 dükkân bu vakfın mülkleri arasında yer almıştır. Kayıtlarda ayrıca, bahsi geçen mülkleri vakfedenlerin bir şartı olduğu belirtilmiştir. Bu şartın da mescitte imamlık görevi yapan ve vakfın mülklerinden faydalananların günde bir cüz kur’an kıraat etmesini istedikleri noktasındadır.

Tablo 9: Karaca Ve Hamza Vakfı Gelirleri

Dekakin 12 Bab Fi sene 1330	Tarla der sınır Ohri suluğ 18 Fi sene 90	Bostanlık 2 Fi sene 20	Asiyab kıt'ateyn 2	Tarla der sınır karye-i Mordurya suluğ 2 Fi sene 30
YEKÜN 1800				

Vakfın mülkleri arasında Ohri çarşısında bahsi geçen dükkânlar, tarla, bostanlık ve değirmenler zikredilmiştir (BOA, TD, 367: v.386).

Bir sonraki kayıta gelen vakıf da “*Vakf-ı merhum Koca Hızır Bey*” ismiyle kaydedilmiştir. Ayrıca Ohri merkezinde bulunan zaviyede görev yapmış olan Ohri beyi Koca Hızır Bey adına kaydedilmiş bu vakıf, zaviye giderleri için tesis edilmiştir. Bu vakıfla ilgili olarak ayrıca, 1519-1529 (H.925-935) tarihlerini içeren 77, 370, 136, 138 ve 470 numaralı tahrir kayıtlarında, Sadık Koca Hızır Bey isimindeki şahsın, Keşan’da satın aldığı bir çiftliği Ohri’deki zaviyesine vakfettiği bilgisi yer almaktadır (Gökbilgin, 2007: 449-450). Ayrıca 1568 (H.976) tarihinde 7 numaralı mühimme defterindeki 2133 numaralı bir hükümde, müteveffa şeklinde kaydedilen Hoca Hızır Bey’in, kadınların oturması şartıyla yaptırdığı evlerden ve bu evlerin tamiratı için Hoca Hızır köyü ve Keşan dâhilinde tahsis edilen bir çiftliğin ve varlığından bahsedilmektedir (Yıldırım ve diğ., 1999a: 80).

Tablo 10: Merhum Koca Hızır Bey Vakfı Gelirleri

Asiyab-ı Dolab der Ladoriç kıt’a 3 Fi sene 250	Asiyab-ı diğer der karye-i Lako (Fiçe) kıt’a 0,5 Fi sene 300	Mezra der sınır karye-i mezbur Fi sene 250	Çayır der karye-i Lobasye
YEKÜN 800			

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere vakfın mülkleri arasında değirmenler, mezra ve tarlalar yer almıştır (BOA, TD, 367: v.386).

Ohri şehrine kayıtlı bir diğer vakıf da “*Vakf-ı İbrahim*” ismiyle zikredilmiştir. Som zaviyesi olarak bilinen zaviyeye ait olan bu vakfın geliri, buraya gelip giden dervişlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bırakılmıştır. Vakfın mülkleri arasında değirmen, bağlar, çayır ve tarlalar yer almaktadır (BOA, TD, 367: v.386).

Tablo 11: İbrahim Vakfı Gelirleri

Asiyab kıt’ateyn Fi sene 750	Bağ 1 Fi sene 200	Çayır 1 Fi sene 200	Tarla 4 Fi sene 50	Tarla 13 Fi sene 100
YEKÜN 1300				

“*Vakf-ı Silahdar Mahmud*” ismiyle kaydedilen bir diğer vakıf da üç bölük tarladan müteşekkil durumdadır. Vakıf ayrıca bir mescid üzerine hayrolunmuştur. Ayrıca vakıfta görev yapan imamın da bu vakfın gelirlerinden (vakfa ait tarlaların gelirlerinden)

faydalanması zikredilmiştir. Bu vakıf Silahdar Mahmud isimli seyfiyeden bir zat tarafından vakfedilmiştir. Ayrıca Davut isimli bir şahısın da bunlara ilaveten üç bölük tarlasını vakfin gelirleri vakıf çalışanları ve yararlananlara vakfedilmiştir (BOA, TD, 367: v.387).

Tablo 12: Silahdar Mahmud Vakfı Gelirleri

Tarla suluğ 8 Fi sene 60	Tarla suluğ 8 Fi sene 60	Tarla suluğ 3 Fi sene 30
YEKÜN: 150		

Ohri’de yer alan vakıflarla ilgili olarak tahrir defterindeki bir diğer kayıta ise “Vakf-ı Kıtvetü’s Süleha Mevlana Şeyh Hacı Kasım” ismiyle başka bir vakıf yer almaktadır. Vakıf ile alakalı kayıtlardan, bu vakfin, Ohri kalesi yakınında inşa edilecek olan cami ve kuran kursu için tesis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mevlana Şeyh Hacı Kasım’ın da bu cami ya da bir başka camide imamlık görevi ifa ettiği de kayıtlardan anlaşılabilir.

Tablo 13: Kıtvetü’s Süleha Mevlana Şeyh Hacı Kasım Vakfı Gelirleri

Asiyab der karye-i Kosal kıt’tateyn Mülk	Bağ der kurb-u Adalıçe	Bağçe der kurb-u cami-i m Vakf	Asiyab Cedid ve Lisye vakf	Mezra-i Hasye tabi-i Nahiyeye-i Meriyse hariç ez defter hasıl Fi sene 200
---	------------------------------	--------------------------------------	----------------------------------	--

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, vakfin mülkleri arasında bağ, bahçe, değirmen ve mezra yer almaktadır. Ayrıca deftere kaydolunmadığı anlaşılan, “Meriyse” nahiyesindeki “Hasye” isimindeki mezradan da bahsedilmiştir (BOA, TD, 367: v.387).

Buna mukabil tahrir kayıtlarında Mülk-i Mevlana Mustafa Çelebi b. Sinan Çelebi şeklinde kaydedilmiş mülklerin Mustafa Çelebi ailesinden miras kaldığı bildirilmiştir.

Tablo 14: Mevlana Mustafa Çelebi b. Sinan Mülkleri Gelirleri

Asiyab Meratoşçe kıt’a 4 der nefsi-i Ohri	Bağçe der nefsi-i Ohri pare 1	Dükkân der nefsi-i Ohri bab 1	Bağ der çayır-ı Sasonye	Tarla der çayır-ı Arbolisye suluğ 35	Tarla suluğ 29
Tarla der çayır-ı Abovarçe der kenar-ı Ervasçe suluğ 40	Tarla der çayır-ı Abak 36	Çayır 1 der çayır-ı Banavane	Tarla suluğ 10 der çayır-ı Banavane	Tarla der karye-i Baklisye suluğ 70	Tarla suluğ 20

Bahsi geçen kişilerin Ohri’deki mülkleri arasında yukarıda yer alan tablodan anlaşılacağı üzere Ohri şehir merkezinde değirmenler, dükkânlar, bahçeler, bağ, çayır ve tarlalar yer almıştır (BOA, TD, 367: v.388).

“Mülk-i-i Şah Nevaz Hatun” ile ilgili ise; derviş Süleyman olarak adı zikredilen şahsın evlatlarına mülkü vakfettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Süleyman isimli şahsın ölümü sonrasında ise oğlu Kemal isimindeki kişinin mülklerin gelirleri üzerinde tasarruf kılındığı ve sipahi öşürlerinin de bu kişi tarafından karşılanacağı da kaydedilmiştir (BOA, TD, 367: v.388).

Ayrıca mülklerle ilgili kayıtların altında Ohri merkezinde yaşayan bazı gayrimüslimlerin mülkleri ve bu mülkler üzerinden elde ettikleri gelirler hakkında bilgiler verilmiştir. “*Kilise-i Lovende der mahalle-i Albin der nefis-i Ohri mezkûr kilise-i Avlonya Olnose Dimitri ve Manol nam zimmiler malikler imiş anlar fevt olduktan sonra Adenli Dimitri Manol, Dimitri Kosushalin nam zimmiler mesul olup bir mikdar akçe-i şeriyeye tasarruf iderler*” (BOA, TD, 367: v.388) bu kayıttan da, Ablin mahallesinde yer alan Lovende Kilisesi ve Ohri merkezinde yer alan Avlonye Kilisesinin Dimitri, Manol ve Olnose isimli gayrimüslimlerin mülkleri olduğu ve belirli oranda akçe tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır.

Kaydın devamında yer alan “*Nefs-i kefereyi Ohri’de müselleme Yalko nam zimminin Tarlıç karyesinde ben dimekle maruf bir mülk talyanı olup mülkiyet üzere tasarruf idüp nakline. Ber vech-i maktu yılda beş yüz akçe virüp bağ hasılına kendü mutasarrıf imiş zikr olan talyan-ı sabıka Ohri’de bina eylediği muallimhanesine vakf eylemiş*” (BOA, TD, 367: v.389) ifadesiyle de Ohri merkezinde yaşadığı anlaşılan Yalko isimli gayrimüslimin “Tarlıç” köyündeki dalyanın mülk sahibi olduğu, yılda 500 akçe bağ hasılından tasarruf ettiği ve ayrıca dalyan ve gelirlerini Ohri’de yaptırdığı okula vakfettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Şah Nevaz Hatun Mülkleri Gelirleri

Tarla 1	Bağ 5
------------	----------

Tüm bu verilerden hareketle XVI. asrın ortalarında Ohri şehrinin vakıflarına ait gelirleri genel manada ayrıca şu şekilde belirtilebilir:

Tablo 16: Ohri Şehri Vakıflarının Kaynakları ve Gelirleri

Evkaf-ı Emlak-ı Der Kaza-i Ohri

Kurâ kıt'a: 2	Hane 122	Hamam 1	Dekakin Bab: 72	Dalyan 5	Asiyab kıt'a: 25	Tarla-ı suluğ 346
Mezraa 3	Bağ 49	Çayır 5	Bahçe 9	Bostan 2	Kilise 1	
YEKÜN: 38226						

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Ohri'deki vakıflar da dâhil olmak üzere her vakfın üç ana unsuru vardır. Bağış, bu bağışın ürettiği düzenli ve devamlı uzun süreli gelir ve son olarak belli bir amaç ki bu sağlıktan eğitime, yukarıda adı geçen alanların herhangi birinde olabilir. Dolayısıyla her vakıf, bir bireyin kamusal bir amaca yönelik gönüllü zenginlik transferini içermektedir. Tarihte zengin bir birey yakın çevresinde zorunlu bir ihtiyaç gördüğü zaman, bu sorunla uğraşmak üzere bir vakıf kurmuş ve bu da adem-i merkezi bir karar verme biçimine imkan vermiştir.

Vakıfların karar verme yetkisi, yerel sorunların bürokratik merkezi otoriteye kıyasla çok daha hızlı bir şekilde iyileştirebilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bir merkezdeki vakıf mülklerini değerlendirirken vakıf kalemlerinin türünden, vakfın kurulduğu merkezin başkente uzaklığına kadar birçok noktanın göz önüne alınmasında fayda vardır.

Genel olarak Ohri merkezindeki vakıflara bakıldığında hamam, değirmen⁶⁹, tarla, bağ, bahçe, dalyan gibi vergi kalemlerinin vakfedilmesi yoluyla meydana gelen vakıfların varlığından söz edilebilir. Tarih ilminin içeriği açısından bakıldığında bu zenginlik yeni bir araştırma alanı gibi dursa da Osmanlı idaresinin bölgede sunduğu yeni yaşam alanının en müşahhas delilleri de yine bu vakıflar olmuştur. İslam kültürünün temizlik şartı ve tavsiyesinin en önemli yansıması hamamların, erken dönem endüstriyel faaliyetlerin ilk nüvesi olan asiyab yani değirmenlerin, coğrafyanın insan yaşamını yönlendirişinin delili dalyanların, hep bu vakıf müessesesinin dâhiline alındığı görülmektedir.

⁶⁹ Ohri civarında kayıtlı değirmenlerle ilgili olarak ayrıca 1613 tarihli Ohri kanunnamesinde, değirmenlerin reyanın bağ, bahçe ve evleri gibi mülkleri sayılabildiğinden bahsedilmektedir. Bu durum da Osmanlıların güttüğü asıl amaç ekilip biçilebilen arazilerin sayısını arttırmak ve üretimin devamını sağlamaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Çağatay, 1947: 503).

2.4.2. Ohri Şehir Merkezinde Müslümanların Dini Mekânları⁷⁰

Türk-İslam şehirciliğinde camiler, toplumda bir araya gelişin en önemli merkezleri durumundadırlar. Bu vesileyle Osmanlıların Makedonya’da XIV. yüzyılın sonuna doğru gerçekleştirdiği fetihler neticesinde Ohri şehrinde yapılan camiler ve ibadethanelerle ilgili bilgilere, özellikle Evliya Çelebinin XVII. yüzyıl ile alakalı verdiği bilgilerden ve arşiv vesikalarından faydalanılarak ulaşılabilmektedir.

Bu manada, tabiat güzelliklerinin yanında eski zamanlardan beri mimari eserleriyle de ünlü olan bu şehirde, farklı kültürleri yansıtan mimari eserlere de rastlanılmaktadır. Evliya Çelebi, şehrin tarihi mekanlarından söz ederken: 17 cami, 17 mahalle mescidi, 400 kadar ahşap ev ve diğer evleri, iki adet medrese, bunlardan başka 7 sıbyan mektebinden, üç adet handan, iki adet özel ve umum hamamından, 150 adet dükkânın bulunduğu çarşı ve bedestenden; 7 adet mükellef ve müzeyyen, ilim sahiplerinin toplandığı kahvehanelerin varlığından bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 324-328).

Ancak Semavi Eyice “*Ohri’nin Türk Devrine Ait Eserleri*” isimli çalışmasında, Evliya Çelebinin genel olarak verdiği sayıların mübalağalı olduğunu, hakiki sayıların ise, adları verilenlerin⁷¹ toplamı olduğunu ve eldeki verilerle Ohri’nin Türk hâkimiyetindeki özellikleri hakkında fazla bilgiye sahip bulunulmadığını savunmuştur (Eyice, 1965: 138). Ekrem Hakkı Ayverdi’de “*Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*” isimli çalışmasında, Ohri’de bulunan camileri harf sıralamasına göre dizerek bilgiler vermeye çalışmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreği 1934 yılı için Ohri’de ayakta kalan Osmanlı eserleri hakkında Fehim Bajrakdaroviç’in “*Les Manuments Turc’a Ohrid*” isimli çalışmasında ise, o gün itibarıyla Ohri’de 12 caminin varlığından bahsedilmiştir⁷².

⁷⁰ Hem müslim hem de gayrimüslimlerin bazı dini mabetlerinin tarihsel ve güncel durumları çalışmanın ekler bölümünde fotoğraflar eşliğinde aktarılmaya çalışılmıştır.

⁷¹ Semavi Eyice, bu camilerin isimlerinden Sultan Süleyman’ın Tekke Camii, Haydar Paşa, Zulmiye, Hacı Hamza Camileri ve Çınarlı, İskender Bey, Yunus Voyvoda, Gürcü Bey, Çarşı, Kara Hoca Mescitleri olarak bahsederken (Eyice, 1965: 138), Evliya Çelebi’de seyahatnamesinde bu camileri Tekye Camii, Haydar Paşa Camii, Zulmiye Camii, Hacı Hamza Camii, Hünkar Camii, Ayasofya Camii, Kuloğlu Camii, Hacı Kasım Camii ve mahalle mescitleri için de Yunus Voyvoda, İskender Bey, Çınarlı, Çarşı, Kara Hoca, Küçi Bey ve Emir Mahmud mescitlerini nakletmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328-329).

⁷² Hacı Kasım, Ali Paşa, Kara Bey, Hacı Durgut, Keşanlı, Tekke, Hacı Hamza, Emin Mahmud, Kuloğlu, Haydar Paşa, Göl, Sinan Çelebi (İmaret) camileri. Fehim Bajrakdaroviç, “*Les Monuments Turc a’Ohrid*”, Sarajevo, 1954-1955, s.111-134.

Bu vesile ile çalışmada izlenecek yol olarak özellikle Ohri şehir merkezinde yer alan ve hem Hıristiyanlık dini ve mimari özelliklerini hem de Osmanlı Türk-İslam mimari özelliklerini yansıtan, şehir için bugün de öneme sahip olan dini mabetler tespit edilmiştir.

Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra, Ohri'nin de içerisinde yer aldığı ve bugünkü güneybatı Makedonya bölgesinde vücuda getirilen ya da aynı bölgede Osmanlı egemenliği öncesinde yaşayan gayrimüslimlere ait ibadethaneler ve Osmanlı egemenliğiyle inşa edilmiş camilerle oluşturulan, İslam şehirlerinin önemli göstergesi konumundaki bazı önemli camiler hakkında bilgiler verdikten sonra bugün ayakta kalabilmiş Ohri camilerinden de bahsedilmiştir.

2.4.2.1. Ali Paşa Camii

Ali Paşa Camiinin⁷³ daha önceki dönemlerdeki durumu hakkında bilgi veren Evliya Çelebi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Semavi Eyice'ye göre cami içten 12.50*12.50 ölçüsünde olup duvarı 1.25 metredir. Kubbe kürevî köşeliklere oturur ve köşelerde kubbeye geçiş tromp ile sağlanmış ve dıştan basık kubbe üst üste bindirilmiş her ikisi de pencereli kasnaklar ile desteklenmiştir. Çok dar olan bu pencereler binanın dışına bir camiden çok bir kilise görünüşü vermiştir. (Ayverdi, 1981: 136; Eyice, 1965: 142).

Ali Paşa Camii bugün, Ohri şehir merkezinde yer alan çarşı içerisinde sağlı sollu dükkânların arasında kalmış bir görüntüde olup, kare planlı bir yapısal özellik taşımaktadır. Bahçesinde son yıllarda inşa edilmiş bir şadırvanı da bulunmaktadır. Ayrıca minaresinin yıktırılmış olduğu anlaşılan caminin bugün dışarıdan bakıldığında sadece kubbesinin belirli bir bölümü görülebilmektedir.

2.4.2.2. Ayasofya (Fethiye) Camii

Bugün Ohri şehir merkezinin tepelik bir mevkiini devasa cüssesiyle süsleyen Ayasofya Manastırı, Kosova Muharebesinden sonra fethedilen Ohri'de, o dönem için Svete Sofja Kilisesi'nden camiye tahvil edilmiştir⁷⁴. Esasen Ayasofya Kilisesi'nin camiye tahvil

⁷³ Semavi Eyice, aynı isimli çalışmasında halk arasındaki bir rivayete göre bu caminin Süleyman Paşa camii ismiyle de anıldığından bahsetmektedir. Ancak yapılan araştırma gezilerinde ve halk ile yapılan sohbetler neticesinde bu rivayetin bugün hatırlanamadığı anlaşılmıştır.

⁷⁴ Bu durum, Evliya Çelebi tarafından bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret neticesinde seyahatnamesinde zikredilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu cami ile ilgili olarak; “*amma bu ol asrın keferesi,*

edilmesi, Osmanlılardaki hâkimiyet alameti olarak fethedilen bölgenin ya da yerleşim alanının en büyük kilisesinin veya manastırının intihab edilmesi geleneğinden doğmaktadır. Böylelikle Ayasofya Kilisesi şehrin ilk büyük camii haline getirilmiştir⁷⁵ (Ayverdi, 1981: 138).

Ayverdi'nin daha önceki bölümlerde de yararlanılan aynı isimli çalışmasında, Svete Sofja kilisesinin bu şekliyle bir İslam mabedinin yapısına ve ruhuna zıd olarak camiye dönüştürüldüğü savunulmuş ve hatta Osmanlıların Anadolu ve Rumeli'yi fethettikleri zaman böyle çok direkli üç bacaklı bazilikalı yapılara çok az rastladıkları ve bu türden ibadethaneleri adamakıllı elden geçirip kilise havasından sıyırdıkları belirtilmiştir.

Svete Sofja Kilisesi yapısal olarak, Bazilika sisteminde, üstüvani molozlarla örtülü, üç bacadan mürekkep bir bina görünümündedir. Yan tarafına XIV. yüzyılda 5 metre eninde 2 katlı direkli bir dehliz eklenmiştir. İki katlı olan ön kısım Venedik konaklarını anımsatmaktadır. Binanın pencereleri pek dardır ve yerden 2,5 metre sonra başlamaktadır. XIV. yüzyılda minberde kullanılan taş parçaları belirgindir ve birinin üzerinde kalam-ı kibârî (El-mü'min fi el-mescid) kalemle yazılmıştır. Caminin minaresi orta kolun üzerinde bulunan kubbenin üzerine oturtulan bir gravürden anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1981: 136-138).

Ayasofya Camii ile ilgili olarak Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde, bu caminin Ohri kalesi eteğinde Sultan II. Bayezid'e sunulmuş olan Ohri-zade Camii ile çok yakın bir yerde yer aldığını ve pek ulu bir cami olduğunu, ancak, o dönem itibariyle Hıristiyan mahallesi içerisinde kaldığı için cemaatinin olmadığını ve hatta haftada sadece bir gün (Cuma günü kapılarının açıldığını ve hüddamlarının camiye temizlemeye çalıştığını, ayrıca 5-10 pâsbânın Cuma namazını kıldığını) namaz kılınabilen, kiliseden çevrilmiş

asrında bilâ-teşbih Kudüsleri imiş. Hamd-i hüda şimdi ma'bedgâh-ı müslimindir" diyerek daha önceki dönemlerde bu yapının bir kilise olduğunu işaret etmektedir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328). Ayrıca Muhammed Aruçi'de "Ohri" isimli çalışmasında, bu caminin Ohri'de kiliseden camiye tahvil edilmiş 2 mabeden biri olduğunu ve diğerinin ise İmaret Camii olduğunu işaret etmiştir. Hatta bu tahvil çalışmalarının temel sebebini, Ohri şehrinin Osmanlılar tarafından fethinin ilk yıllarında Müslüman ahalinin ve garnizonunun dini ihtiyaçlarının karşılanması olarak iddia etmiştir (Aruçi, 2003: 331).

⁷⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver defterleri arasından bir kayıta da bu kilisenin camiye dönüştürülmesi ve önemli ölçüde tamiratın yapıldığı bilgisi yer almaktadır (BOA, MAD, 55: 552). Yine başka bir arşiv kaydında da buranın tamirat masraflarının Ohri'nin mukataa gelirlerinden karşılandığı ve 16 kişinin de bu çalışmalarda yer aldığı belirtilmiştir (BOA, MAD, 5625: 26).

bir cami olduğu bilgisini vermiştir⁷⁶. Ayrıca caminin virana yüz tuttuğunu, kendine özel piriñ kapılarının, sedefkâri pencere kanatlarının durumunun da harap olduğunu zikretmiştir. Evliya Çelebi bu cami ile ilgili bilgilerine, caminin kefereler elinde olsa son derece muntazam ve güzel hale getirilebileceğini de eklemiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328-332).

Bugün yapılan araştırmalar sayesinde, bu yapı, görsel manada Ohri Şehir merkezini son derece önemli sayılabilecek ihtişamıyla süsleyen turistik bir mekân konumundadır. Yine kilise birçok sanatsal etkinlik ve bazı önemli sayılan dini günlerde yapılması planlanan programlar için ayrıca kullanıma hazırlanmaktadır.

2.4.2.3. Emin Mahmud Camii

Bu cami hakkında da Ayverdi tarafından daha önce zikredilen eserinde, 1674 tarihinde bu camide bir zatın vakfi olarak günde 1 cüz okuyan, vefat etmekle yerine Yusuf'un tayini hakkında kayda dayandırılarak ve Semavi Eyice'nin de "*Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri*" isimli çalışmasında mahalli malumata dayanarak verdiği verilerden hareketle bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Binanın halen mevcut olduğu bilgisinin yanında bir dıl'ı 3,35 metre olan sekiz köşe, türbe misali bir cami olduğu, çatısının bulunduğu, minarenin küpü ve gövdesinin yer yer kalın tuğla ile beslenmiş kesme taştan ve kaide molozdan olduğu bilgileri de verilmiştir. Kuzey cephesi üzerinde bir sundurma yapılmıştır. Bu caminin bu yapısal özellikleri ile çok az rastlanan camiler arasında olduğu ve Ohri'ye mahsus ayrı bir tarz taşıdığı da bildirilmiştir (Ayverdi, 1981: 138).

Cami bugün Ohri-Struga yolu üzerinde eski bir hamamın tam karşısında yer almaktadır. Yukarıda verilen caminin vakfedildiği bilgisinden hareketle ismini Emin Mahmut'tan aldığı söylenebilir. Camii en son 1996 yılında tadilat görmüş ve bugün ibadete açık durumdadır.

⁷⁶ Bu durumla ilgili de yine Evliya Çelebi seyahatnamesinde; "*Lakin ba'zı zaman kefereler bevvâblara nihanice birkaç akçe verüp cami'e girüp fi'l-hal teberrüken ayin-i İsa'yi idüp taşra çıkarlar*" bilgisini de ayrıca belirtmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328).

2.4.2.4. İmaret (Fatih) Camii⁷⁷

XVI. yüzyılın başlangıcı itibariyle Ayasofya'dan sonra Ohri şehir merkezinin önemli bir diğer camisi durumundadır. Semavi Eyice, D. Koço isimli bir araştırmacının "Klimentoviot manastir sv. Pantelejmon i reskopiite pri İmaret vo Okhrid" isimli çalışmasından yola çıkarak, bu caminin, aynı yerde 893 yılında yapılan Panteleiomon Kilisesi ve manastırının yerinde inşa edildiğini ve İmaret Camiinin, bahsedilen bu kilisenin harabesinin tam üstüne oturtulduğunu ancak, onun kalıntı ve duvarlarından hiçbir suretle istifade edilmediğini belirtmiştir. Eyice devamında caminin içindeki döşemesinin 1943 yılında kaldırılarak gerçekleştirilen bir kazıda, bahsi geçen kilisenin duvarları ve hatta fresko resimlerinin meydana çıkarıldığını da zikretmiştir. (Eyice, 1964: 140).

Ancak Ayverdi bu durumu, caminin kiliseden bozma suretiyle içeride mihrab istikametinin değiştirilip tadilatla aynı binayı kullanarak yapılmadığını, yıkık pek ufak bir kilisenin duvarlarını hiç nazar-ı itibara almadan, kalıntıları toprakla örtüp, ufak kilise harabesini çevirip yeni duvarlar inşası suretiyle meydana getirildiği şeklinde aktarmıştır. Bu halden ayrıca, kiliselerin devletin malı sayıldığı ve kilise arsası üzerine yapılması düşünülen caminin inşası için mutlaka hünkar izninin olması gerektiğinden de söz etmiştir (Ayverdi, 1981: 138-139).

Burada belirtmek gerekir ki, İmaret camii hakkında bu açıklamaları yapan Eyice ve Ayverdi'nin kaynak kullanmayarak sadece yüzyıllar öncesine ait eseri, gözleme dayalı değerlendirmeleri kati bir gerçeği ifade etmez. Zira üzerinden yüzyıllar geçmiş bir eserin, bugünün buluntuları ve şartları ile tetkiki ve tahlili, ancak bir varsayım düzeyinde kalır. Dolayısıyla her iki araştırmacının değerlendirmelerinin böyle hassas bir mevzuda en basit ifade ile ihtimal olarak değerlendirilmesi uygun bir tavır olacaktır.

Ayrıca menkûlâta nazaran caminin banisi Sinanüddin Yusuf Çelebi İbn-i Mevlana Bedrüddin Mahmud Efendi, bu camiye Sultan Fatih'e hibe etmiştir. Bu sebeple cami yerinde (Ohri kalesinin eteğinde, dış kale içerisinde) Fatih Sultan Mehmed, Hünkâr ve İmaret Camii isimleriyle bilinmektedir. Caminin vakfiyesinde verilen bilgilere göre,

⁷⁷ Bu caminin isimleri olarak; Fatih Sultan Mehmed Camii, İmaret Camii, Kale Camii ve Sinan Bey camii isimleriyle de anılmaktadır.

tarikh olarak, Fatih Sultan Mehmed'in irtihalinden on sene sonrayı göstermektedir⁷⁸ (Ayverdi, 1981: 138).

Bu cami ile alakalı olarak Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde, caminin mevcut bulunduğu aynı bölgede (Ohri Kalesi eteklerinde) Ohri-zade'nin de, Sultan Bayezid'in görünce "*pek barekallah ne güzel cami olmuş*" demesi üzerine, Ohri-zade'nin zemini öpüp "*hüda kabul eyliye sevabı ve binası padişaha hibe olsun*" diyerek hibe edilen Sultan Bayezid'in de "*tiz sağ tarafa bir minare-i ali dahi itsünler*" dediğini duyunca da ikinci bir minarenin yapıldığı ve bu sebeple bu camiye Ohri'de "Hünkâr Camii" ya da "Ohrizade Camii" isimleri ile anılan bir cami olduğu bilgisini vermiştir. Evliya Çelebi ayrıca, caminin pencerelerinden Ohri Gölünün çok net bir şekilde izlenebildiğini de eklemiştir. Ayrıca Ohrizade de bu caminin mihrabı önünde medfundur (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328).

Bu iki bilginin hangisinin doğru olduğu hakkında bir vesika bulunamadığından bahseden Ayverdi, Fehim Bajrakdaroviç'in Sinaneddin Yusuf Bey'in vakfiyesinin bulunup neşredilmeden önce yazdığı "*Les Monuments Turc a'Ohrid*" isimli çalışmasında, Sinan Bey'i Nişancı olarak bildirdiğini, sonra da mahallinde bu camiye kendine değil Sultan Fatih namına yaptırdığını ve dolayısıyla Evliya Çelebi'nin bahsettiği Ohri-zade'den şüphe ile bahsettiğini bildirmiştir. Oysaki Ayverdi Ohri-zade'nin var olduğunun, hem vakıf kayıtlarında hem tapu defterindeki kayıtlarda geçtiğinden bahsetmiştir. Ancak yazarların ortak noktası, caminin Sinan Bey tarafından devlete vakf edildiği konusudur. Ayverdi, ilaveten döneminin fotoğraf kayıtlarında ikinci minarenin olmadığını da bildirmiştir (Ayverdi, 1981: 138-139).

Eyice, Ohri kasabasının en hâkim noktalarından birinde kurulmuş olan İmaret Camiinin, muntazam bir kare yapıda olduğunu, bugün (1965) yalnız dört duvarı kalmış olmakla beraber, içeride dört duvar içine gömülmüş olan dört büyük kemer ile bunların aralarındaki köşelerde dört pandantif⁷⁹ mükemmel bir halde durduğunu belirtmiştir. Ayrıca evvelce üzerinin büyük tek bir kubbe ile örtülü olduğunun anlaşıldığı, caminin her bir kenarının yaklaşık 22 adım kadar olduğu bilgisini vermiştir (Eyice, 1964: 141).

⁷⁸ 896 Şaban – 1491 Haziran sonları.

⁷⁹ Kubbeleri taşıyan kemerler arasında bulunan küre şeklindeki üçgendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım Özbek, Divriği Hamamları, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Yıl 2004, s.191-228; Hüseyin Bilgin, Sinan Kubbeli Yapılarda Mekan Örtü Sistemlerinin Yapısal Davranışı, Kocaeli Deprem Sempozyumu, Mart 2005, s.771-777.

Caminin hemen yanında aynı isimli bir imaretinden de bahsedilmektedir. Bu imaret için Evliya Çelebi seyahatnamesinde “*sabah-akşam, zengin-fakir, genç-ihitiyar, ateşe tapan Hıristiyan kim olursa birer sahan çorbası ve birer parça ekmeği bolcadır*” şeklinde bahsetmektedir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 327-330; Nedzıpı, 2006:79).

Bugün kendi mevkiinde İmaret Camiinden bahsetmek mümkün değildir. Öncelikle 1948 yılında imaret tepesi olarak isimlendirilen mahaldeki mahallelerde yaşayan Türkler, bölgenin milli park ilan edilmesinden sonra başka mahallelere taşınmak zorunda kalmıştır. Daha sonra UNESCO’nun 1967 yılında imaret tepesinin koruma altına alınmasıyla da aynı alanda yer alan Sinan Çelebi Türbesi koruma altına alınırken cami ile alakalı herhangi bir koruma sağlanamamıştır. İmaret tepesinde yapılan kazı çalışmaları neticesinde de cami 2000 yılında yıkılmış ve yerine Plaoşnik Manastırı olarak adlandırılan kilise inşa edilmiştir.

2.4.2.5. Gol (Göl) Camii

Bu cami ile alakalı olarak Evliya Çelebi göl kenarında bir tarif yapmıştır (Kahraman ve diğerleri, 2003: 327-329, Danışman, 1971: 740). Bununla birlikte Semavi Eyice yukarıda bahsedilen aynı isimli çalışmasında bu isimde bir camiden haber vermiştir. Bu durum Ayverdi tarafından da konu edilmiş ve Ohri’de bulunan camilerin buldukları mevkilerin bazı özelliklerine göre isim aldığı bilgisi verilerek Evliya Çelebi’nin tezi doğrulanmıştır.

2.4.2.6. Hacı Hamza Camii

Evliya Çelebi, Ayverdi, Eyice, Bajrakdareviç’in gibi araştırmacıların Hacı Hamza Camii hakkında coğrafi manada verdikleri bilgiler ışığında, bu caminin çok sık ağaç yapılarının bulunduğu ve eğimli bir yamacın eşliğinde yer aldığı anlaşılabilmektedir. Eyice ayrıca sık ağaçların arasından caminin ismini göremediğini ancak caminin şerefesiz bir minareye sahip olması bakımından dikkat çekici bir özelliği olduğu bilgisini vermiştir. 80 cm. duvarlı, 6.60*6.10 edabında ahşap tek kubbeli kubbenin üstü çatı ile örtülüdür. (Eyice, 1965: 135-146; Kahraman ve diğerleri: 2003: 328-329, Ayverdi, 1981: 140).

2.4.2.7. Hacı Kasım Camii

Hacı Kasım Camii hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca cami bugün mevcut halde değildir. Evliya Çelebi'nin ve Ayverdi'nin verdiği bilgiler ile tahminen 10-11 m kubbeli, üç sıra pencere 12 veya 16 dılı'lı kasnaklı minaresinden yalnız küp kısmı kalmış bir cami olduğu anlaşılmaktadır (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328-329, Ayverdi; 1981: 140).

2.4.2.8. Hacı Turgud Camii

Cami vakıf kaydında Durgud imlasıyla yazılmıştır. Cami dıştan takriben 6.50*6.50 m. ebadında, solda bir alt kasnakta 4 penceresi olan bir bina görünümündedir. Beden duvarı moloz, 8 köşe kasnak 2 tuğla bir kesme taş ile örülmüş, kasnak taşlarının arasına şakuli tuğlalar sıkıştırılmıştır. Üstü 8 köşeli dik bir çatı ile örtülüdür. Bu basit caminin kendini aşan bir minaresi vardır. 8 köşeli kaidesi 2 tuğla, 1 taşla, küp baklavaları kesme taşla yapılmış, gövde ve petek mükemmel bir işçilikle yine kesme taş işlenmiştir. Sanki minare cami için değil, cami minare için yapılmış gibidir (Ayverdi, 1981: 141).

2.4.2.9. Kuloğlu Mehmed Camii

Kuloğlu Mehmed Camii hakkında kaynaklarda caminin ismi konusunda hemfikir olunmuştur. Ayverdi, Evliya Çelebi, Eyice ve Bajrakdareviç'in çalışmalarında bu caminin isminin Koloğlu olarak zikredildiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda caminin banisinin Mehmed Çelebi olduğundan ötürü bu isimdeki cami ile anılmıştır. Cami duvardan duvara 8.10 genişlikte bir sekiz köşedir. Minare camiye bağlı inşa edilmiştir ve cami tamamen sıvalıdır. Çatısı da sekiz köşeli bir yapısal özellik taşımaktadır (Ayverdi, 1981:141).

2.4.2.10. Zeynûlabidin Paşa Camii (Tekke, Çınar Camii)

Ayverdi'nin aynı isimli çalışmasında, Zeynûlabidin Paşa Camii, Ali Ağazade Zeynûlabidin Paşa'nın vakfiyesi ile birlikte verilmiştir. Paşanın hayratı, Ohri şehir merkezinde İskender Bey mahallesindeki cami ve ona bitişik tekke olarak belirtilmiştir. XVII. yüzyıl sonunda binadan geriye, cami duvarları ve minare kalmıştır. Kalan yerlerin hepsi XIX. yüzyıl sonları ampir üslubuna uygun olarak değiştirilmiştir. Tarikat zikirleri serbestçe icra edilebilmektedir. Caminin bahçesinde Zeynûlabidin Paşa zevcesiyle,

Kaymakam Şerif Bey'in kabrinin de bulunduğu bir hazire cami ve ona bitişik iki katlı tekkeden bahsedilmiştir. Solda sekiz köşe bir kapı ile örtülü Hayati Baba Türbesi⁸⁰ ve kabir ile birlikte bir dehliz, ayrıca uçta bir şadırvan bulunmaktadır (BOA, TD 126: v.78; Ayverdi, 1981: 143).

Ayrıca Ayverdi çalışmasının devamında, Pir Mehmed Hayati Halveti⁸¹ isimli Horasan'dan geldiği kabul edilen bir derviş'in, Zeynûlabidin Paşa Camiinden önce bu mekânda medfun olduğunu 86 numaralı tahrir defteri kayıtlarına dayandırarak vermiştir. Hatta Ayverdi bu durumu Zeynûlabidin Paşa'nın bu mekâna cami ve türbeleri yapmasının sebebi olarak göstermektedir. Ohri Halveti Hayati Tekkesi, bir tasavvufî merkez olması yanı sıra Ohri'nin ve etraftaki şehirlerin sosyal ve kültürel hayatında da oldukça etkili olmuştur. Bu tekkeden yetişen şeyhler⁸² Struga, Kırçova, Manastır (Bitola), İştîp, Ergiri (Gjirokaster), İlbasan (Elbasan) gibi şehirlerde Halveti tekkeleri açmışlardır (BOA, TD 86: v.102, Ayverdi, 1981: 143-144; İzeti, 2004: 183).

Semavi Eyice'de, bu camiden "Tekke Camii" ismiyle ve Ohri çarşısında Struga'ya giden caddenin başında ufak meydanlığın⁸³ bir kenarında etrafı tamamen ağaçlar ile sarılmış bir külliye olarak bahsetmiştir. Eyice, Tekke Camisinin avlusunda bulunan türbelerden de camiden başka büyük bir türbe kompleksi olarak bahsetmiştir. Caminin kesme taştan klasik Osmanlı-Türk üslubunda yapılmış güzel bir minaresinin olduğuna da yer vermiştir (Eyice, 1965: 141). Caminin aynı ismi taşıyan ve Evliya Çelebinin de seyahatnamesinde Ohri'de yer alan imaretler içerisinde zikrettiği imareti de bulunmaktadır (Kahraman ve diğerleri: 2003: 330).

⁸⁰ Zoran Pavlov, Makedonya Kültür Bakanlığı Kültürel Miras Ofisinin 2009 yılında hazırladığı "Ohrid World Heritage Site" isimli kolektif çalışmada yer alan "*Zeynel Abedin Pasha Tekke*" isimli makalesinde, Hayati Baba ve diğer üç mezarında bulunduğu türbenin XVIII. yüzyılda yapıldığı, XIX. yüzyılda da Şeyh Zekeriya tarafından imparatorluk tarzında restore edildiği ile yeniden inşa edilen dikdörtgen kısımda tekkenin dokuz şeyhinin mezarının bulunduğu bilgisini vermiştir (Pavlov, 2009: 170).

⁸¹ Pir Mehmed Hayati, Horasan'da doğmuş, orada ilk tahsilini aldıktan sonra Edirne'ye gelmiş oradan da Prizren'li Osman Baba gibi Serez'e gidip Pir Hüseyin Sirozi'den seyrü sülûkünü tamamlamış Makedonya'nın Kırçova kentine yerleşmiştir. Şeyhi Hüzeyin Sirozi Karabâşi olduğundan dolayı Haytiliğin Karabâşilik alt kolu olduğu da öne sürülmüştür. 1667 tarihinde Ohri'ye gelmiş ancak şehrin yöneticileri kabul etmeyince şehir dışında bir tekke kurmuştur. Üç defa İstanbul'a giden Pir Mehmed Hayati sonunda Ohri'de bulunan medresenin yanında bir tekke kurmayı başarmıştır (Öngören, 2000: 19-25; Tevfik, 1909: 88).

⁸² Şeyh Osman, Şeyh Abdülkerim, Şeyh Abdüsselim, Şeyh Abdülhadi, Şeyh Murteza, Şeyh Mehmed, Şeyh Mustafa, Şeyh Zekeriya, Şeyh Mustafa, Şeyh Abdülkadir (Ercan, 2006: 85-86).

⁸³ Bugün Ohri şehir merkezinin "Çınar Meydanı" ismiyle bilinen önemli bir turistik mekândır. Ohri çarşısının tam da merkezinde yer alan kalın ve yaşlı bir çınar ağacının etrafında konuşlanmış bir meydan olarak halen kullanılmaktadır.

Tekke Camisi ile alakalı olarak Zoran Pavlov, “Makedonya Cumhuriyeti Kùltür Bakanlığı Kùltürel Miras Ofisi’nin” desteği ile hazırlanan “Ohrid World Heritage Site” isimli kolektif çalışmada yer alan yukarıda bahsedilen aynı isimli makalesinde de Tekke Camisinin XVI. yüzyılda Zeynel Abidin Paşa’nın bağışı ile yapıldığından, ayrıca, ibadetler için her türlü odanın mevcut olduğu semahane, sohbethane, mescit, misafirhane ile yüksekliği ve mükemmelliği ile göze çarpan minarenin de XVII. yüzyılda inşa edildiğinden bahsetmektedir (Pavlov, 2009: 170).

Zeynùlabidin Paşa Vakfı olarak belirtilen mekân bugün Halveti Tarikatı Tekkesi ile birlikte cami olarak vazife görmektedir. Bugün cami ve Halveti Hayati Tekkesi iç içedir. Yukarıda Ayverdi’nin ve Eyice’nin bahsettikleri durum bugün aynen geçerli konumdadır. Özellikle Cuma günlerine özel kılınan Cuma namazı halen dervişlerin önderliğinde büyük bir itina ve huřu içinde kılınmaktadır.

Uzun süre Türk hâkimiyetinde bulunan ve yukarıda zikredilen Ohri’deki tüm camiler hakkında verilen bilgilerden sonra, bugün Osmanlı döneminden kalan 10 Cami ve bir hamam’ın (Erdem, 2008) halen ayakta kalabildiği söylenebilir. Bunlardan bazıları; Haydar Paşa Camii, Kuloğlu Camii, Hacı Hamza Camii, Zeynùlabidin Paşa Camii, Tekkesi ve Halvetî Tekkesi, Ali Paşa Camii, Hacı Turgud Camii ile şehir merkezinde yer alan ve restore edilmiş bir hamamdır (Yahya, 2001: 20-22).

Osmanlı idaresi boyunca Balkanlar ve özellikle Makedonya’da ortaya çıkan yapılar ve yerleşim birimlerinin büyük bir çoğunluğu Türk-İşlam çizgilerinin örneklerini taşımaktadır. Bölgede yer alan manastırlarda bile Türk han ve kervansaray mimarisinin izleri görülebilmektedir. İnşa edilen yapılarda Osmanlı öncesi yerli geleneklerin özellikleri ile Osmanlı sentezinde ortaya çıkan yeni üslûp özelliklerini de görmek mümkündür. Osmanlı döneminde inşa edilen Makedonya’daki yapıların süsleme sanatında da Osmanlı sanat anlayışının simgeleri mevcuttur. Duvar süslemelerinde gerek kullanılan teknik ve malzeme, gerekse yer alan motif ve süsleme kompozisyonları Osmanlı mimarisinin dönemleriyle paralellik arz etmektedir.

2.4.2.11. Struga Yolundaki Mescitler

Osmanlıların Ohri şehrinde inşa ettikleri camilerin dışında kaynaklarda iki mescitten de ayrıca bahsedilmektedir. Bun mescitler Ohri’den Struga’ya doğru giden cadde üzerinde

olanlardır. Mescitlerin ilki Zeynülâbidin Paşa (Tekke Camii) Camiinden sonra sol tarafta, yamaç üzerindeki harap ve kapalı olan mescittir. Sık ağaçların arasında kaybolmuş durumda olan bu mescidin adı kaynaklarda neşredilmemiştir. Mescidin dikkat çekici özelliği olarak etrafını saran yeşilliklerin arasında ahşap küçük ve ince bir yapıda olan ve Ayasofya camiinin minaresine çok benzeyen minaresidir. İkinci mescid de yine Struga yolunun Ohri'den çıkış noktasında, bir düzlüğün ortasında yer alan mescittir. Bu mescidin de adının kaynaklarda yer almadığından bahseden Semavi Eyice, bölge ahalisi arasında yaptığı araştırma sonucunda bu mescidin adının “Çingene Camii” olarak geçtiğini ancak bu durumun bugün o bölgede yer almış olabilecek Çingene mahallesinden ötürü uydurulmuş olduğunu savunmaktadır. Ayrıca mescidin yapısal özellikleri ile ilgili olarak da mescidin kâgir ve sekiz köşeli bir yapı taşıdığından bahsetmiştir (Eyice, 1965: 142).

Osmanlılar inşa ettikleri değişik yapı türleri (tekke, cami, medrese, han, hamam, imaret, bedesten v.b.) ve oluşturdukları külliyeleer ile Makedonya'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarından itibaren şehir anlayışına yeni bir doku kazandırmışlar ve şehirlerin ticaret merkezlerinin oluşmasında öncülük etmişlerdir. Osmanlı döneminde inşa edilen bu yapıların büyük bir çoğunluğu bugüne kadar gelememiştir. Tabii afetler yanı sıra, I. ve II. Dünya Savaşlarında birçok eser yıkılmıştır.

2.4.2.12. Haydar Paşa Camii – Haydar Paşa Türbesi

Haydar Paşa Camii dışarıdan 8.40 metre genişliğinde, son cemaati ile beraber 12.30 metre derinliğindedir. Caminin sağ tarafında bir türbe yapısı bulunmaktadır. Türbe'de üç derviş yatmaktadır. Ohri şehrinin en eski camilerinden biri olan Haydar Paşa'nın temelleri üzerine yeniden yapılmıştır. İçeride ahşap kubbenin üstü çatı ile örtülüdür. Minareye içeriden çıkılmaktadır. Cami duvarları kalıpla doldurulmuş çirkin kalemleerle kaplıdır (Kahraman ve diğerleri, 2003: 328-329,).

Haydar Paşa Camiiyle birlikte anılan türbe ile alakalı olarak, Hilal Ercan'ın “Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri” isimli çalışmasında, Ohri'de yaşayan Burhaneddin Şerif'den naklettiği bilgide, Haydar Paşanın mevcut caminin bulunduğu arsayı almak istediği, arsa sahibesi olarak bilinen Selvi Hanım adındaki bir kadının paşaya hitaben “*neden bu araziye satın almak istiyorsun*” sorusunu sorması üzerine, paşanın elindeki bir miktar paranın bir şehide ait olduğunu ve bu paranın hakkının

verilebilmesi adına bu mevkie camii yaptırmak istediğini söylemesiyle, arsanın satıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca kadının bir şartı da kim önce ölürse ölsün caminin minaresinin dibine gömülmesidir. Bu durum sonrasında ilk ölen kişi paşa olduğundan, türbe Haydar Paşa Türbesi olarak anılmaktadır. Türbede Haydar Paşa dışında Selvi Hanım ve Hemen Hanım yatmaktadır (Ercan, 2006: 88).

2.4.2.13. Sinan Çelebi Türbesi

Sinan Çelebi Türbesi, Ohri gölünün şehirden en güzel görülebildiği yerlerden biri olan ve “İmaret Tepesi” ya da “Plaoşnik” olarak da bilinen bugün kullanım hakkı Aziz Kliment Panteleymon Kilisesi’ne ait olan alanda yer almaktadır.

Osmanlı hâkimiyetinde İmaret Camiinin hibe edici sahibi olarak bilinen Sinaneddin Yusuf Çelebi’nin türbesi, L harfi biçiminde ve açık olarak kilise avlusu içerisinde yer almaktadır. Bu mimari tarzdaki yapının her köşesinde iki tane kare sütun bulunmaktadır. Türbenin sol kısmı daha dar bir alana sahiptir. Sinan Çelebi’nin kabir kitabesinde 12 Recep 898 (29 Nisan 1493⁸⁴) Pazar günü⁸⁵ akşam ve yatsı arasında vefat ettiği bildirilmiştir. Sinan Çelebi Türbesi özellikle 6 Mayıs’ta kutlanan “*Hidrellez günü*” ya da “*Aziz George günü*” olarak bilinen günde bölgede yaşayan Müslümanlarca ve Hıristiyanlarca yoğun olarak ziyaret edilmektedir.

Sinan Çelebi Türbesinin de içerisinde yer aldığı İmaret Tepesi, 1967 yılında UNESCO tarafından dünya kültür mirasları listesinde yer alarak koruma altına alınmıştır. Ancak koruma altına alınan yerler arasında caminin isminin yer almaması neticesinde de 2000 yılı içerisinde caminin yerine kilise inşası sonuç vermiştir.

Bugün ise aynı alan içerisinde Aziz Kliment (St. Clement) Üniversitesinin yaptığı “Plaoşnik Archaeological Excavations” (Plaoşnik Arkeolojik Kazısı) isimli bir kazı çalışması devam etmektedir.

⁸⁴ Hilal Ercan “Makedonya’da Adak ve Ziyaret Yerleri” isimli çalışmasında, Krum Tomovski’nin “Makedonya’da En Tanınmış Türbelere Bakış” isimli çalışmasından naklettiği bilgide, türbenin inşaat tarihini 1492 ve ismini de “Aşık Çelebi Türbesi” olarak vermiştir (Ercan, 2006: 90).

⁸⁵ Tarih çevrildiğinde gün olarak pazartesi günü görünse de Müslümanların kullandığı takvimde ikindiden sonra bir sonraki günün girdiği kabul edildiğinden kayıt doğrulanmaktadır.

2.4.2.14. Sarı Saltık (Saltuk) Türbesi

Ohri'de ziyaret edilen bir diğer ziyaretgâh, bugün Sveti Naum Manastırı olarak kullanılan kilisedir. Buranın aynı zamanda Balkan Müslümanlığında yeri olan derviş ve gazilerin en meşhuru durumdaki Sarı Saltık'ın türbesi olduğuna da inanılmaktadır.

İslam dininin ve öğretilerinin Balkan Yarımadasında yayılmasında önderlik vazifesi yapan dervişlerden biri olan Sarı Saltık⁸⁶'ın kim olduğu konusundaki bilgiler genellikle bazı ana kaynaklar (birinci el kaynaklar) çerçevesinde sınırlı kalmaktadır. Sarı Saltık hakkında bilgi veren belli başlı kaynaklar; Saltukname, Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname-i Otman Baba, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Seyyid Lokman Oğuznamesi ve İbn Battuta Seyahatnamesi gibi eserlerde geçen menkabelerdir. Bu eserlerin yanında Sarı Saltık ile ilgili birçok araştırmacının da değerli araştırmaları⁸⁷ vardır.

Sarı Saltık'ın defnedildiği ve türbesinin yapıldığı yer olarak bugün Romanya'da bulunan Babadağı gösterilmektedir. Sultan II. Bayezid burasını bir ziyaret mahalli⁸⁸ haline getirmiş, daha sonra da Sultan Süleyman burasını ziyaret etmiştir (Babinger, 1966: 221). Tarihi kaynaklara göre Sarı Saltık, Dobruca'ya yerleşmesinden vefatına kadar irşad faaliyetlerini sürdürmek amacıyla çeşitli tekke ve zaviyeler açmıştır. Dobruca'daki Sarı Saltık, Kaligra'daki Sultan (Yılan) Tekkesi, kendisinin bizzat açtığı ve faaliyette bulunduğu tekkeler olarak bilinmektedir. Sarı Saltık'un adına ölümünden sonra açılan tekkeler; Babaeski'deki Eski Baba tekkesi ile Kütahya Şeylü'deki Sarı Selcük Tekkesidir. Sarı Saltık uğradığı yerlerde önemli hizmetlerde bulunduğundan adına makam-türbeler⁸⁹ oluşturulmuştur. Saltukname'ye göre başlıcaları *Kalliakra*

⁸⁶ Sarı Saltık'ın isimleri Saltukname'de farklı bölümlerde ayrıca şu isimlerle de belirtilmiştir: Seyyid Şerif, Şerif Gazi, Seyyid Sultan, Sultan Baba, Sultan-ı Gaziyan, Sultanu'l Evliya, Saltık Baba, Saltık-ı Rumi. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Ocak: 2002: 39-40).

⁸⁷ Konuyla ilgili hazırlanmış bazı kitap ve makaleler için bkz., (Ocak, 2002; Okiç, 1952: 48-58; Yörükan, 1952: 137-157; Sevgen, 1966: 2729-2734; Yıldız, 1980: 140-146; Babinger, 1966: 220-221; Birdoğan, 1995; Kiel, 1977: 13-29; Leiser, 1980: 220-221; Akalın, 1998: 9-28; Batca, 1998: 75-84; Demirci, 2002: 75-85; Saltık, 2005: 11-31).

⁸⁸ Babadağı'ndaki zaviye 1484'te II. Bayezid'in emriyle külliyyeye dönüştürülmüş ve etrafında yeni bir şehir olarak Babadağı kurulmuştur. Buradaki zaviye XVIII ve XIX. Yüzyıllardaki Rus istilalarında yok olmuş, 1828'den sonra yaptırılan tek kubbeli basit türbe binası zaman zaman onarılarak korunmuş, son olarak Türk iş adamları tarafından restore edilip 2007'de ziyarete açılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Kiel, 2009: 149; Aktepe, 2004: 371-372).

⁸⁹ Sarı Saltık adına farklı bölgelerde açılan çeşitli türbeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., (İbrahimgil, 2001: 375-390).

(Bulgaristan), Babadağı (Romanya), Blagay⁹⁰ (Hersek), Ohri (Makedonya), Kruya⁹¹ (Akçahisar/Arnavutluk), Rumelifeneri (İstanbul), Babaeski (Edirne), Bor (Niğde), Diyarbakır, Tunceli ve İznik gibi merkezlerde olmak üzere Sarı Saltuk'a ait olduğu sanılan pek çok türbesi bulunmaktadır (Kiel, 2009: 149).

2.4.3. Ohri Şehir Merkezinde Gayrimüslimlerin Dini Mekânları

Hristiyanlık dini Ortodoks mezhebinin önemli bir şehri kabul edilen Ohri'de, çok sayıda dini nitelik taşıyan yapı bulunmaktadır. Bu yapılar kendilerini daha çok kilise ve manastır olarak göstermiştir. Kilise ve manastırlarda bulunan tarihi eserlerin yanında, bizzat kiliselerin yapıları ve Hristiyanlıkla ilgili sayısız duvar ve tavan resimleri yer almaktadır. *Bunların bozulmaması için, Ohri Gölü'nün su seviyesinin aynı kalmasına özen gösterilir. Göl suyunun seviyesi, Struga'da gölü terk eden Dirim Irmağı'nın taşıdığı suyun düzeni ile dengelenir* (Y. Aydemir ve A. Hayber, 2007: 341-386). Nefs-i Ohri'de yer alan gayrimüslim mekânları ayrıca aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmiştir.

2.4.3.1. Aziz Sofia (Ayasofya) Kilisesi

Aziz Sofya Kilisesi, Ohri şehir merkezinin en önemli tarihi mekânlarından birisi durumundadır. Bu özelliği ile kilise, tarihi süreç içerisinde gerek Hristiyan Ortodoks dünyası gerekse Müslüman Türk dünyası açısından her iki unsurun şehir egemenlikleri dönemlerinde önemli dini hizmetler vermiş bir mekân olmuştur. Kilise ile ilgili bilgiler daha önce Müslümanlara ait dini mabetler başlığı altında Ayasofya Fetih Camii bölümünde verildiği için tekrar yapılmamasına dikkat edilmiştir.

Kilisenin, Makedonyalı Slavlar, Hristiyanlığı ve Slav dinini kabul ettiğinde ilahi bilgelik olarak Sveti Cyril (Kiril) ve Sveti Medaji (Metodi) tarafından, tarihi kutsal bir yapı olarak Mesih'e adanarak, tahminen IX.-XI. yüzyıllarda inşa edildiği ileri sürülmektedir. Bahsi geçen kilisenin X. yüzyılda tahtını Prespa'dan Ohri'ye taşıyan Çar Samuel'e sunulduğu da ayrıca bahis konusudur. Bu özellikleriyle kilise uzun yıllar

⁹⁰ Mostar şehrine yakın bir saatlik mesafede Blagay kasabasında dik kayalıkların dibinde, Tuna nehrinin kıyısında bir tekke'dir. Bu tekkenin türbesinde Sarı Saltık ve müridi Açık Baş'ın yattığına inanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Demirci, 2002: 76).

⁹¹ Eski ismi Akça hisar bugünkü ismi Kruya olan şehir Arnavutluk'un kuzeyinde, başkent Tiran'a 40-50 km. mesafede bulunmaktadır. Kruya'da bulunan Sarı Saltık'ın Külliyesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., (İbrahimgil, 2002 :90-95).

Ortodoks dünyasının otoritesini elinde bulundurmuştur. Ayrıca Ortaçağ Avrupa'sının XI. yüzyıldaki en geniş duvar dekorasyonlarına da sahiptir. 1037-1056 tarihlerinde elden geçirilerek geniş taş kubbesi ve mermer sunak perdesi inşa edilmiştir. XIV. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen yoğun yapı faaliyetleri, kilisenin içteki ve dıştaki iki katlı nartekslerle⁹² belirginleşen lüks görünümünü meydana getirmiştir. Bugün kilise üç ana göbek barındırır. Üçgen şeklinde minber, yuvarlak mimber ve protez. İki küçük şapel ise XII. yüzyılın yapısal özelliklerini üzerinde barındırmaktadır. Önceleri Ohri Başpiskoposluğu'nun önemli bir katedrali olarak kullanılan kilise daha sonraki yıllarda (XV. yüzyıl) Osmanlı fethi ile birlikte Ayasofya camiine dönüştürülmüş ve en sonunda da 1912 yılında Makedonya'nın tamamen Sırp-Karadağ egemenliğine girmesiyle birlikte geniş bir yenileme çalışması ile birlikte tekrar kilise haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. I. Cihan Harbinden sonra çürümesine karşı koruma için yoğun bir çalışma yapılmıştır. Aynı zamanda bir kopyası Paris Chailot Müzesinde "Yugoslavya'daki insanlar ve ortaçağ sanatı" ismiyle sergilenmektedir (Kuzmanovski, 2007: 56-57; Serafimova, 2009a: 72-79, Serafimova, 2008a: 200-201; Kiel, 1995: 165-166).

Bugün kilise, halen Ohri şehir merkezinin tam merkezindeki görüntüsü ve sergilediği ihtişamıyla göz kamaştırmaktadır. Kilise bu görünümüyle aynı zamanda müze ve çeşitli sanat etkinliklerine de ev sahipliği yapmaktadır.

2.4.3.2. Aziz Naum Manastırı

Ohri şehrinin Hıristiyanlık dininin Ortodoks kolu açısından son derece önemli olan Başpiskoposluk görevi ifa etmesi bu manastır ile mümkün olmuştur. Bin yıldan fazla süredir Aziz Naum Manastırı Makedonya'nın kültürel tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Kiril ve Metodi kardeşlerin arkadaşı ve müridi olan Aziz Naum'un bu manastırı 900-905 tarihleri arasında inşa ettiği bilinmektedir (Popovska, 2006: 130).

Aziz Naum, 893 yılından itibaren Aziz Clement'in kilise idari bölgesinde aktif olarak papazlık ve öğretmenlik yapmıştır. Kilisenin kronolojik aşamaları bazı arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılmış ve koruma altına alınmıştır. Kilisenin bugünkü görünümü ve eklemeleri XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ve XIX. yüzyılın yarısında tamamlanmıştır. Manastırın içerisinde sonradan ilave edilmiş binalar günümüz tarzında

⁹² Narteks: Bizans kiliselerinde sahnadan sütunlarla veya duvarla ayrılan bölüm.

inşa edilmiştir (Popovska, 2006: 131-132). Bugün Manastır, Ohri Gölünü en güzel haliyle görebilen dik bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Özellikle bahçesinde gezinen tavus kuşları arasında yerli yabancı birçok turistin ziyaret mekânı haline gelmiştir.

2.4.3.3. Plaosnik'de Aziz Panteleimon Kilisesi

Ohri şehir merkezinde Plaosnik olarak adlandırılan tepelik bir mevkide yer alan Panteleimon Manastırı, Hıristiyanlık inancında kültürel ve manevi anlamda Makedonya ve bütün Slav dünyası için önemli kutsal bir mekândır. Ohri Gölü kıyısında, Caneo ilahiyatçısı Aziz John kilisesinin etki alanı ile Samuel Kalesi arasında, Ohri Gölünün muhteşem manzarasını göz alabildiğince görebilen bir noktada yer almaktadır.

Ohri şehrinin tepesinde yer alan bu mevkideki ilk yerleşim, bronz çağı sonuna doğru ve demir çağında gerçekleşmiştir. Hıristiyanlık inancına göre bu bölge, eski Ohri olarak bilinen Lychnidos kasabasının, Tanrı Dionysus Tapınağının da içinde bulunduğu çok önemli bir tapınak bölgesi durumundadır. Genç antik çağı ve ilk Hıristiyanlık döneminde (IV-VI. yüzyıllar) Lychnidos, New Epirus'un Makedon-Roman vilayetinin Episcopal⁹³ merkezidir. Plaosnik aynı zamanda, zengin mimarisi ve hatta mozaik zemin alanları ile anıtsal ilk Hıristiyan kiliselerinin pagan tapınaklarının kalıntıları üzerine inşa edildikleri yer olarak bilinmektedir. IX. yüzyılın sonunda ilk Slav başpiskoposu Aziz Clement bu bölgeye gelmiş, inşa ettiği kiliseyi de Aziz Panteleimon'a adanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde de zikredildiği gibi Aziz Clement bu bölgeye yerleştikten hemen sonra Ohri Edebiyat Okulunu da bu bölgede hizmete geçirmiştir. Kilise daha sonraki yıllarda (XIII-XIV-XV. yüzyıllar) birçok kez tadilat işlemi görmüştür (Kuzman, 2009: 54-57).

Aziz Clement Kilisesi etrafında özellikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren bir takım arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı itibariyle ise kiliseye giriş için uygun şartlar sağlamak amacıyla sistematik arkeolojik çalışmalar devam etmiştir. Bu çalışmalarda kilise etrafında muazzam beş uzun kısımlı ilk Hıristiyan kilisesinin kalıntılarının bulunduğu iddia edilmektedir. Arkeolojik çalışmaların devamında 2002 yılında kilisenin kuzey kulesinde mozaik zeminlerin bölümleriyle kilisenin dış dehlizi (bitkiler ve hayvanların resimleri, gamalı haçlar), yarım daire şeklindeki çıkıntılı kısım,

⁹³ Piskoposlara ait olan ve yalnızca onlar tarafından yönetilen merkez.

güneyde ve doğuda ise yedek odalar ve geniş bahçeler keşfedilmiştir. Aynı yılın temmuz ayı sonuna kadar kilise baştan aşağıya yeniden inşa edilmiştir. Son şekliyle eski mabedi (merkezi göbeği), galerisi olan dehlizi, kuzey sundurması, güney bölümü açık sundurması, mihrap alanı üzerinde kubbesi, merkezi alan üzerinde kubbesi ve batı bölümünde bir kilise çanı olan bir üç yaldızlı kilise konumunu almıştır (Kuzman, 2009: 58-61).

Son dönemde Aziz Clement Üniversitesi kilise etrafında arkeolojik çalışmalarına devam etmektedir. Kilise bu bahsedilen tarihi geçmişi ile özellikle doğu Avrupa'da, iki büyük dinin ve bu dinler ekseninde etrafında gelişen iki farklı kültürün önemli sayılabilecek son dönem örneklerinden biri durumundadır. Özellikle birbirleri üzerine inşa edilmeleri ve bazı gerekli yenileme çalışmaları ile iki büyük dinin inanç sahiplerine önemli bir kutsal mekân olarak hizmet vermiş olması da tarih ilmi açısından toplulukların birbirleriyle kültürel ve dinsel manada ilişkilerine gösterilebilecek güzel bir örnektir.

2.4.3.4. Tanrı Peribleptos'un Kutsal Annesi Kilisesi

Ohri şehir merkezinin en yüksek tepesine inşa edilmiş olan Tanrı Peribleptos'un Kutsal Annesi Kilisesi, Aziz Sofya ile Aziz Clement'in mirası Panteleimon Kiliselerinde sonra şehir merkezindeki üçüncü büyük kilise olarak bilinmektedir. Kilise, bağış kayıtlarına göre 1295 tarihinde Ohri başpiskoposu Macarius döneminde Bizans imparatoru II. Andrenicus'un aynı zamanda akrabası olan Bizans valisi Progonos Sgourous'un bizzat izlediği bir komisyon tarafından orijinaline en uygun bir şekilde inşa edilmiştir (Serafimova, 2009b: 80-85; Serafimova, 2008b: 206-209).

XV. yüzyılda kilisenin Hıristiyanlık inancı açısından zengin başpiskoposluk kütüphanesi, sayısız aziz resimleri ve dua kitapları barındırması büyük bir kilise görünümünü almasına sebep olmuştur. XVIII. yüzyıla gelindiğinde başpiskoposluk yapılan kilisede XIX. yüzyılda yangın çıkmış ancak sonraki dönemlerde yapılan tadilat çalışmaları ile önemini korumaya devam etmiştir (Serafimova, 2009b:83; Serafimova, 2008b: 208).

2.4.3.5. Küçük Aziz Clement Kilisesi

Ohri şehir merkezinde 1378 yılında inşa edildiği bilinen fiçı kubbeli ve tek koridorlu kilise, Ohri şehrinin kurucusu olarak bilinen Aziz Clement'e ithaf edilen bir kilise

olarak bilinmektedir. Sanat değeri yüksek bina kısmen doğudan, güney ve batı duvarlarından fresklerle korunur. Boyut olarak küçük görünen kilise, genelde şehir boyamalarında kullanılan bir fresk düzeniyle süslenmiştir (Serafimova, 2009d: 102-105).

Kilise, içerisinde birçok kutsal motif içeren portreleri barındırmaktadır. Bugün halen şehir merkezinin küçük ve dar sokaklarının içerisinde göze çok hoş gelen bir görünümüyle hem dini inançların rahatlıkla yerine getirilebildiği aynı zamanda turistik bir ziyaret mekânı durumuna da gelmiştir.

2.4.3.6. Hastanelerin Kutsal Bakiresi Kilisesi ve Aziz Nicholas Hastane Kilisesi

Kutsal Bakire Kilisesi, Ohri şehir merkezinin şifalı hastaneler zinciri olarak bilinen eski merkezinde kutsal Bakireye adanmış ve vaktiyle şifa merkezi olarak yapılmış bir kilise durumundaki yapıdır. Şifa merkezinin yapılma tarihi 1368-1370 tarihlerini göstermektedir. Ohri Aziz Panteleimon'a bağlı Clement manastırının başrahibi Yakov tarafından yaptırıldığı bilinen kilise, ilk başta tek koridorlu bir bina olarak inşa edilmiş ve freskler ile süslenmiştir. XIV. yüzyıla ait resimler kuzey duvarının içine gömülüdür. Kutsal kuzu tasvirinin üstünde ise, kutsal bakire kucağında bebek Mesih ile birlikte ikonografik bir biçim olan Platytera olarak resmedilmiştir. XIV. yüzyılda kilisenin ana hol çatısı üzerine yatay bir koridor eklenerek yeniden inşa edilmiştir. Kilise bu özellikleri ile XV. yüzyılda Ohri'den Sofya'ya kadar uzanan çizgi dâhilinde yapılan kiliselere örnek teşkil etmiştir (Serafimova, 2009e: 106-109).

Bugün Ohri şehir merkezinin, son derece sade görünümüyle ve yeşil bahçesindeki sessizliğiyle dikkati çeken bir mekânı durumundadır. Özellikle Osmanlı idaresi altındaki Ohri'de, üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmeyen ve tahvil edilme çalışması yapılmayan bir Hıristiyanlık dini mabedidir. Aziz Nicolas Kilisesi ise 1330-1340 tarihleri arasında inşa edildiği bilinen kilisedir ve Kutsal Bakire Kilisesiyle bir duvar ve Arnavut kaldırımlarıyla ayrılan bahçeyi paylaşır. Ohri ve civarındaki birçok kilise gibi bu kilise de hemen hemen her yüzyıl değişik fresk portreleriyle süslenmiştir (Serafimova, 2009f: 110-113). Aziz Nicolas Hastane Kilisesinden bugüne, uzmanların da üzerinde sıkça çalışmalar yaptığı 16 panelden ve sık oymalardan oluşan tahta bir kapı kalmış ve günümüzde Sofya'daki Arkeolojik-Tarih Müzesinde ayrıca sergilenmektedir.

2.4.3.7. Aziz Nicholas Gerakomia Kilisesi

Aziz N. Gerakomia Kilisesi XVII. yüzyıl itibariyle, Ohri şehir merkezinde yer alan Aziz Sofia kilisesi yakınlarında yer almaktadır. Kilisenin duvarları zikzak şeklinde alışılmamış çatı inşaatı ile bir çan kulesi görüntüsünü vermektedir. Kilisenin önemli özelliklerinden birisi 1950’lili yıllardan 1990’lı yıllara kadar Aziz Clement’e ait bazı emanetlerin bu kilisede bulunmasıdır.

2.4.3.8. Aziz Demetrius Kilisesi

Ohri şehir merkezinde yer alan bu küçük kilise Kutsal anne tanrı Peribleptos’un evi olarak tasarlanıp ilk kilise olarak atfedilmiştir. Güney ve kuzey duvarlarının üst kısımlarında peygamberlerin büstleri ile dolu şölen sahneleri yer almaktadır. Kilise özellikle XV. ve XVI. yüzyılda önemli yenileme çalışmalarına tabi tutulmuştur. Ohri başpiskoposluğu yılları döneminde kilise bu küçük yapısal özelliklerine rağmen epey rağbet gören bir konumda olmuştur. Bugün ise son derece az ziyaretçisi bulunan kilise daha çok çevrelendiği mahalle ahalisi tarafından kullanılmaktadır (Serafimova, 2009c: 90-93).

2.4.3.9. Tanrının Kutsal Annesi Kamensko Kilisesi

Şehrin merkezinde yer alan eski Ohri çarşısına doğru gidildiğinde düz bir plato üzerinde eskiden de “Masekastro” olarak bilinen dini bölgede Aziz Dormition’a adanmış bir kilise durumundadır. Mütevazı dış cephesine rağmen kilisenin iç dekorasyonları XIX. yüzyılda Makedonya’nın birçok kilisesinde bile nadir rastlanan duvar boya ve resimlerine sahiptir. Yatay koridorlardaki kubbelerin üzerinde büyük bayramlar, İsa’nın doğuşunda yaşanan dramatik olaylar, masum insanların katledilişi ve Elizabeth’in Aziz John ile mağaraya kaçmasını konu alan resimler yer almaktadır (Triçkovska, 2009: 118-121).

2.4.3.10. Din Bilimci Aziz John Kaneo Kilisesi

Orta çağlarda şanına yaraşır olarak Beyaz göl olarak adlandırılan Ohri Gölü’nün yukarısında, dünyaya meydan okuyan sarp kayalıklarda muhteşem doğal bir yapının üzerinde, Evangelist din bilimci John’a adanan kilise, bugün Kaneo ismiyle adlandırılan şehrin en güzel noktalarından birinde yer almaktadır. Bir dikdörtgenin içine haç

şeklinde inşa edildiği için genelin aksine katlı ya da inişli çıkışlı değil de Balkanların çok geniş bir alanında tek örnek olan köşeli, özel çatı pervazlı tek bir kubbeye sahip yapısal bir özellikte ihtiva etmektedir. 1290 tarihli ilk freskler kilisenin kubbe pervazlarında korunmaktadır. Kilise özellikle XIX. yüzyılda önemli ölçüde tamir ve yenileme çalışmalarından geçmiştir (Serafimova, 2009g: 122-125).

Balkanlarda Osmanlı medeniyetini gösteren en önemli deliller şüphesiz ki yukarıda yer alan bölümlerde aktarılmaya çalışılan mimari eserlerdir. Bu manada Ohri de dâhil olmak üzere Balkanlarda Osmanlı mimari eserlerini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 17: Balkanlarda Osmanlı Mimari Eserleri⁹⁴

Yer	Cami	Medrese	Mektep	Tekke	İmarat	Han	Hamam	Türbe	S. Kulesi	Köprü	Kale	Kule	K. Saray	Çeşme	Su Kemerli	Sebil
Aydos	7	3	-	-	-	6	2	1	-	1	-	1	-	-	-	-
Balçık	18	5	2	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Filibe	78	8	12	14	3	9	9	3	1	1	-	-	2	-	1	-
Hasköy	27	1	-	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Hezargrad	19	4	1	1	2	1	12	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Kızanlık	12	4	6	5	-	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Köstendil	31	3	9	11	2	3	15	2	1	-	2	-	-	-	-	-
Lofça	29	8	6	5	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Niğbolu	38	2	3	10	1	10	10	-	-	-	-	-	1	-	16	-
Plevne	24	4	10	3	5	6	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Ruşçuk	93	11	12	9	-	3	2	-	-	-	-	-	1	-	3	-
Samakov	21	1	3	4	-	5	2	1	-	1	-	-	-	1	-	-
Sillistre	32	4	40	7	-	2	5	1	-	2	1	-	-	-	30	-
Sofya	82	7	19	15	3	13	11	2	-	-	-	-	7	10	-	1
T.Pazarcığı	33	3	7	7	4	7	3	1	-	-	-	1	-	-	1	-
Tırnova	38	9	8	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Varna	24	5	1	5	1	-	1	-	-	2	-	-	-	7	-	-
Vidin	51	8	13	7	-	3	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yanbolu	23	7	-	7	-	5	5	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Zağra-i Atik	24	5	42	6	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Akçe Hisar	94	1	5	47	-	31	3	26	-	1	-	1	-	-	-	-
Berat	28	3	8	10	3	5	3	-	1	1	-	1	-	-	-	-
İlbasan	46	1	2	11	3	11	3	4	1	1	1	-	4	-	-	-
İşkodra	105	2	19	2	-	35	-	2	-	10	-	-	-	-	-	-
Akhisar	27	1	3	3	1	23	1	2	1	-	1	-	1	-	-	-
Banyaluka	49	5	32	1	-	32	2	6	1	4	2	-	3	2	1	-
Belgrad	250	9	10	17	3	14	11	10	3	-	-	-	1	26	-	38

⁹⁴ Bu tablo Bahaeddin Yediyıldız tarafından “Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu” için Ekrem Hakkı Ayverdi’nin çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 17'nin devamıdır.

Çaynice	15	3	5	5	1	11	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Ç.Pazarı	19	15	1	-	27	1	-	-	4	-	-	1	-	-	-	-
Debri	13	10	12	5	-	9	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Foça	36	6	14	8	2	9	8	2	1	3	-	-	-	-	-	1
Gracanica	23	20	26	-	-	8	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Gradiška	26	2	9	-	-	6	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Hilivne	14	3	6	6	-	6	1	-	-	1	1	-	-	14	-	-
İlok	19	2	6	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İpek	19	2	13	3	1	11	1	2	1	-	-	-	-	1	-	-
İştup	24	2	3	11	10	-	17	3	3	-	2	-	-	1	1	-
İzvorNIK	22	3	28	8	-	26	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Kalkandelen	23	4	9	6	-	10	2	3	-	5	-	-	-	-	-	-
Koniçse	18	2	3	2	-	5	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Krupa	23	-	32	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Manastır	72	14	9	8	-	2	4	-	1	1	-	1	-	-	-	-
Mostar	49	6	16	-	2	-	26	3	5	1	5	1	-	1	1	-
Niş	25	2	4	7	2	1	2	-	-	1	1	-	1	2	-	1
Ohri	32	5	6	3	-	-	3	-	1	-	2	-	3	1	-	-
Osek	46	4	5	4	-	6	-	3	-	-	-	-	1	-	-	12
Priştine	19	3	-	1	-	2	3	-	1	-	-	-	-	1	-	-
Prizren	43	6	5	7	-	-	2	-	-	1	5	-	-	-	3	-
Pirlepe	19	5	1	3	-	2	2	1	1	1	-	-	-	1	-	-
Saray Bosna	177	12	180	47	2	23	8	21	1	7	-	-	3	110	-	300
Semendire	24	2	10	3	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Travnik	64	4	50	1	-	69	2	7	2	2	1	-	-	5	-	-
Üsküp	130	13	77	21	8	10	12	20	1	2	-	-	116	-	-	-
Yeni Pazar	35	4	11	4	2	6	3	-	-	2	-	-	1	49	-	-
TOPLAM	2332	278	814	372	90	456	216	131	39	35	23	8	145	234	59	352

2.5. Ohri (Samuel) Kalesi

Kale, “stratejik bir yeri, bir geçidi korumak amacıyla inşa edilen askeri yapı, tırmanılması zor ve dağ gibi tepebaşlarına inşa edilen muhkem yapı” olarak tarif edilir (Eyice 2001: 234).

Kaleler koruyucu bir yapı taşı olmalarının yanında birer yerleşim bölgesi olarak da adlandırılmaktadır. Bu durum yüzyıllara göre değişiklik göstermekle birlikte, kalelerin şehirlerin en eski yerleşim alanı olması ve güvenliğin kale dışındaki alanlara göre daha sağlıklı olduğu söylenebilir. *Böyle bir düşüncenin hâkim olmasında ayrıca kalede ikamet edenlerin hizmet ve yardımlarından dolayı bazı vergi ve mükellefiyetlerinden muaf tutulmaları da etkili olmuştur* (Bilgin ve Günalan, 2008: 89).

Ohri'nin tarihinin şehrin işlenmiş taşları gibi eski olduğu söylenmektedir. Yüzyıllar hatta binyıllar, buralardaki birçok eşya ve yapının içerisinde hissedilir. Bu sebeptendir ki Ohri'nin eski şehri olarak bilinen kale ve civarı yüzyılın hazinesi olarak adlandırılmaktadır.

Ohri şehrinin en yüksek tepesinde ve Ohri Gölünü alabildiğine görebilen bir alan üzerinde yer alan Ohri Kalesi, bölge ahalisi tarafından Samuel'in Kalesi olarak da anılan bir yapıdır.

Kale, kasaba tepesinin batı yüksek bölümüne kadar uzanan, merkezi bir alandan (şehrin yüksek noktasında bulunan iç kale ve hisarlar) oluşur. Merkezi alan, doğu-batı yönünde giden kale duvarı ile ortadan bölünmüş bir kesik elips şeklindedir. Kalenin güneydoğu tarafında, iki yarım daire kuleleri olan büyük bir giriş kapısı yer almaktadır. Bugün de görülebileceği gibi merkezi alandaki kale duvarları, halen sağlam bir vaziyette olup 10-18 m arasında değişen bir yüksekliğe sahiptir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Ohri kalesinin iç kalesinin tasviri için; kalenin iki adet kapısının bulunduğu bahsetmiştir. Bu kapılardan büyüğünün kible tarafında ve Hünkâr camiine nazır olduğunu, ayrıca kapının üzerinde yer alan kulede tahta örtülü bir serâmed köşkü olduğunu ifade etmiştir. Diğer kapının ise kalenin aşağı tarafına doğru ve varoşa açıldığını zikretmiştir. Ayrıca kale içerisinde bir kale mescidinin, dizdar hanesinin ve zahire ambarının yer aldığını, diğer bölgelerinin ise bahçelerden meydana geldiğinin kaleme almıştır. Dış kale için de; üç ayrı kapıyı zikretmiştir. Birinin iç kale

altında kuzeye doğru göl tarafındaki varoşa açıldığından, diğerinin doğu tarafındaki tabaklar kapısı ve son kapının da büyük göl kapısı olduğunun bahsetmiştir. Dış kale bölümünün içerisinde İmaret Caminin yanı sıra 2 adet mescidin de ayrıca yer aldığını, ancak, bu mescitlerin de cemaatlerinin olmadığını bildirmiştir (Kahraman ve diğerleri: 2003: 327-328). 1576 tarihli bir Maliye Ahkâm kaydındaki Ohri Kalesindeki mescitte görevli imam ve müezzinlerin durumunu belirten hüküm, Evliya Çelebi öncesinde de kalenin dini yapılar noktasında bu özelliğini koruduğunu göstermektedir (BOA, MAD, Ahkâm Defteri 7534: v.1491).

Ayrıca Çelebi, bu Müslim yapılarından ayrı olarak 6 adet gayrimüslim ibadethanelerinden de bahsetmiştir. Bu manastırların fiziki durumlarının iyi olduğunu ve kırkar ellişer tane ruhban çavuşlarının (bitrik) bulunduğunu eklemiştir (Kahraman ve diğerleri: 2003: 327-328).

Yine Evliya Çelebinin verdiği malumat üzere; kalede han, hamam ve çarşı-pazar gibi yapıların bulunmadığı anlaşılmıştır (Kahraman ve diğerleri: 2003: 327-328). Bu doğrultuda kale ahalisinin bu tarz ihtiyaçları kele etrafında şekillenen şehir merkezinde giderdiği söylenebilir.

Ohri'de yer alan kale, bölgedeki Bulgar Krallığı döneminde, buranın önemli bir merkez durumuna gelmesi üzerine, Bulgar Kralı Çar Samuel'den dolayı bu isimle anılmaya başlanmıştır. Kale, en eski dönemlerden bugüne kadar Ohri'nin, tüm tarihi süreciyle birbirinden ayrılmaz bir şekilde bağlantılı bir yapıdır.

Eski ismiyle Lychnidos (Ohri) kasabası ve kaleden, ilk kez M.S. 209 yılında Makedonya kralı V. Philip'in hükümdarlığı sırasında, Livy tarafından bahsedilmiştir. Bu bilgide, M.Ö. III. yüzyılın sonunda kalenin tamamıyla inşa edildiği ve Lychnidos kasabasının tarihindeki çok önemli anlarında işler hale getirildiği yer almaktadır. Kalenin büyüklüğü ile şu andaki görüntüsü, karma eser inşaat tekniğinden (üç ve dört sıra halinde yerleştirilen tuğlaların kireçli harçla dizilmesi) faydalanılarak yapıldığını sergilemektedir. Tarihi rivayetler bu tip bir şehir kalesinin güçlü bir kale savunması düşünülerek inşa edildiğini işaret etmektedir. Ayrıca rivayetlerin birisinde, 479 tarihinde Doğu Got kralı Theodoric Amali'nin, New Epirus'tan Makedonya'ya kadar uzanan Lychnidos'u ele geçirme mücadelesinde, kasabanın bir kale içinde olması ve

duvarlarının içinde bol ve bereketli su kaynaklarının bulunmasından dolayı ele geçirme çabalarının başarısız olduğunu anlatmaktadır (Kuzman, 2009: 48-53).

Osmanlıların bölgeyi ve Ohri şehrini ele geçirmesinden sonra, kale, askeri bir birlik ile takviye edilmiş ve daha çok şehri koruyabilmek üzere ve Arnavutluk içerisine yapılacak seferlerde bir üs olarak kullanılmıştır. Bölge özellikle XVI. yüzyıl Osmanlı egemenliği altındayken kale görevlileri⁹⁵ ve kale teçhizatları hakkında ilerleyen bölümlerde bölgedeki diğer kalelerle birlikte ayrıca bilgi verilmiştir.

Özellikle XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında kale içerisinde sıkça restore çalışmaları yapılmıştır. 1934 yılında Kral Alexander, Ohri’de ikamet edenler için bir su hattı inşa etmiş ve su depoları (haznelerini) kalenin güney yarısının kuzey bölümüne yerleştirmiştir.

2000-2002 yılları arasında Ohri Kalesi için geniş kapsamlı bir koruma ve restore etme amacıyla bir restorasyon çalışması başlatılmıştır. Kaleye ait olarak görülen tüm alanlar bir dizi arkeolojik kazı çalışmasından geçirilmiş ve kale duvarlarının birçok değişik bölümü restore edilmiştir. Kale giriş kapısı etrafında gerçekleştirilen kazılar ve araştırmalar neticesinde bölgeye ait en eski gömüler ve bazı arkeolojik definler bulunmuştur. “Ohri altın maskesi”, bölgede yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkarılan ve M.Ö. V-VI. yüzyıla ait olduğu düşünülen eşsiz bir parça olarak korunmaktadır.

Ohri Kalesi bugün turistik bir mekân olarak kullanılmakla birlikte misafirlerini ağırlamaktadır. Ayrıca İmaret Tepesi (Plaoşnik) olarak bilinen bölge ile birlikte, kale ve civarında arkeolojik kazılar devam etmektedir.

Ohri civarında Ohri kalesi dışında da kaleler mevcuttur. Bu kaleler de genellikle bölgelerinin savunması amaçlı olarak inşa edilmiştir. Ohri civarında yapılmış kalelerin isimleri ise; Akçahisar kalesi, İstloş (İstiloş, Astaloş, Aniloş) kalesi, Petrik (Brez) kalesi, Kocacık kalesi, Jgor kalesi⁹⁶, Babaali (Balabani) kalesidir.

⁹⁵ Ohri kalesinin 1559 tarihindeki görevlileri hakkında Ohri kalesi dizdarına yazılmış ve 3 numaralı Mühimme defterinde kayıtlı 883 numaralı bir hükümde, kaledeki bazı görevlilerin dizdar, kethüda, kapıcı, ambarcı, sipahizade, cebeci gibi görevleri ifa ettiği anlaşılmaktadır (Aykut ve diğ., 1993: 399).

⁹⁶ Jgor isimli kale, bölgede (Aşağı Deبری nahiyesinde) en son yapılan kalelerdendir. Bu durumla alakalı olarak, Ohri beyi Osman beye gönderilen 1568 (H.10 muharrem 976) tarihli ve 7 numaralı mühimme defterindeki 1695 ve 1760 numaraları ile kayıtlı hükümlerde, Deبری nahiyesinde yapılan bu yeni kaleye,

Ayrıca XVI. yüzyıl ile alakalı hazırlanmış tahrirlerden anlaşılacağı üzere kalelerdeki görevliler; dizdar, kethüda, imam, müezzin, hatib, bevvap (kapıcı), topçu, merdan (görevli-er) lardan oluşmaktadır. Aşağıdaki tablo ile de XVI. yüzyılda Ohri’de yer alan bazı kalelerdeki bazı görevlilerin listesi aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 18: XVI. Yüzyılda Ohri’de Görevli Bazı Kale Görevlileri

Kale İsimleri	Kale Dizdarı	Kethüda	İmam - Müezzin	Tarih
Ohri	Yeniçeri Ali ⁹⁷		Ahmed	1519
Akçahisar	Pervane ⁹⁸	Mehmed ⁹⁹	Ahmed Fakih	1519
	İsmail ¹⁰⁰ (Hasan ¹⁰¹)			27 Ocak 1556
Babaali	Hüseyin ¹⁰²			28 Nisan 1556
Petrik	İnebey ¹⁰³	İlyas	Ahmed Ağa	1519
	Murad ¹⁰⁴			7 Aralık 1556
İstloş	İlyas ¹⁰⁵	Hızır ¹⁰⁶	Bekir	1519
	Yusuf ¹⁰⁷			9 Şubat 1556
		Mustafa ¹⁰⁸		20 Mayıs 1561
Kocacık	Hamza ¹⁰⁹	Mustafa	Karagöz	1519
			Muslibuddin ¹¹⁰	6 Temmuz 1568
	Mehmed			21 Şubat 1571 ¹¹¹
Eşim		Derviş		25 Mayıs 1585 ¹¹²

Akçahisar, İstiloş, Kocacık ve İlbasan kalelerinden neferlerin ve hisar erlerinin tayin ve istihdam edilmeleri hususu kaydolunmuştur (Yıldırım ve diğ., 1999b: 250, 282).

⁹⁷ BOA, TD 81: v.109.

⁹⁸ BOA, TD 81: v.93.

⁹⁹ BOA, TD 81: v.94.

¹⁰⁰ Şubat ve Ekim 1556 tarihli bazı hükümlerde, Akçahisar kalesi dizdarı olarak İsmail adındaki bir şahsın görevlendirildiği Ohri beyi Nesih’e yazılmıştır. Aynı hükümlerde eski kale dizdarı Hasan’ın uygunsuz hallerinden dolayı görevden uzaklaştırıldığı ve hapsedildiği de ayrıca belirtilmiştir (BOA, MD 2, h.246; BOA, MD 2, h.1492).

¹⁰¹ Hasan ismiyle kaydedilmiş kişi, 4 Mart 1571’de Akçahisar kalesi hisar erlerindedir (BOA, MD 12, h.230).

¹⁰² Hükümde bahsi geçen “Hüseyin” isimli ve Elbasan kethüdalığından gönderilen kale dizdarının bu göreve getirilmesinin nedeni olarak, bir önceki kale dizdarı “Mehmed’in” kaleyi terk etmesinden ayrıca bahsedilmiştir (BOA, MD 2, h.602).

¹⁰³ BOA, TD 81: v.101.

¹⁰⁴ Ohri beyi Mesih’in arzı üzerine gönderilen hükümde, Petrik kalesi dizdarlığı görevi için, mevcut dizdar Osman’ın görevden feragati üzerine Murad’ın tayini bildirmektedir (BOA, MD 2, h.1753).

¹⁰⁵ BOA, TD 81: v.104.

¹⁰⁶ BOA, TD 81: v.105.

¹⁰⁷ Hükümde bahsi geçen “Yusuf” isimli kale dizdarının bu göreve getirilmesinin nedeni olarak, bir önceki kale dizdarı olan “Bali’nin” dizdarlıktan feragatini istemesi de ayrıca zikredilmiştir (BOA, MD 2, h.322).

¹⁰⁸ Aynı kalenin 1560 tarihindeki kethüdasının ismi, kendisine tımar tevcihinin belirtildiği bir hükümde “Mustafa” olarak zikredilmiştir (BOA, MD 4, h.1659).

¹⁰⁹ BOA, TD 81: v.106.

¹¹⁰ Bahsi geçen tarihte Kocacık Kalesi imamlığı vazifesini yürütmektedir (BOA: MD7, h.1230).

¹¹¹ BOA, MD 14, h.1312.

¹¹² BOA, MD 58, h.465.

Ohri kırsalında yer alan bu kalelerde ayrıca kaydedilmiş bazı silah ve teçhizatların bulunduğu da tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu vesileyle kalelere ait kaydedilmiş silah ve teçhizatlar ayrıca aşağıdaki tablo ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 19: XVI. Yüzyılda Ohri Livası Kalelerindeki Silah Ve Teçhizatlar¹¹³

Techizatlar ¹¹⁴	Kaleler				
	Ohri	Kocacık	Akçahisar	Babayalı	Petrik
Asiyab-ı dest	2	-	-	-	-
Cebe-i Köhne	160	40	40	-	-
Darbzen	-	1 kıt'a	-	-	-
Gendüm	haml 144	-	-	-	-
Kazan	-	1 kıt'a	-	-	-
Kazma-i Ahen	-	5 kıt'a	-	-	-
Keman	-	keman zırhı 60 adet, keman-ı zenberek 4 kabza	44.000 adet, 13.000 köhne	-	89 adet
Keman kabza	53	köhne 130	119	-	58
Kolçak	-	20	-	-	-
Köstek-i Ahen	-	20 kıt'a	-	-	-
Köşkü	-	-	-	-	-
Kürek	-	sahih 31 kıt'a, şikest 14 kıt'a	-	-	-
Külüng	-	5 kıt'a	-	-	-
Lenger	-	1 kıt'a	-	-	-
Meşale	-	12 kıt'a, 8 sahik, 4 harab	-	-	-
Milh	57 haml	-	-	-	buçuk haml
Mismar	-	4 kantar	-	-	-
Resen	-	31 kıt'a	-	-	-
Tırha-i dest	18.800 adet	cedid 11.256, köhne 5000, harab 10.000 adet	-	-	4000 adet
Tırha Zenberek	600 adet	-	-	-	-
Tir	-	-	-	kabza 13	-

¹¹³ BOA, TD 367: v.381-420.

¹¹⁴ Tolga=Başlık-Miğfer, Keman=Boğa bağırsağı akçaagaç ve kızılıcıktan yapılan bir çeşit yay, Keman-ı Zenberek=Ayakta kurulan kolları çekilen savaş yayı, Asiyab-ı dest=El değirmeni, Gendüm=Buğday, Cebe-i Köhne=Silah ihtiyacını karşılayan aracın adı, Şikest=kırık-kırılma işlevi gören, Mütenevvi=çeşitli, Vezne-i=Barut yuvası, Resen=Urgan-halat, Külüng=Taşçı kazması, Köşkü=Top doldurmada kullanılan demir, Zenberek-Zenberek=Hayvan üzerinde taşınabilen küçük top, Mismar=Demir kazık, Savt=Kamçı-kırbaç, Tir-i Aklâm=Ok yayı, Ahen=demir, Tir=Ok, Muhl=Tuz, Kolçak= Savaşan kişinin kol ve bileğini muhafaza eden parça, Cebe=Zincirden veya halkadan örme zırh, Ahen=Demir, Kise=Kumaştan çanta biçiminde küçük torba, Darbzen=Bir çeşit top, Cedid=Yeni, Lenger=Su üstünde cisimleri sabit tutmak için kullanılan demir kanca. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Adnan Gürbüz, "XV-XVI. Yüzyıllarda Alaiye Kalesi", X.Alanya Tarih ve Kültür Semineri, Mayıs 2001, Alanya, s.207-226, Hacer Arslan, Van Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, Van, s.14-31, Feridun Emecen, Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.27-85).

Tablo 19'un devamıdır.

Teçhizatlar	Kaleler				
	Ohri	Kocacık	Akçahisar	Babayalı	Petrik
Tir-i Aklam	-	-	36 adet harab	-	-
Tolga	37 kıt'a	-	107 kıt'a	-	-
Top	7 kıt'a	8 mütenevvi, 8 adet, finduk-ı darbzen 9 adet, vezne-i top 2 kıt'a	ahen 465 kıt'a	-	3 kıt'a
Top otu	5 kise	-	2 kantar	bir miktar	-
Tüfenk kabza	83	vezne-i tüfenk 15 kıt'a 63 mütenevvi, sahih 44, şikest 19 finduk-ı tüfeng 6270 adet	158 adet, 90 adet harab, finduk-ı tüfeng 2000 adet	8	55
Ürz	402 haml	195 haml	-	30 haml	-
Zenberek	-	köhne 6 adet	kabza 44 adet, savt 22 adet	kabza 8	15 kabza
Zırh	50	60 keman	-	-	-

Dönemin tahrirlerinden elde edilen verilerin dışında, XVI. yüzyıl sonlarında ve III. Murad devrinde (27 Safer 984/26 Mayıs 1576) kayıtlarda rastlanılan bir diğer kale ismi de Eşme (İşim) kalesidir. Ahkâm defterlerinde bir dizi hükme konu olan kale ile ilgili şekalve¹¹⁵, tüfenk ve barut teçhizi konuları belirtilmiş, buranın 25 er adet bahsi geçen mühimmat ile tahkimi emredilmiştir (BOA, MAD, Ahkâm Defteri, 7534: v. 256, 513, 484).

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler ışığında XVI. yüzyılda Ohri livası kalelerinde hem ateşli silahlar hem de daha çok savunma niteliğinde olan silahlar ve teçhizatların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kalelerde kayıtlı teçhizatlar genellikle kalelerin muntıkası gereği şehirlerin hedef alındığı seferlerde şehri ve civarını korumaya yöneliktir. Ayrıca kalelerdeki teçhizatların bakımı ve kale içi bazı silah ve malzemeleri kapsamındaki ihtiyaçları karşılamak adına görevliler de kaydedilmiştir (BOA, TD 367: v.381-420).

2.6. Ohri Şehir Merkezinde İktisadi Hayat, Hayvancılık Ve Tarım Gelirleri

Herhangi bir yerleşim merkezinin iktisadi faaliyet alanı, yerleşkenin coğrafi koşulları, bulunduğu bölge ve imkânları ile şekillenir. Şehrin dağlık ya da düz bir alanda yer alması, ticaret yollarına yakınlığı, sınırları içerisindeki coğrafi noktalar (göl, maden, tuzla v.b.) ya da oraya isnat edilen görev bu uğraşları belirler.

¹¹⁵ Bir çeşit küçüp çaplı top.

Bu vesileyle 1519 yılında Ohri'ye ait hazırlanan tahrir defterinde zeametler ve tımarlar, kırsal kesime yönelik olarak köyler bazında belirtilirken, şehir merkezi ve mahallelere dönük tımar gelirleri defterin mustahfiz defteri olduğu için yer almamıştır. Bu durum büyük ihtimalle defterin şehir merkezi dışında kalan bölgelerin gelirlerini kaydetmek amacı ile hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında 500.000 akçe civarında has gelirine sahip olan bir merkezin bu tarihlerde has toprağı barındırmaması tahrir geleneğine ve bölgenin niteliğine uygun olmayan bir durumdur. *Bu durum III. Murad'a sunulan ve kabul edilen Ohri Sancağı Kanunnamesinde de yer almıştır* (Akgündüz, 1994: 528-531).

Ohri şehrinin iktisadi uğraşları, şehrin Osmanlı idaresi için ekonomik değeri ile alakalı fikirler verebilmektedir. Ancak tahrir kayıtlarında Ohri'nin tımar sistemindeki statüsü incelendiğinde topraklarına biçilen önem de tek başına bu değeri ortaya koymaya yetebilir. Örneğin 367 nolu tahrir defterinde şehrin merkezi yani nefsi Ohri hassa-i mirliva yani liva beyi hassı olarak kaydedilmiş, bu durum şehrin bir has toprağı olarak tımar sisteminin önemli bir noktasında olduğunu göstermiştir. Bu kayda göre tüm mahalleleri ve 10 köy ile kaydedilen has topraklarının toplam geliri 118.576 akçedir (BOA, TD 367: v.368-369). Bu gelirin üç ana başlık altında kaydedildiği anlaşılmaktadır: Mahalleler, kale ve köyler.

Akabinde devam eden kayıta padişah hassı olarak kaydedilen köy, dalyan, mezra ve çiftlikler gelirlerinin nispetinden dolayı olacaktır ki yine tımar sisteminin kıymetli bir kısmını oluşturmaktadır. Buna göre tahririn yapıldığı tarihte padişaha tevcih edilen Ohri'deki has geliri 358.866 akçedir (BOA, TD 367: v.371).

Bunların dışında XVI. yüzyılın sonlarına ait olduğu bilinen 664 nolu icmal deftere göre dalyan, mukataa, mahsulât, köy geliri ve diğer bazı rüsumattan oluşan padişah hassı geliri 507.953 akçeye ulaşmıştır (BOA, TD 664: v.70). Buradan anlaşılacağı üzere has gelirleri ciddi artış göstermiştir. Bu artışı, bölgede gerçekleşen iktisadi ve zirai gelişme ile paralel artan vergi gelirleri hem de bölgenin Osmanlı açısından en azından iktisadi noktada öneminin arttığı şeklinde yorumlamak yanlış olmaz. *Ayrıca XV. yüzyılda Amerika'nın keşfiyle değerli madenlerin Avrupa'ya kolayca gelmeye başlaması para darlığını ortadan kaldırmış, bu da piyasada ciddi bir fiyat artışı dolayısıyla da*

gelirlerde bir yükselişi beraberinde getirmiştir. Ohri'deki has gelirlerinin bu derece artmasını bu devalüasyonla da açıklamak mümkündür (Atabay, 2008: 38).

Ohri şehrinin, genel manada tüm Osmanlı şehirleri arasından iktisadiyat noktasında ayrılmasını sağlayan göl ve göle bağlı ivme kazanan nitelikleri de, toprak tasarrufu ve iktisadi gelirleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu niteliklerin net bir şekilde görülebilmesi için şehrin coğrafi yapısını dikkate almak gerekmektedir.

Tablo 20: Nefs-i Ohri'de Has Toprakları Ve Gelirleri (1530)¹¹⁶

Mahalle İsimleri		Gelirler
Hasha-i Mirliiva	Mahalle-i Grafotye	54.959
	Mahalle-i Ayoli Koyodin	
	Mahalle-i Kalisyne	
	Mahalle-i Yoliç	
	Mahalle-i Haliç	
	Mahalle-i İsveti Nikol	
	Mahalle-i Hamerleka	
	Mahalle-i Maroliç	
	Mahalle-i İsveti Mari	
	Mahalle-i Margovdiçe	
	Mahalle-i Sobir	
	Mahalle-i Haroş	
	Mahalle-i Aleksandiryne	
	Mahalle-i İsveti Yorgi	
	Mahalle-i Baydamas	
	Mahalle-i Pantor	
	Mahalle-i Serdebodiçe	
	Mahalle-i Hirayolisdem	
	Mahalle-i Ayoli Todor Antoliye	
	Mahalle-i İsveti Todor Halunye	
	Mahalle-i İsveti Vasil	
	Mahalle-i Vardak	
	Mahalle-i İsveti Harbarim	
	Mahalle-i Samokova	
	Mahalle-i Haluye	
	Mahalle-i Malise	
	Mahalle-i Lasoma	
	Mahalle-i Kandakye	
	Mahalle-i Malo Hirakim	
	Karye-i Meniyse	
Karye-i Darak	5954	
Karye-i Meradiye	6137	
Karye-i Novasel	500	
Karye-i Lalakye	2442	

¹¹⁶ BOA, TD 367: v.368-369.

Tablo 20'nin devamıdır.

Karye-i	Rodhal	5000
Karye-i	Meriye	6470
Karye-i	Dumye	8020
Karye-i	Gora Bladok	4644
Karye-i	Bodkukat	6050
Toplam		113.076

Yukarıda yer alan veriler eşliğinde Ohri şehir merkezinin ekonomik gelirleri açısından mahalleler ve köyler etrafında değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu sebeple ekonomik durum hakkında şehir merkezinde yer alan mahalleler ve köyler bazında toplam 113.076 akçelik bir ekonomik gelir durumunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum tahrir defterine mahallelerde ayrı ayrı bahsedilmemişken köyler için ise köy bazında demografik bilgilerden hemen sonra ekonomik veriler olarak kaydedilmiştir. Şehir merkezi için genel manada köylerin ekonomik gelir seviyelerine bakıldığında da 500 akçe ile 13.000 akçe arasında bir değer ön plana çıktığı görülmektedir. Hasha-i mirliya toprakları olarak kaydedilen nefsi-i Ohri'ye ait kayıtların sonunda "yekün-ü hasha-i mirliya" başlığı altında toplam gelirin yukarıda belirtildiği üzere olduğu ayrıca kaydedilmiştir (BOA, TD 367: v.369).

Ayrıca şehrin merkezinde sıralı dükkânlarla meydana gelmiş olan çarşı ve beraberinde gelişen iktisadi alan, şehir merkezi açısından belirli bir ekonomik döngü sağlayan alan görünümündedir. Ohri çarşısı bugün de şehir için son derece önemli bir iktisadi faaliyet alanı ve aynı zamanda bir turistik ziyaret ve alışveriş bölgesi durumundadır. Şehirdeki iktisadi canlılık çarşı merkezli gelişme göstermektedir.

Daha evvel kale bahsinde ifade edildiği gibi Ohri şehir merkezindeki han, hamam ve çarşı düzeni, kale etrafında teşekkül eden bir yapı olarak göze çarpmaktadır. Klasik Türk-İslam şehir yapısı olarak cami ve etrafında oluşturulan iktisadi yaşam kompleksi, Ohri'de Ali Paşa Camii ile bunu tamamlayan bir düzenekte yer alan Zeynülabidin Paşa Camii çevresinde meydana gelmiştir. Bugün hala Ohri'de iktisadi hayat bu iki cami ve Çınar Meydanı olarak bilinen bölge etrafında cereyan etmektedir. Çınar meydanı olarak adlandırılan ve XVI. yüzyılda da pazaryerinin de içerisinde yer aldığı mıntıkada, Ohri şehrinin ziyaretçilerinin ağırlandığı 40 ocaklı bir misafirhane (mihmânthane) de yer almıştır. Bu meyanda Evliya Çelebi Ohri şehir merkezinde yer alan esnaf çarşısı hakkında, 150 adet dükkândan bahsetmektedir. Bu dükkânlar içinde 7 adet müzeyyen mecma'ul-irfan kahvehanelerinin varlığının aksine bozahane ve meyhanelerin ise

olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca kale etrafındaki gayrimüslim mahallelerinde bade-i nâbi'lerin çokluğunda da bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri: 2003: 329-330).

İktisadi manada Ohri şehrinin en ayrıcalıklı özelliği bugün Avrupa'nın en derin 7. gölü olarak bilinen Ohri Gölü kıyısında kurulmuş olmasıdır. Bu özelliği şehrin iktisadi hayatına yön veren bir etken durumunda olmuştur. Ancak Ohri şehri en azından su gereksinimi açısından tarıma müsait bir alan gibi görülse de coğrafi koşullarının dağlık ve parçalı bir yapı arz etmesi, su kaynaklarının geniş tarım alanları içerisinde kullanılmasını imkânsız hale getirmiştir.

Öncelikle geniş sahalı tarımın burada mümkün olamaması, şehirde toprağa dayalı üretimin olmadığı manasına gelmemelidir. Ohri'de, şehir hayatının yaşam tarzı ve yukarıda ifade ettiğimiz şehrin coğrafi özelliklerine rağmen belirli ölçüde tarımsal üretim görülmektedir¹¹⁷. Ancak bu üretim genel manada konutların yaşam alanı içerisinde büyük ölçüde münferit ve aile içi tüketime dayalı olup ağırlıklı kısmı gayrimüslim ve yer yer müslim ahalinin ihtiyaçlarına yönelik olduğu düşünülebilir. Ohri şehir merkezinde tarımsal faaliyetlerin coğrafi manada büyük ölçüde kısıtlanması halkın ayrıca hayvancılık ve buna bağlı üretim anlayışına yönelmesine sebebiyet vermiştir.

Bu sebeple şehir merkezindeki insanların çoğunun göle dair başlıca uğraşı balıkçılık olup bu durum arşiv kayıtlarında da dalyanların mevcudiyeti ve gelirleri şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla Ohri şehri iktisadi hayatından bahsederken öncelikli olarak Ohri Gölü ve buna bağlı uğraşlara yer vermek zaruret arz etmektedir.

Ohri Gölü, Makedonya'nın güneybatı kısmındaki Ohri şehri kenarında yer almaktadır. Gölün doğusunda Galiçica (Golicia) batısında ise Mokranska dağları bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 695 metre olan Ohri Gölü, 348-358 kilometre karedir¹¹⁸. Evliya Çelebi'de seyahatnamesinde gölün çevresinin (kendi ifadesiyle girda-gird'inin) yaklaşık on beş mil olduğunu ifade etmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 325). Ayrıca gölün en derin noktası da 286 metredir. Bu özelliği ile de Balkanların en derin gölü olmasının yanında Avrupa'nın da en derin yedinci gölü konumundadır. Ohri Gölü neredeyse eliptik bir şekle sahiptir. Göl büyük oranda pınarlarla beslendiği için suyu

¹¹⁷ Ayrıca tarımsal üretimde kullanılan ölçü birimi İstanbul kilesi olup her 6 kile 1 hıml olarak takdir edilmektedir (Akgündüz, 1994: 528-531).

¹¹⁸ Gölün uzunluğu yaklaşık olarak 30 km. dir. Genişliği ise en fazla 15 km. kadardır.

çok temiz ve berraktır. Bu sebeple başta balık¹¹⁹ olmak üzere birçok hayvanata ev sahipliği yapmaktadır.

Yine Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Ohri Gölündeki uştuk balığı, misarya balığı, alabalık ve yılan balığı ile alakalı olarak, çok güzel lezzet ve kokularının olduğunu ve ayrıca yılan balığının defneyaprağıyla kebab şeklinde hazırlandığında kişinin bedenine kuvvet kattığını¹²⁰ ve bazı hastalıklara şifa olduğundan bahsetmiştir.

Göl Makedonya ile Arnavutluk arasında kalırken, gölün daha büyük kıyı şeridi Makedonya'da yer almaktadır¹²¹. Gölün kıyısında 3 büyük kent yerleşimi yer almaktadır. Bu kent yerleşimleri göl kenarında, Makedonya bölgesinde Ohri ve Struga ile Arnavutluk bölgesinden Podgradec kentleridir. Ohri Gölünü özellikle yer altı suları ve kaynak suları beslemektedir. Makedonya'da yer alan diğer bir göl olan Prespa Gölünün de yer altından Ohri Gölünü beslediği bilinmektedir (Kuzmanovski, 2006: 16-21, Markoski, 2009: 34; Kuzman, 2009: 9-15).

Dağların arasında yuvarlak şeklinde olan bu gölün çevresi bir günlük uzunlukta ve 150 kulaç derinliğindedir. Kıyıları da yer yer sazlıktır. Suyu tatlı olup içinde 36 cins balık bulunan göle iki dere akar ki bunlardan biri Ohri şehrinin içinden geçer, diğeri de şehrin yakınında taş köprüünün altından akar. *Gölün eski adı Polivius'a göre Liknidia, Stefanos'a göre de Liknidos dur. Karadirin Irmağı da bu gölden çıkmaktadır* (İnciciyan ve Andreasyan, 1973: 54-55). Ohri Gölünün varlığını uzunca bir zamandan beri araştıran Dr.Sinisa Stankoviç'e göre Ohri Gölü 4 milyon yıl önce var olmuştur. Tektonik değişiklikler sonucu eski jeolojik çağlarda oluşmuştur. Dünyada en eski bilinen göller arasında yer alan bu gölle birlikte Afrika'daki Tanganyika ve Güney Amerika'daki Titicoca gölleri anılmaktadır.

Farklı yerlerden bu resim gibi mavi yüzeyi ve hilal şeklini izleme fırsatı vardır. Aziz Naum manastırının bulunduğu bölge diğer kıyıda yer alan Rodozdo köyüne uzanır ve

¹¹⁹ Ohri Gölü balık nüfusu dört familyaya ait 17 yerli türü kapsamaktadır. Bu türlerden 10'u Ohri gölünde görülebilmektedir. Özellikle Ohri Gölü için meşhur olan balık türleri ise Yılan balığı, Alabalık ve yine bir alabalık türü olan Belvica'dır. Bu balık türlerinin yanı sıra tatlı su kefali, sazan, skobal, grunec, plasica v.b. balık türleri de gölde yaşamaktadır.

¹²⁰ Yılan balığını bu şekilde yiyenin, bir pehlivan ile bile güreş etse, pehlivanı beş altı kere mağlup edebileceğini ve ayrıca bu balığın yendikten sonra başının tuzlanıp baş ağrısı çeken bir hastanın başına konulması halinde baş ağrısına da iyi geldiğinden bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri, 2003: 325-326).

¹²¹ Gölün 3/2'si Makedonya'ya ait iken 3/1'i ise Arnavutluk devletine ait olarak görülmektedir.

gölü ikiye böler. Makedonya ve eski Yugoslavya'nın turizme açılabilen nadir su kaynaklarından olması dolayısıyla Ohri Gölü, bugün çok sayıda turistini çekmektedir. UNESCO tarafından 1979 yılında Dünya Kültür Mirası listesine dâhil edilmesi gölün değerini bir kat daha arttırmıştır. Bu durum da Ohri şehrini bölgesinde çok önemli bir turizm merkezi haline getirmiştir.

Bir şehrin göl kıyısında yerleşmesinin, onun üretim faaliyetlerini şekillendirdiği bilinen bir gerçektir. Bu manada Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde, Ohri'de, göle bağlı olarak balıkçılığın geliştiği, buna bağlı olarak da göl kıyısında dalyanlara rastlandığı bilinmektedir.

Dalyanlar¹²² balıkçılığa uygun bölgelerde kurulan genelde "U" şeklinde kurulmuş merkezlerdir. Kıyı şeritlerinde kurulan dalyanlar bölgenin buna bağlı gelişimine de katkı sağlamış ve civarın küçük birer kasabaya dönüşmesine vesile olmuştur. Ayrıca özellikle nehirlerin denizlere döküldükleri ağızları da merkez alan dalyanlar zaman zaman birer ticaret merkezine hatta limana da dönüşebilmektedir.

Dalyan (Balık öşrü), imparatorluğun hemen her tarafında mirî için alınmaktadır. Bu hususta İbrail kanunnamesinde mufassal malûmat verilmektedir. Göllerin dalyanlarında ağ ile tutulan balıklar satıldıktan sonra hâsıl olan paranın üçte ikisi mirîye, üçte biri avlayanlara verilmektedir. Tuna'da avlanan balıkların satışından hâsıl olan paranın evvelâ onda biri öşür olarak mirî için alınmakta, geri kalan paranın yarısı mirî için alıkonmakta, gerisi avlayanlara verilmektedir. Avlukçular ağlar gerip, muhtelif yerlerde avladıkları balığı iskeleye araba ile getirdiklerinde öşürü mirî için alınıp, geri kalan para üçe bölünerek, üçte ikisi balıkçılara, üçte biri gene mirîye alınır. Gene Tuna'ya varıncaya kadar buğatlar da ağlarla avlanan balıklardan üçte bir alınır. Tuna nehri yüzünden avlanıp getirilen balıklardan öşür alınır. Tuna iskelelerinden avlanan balıklardan da dörtte bir vergi alınır (Çağatay, 1947: 490).

Osmanlı vergi sisteminde birçok farklı kalemde rastlandığı gibi burada da gayrimüslim dalyancıların varlığına rastlanmaktadır. 1576 tarihine ait bir maliye ahkâm kaydında Todor isimli bir dalyan mutasarrıfının gelir ve yetkilerinin düzenlenmesine dair kaleme alınan hüküm bu durumu desteklemektedir (BOA, MAD, Ahkâm Defteri 7534: v.617).

¹²² Neşet Çağatay dalyan yerine, dalyan terimi ile birlikte balık öşrü de demektedir, Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergiler", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Sayı V, Ankara, s.483-511.

Ohri şehri de Osmanlı livaları içerisinde dalyan yapılaşmasının görüldüğü nadir merkezlerden biridir. Özellikle engebeli bir araziye sahip olması ve iki gölü içine alacak şekilde gelişmesi, sık sık dalyanların görülmesine sebep olmaktadır. Kayıtlarda bu dalyanlar yukarıda ifade edilen şekliyle tafsilatlı olarak değil sadece gelirleri belirtilecek şekilde yer almaktadır.

Yukarıda ifade edilen bilgiler ışığında XVI. yüzyıl tahrir defterleri kayıtlarında Ohri gölü kıyısında kurulu iki dalyan göze çarpmaktadır. 367 numaralı tahrir defteri kaydına göre Ohri gölü kıyısında *Ağrib* ve *Estruga*¹²³ adı ile kaydedilmiş iki dalyan¹²⁴ bulunmaktadır.

Padişah hassı olarak kaydedilen bu iki dalyana dair gelirin yekûnü 152.686 akçe olarak da ayrıca kaydedilmiştir. Bu gelir, Ohri şehir merkezinde balıkçılık mesleğinin üzerinden sağlanan gelir yönünden önemli bir meslek olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda ifade edilen dalyanlar da en azından şehrin göl kıyısına tesadüf eden kısmında icra edilen balıkçılık faaliyeti ile şehrin hayvancılık uğraşına katkı sağlamaktadır. Bugün dahi Ohri Gölünde avlanan bazı balık türlerinin bölgeye has bir nitelik taşıdığı bilindiği ve hem ticari manada hem de turistik gelir anlamında önemli bir ekonomik kaynağı teşkil ettiği görülebilmektedir.

Osmanlı şehirlerinde havyacılığın fiziki şartlar itibariyle daha çok şehrin ihtiyaçlarına (iç piyasa ihtiyaçları) yönelik olarak gerçekleştirildiği bilinmektedir. Dolayısıyla Ohri şehir merkezinde de hayvancılık faaliyeti büyük çapta olmayıp daha çok asgari düzeyde gerçekleşmiştir.

Hayvancılık faaliyetlerinde olduğu gibi nefis-i Ohri'nin zirai faaliyetlerinin de genel itibariyle şehir merkezinde daha dar alanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bahçe ziraatı olarak da adlandırılan bu uğraşta öncelikli gaye ihtiyacı karşılamaktır. Dolayısıyla ticari olmaktan öte tüketime dayalı bir uğraş durumundadır. Tahrir kayıtları incelendiğinde

¹²³ Bugün Makedonya Devleti sınırları içerisinde Ohri şehrine komşu olan *Struga* şehri olmalıdır.

¹²⁴ Tahrir kayıtlarında dalyan daha ziyade “talyan” (— ۱۲۴) olarak kaydedilmiştir.

Ohri'de çiftliklerin ve mezzaların varlığı göze çarpmaktadır. Zirai faaliyetler de çoğunlukla bu çiftlik ve mezzalarda sürdürülmektedir (TD 81:v.4-108)¹²⁵.

Zirai faaliyetlerde göze çarpan ürünler ise farklı türdeki meyve ağaçları ve bostanlar durumundadır. Ayrıca çiftliklerdeki bağlar da toprağa dayalı üretimin farklı bir kolu olarak dikkat çekmektedir. Kanuni döneminde Kuhor Bey b. Aleka çiftliğinde 1 bağ, 3 tarla, 1 bahçe bulunurken aynı arşiv kaydında ismi verilmeyen diğer çiftlikte 6 bağ, 5 tarla, 4 çayır ve bu çiftliklerin dışında da dut ağaçları ve ayrı bir bostanda zirai faaliyetlerin sürdürüldüğü görülmektedir (BOA, TD 367: v.370).

Ohri şehir merkezi ve kırsalı bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde buraya ait verilerin ciddi benzerlikler gösterdiği görülecektir. Genel itibariyle geniş alanlardan öte büyük oranda iç tüketime dayalı ve küçük çaplı bahçe yapılarının varlığı dikkat çekerken, bu durum şehrin ve kırsalının ancak kendine yeter bir konumda olduğu fikrini güçlendirmektedir. Bilhassa üretimin çoğunlukla meyve sebze yetiştiriciliği ve bostan üretimine dayanması, hububat ve tahıl ürünleri ihtiyacının dış merkezlerden ya da Struga, Manastır ve Kırçova gibi çevre nahiyelerden karşılandığı düşüncesini doğrulamaktadır. Ancak bölgede yer alan diğer sancak ve nahiyelerdeki tarımsal faaliyetlerde görülebilen zahire ihtiyacı vesaire durumlarında Ohri'den bu bölgelere (Manastır, Pirlepe, Kırçova, Debri, Görice Behište, Elbasan) zahire tedarikinin sağlandığı Ohri'ye gönderilen bazı hükümlerden anlaşılabilir. Bu durum kendisini 1583 tarihinde Ohri'ye yazılan bir hükümde göstermiştir. Hükümde bahsi geçen yerlere zahire gönderilmesi istenmiş ancak Ohri naiblerinin buna itiraz ettikleri ve küffara verilmemesi şartıyla zahirenin tedarik edilebileceğini bildirdikleri görülmüştür (BOA, MD 51, h.103). Bu örnekten hareketle yine benzer bir durumda, Ohri'ye bağlı Akçahisar bölgesinde yer alan İşim ağasının (Kurd) küffara zahire verdiği bildirilmiş ve merkezden gönderilen bir hüküm ile bu durumun derhal düzeltilmesi ve teftişinin sağlanması bildirilmiştir (BOA, MD 58, h.401).

Bölgedeki en önemli su kaynağı olan Ohri gölü kıyısında kurulmuş olması çevre nahiyelerin de buraya yönelik ihtiyaçlarının karşılıklı temini noktasında ticari faaliyetleri geliştirdiği düşünülebilir. Kısaca ifade etmek gerekirse coğrafi konumu Ohri

¹²⁵ Bahsedilen çiftlik ve mezzalar belirtilen varaklar arasında yoğunlaştığından bu şekilde gösterilmiştir. Münferiden gösterimin şekli bozulmaya yol açacağı için bu yol izlenmiştir.

şehrini bazı noktalarda kısıtlar iken başka bir açıdan bakıldığında bölgede ayrıcalıklı konuma da getirmektedir.

BÖLÜM 3: OHRİ ŞEHİRİ ETRAFINDA YERLEŞİM

Balkanlar siyasi coğrafyasındaki Osmanlı hâkimiyetini ortaya koymak açısından, bölgenin gerek nüfus gerekse ekonomik manada önemli verilerini içerisinde barındıran temel arşiv kaynaklarından tahrir kayıtlarında, Ohri şehrinin XVI. yüzyılı ile alakalı sırasıyla 81, 367 ve 664 numaralı tahrir kayıtları, Ohri'nin aynı dönemdeki idari ve mali dökümü ile alakalı önemli veriler sunmaktadır. Zira merkezi teşkil eden ve nefis olarak da ifade edilen şehir merkezi dışında, Ohri'nin oldukça geniş ve yaygın bir idari düzene sahip olduğu bu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Elde edilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Ohri şehri belirtilen tarihlerde Osmanlı idari taksimatında bir liva merkezi konumunda yer almaktadır. Bu durum kayıtlarda yer alan birçok nahiyenin ve bu nahiyelere bağlı köylerin mevcudundan anlaşılabilir.

Nahiye Kavramı ise, Osmanlı idari sistemi içerisinde çok değişik manalarda kullanılmıştır. Cihet, yön, taraf, bölge ve vilayet anlamlarında kullanıldığı gibi en küçük idari ünite olarak daimi ve sınırlanmış bir bölgeyi ifade ettiği de olmuştur. Kelime XV. yüzyılda bir livanın muayyen bir şehir veya büyükçe meskûn bir yer ile bunların etrafındaki bölgeleri işaret eden divan, cemaat ve vilayet tabirleri yerine veya müteradifi olarak da kullanılmıştır. Yine XV. yüzyılda nahiyenin tek başına kullanıldığı zaman birkaç divan veya bölükten oluşan bir bölgeyi ifade ettiği gibi bazı durumlarda tek bir divan veya bölükten müteşekkil bir naiblik bölgesine de delalet etmiş olabileceği veyahut da idari bir bölgeyi belirlemek için tabii çevreden hareketle ortaya konulmuş bir tabir olduğu ileri sürülmüştür (Ünal, 1989: 34-35).

Bu vesileyle Osmanlılardaki şehir merkezleri, ağırlıklı olarak ticari bir uğraş alanı ve iş bölümüne dayalı yaşam organizasyonu olarak göze çarparken, dar manada taşra olarak ifade edilebilecek merkez dışı yerleşimler ise daha çok toprağa dayalı yaşayan ve merkeze yaşam imkânı sağlayan bir özelliğe sahip olmuştur. Yani bir anlamda köylerden müteşekkil olan şehir çevresi hem ait olduğu nefsin hem de ülke merkezinin ihtiyaçlarını karşılamak için çoğunlukla mirî arazide faaliyet gösterir.

Osmanlı idari teşkilatında da “taşra” ifadesi genelde şehir karakteri göstermiş bir yerleşim biriminin, merkezi (nefs) haricinde kalan topraklarını ifade etmek amacı ile

kullanılır. Bu doğrultuda taşra kelimesi, şehir merkezine çeşitli uzaklıklarda yer alan köylerin ve diğer yerleşim alanlarının tamamını karşılamaktadır.

Bu coğrafi ve demografik ayırım dışında, taşra olgusu, Osmanlı ekonomisinde toprak idaresinin bir boyutu olarak da görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, tımar sisteminin en karakteristik uygulama sahasıdır. Has, zeamet, tımar vd. olarak ayrılan toprak parçaları, devlet görevlilerine tevcih edilerek bilhassa üretimde bir süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır. Taşra olarak ifade edilen birim de, çoğunluğu has ve zeametlerin dışında kalan ve tımarlı sipahi olarak ifade edilen görevlilere tevcih edilen köylerin oluşturduğu bütünlüktür. Ancak ağırlıklı kısmı şehir merkezi olmakla birlikte taşrada yer alan köylerin has ve zeamet olarak kaydedildiği de görülmektedir¹²⁶.

Bu uygulama bazı nahiye ve köylerin hususi durumları ve gelişmişlik düzeyleri açısından diğer nahiye ve köylerden ayrıldığını göstermektedir. Bu gelişmişliğin en önemli göstergesi ise sahip olunan demografik büyüklüktür ki, has olarak tahsis edilen toprakların ve köylerin gelirlerinin has seviyesine ulaşmasının en önemli sebebi de bu büyüklüktür.

Ayrıca XVI. yüzyılda özellikle arşiv verileri ve ikinci el kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Ohri şehir merkezi haricinde kalan taşraya kaydedilen nahiyelerin isimleri; Nahiye-i Senat, Nahiye-i Viryar, Nahiye-i Pirlepe, Nahiye-i Vırçe, Nahiye-i Mokri, Nahiye-i Gora, Nahiye-i Yukarı Debri, Nahiye-i Aşağı Debri, Nahiye-i Delkovik, Nahiye-i Jupe, Nahiye-i Çirmenlice, Nahiye-i Reka, Nahiye-i Mat, Nahiye-i Evrake, Nahiye-i Akçahisar, Nahiye-i Sarıgöl, Nahiye-i Korin, Nahiye-i Bende, Nahiye-i Karlı ve Nahiye-i Ohri olarak tespit edilmiştir (TD 81: v.1-118; TD 367: v.368-422).

Bu bölümde Ohri Livası taşrasında nüfus yapılanması iki ana başlık altında ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu başlıklardan ilki, Ohri taşrasında nefsi bulunan ve nefis olarak ayrıca kaydedilmiş bazı nahiye merkezlerindeki nüfus, ikincisi ise en genel manada Ohri kırsalını oluşturan köylerdeki nüfus olmuştur. Bu yapısal inceleme içerisinde yer alan alt başlıklarda ise taşra genelindeki Müslim ve gayrimüslim nüfus yapısı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

¹²⁶ Osmanlı taşra teşkilatı ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz., Fehamettin Başar, Osmanlı Eyâlet Tевcihâtı 1717-1730, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

3.1. Ohri Kırsalında *Nefse Sahip Olan Nahiyelerin*¹²⁷ (Kasabaların) Nüfusu

Tahrir defterlerinde sipahilerin tasarruf ettikleri köy ve mezralar kaydedilirken mutlaka hangi nahiyeye bağlı oldukları belirtilmektedir. Ohri’de de birçok nahiyeye, kayıtlarda ayrı ayrı belirtilmiş, bu nahiyelere bağlı durumdaki köyler de hem nüfus hem de ekonomik verileri ile birlikte nakledilmiştir.

Ayrıca XVI. yüzyıl ile alakalı olarak Ohri Livasında da nahiyeye kelimesi, coğrafi farklılıkların belirlediği muayyen bir bölgeyi ifade için kullanıldığı gibi, idari bir terim olarak da söz konusu bölgelerdeki köy ve mezralar anlatılmak istenmiştir.

Nitekim Ohri taşrasındaki nahiyelerin büyük bir kısmının belirli bir merkezinin bulunmadığı gibi, bir idarecisi de mevcut değildir. Ayrıca bahsi geçen yüzyılda Ohri taşrasının Senat, Yukarı Debri, Korin, Mat ve Akçahisar nahiyeleri haricindeki nahiyelerde, bir nahiyeye merkezini karşılayan “nefs” ifadesine de rastlanılmamıştır.

Bu vesileyle III. bölümün girişinde de açıklanmaya çalışıldığı gibi, değerlendirmelere, bu başlık altında Ohri taşrasındaki bazı kasaba görünümü arz eden nahiyeye merkezlerinden başlanılmıştır. Daha sonraki bölümlerde ise taşranın diğer nahiyelerine kaydedilmiş köyler genel manada ele alınarak değerlendirilecektir.

3.1.1. Nahiyeye-i Senat (Nefs-i Senat)

Osmanlı Devleti’nin Balkanlar siyasi coğrafyası genelinde uyguladığı iskân politikasının vesikaları konumunda olan ve Yavuz Sultan Selim dönemine ait 1519 tarihli tahrir defterinde, “Ahmed Bey oğlu Çeribaş” zaimliğinde kaydedilmiş olan *Senat* isimli nahiyeye, köy sayısı olarak değerlendirildiğinde oldukça az sayıda yerleşimin olduğu bir görünüm sergilemektedir. Bu durumun daha evvel hem nicel hem de nitel olarak daha etkin bir merkez iken sonradan bu hale dönüştüğü ama isminin nahiyeye olarak baki kaldığı şeklinde izah edilmesi yerinde olacaktır.

Öte yandan Senat nahiyesinin kasaba hüviyeti almasının asıl sebebinin, barındırdığı nüfus olduğu düşünülebilir. Özellikle “Nefs-i Pazarlar (Bazarlar)” isimli kasaba merkezinin toplamda 293 vergi hanesi barındırması, burasını birer kaza hükmüne

¹²⁷ Bu tarz yerleşimler tahrir kayıtlarında genellikle şehir merkezini ifade eden “nefs” tabiri haricinde farklı bir yerleşim birimi “kasaba” olarak gösterilir. Ancak arşiv vesikalarının birçok yerinde kasabalardan nefis ifadesi ile de bahsedilebilmektedir. Bu iki terimi birbirine karıştırmamak gereklidir.

sokmuştur. Aşağıdaki tabloda Senat nahiyesi merkezine ait nüfus verileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 21: Nefs-i Senat Nüfusu (1519)¹²⁸

Zaim İsmi	Köy İsmi	Msl.	Msl. Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bive
Ahmed Bey v. Çeribaş	Nefs-i Pazarlar	4	2	289	28	18

1519 tarihinde Senat nahiyesinin merkezine kayıtlı nüfus; 289 gebran hane, 28 gebran mücerred, 18 bive ile 4 Müslim hane ve 2 Müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 1513¹²⁹ kişiden oluşmaktadır. Nefs olarak kaydedilen bölgede aynı zamanda müslim ve gayrimüslim ahalinin müşterek yaşantı alanı oluşturduğu, köye kaydedilmiş iki dinin mensuplarının hane sayılarından anlaşılabilir. Kasabada ikamet eden müslimler 22 kişi ile kasaba merkezindeki nüfusun %1,5'ini teşkil etmiştir (BOA, TD 81: v.1-3).

Senat gibi bazı nahiyelerde Müslümanların bu denli azınlıkta kalmış olması değişik yorumlara sebep olabilir. Ancak İslamlaşmanın metod olarak bir yaşam tarzı şeklinde bura halkına gösterilmesi de bir görevdir. Dolayısıyla bu denli kalabalık Hıristiyan nüfusun içerisine 22 kişi gibi az sayıda Müslümanın bulunmasında, bölgeye ilk İslam tohumlarının atılması niyeti görülebilir. Bu az sayıdaki Müslümanların da bazı tarihçiler tarafından etkin ve hatta kolonizatör Türk dervişleri olarak da adlandırılan Türkmenlerden olduğu iddia edilmektedir¹³⁰.

3.1.2. Nahiy-i Yukarı Debri (Nefs-i Yukarı Debri)

1519 yılı tahririne “Nahiy-i Yukarı Debri” ismiyle kaydedilen nahiyedeki nüfus verileri tımar ve zeamet toprakları olarak iki ana bölüme ayrılmış bir görünüm arz etmektedir. Senat nahiyesi merkezinde olduğu gibi Yukarı Debri nahiyesi merkezi de

¹²⁸ BOA, TD 81: v.2

¹²⁹ Tahrir defterlerine kayıtlı yörelerin tahmini nüfusunun bulunması için genellikle hane, Mücerred ve bive bilgileri kullanılır (Göyünç, 1979: 332). Birçok sayımlar nüfusa göre değil haneye göre yapılmıştır. Bu sebeple konu üzerine çalışan kimseler hane sayısını çeşitli katsayılarla çarpmışlardır. Yine bu katsayılarla ilgili olarak çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Önerilen katsayılar 3 ile 5 arasında değişmektedir (Çiçek, 1995: 97). Her haneyi kasabalarda 5 ve şehirlerde, bilhassa büyük şehirlerde 10 ile çarpılarak yaklaşık bir nüfus sayısı elde edilir. En çok kabul gören katsayı Barkan'ın önerdiği ve bölgeden bölgeye değişebileceğini vurguladığı 5 katsayısıdır (Barkan, 1953: 12). Araştırmacılar arasında Barkan'ın önerdiği 5 katsayısı geniş anlamda kabul görmüştür. Bu çalışmada da hane katsayıları olarak 5 katsayısını kabul edilerek nüfus sayısal bilgilerini tespit etmeye çalışılmıştır. Hane sayılarının yanında, hane sayılarını 5 katsayısı ile çarpıp Mücerred ve Bive sayıları ile toplayarak tahmini nüfus bulunmaya çalışılmıştır.

¹³⁰ Bu tarz uygulamalarla alakalı olarak tafsilatlı bilgi için bkz, Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar* Dergisi, C. II., İstanbul 1942, s. 279-304.

ayrıca kaydedilmiştir. “Nefs-i Bazar Rahonik” ismiyle kaydedilen köyün de kasaba hüviyeti kazanmasının ana sebebi, üzerinde barındırdığı 237 hanelik vergi mükellefi olan hane sayısıdır. Aşağıdaki tabloda Yukarı Deبری nahiyesi merkezine ait nüfus verileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 22: Nefs-i Yukarı Deبری Nüfusu (1519)¹³¹

Köy İsmi	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bive
Nefs-i Bazar (Pazar) Rahonik	58	179	18	10

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1519 tarihinde Yukarı Deبری nahiyesinin merkezine kayıtlı nüfus; 179 gebran hane, 18 gebran mücerred, 10 bive ve 58 Müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 1213 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 81: v.52-57). Senat nahiyesi merkezinde olduğu gibi burada da müslim ve gayrimüslim ahalinin müşterek yaşantı alanı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Müslimler 290 kişi ile kasaba merkezindeki nüfusun %24’ünü teşkil etmiştir.

Bugün Makedonya coğrafyasına bakıldığında Deبری tam bir sınır şehri (Makedonya’nın batısında Arnavutluk sınırı) olarak görülmektedir. Bunun en önemli özelliği bölgede sınırları büyük oranda yerşekillerinin belirlemesidir. Dolayısıyla Deبری’de Müslim-gayrimüslim nüfus oranının diğer nahiyelere göre daha uygun görülmesi şehri bir sınır kasabası olması ve muhtemelen güvenlik tehdidi ya da iç karışıklık ihtimali göz önüne alınarak burada Müslüman nüfusu daha yoğun olarak yer almıştır.

3.1.3. Nahiye-i Korin (Nefs-i Korin)

Ohri Livası kırsalındaki bir diğer nahiye olan *Korin* nahiyesi de yine Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tahririne göre tımar toprakları olarak taksimatlandırılmış bir yapı arz etmekte olup “tımar-ı Hamza” şeklindeki kayıt ile Hamza ismindeki bir kişinin tasarrufuna bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nahiye merkezi, nahiyeye kaydedilmiş diğer köylerden ayrı olarak “nefs-i Korin” ismiyle nakledilmiştir. Senat ve Yukarı Deبری nahiye merkezlerinde olduğu gibi bu nahiye merkezi de 90 vergi mükellefi hane ile dikkati çekmektedir. Aşağıdaki tabloda Korin nahiyesi merkezine ait nüfus verileri gösterilmeye çalışılmıştır.

¹³¹ BOA, TD 81: v.3.

Tablo 23: Nefs-i Korin Nüfusu (1519)¹³²

Köy İsmi	Gbr.	Gbr. Müc.	Bive
Nefs-i Korin	90	16	1

Korin nahiyesi merkezi nüfusu, bahsi geçen tarihte 90 gebran hane, 16 gebran mücerred ve 1 bive olmak üzere toplam yaklaşık 467 kişiden oluşmuştur (BOA, TD 81: v.87-88). Bu nahie merkezinde dikkati çeken bir diğer husus ise hiçbir Müslim hanenin kaydedilmemiş olmasıdır. Bu durum nahie merkezinde Müslüman nüfusun yer almadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca gayrimüslim nüfus sayısı itibariyle de diğer nahie merkezlerinden çok daha az bir nüfusa sahip bulunmaktadır.

Korin bugün Makedonya’da tespit edilemeyen bir merkezdir. Bunun en önemli sebebi yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere bu merkezin tamamı ile gayrimüslimlerden müteşekkil olmasıdır. Ortada 2 ihtimal vardır. Birincisi şehrin göç yolu ile başka merkezlere nakledilmesi, ikinci ihtimal de toplu bir İslamlaşma hareketidir. Her iki ihtimalde üzerinde durulması gereken varsayımlardır. Zira Balkan coğrafyasında bu tarz Müslimsiz merkezlere çok sık rastlanmadığı bilinmesi gereken bir gerçektir.

3.1.4. Nahie-i Mat (Nefs-i Mat)

Kanuni Sultan Süleyman döneminde hazırlanan tahrir itibariyle Ohri kırsalındaki Mat isimli nahie, “tımara-ı zuama ve erbab-ı tımara” şeklinde taksimatlandırılmıştır. “nefs-i Pazarlar”, “nefs-i Rahonik” ve “nefs-i Koydar” isimleriyle kaydedilmiş nahie merkezi konumundaki kasabaları da ayrıca kayda geçirilmiştir. Mat nahiyesi merkezleri de üzerlerinde toplam yaklaşık 404 vergi mükellefi hane barındırmaktadır. Aşağıdaki tabloda bahsi geçen tarihte Mat nahiyesi merkezine ait nüfus verileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 24: Nefs-i Mat Nüfusu (1530)¹³³

Köy İsmi	Msl.	Msl. Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bive
Nefs-i Pazarlar	4	2	289	28	18
Nefs-i Rahonik	58	-	115	9	5
Nefs-i Koydar	8	4	324	22	4

Mat nahiyesi merkezi nüfusu bahsi geçen tarihte 728 gebran hane, 59 gebran mücerred, 27 bive, 70 müslim hane ve 6 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 4082 kişiden oluşmuştur (BOA, TD 367: v.416-417). Senat ve Yukarı Debrî nahie

¹³² BOA, TD 81: v.87-88.

¹³³ BOA, TD 367: v.416-417.

merkezlerinde olduğu gibi bu nahiye merkezinde de müslim ve gayrimüslim ahalinin birlikte devam ettirebildikleri bir hayat tarzı benimsedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca müslimler 404 kişi ile nahiye merkezindeki nüfusun %9'unu teşkil etmiştir.

Mat nahiyesinin nüfus yapısı değerlendirilmeye muhtaçtır. Zira nefis olarak tabir edilen üç merkeze sahip olması burayı farklı bir noktaya taşımaktadır. Nahiyeye bağlı Pazarlar, Rahonik ve Koydar kasabalarının bu şekilde belirtilmesi, nahiye içerisinde üç tane farklı pazar merkezi olduğu fikrini vermektedir. Çünkü nefis tabirine sahip olan bir merkezin öncelikle cami, pazar ve en azından bu örüntüyü sağlayacak hamam, medrese gibi bir başka birleştirici unsura sahip olması şarttır. Bu bilgiler neticesinde buranın nahiye genelinde, Ohri merkezinin yanında ikinci bir merkez olarak düşünülmesi çok normaldir. Bu merkezler içerisinde özellikle Rahonik isimli kasabada merkezinde müslim nüfus dikkati çekerken, diğer iki kasaba merkezinde müslim nüfus oldukça azdır.

3.1.5. Nahiye-i Akçahisar (Nefs-i Akçahisar)

Yine Kanuni Sultan Süleyman dönemi itibariyle Akçahisar¹³⁴ ismiyle kaydedilmiş nahiye “hassa-i mirliva” ve “tımara-ı zuama ve erbab-ı tımara” olarak taksimatlandırılmış bir görünüm arz etmektedir. Nahiye merkezi, nahiyeye kaydedilmiş diğer köylerden ayrı olarak “nefs-i Akçahisar” ismiyle yazılmıştır. Bu nahiye merkezi üzerinde de 118 vergi mükellefi hane kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda bahsi geçen tarihte Akçahisar nahiyesi merkezine ait nüfus verileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 25: Nefs-i Akçahisar Nüfusu (1530)¹³⁵

Köy İsmi	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.
Nefs-i Akçahisar	65 ¹³⁶	53	10

Akçahisar nahiyesi merkezi nüfusu bahsi geçen tarihte 53 gebran hane, 10 gebran mücerred ve 65 Müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 600 kişiden müteşekkildir (BOA, TD 367: v.401). Senat, Yukarı Debri ve Mat nahiye merkezlerinde olduğu gibi

¹³⁴ Osmanlıların Akçahisar olarak isimlendirdikleri yer bugün Arnavutluğun başşehri olan Tiran'ın 30 km kuzeyine düşen bir kale şehridir. Ayrıca Kruya ismiyle de bilinmektedir. XVIII. yüzyıla ait bir arşiv vesikasında Akçahisar Ohri'ye bağlı bir kaza merkezi olarak kaydedilmiştir (BOA, C, ADL, Dosya 54: Gömlek 32273).

¹³⁵ BOA, TD 367: v.401

¹³⁶ Bu kaydın altında Müslümanan Gebran nefis-i Akçahisar şeklinde bir kayıt bulunup ayrıca 36 haneden bahsedilmektedir (BOA, TD 367: v.401).

bu nahiyede merkezinde de müslim ve gayrimüslim ahalinin bahsi geçen tarih itibariyle aynı kasaba merkezinde birlikte yaşam sürdürebildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca müslimlerin burada liva genelinde ilk kez gayrimüslim nüfustan daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Balkanlarda Osmanlı dönemi ve öncesinde en önemli Türk izleri, yer isimlerinde yaşanan değişimler ya da yeniliklerdir. Bölgede iki türlü yer isimleri değerlendirmesi yapılabilmektedir. Birincisi osmanlı öncesi Türk varlığına işaret eden ve zamanla bozulmaya uğrayanlar, bir de Osmanlı Türklerinin bölgeye gelmesi ile birlikte burada değişen ya da yeniden inşa edilenler. Akçahisar, ikinci gruba dâhil olan ve büyük ihtimalle bölgeye göçürülen Türkmenler vesilesi ile kurulan merkezlerdendir. Burada inşa edilen bir kale çevresinde gelişen merkezdeki müslim nüfusu ihtida ile tanımlamak pek doğru bir değerlendirme gibi durmamaktadır. Zira böyle bir merkezin bu denli ağırlıklı bir müslim nüfusa sahip olması sık karşılaşılan bir durum değildir. Ayrıca bir ihtidadan söz edilse bile uygulama olarak Osmanlı idaresinin ihtida görülen merkezlerin isimlerini değiştirmesi sık görülmezdi.

Bilhassa Makedonya’da sıklıkla rastlanılan “Vardar” isminin menşeinin Türkçe olduğu genel bir kabuldür. Buna göre Makedonya’nın Ege’ye dökülen en büyük akarsuyunun, Veles’in güneyinde ve Osyek’in kuzeydoğusunda bulunan bir köyün ve Karadağ’da bir tepenin de adı olan bu Türkçe kelime, Hun ya da Avar Türkçesi’nde kale, korunaklı bölge manasına gelen “var” kelimesi ile bugün de kullanılan ve geniş olmayan manasındaki dar kelimesinin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır (Var + dar). Bu isim ve benzerlerine Osmanlı tahrir kayıtlarında da rastlanılmaktadır. Var-din, Var-dino, Akovardar bunlardan sadece bir kaçıdır (Çağ, 2007: 122).

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan merkezleri yani nefis olarak kaydedilen nahiyelerden sonra aşağıda yer alacak bölümlerde liva genelindeki köy yapılanması ve genel manada hem Müslim hem de gayrimüslim unsurların nüfusları değerlendirilecektir.

3.2. Ohri Kırsalındaki Diğer Nahiyelerde Nüfus

Bu bölümde de yine XVI. yüzyılda Ohri kırsalında kaydedilmiş diğer nahiyeler bazında gelişen nüfus hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

3.2.1. Nahiye-i Viryar

Ohri Livasına bağlı bir diğer nahiye olan *Viryar* nahiyesinde, Osmanlı Devletinin Ohri kırsalını içerisine alan bölgede Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tarihli tahrir kayıtlarına göre, zeamet sahibi olan kişi sayısı birden fazla olduğu için deftere ayrı ayrı kaydedilmiştir. Defter kayıtlarında nahiyede zeametler haricinde tımar toprakları da bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak toprak sahiplerinin arşiv kayıtlarının hemen hemen tamamında “zeamet-i Ali Çelebi veled-i Hüseyin ve tımar-ı Mehmed veled-i Murad” v.b. şeklinde kaydedilmeleri gösterilebilir. Aşağıdaki tabloda da 1519 tarihinde Viryar nahiyesinin tımarlı sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfus bilgileri verilmiştir.

Tablo 26: Viryar Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹³⁷

Tımar Sipahiler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Murad Bey	Şabon	--	26	3	2
	Versati	--	16	1	2
	Bukliper	--	18	2	1
	Gorna ¹³⁸				
	Marovami	--	3	--	--
Ali Çelebi	Mogriçe	--	35	3	--
	Batošte	--	26	3	2
	Salıçe	--	22	2	--
	Orsoma	--	12	1	--
	Vizviçe	--	14	1	--
	Osoy	--	19	6	1
	Jeznołçe	1 – 1	69	7	--
Sinan Bey	A.Galyanhami	--	15	1	--
	Banlıçe	--	6	--	--
	Boysa Goriçe	--	17	1	--
	Kacınçe	--	8	1	--
	Sakva	--	8	--	--
	Bozork Zinçe	--	34	3	--
	Küçük Zinçe	1	42	4	--
	Sinçe Dariname	1	42	4	--
Mehmed v. Murad	Valışva	--	30	3	3
Mehmed v. Bali	Yaverçe	--	10	--	--
Hamid v. Mustafa ve Piri v. Ali	Salukye	--	16	2	3
Mustafa v. Ahmed	Menaliç Derb.	--	13	1	1
Zaimler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Murad v. Sinan Paşa Sabık	Balca	--	62	7	3
	Sahudol	--	39	4	1
	Simali	--	28	3	1
	Ragor	--	25	2	--
Ali Çelebi v. Keklik Hüseyin	Grana Derb.	--	62	10	--
	Y.Kasoran	--	36	4	--
	Boltan	3	3	--	--
	Radvestoş	1	39	4	1
	Bersonlıçe	--	16	2	--
	Gaşnik Derb.	--	32	3	1
	Pazarpolye	--	84	16	--

¹³⁷ BOA, TD 81: v.2-8.

¹³⁸ Yerel dilde “gorna: yukarı, dolna: aşağı” manalarını karşılamaktadır.

Tablo 26'nın devamıdır.

	İşkodrin	--	51	5	1
Sinan Bey	Bograk	--	16	1	--
	Nasrove	--	36	3	--
	Kara Koyunçe	--	12	1	--
Ali ve Yusuf br. Hacı Bey el-merhum	Nişbalye	-	15	-	-
Musa Mehmed Bey	Masar	--	59	3	3
Şüca Bey Kedhüda-i Hazret-i Mustafa Paşa	Görinci	--	49	5	1
	Berami	--	68	7	11
Zeamet-i Düccar	Büyük İç	--	136	--	--
	Küçük İç	--	99	--	--
	Sarka	--	34	--	--
	Merbaga	--	94	--	--
	Akraye	--	20	--	--
	Azra	--	21	--	--
	Nora	--	91	--	--

Ayrıca yine aynı tarihli tahrir kayıtlarında, mevcut nahiyedeki tımar topraklarının bazılarının, “ber vech-i iştirak olub mutasarrıf olur imiş” ifadesiyle, gelirleri oranında 2 ya da 3 kişiye ayrı ayrı tımar olarak kaydedildiği de anlaşılmaktadır. Nahiyede birden fazla tımarlı sipahisi bulunan köyün “tımar-ı Hamid veled-i Mustafa ve Piri veled-i Ali” isimleriyle ayrıca kaydedildiği anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.22).

Tablodaki verilerden hareketle ve bahsi geçen tarih itibarıyla Viryar nahiyesinin genel nüfus yapısına bakıldığında; özellikle “Büyük İç, Küçük İç, Merbaga ile Nora” isimli köylerdeki nüfus yoğunluğu dikkati çekmektedir. Nahiyeye geneli nüfusu ise; 1728 gebran hane, 131 gebran mücerred, 38 bive, 7 müslim hane ve 1 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 8845 kişiden oluşmaktadır. Bu nahiyede de Müslümanların sayısı dikkati çekecek oranda azdır ve 36 kişi ile nahiyeye geneli nüfusunun sadece %0,4’ünü temsil etmektedir.

Hatta “Boltan, Radveštoş, Jeznolçe, Küçük Zinçe, Sinçe Dariname” köyleri haricindeki hiçbir köyde Müslüman yaşamadığı anlaşılmaktadır. Bu köyler aynı zamanda nahiyede Müslim ve gayrimüslimlerin ortak yaşam alanı oluşturdukları köyler durumundadır. Ayrıca nahiyedeki nüfusun en az görüldüğü köyler de “Boltan, Gorna Marovami, Banlıçe, Kaçınçe, Sakva ve Yaverçe” köyleri olarak kaydedilmiştir. Bu köyler içerisinde özellikle “Boltan ve Banlıçe” köylerinde nüfus sadece 3 ve 6 haneden müteşekkil durumdadır.

3.2.2. Nahiye-i Pirlepe

1519 tarihi itibarıyla *Pirlepe* nahiyesi, Ohri kırsalında zeamet ve tımar toprakları olan bir nahiye görünümündedir. Aşağıdaki tabloda nahiyenin tımarlı sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfus bilgileri verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 27: Pirlepe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹³⁹

Tımar Sipahiler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Yusuf v. Oruç	Debulin Derb.	--	84	9	4
	Esnoka Derb.	--	20	2	--
Yakub v. İskender	Yokak Derb.	--	44	4	4
	Malošte	--	10	1	1
Mustafa v. Şir Hamza	Karvami	--	36	3	1
Silahdar Hızır	Yagorkiçe	--	72	5	5
	Merser Derb.	--	19	2	2
Hamza v. Ramazan Hoca	Varame	--	18	2	3
Hamza ve Ayas	Parlubye	--	48	5	3
Bali Çelebi v. Hamza Bey	Lastine	--	149	15	8
Piri Kasım vel. İskender ve Mustafa ve Karagöz	Gormanye	4 – 2	49	5	2
Hamza v. Hızır ve Hızır Bali v. İlyas	Anraşar	--	23	4	1
Mustafa v. Bahadır	Oldakim Derb.	--	73	8	2
Alişah	Maliç	--	29	3	3
Mehmed v. Mustafa ve Yoş v. Evrenos	Esbunye	--	18	2	--
İlyas ve Mahmud vel. Hamza	Virun	--	26	2	--
Koçi ve Yusuf vel. Hızır	Velkovari	--	35	3	
Piri v. İsa	Sarı	--	35	4	3
Ali v. Koçi Bey ve Mirza v. Mustafa	Bodmohami	--	68	7	5
Saltık v. İskender Bey	Koryak	--	17	2	1
	Ostarka	--	15	1	1
Hızır v. İsmail	Askalište	--	21	2	--
Dede Bali Yusuf ve İshak ve Hasan ve Hüseyin vel. İskender	D.Baladakva	--	63	7	5
Evrenos v. Şerkari	Kursiye	--	32	3	3
Doğancı Ahmed ve Derviş v. Yuşa	Sezçe	--	21	2	1
Mehmed Şah ve Piri Mehmed Saruca	Hazur	--	107	11	5
Umur v. Yusuf	Dolançe	--	44	4	1
Hamza v. Yusuf ve Seydi v. Yakup	Ata	--	27	2	1
Mustafa v. İlyas ve Ali v. Yakup ve Ahmed v. Mahmud	Bucune	--	55	5	1
İvas ve Yusuf ve Hızır ve Mahmud	Sapotasko	--	92	10	3
Aysanlu Yusuf	Perva	--	85	9	11
İlyas v. Mehmed	Ayanliç	--	34	3	1
Mehmed v. İskender ve Hamza v. Mehmed	Ramne	--	44	4	3
Mustafa v. Mehmed Kumpaye ve diğer Mustafa	Ara	--	33	3	--
Bayezid v. Hamza ve Umur v. İnebey	Nomrat	--	16	2	2
İlyas v. Şahi	Azašte	--	36	3	2
Hızır ve Karaca vel. İbrahim	Estarog	--	13	1	1
Tımar sahibinin ismi kaydedilmemiş	Hotşak	--	33	3	1
Müezzin-i Kaza-i Ohri	Bokotunik	--	39	4	3
Koca Hamza	Zavi Derb.	--	57	6	--
Hayreddin Sipahizade	Aliç Derb.	--	11	--	--

¹³⁹ BOA, TD 81: v.5-92.

Tablo 27'nin devamıdır.

Zaimler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Mustafa Bey v. Ali Bey b. Karlı	Olayine	--	98	1	4
Sinan Bey	Olaş	--	16	1	3

Ayrıca yine aynı tarihli tahrir kayıtlarında, mevcut nahiyede birden fazla sipahisi olan yerler ve sipahilerinin isimleri, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere toplam 14 köyde “ber vech-i iştirak olub mutasarrıf imiş” ifadesiyle kaydedilmiştir. Bahsi geçen köyler için defterdeki kayıtlardan ayrıca sipahiler toplamının da 38 kişi olduğu anlaşılabilir (BOA, TD 81: v.24-31).

Yukarıda yer alan tüm veriler ışığında Pirlepe Nahiyesi genel nüfusunun; 1866 gebran hane, 175 gebran mücerred, 100 bive, 4 müslim hane, 2 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 9627 kişiden müteşekkil olduğu söylenebilir. Nahiye genelinde “Lastine, Hazur, Saportasko, Debulin Derbend, Oldakim Derbend, Bodbohami, Dolna Baladakva ve Perva” köyleri nüfus yoğunluğunun görüldüğü köylerdir. Nüfusun en az kaydedildiği köyler ise 10 hane ile Malošte, 11 hane ile Aliç Derbend ve 13 hane ile de Estarog isimli köylerdir. Nahiyedeki nüfus dağılımında, gayrimüslim topluluğunun nüfusun başını çektiği ve sadece “Gormanye” köyünde müslim nüfusun yer aldığı anlaşılmaktadır. Müslümanların 22 kişi ile nahiyedeki genel nüfusa oranı ise %0,4 olarak görülmektedir.

3.2.3. Nahiye-i Vırçe

Ohri Livasının bir diğer nahiyesi olan, *Vırçe* nahiyesi de 1519 tarihinde daha önce bahsi geçen nahiyelerde olduğu gibi tımar ve zeamet toprakları olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Vırçe nahiyesinin tımarlı sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 28: Vırçe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimler ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁴⁰

Tımar Sipahiler	Köyler	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Saraç Hüseyin	Asrakoli	50	5	2
Kapucu Yakup	Malodisye	21	2	1
Hüseyin Süleymanlu	Kokva Derb.	64	9	--
Hayreddin Sipahizade	Mirjame	23	2	3
Mustafa v. Şir Hamza	Navraçe Derb.	18	2	--
Saltık v. İskender Bey	Asdorçe	24	2	1
Mahmud Çelebi v. Yusuf	Soşanye	110	10	6
Hamza ve Yusuf	Azlişti	21	3	3
	Manastırçe	19	2	2
Yusuf v. Mustafa	Basuhani	30	3	2

¹⁴⁰ BOA, TD 81: v.8-51.

Tablo 28'in devamıdır.

Müezzın Ali ve Hamza v. Ahmed	Balçışte	68	7	1
Mustafa v. Hasan	Barasdami	20	3	--
	Adatarçe	4	--	--
	Hırastani	3	--	--
Ali v. İshak	Godpoye	59	6	3
	Askerbaşne	30	3	3
Rüstem Merdüm-ü Sultan Korkud	Burye Derb.	50	5	4
Hamza v. Kasım	Meramorçe	20	2	1
Mehmed v. İvas ve Kasım v. Mustafa ve Derviş v. Mustafa	Aslante	71	8	10
İsa v. Yakup	Sorkati	39	3	1
	Kaluška	7	--	1
Ramazan v. Mustafa ve Yusuf v. Kâtip Oruç	Esnome	42	4	4
Ali v. Yakup ve Ahmed v. Mehmed	Aksane	59	6	--
Ali v. Hamza	Bahok	41	4	1
Mehmed ve Mustafa vel. Sekban Ali	Kocos	11	1	--
	Askaranik	11	1	1
Seydi v. Mahmud ve Ali v. Mevlana Bali Halife	İtgavme	79	8	2
	Verçon	7	1	1
Ali v. Musa ve Mustafa v. Şahin	Donye	41	4	1
İsmail Voynuk	Beşani	69	7	3
Murad v. Sarım an vel. Ramazan Bey	Çervenik Derb.	28	3	--
Ali v. Hızır	Baliç	11	1	3
Yakup v. Mehmed ve Ali v. Hızır	İrali Görençi	11	1	1
Zaimler	Köyler	Gbr.	Müc.	Bv.
Murad Bey v. Yakup Çelebi	Valmaçe	126	12	6
Sinan Bey	Vibirsami	67	6	2

Ohri Livasına bağılı diğer nahiyelerde olduğu gibi Vırçe nahiyesinde de bazı köylerde birden fazla kişinin sipahi olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Arşiv kayıtlarından bu köylerin ve sipahilerinin toplam sayısının 9 olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.32-36).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1519 tarihinde nahiyede yer alan kayıtlı köylerde Müslüman nüfusa rastlanılmamaktadır. Bahsi geçen tarihte Vırçe nahiyesi nüfusunun tamamını Hıristiyan ahali oluşturmaktadır. Bu vesileyle Müslüman ahalinin bu nahiyede yerleşim halinde olmadığı açıktır. Nahiyenin genel nüfusu yapısı ise; 1354 gebran hane, 136 gebran mücerred, 69 bive olmak üzere toplam yaklaşık 6975 kişiden müteşekkildir. “Soşanye, Balçışte, Godpoye, Burye Derbend, Aslante, Aksane, İtgavme, Beşani, Valmaçe, Vibirsami, Asrakoli, Kokva Derbend” köyleri nüfus en yoğun görüldüğü köylerdir. Bazı köylerde ise son derece sınırlı sayıda hanenin yer aldığı göze çarpmaktadır. Bu köyler ise; 3 hane ile Hırastani, 4 hane ile Adatarçe, 7 hane ile Kaluška ve Verçon köyleridir.

3.2.4. Nahiye-i Mokri

Ohri Livası kırsalındaki bir diğer nahiye olan *Mokri* nahiyesi de 1519 tarihlerinde tımar ve zeamet toprakları olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Mokri nahiyesinin tımarlı sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfus bilgileri verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 29: Mokri Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁴¹

Tımar Sipahiler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Yakup v. İskender	Kadoş ¹⁴²	--	27	3	2
Evranos v. Şerkari	Mekseye	--	7	--	--
Hızır v. Hamza ve Mahmud Çelebi v. Kurd	Podgojak	--	130	15	7
Mehmed v. Hüseyin	Manastireç	--	25	2	3
Hüseyin ve Hızır ve Yusuf vel. Ali	Küçük Cezime	--	34	3	3
	Bojanik	--	15	1	2
Mahmud v. Hızır	Kacik	--	100	11	7
Hızır v. Kasım	Avranik	--	30	3	6
Hızır ve Mehmed vel. Hacı Mustafa	Kırçak	--	16	1	1
	İnce	--	12	1	--
Abdi ve Ferik Ayas	Perniş Derb.	--	40	--	--
	Hıraštani	--	15	1	1
Hamza ve Mehmed v. Mezkûr	Bojani	--	37	4	--
Yakup v. İshak	Okid	--	26	2	2
Hamza v. Ayas	Çertidol	--	10	1	--
Kasım ve Mustafa vel. Yakup	Malne	--	26	4	--
Ramazan v. Ali	Çervenak	--	19	2	1
Ali v. İshak	Radinçe	--	7	1	--
Yağmur Mahmud	Araçin Dol	6 – 3	18	2	--
Ali v. İshak	Gorna Baliç	--	37	4	1
İskender İsa Bali vel. Mustafa ve Doğan v. Mustafa	Doşançe	--	80	5	4
Yusuf v. Kasım	Küçük Aklaç	--	33	3	1
Arslan v. Mehmed	Çorani Derb.	--	84	9	1
	Varhas Derb.	--	64	5	2
Doçe Ahmed	Yaštine	--	63	7	--
Mustafa v. Kain Murad	Laktaş	--	38	3	--
	Tamutez	--	16	1	1
	Dolyeliç	--	37	4	1
	Evraka	--	23	2	1
Osman v. İbrahim ve Kasım v. Ayas Mustafa v. Emir Bali ve İsmail v. Musa Bey	Valicani	--	83	8	4
Veli v. Bayezid	Kogur Derb.	--	90	9	6
Ali Çelebi v. Ahmed Bey	Beşani	--	18	2	3
	Vikva	--	18	2	1
Cüz Ali ve Mehmed v. İsa	C. Bozork	--	61	6	2
Mehmed ve Ahmed ve Süleyman	Hovaçani	--	71	8	--
İbrahim v. Hızır	K.Kakıl Derb.	--	30	3	--
Hüseyin Pervez merdüm Sinan Paşa ve Hamza v. Kasım	Dolna Baliç	--	22	2	3
	Asrahas	--	10	1	2

¹⁴¹ BOA, TD 81: v.8-110.

¹⁴² 28 Aralık 1565 tarihinde Avlonya ve Ohri beylerine gönderilen bir hükümde, “Kadoş” isimli köyün ahalisinin civar köylerdeki ahaliye zülm ettikleri, bu şüca meyledenlerin hızla yakalanıp cezalandırılmaları bilgisi yer almaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 1994: 127).

Tablo 29'un devamıdır.

Kara Ali v. İsa	Ralçe	--	68	7	5
Ali v. Hızır ve Ali v. Murad	Arlu Aldu	--	37	4	--
Mehmed berader-i Bali Bey	Aslante	--	19	2	1
	Peryobeşte	--	15	1	--
	Benreşte	--	6	3	--
Murad v. Sarım an vel. Ramazan Bey	Aslante	--	86	8	6
Kasım ve Mehmed vel. Çuvacı Mahmud	Vırva	--	29	3	2
Hüseyin ve Yusuf merdüm Sinan Paşa el-merhum	Veshami	--	12	1	2
Diğer Dizdar-ı Kal'a-i Babaali	Babaali Derb.	--	70	5	--
Hamza v. Ahmed Bey	Baranik	--	17	1	1
Zaimler	Köyler	Msl. - Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Murad Bey v. Hasan Bey	İsgaliye	--	86	8	6

Mokri nahiyesinde de 1519 tarihinde birden fazla sipahiye kaydedilmiş tımar toprakları mevcuttur. Bu kayıtlarda yer alan köylerin toplam sayısının 17 köy ve sipahilerinin ise 12 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.36-43).

Nahiye ile ilgili tımar, zeamet ve bu topraklara ait kayıtlı köyler ile nüfus bilgilerinden hemen sonra 1519 tarihinde nahiyenin genel nüfusu; 1917 gebran hane, 184 gebran mücerred, 91 bive, 6 Müslim hane, 3 Müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 9893 kişiden müteşekkildir. Ohri Livası nahiyelerinin genelinde görülen Müslüman nüfusun azlığı bu nahiyede de kendini göstermektedir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı tek köy “Araçın Dol” köyü olup, nahiyedeki Müslümanlar toplam yaklaşık 33 kişi ile nahiye toplam nüfusu içerisinde %0,3'lük bir oranı karşılamaktadır. “Podgojak, Kogur Derbend, İsgaliye, Aslante, Çorani Derbend, Valicani, Doşançe, Hovaçani, Babyani Derbend, Ralçe” köyleri nahiye genel nüfusunun büyük bir kısmını üzerinde toplayan köyler olarak dikkati çekmektedir. “Asrahas, Mekseye nam-ı diğer Üsküp, Radinçe, Benreşte, Avranik” köyleri de 1-10 hane sayısı ile nahiye genelinde en az haneyi barındıran köyler durumundadır.

3.2.5. Nahiye-i Gora

1519 tarihi itibarıyla *Gora Nahiyesi*, Ohri Livası taşrası içerisinde nüfus yoğunluğu bakımından önemli bir nüfusa sahip olmuş ve diğer nahiyelerde olduğu gibi tımar sipahileri ile zaimler arasında taksim edilerek yapılandırılmıştır. Yine kayıtlarda diğer nahiyelerde de olduğu gibi tımar sipahileri anlamında bazı köylerde toprağın birden çok kişi tarafından tasarruf edildiği bilgisi yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda 1519 yılında Gora nahiyesinin tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusu verilmiştir.

Tablo 30: Gora Nahiyesi Tımar Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁴³

Tımar Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Bayezid v. Ali	Dolni	--	18	2	--
Gence v. Mustafa	Kaştakiye	--	40	4	1
İdin v. Yusuf	Ragorhami	--	45	4	1
	Basrine	--	7	1	--
Pir Mirza v. Kasım Çerizade	Somez	--	20	2	--
	Boslani	--	10	1	1
	Kokoz	--	1	1	--
Yeniçeri Hayreddin	Lisvani Tapova	--	10	1	--
	Veliçani	--	65	7	3
	Draşnik	--	13	1	1
İlyas v. Dizdar	İznovak	--	81	9	3
Hamza v. Salık	Ostar	--	45	5	2
Ali v. Mehmed	Boşmeşte	--	13	1	--
İskender v. Mustafa	Kaladinka	--	18	1	5
Mustafa v. Kuyutin	Osoy	--	26	2	--
Mehmed v. Abti	İryaka	--	42	4	--
	Malek	--	27	3	1
	Perduşte	--	7	1	--
İdin v. İskender	Hiralob	--	18	2	--
Ahmed v. Ali	Mırastinye	--	10	1	--
Ali v. Yusuf	Sodalışte	--	14	1	2
Hacı v. Mustafa	Gırvamiç	--	27	2	--
Ali v. Mustafa	İrvalisye	--	11	1	--
Yakup v. Ali	Eşkoza	--	14	1	--
Kasım v. İskender	Görice	--	30	3	1
Yusuf v. Musa	Manastırçe ¹⁴⁴	--	9	1	1
	Pervanişte	--	17	1	2
Ali v. Mustafa	Taryani	--	25	2	2
Ali ve Kurd br. ve Bayezid v. Hamza	Hamçe	--	59	4	5
	Priyon	--	7	--	--
Hamza v. Divane Ali ve Bali ve Baknaş br. ve Sefer v. Mustafa	Peşkobiye	1	69	6	2
Ali v. Hızır	Pekoyani	--	11	1	2
Kurd v. Şirmend	Mamalti	--	14	1	1
Mehmed v. Ayas	Jarvarişte	--	44	5	2
Yakup v. Karagöz	Kasru Kalke	--	29	3	--
İdin v. Abdi	Mertoşe	--	45	4	3
	Bratomir	--	3	--	--
Umur v. Hamza	Domre Derb.	--	85	1	--
Hamza v. Hacı Mustafa	Dolancı	--	23	2	2
Kasım v. Hüseyin ve Karagöz v. Kasım ve Hamza v. Doğan	Esterliçe	--	69	7	3
	Katun	--	7	--	--
Hızır ve Karaca vel. İbrahim	Vasmir	--	19	2	1
	Estavrami	--	18	2	3
	Mushami	--	15	2	1
Mustafa v. Hızır	Sarka	--	7	--	--
Bektaş v. İsa	Braguşte Derb.	--	75	5	4
Kasım ve Mehmed vel. Çuvacı Mahmud	Barasva	--	22	3	3
İdin v. Evranos	Gorna Bogolişte	--	29	3	2
	Donla Bogolişte	--	21	2	--
Hızır v. Ali Bey ve Evranos	Bozork ¹⁴⁵ Evlaçe	--	73	8	7
Hamza v. Sekban Karagöz	Kurşeva	--	26	3	1

¹⁴³ BOA, TD 81: v.6-89.

¹⁴⁴ “Manastırçe” ismiyle kaydedilen köy, “Vırçe, Mokri, Gora ve Delkovik” nahiyelerinde de aynı isimle kaydedilmiştir.

¹⁴⁵ Arşiv metnini bu kısımda kullanılan “Bozork-Büzürg” ifadesi “büyük, ulu, yüce” anlamını karşılamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Doğan, 1995: 81; Devellioğlu, 1999: 120).

Tablo 30'un devamıdır.

	Salişte	--	6	--	--
Mustafa v. Ali ve Yusuf v. Garib	Payan	--	25	3	4
	Kranoviçe	--	9	1	--
Yakup v. Mehmed ve Ali v. Hızır	Dratinye	--	16	2	--
Mehmed v. Hamza	Bodgradıçe	--	16	2	2
Sipahisi belirtilmemiştir	Saliç	--	47	5	2
Karagöz v. Yakub	Yenice	--	17	2	2
	Goçe	--	14	2	--
	Esterleko	--	15	1	3
	Çerveş	1	9	1	--
Hüseyin ve Yusuf merdüm Sinan Paşa	Ratladan	--	39	4	2
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Musa Mehmed Bey Defterdar-ı Hızane-i amire	Esrovye	1	134	15	3
Hüseyin Bey v. Kozgöz	İşgürt	-	11	6	3

1519 tarihli ve 81 numaralı tahrir kayıtlarında tımar toprağı olarak gösterilip, tımar sipahisinin belirtilmediğı “köy-i Saliç” isimli bir köy de yer almıştır. Ayrıca daha önceki bazı nahiyelerde de olduğı gibi bu nahiyede de bazı tımar topraklarının birden fazla kişiye sipahilik olarak verildiğı görülmektedir. Bu durumdaki birden fazla sipahisi olan köylerin toplam sayısının 13 köy, sipahilerinin ise 18 kişi olduğı anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.43-52).

Ayrıca yine 1519 tarihinde Gora nahiyesinin genel nüfusunun; 1791 gebran hane, 173 gebran mücerred, 88 bive, 2 Müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 9226 kişiden oluştuğı söylenebilir. Bu nahiyede de Müslüman hanelerin oldukça az olduğı hatta “Peşkobiye ve Çerveş” köyleri haricinde Müslüman ahaliye rastlanmadığı görülebilmektedir. Toplamda 10 kişi ile Müslümanların nahiyeye genel nüfusuna oranı ise %0,1'dir. Esrovye 134, Domre Derbend 85, İznovak 81, Bozork Evlaçe 73, Peşkobiye 69, Esterliçe 69, Veliçani 65 hane sayısı ile Gora nahiyesinde nüfusun en yoğun olduğı köyler olarak dikkati çekerken, Manastırçe, Çerveş ve Kranoviçe 9, Perduşte, Basrine, Sarka, Katun ve Priyon 7, Salişte 6, Bratomir 3, Kokoz köyü de 1 hane ile nüfusun en az olduğı köyler olarak kaydedilmiştir.

3.2.6. Nahiyeye-i Aşağı Debri

Yine Yavuz dönemi 1519 tarihi itibarıyla Ohri taşrasında kayıtlı bir diğer nahiyeye de *Aşağı Debri* nahiyesidir. Nahiyeye nüfusu diğer nahiyelerde olduğı gibi zeamet ve tımar topraklarında yer alan köyler etrafında şekillenmiştir.

Tablo 31: Aşağı Debri Nahiyesi Tımar Sipahileri, Zaimleri Ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁴⁶

Tımar Sipahiler	Köyler	Msl. – Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
	Boztiye ¹⁴⁷	--	213	23	5
	Yarıç	1	66	8	2
Zevahid Murad Bey	Aklişte	--	22	3	2
	Bostona	--	50	5	3
	Amiyan	--	36	3	2
Mustafa v. Ahmed	Yolujağ	--	26	3	1
Ayas v. Mustafa	Agrad	--	8	--	--
Hamza v. Ali	Yukarı Kenir	--	59	6	--
	A.Sane	--	17	2	2
	Y.Sane	--	14	2	--
Mustafa v. Hasan ve Süleyman v. Mehmed	Valişte	--	23	2	--
	Dobyan	--	11	1	1
	Aslavyami	--	9	--	1
Ali v. Hamza Bey	Bolaç	--	35	5	--
	Terez	--	48	5	1
Ayas v. Abdullah merdüm Yakup Paşa	Balyanişte	--	34	3	3
	Kadon	--	15	1	--
	Vinalçe	--	10	--	--
	Şınarbol	--	7	--	--
Seydi v. Ahmed	Balya	--	26	3	2
	Bela Cırkva ¹⁴⁸	--	30	3	--
Ali Çelebi v. İshak Bey	Kırva	--	50	4	3
	İstarviçe	--	57	3	3
Bayezid v. Süleyman	Eşnavinçe	--	22	2	2
Doğan v. Yakup ve Gündüz v. Hamza	Kıralçani	--	11	1	--
	Valişte	6 – 5	85	9	1
Sefer v. Hüseyin	Koylanye	--	36	4	2
Ali v. Hasan ve Ahmed v. Ali	Açotoşte	--	19	2	1
Ali v. Yakup	Aslanye	--	34	3	2
Mehmed v. Mahmud	Listenhami	--	16	1	2
Hızır v. Mustafa	Çeryani	--	80	7	2
İbrahim v. Ahmed ve Ayas v. Kasım	Kırva	--	17	2	2
	Aşkapaş	2 – 1	27	3	3
İlyas v. Kasım ve Kasım v. Hızır	Raşnopolye	--	15	2	1
	Rapliçe	--	14	1	--
	Radvabodişte	--	33	3	1
	İlice	--	8	1	--
Ahmed berader-i Bali Bay	Dorşişte	--	54	6	1
	Kalçışte	--	3	1	--
Muhtarlu Yusuf	İrakolani	--	26	3	1
Ali v. Hasan	Dogami	--	19	2	--
İskender v. Ali	Peridani	--	36	4	2
	Aşkalışne	--	20	2	2
	Seşar	--	7	--	--
Hüseyin Bey v. Kürkcü Paşa	Mosdar	--	92	10	5
Solak İskender	Gadboştne	--	26	3	2
	Buryak	--	48	5	2
	Şirvelesit	--	7	--	--
	Serbişte	--	8	--	--
Mehmed ve Nasuh vel. Yunus Voyvoda	Kaydaniç	--	31	3	2
Süleyman v. Mahmud	Karpe	--	14	2	2
Müezzini Kaza-i Debri	Oda	--	34	3	1

¹⁴⁶ BOA, TD 81: v.2-92.

¹⁴⁷ Zaimler ya da tımar sipahileri ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

¹⁴⁸ Tahrir kayıtlarına “Bela Cırkva” ismiyle kaydedilmiş olan köy yerel dilde “Beyaz Kilise” anlamını karşılamaktadır.

Tablo 31'in devamıdır.

Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Müc.	Bv.
Murad v. Sinan Paşa	Boroyami	--	26	3	1
Ali ve Yusuf ber. Hacıbey	Kalisoç	--	26	2	2

Aşağı Debri nahiyesinde de bazı tımar topraklarının birden fazla sipahisinin olduğu kayıtlara düşülmüştür. Bu kayıtlardaki köylerin sayısı 15 olup, sipahilerinin sayısının da 16 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.12-68).

Nahiye geneli toplam nüfusu ise; 1760 gebran hane, 175 gebran mücerred, 73 bive, 9 Müslim hane ve 6 Müslim mücerred ile toplam yaklaşık 9099 kişiden oluşmaktadır. Boztiye 213, Mosdar 92, Valişte 85, Çeryani 80 ve Yariç 66 hane sayısı ile Yukarı Debri nahiyesinde nüfus yoğunluğunun görüldüğü köyler durumundayken, Aslavyami 9, Agrad 8, Serbişte 8, İliçe 8, Şirvelesit 7, Seşar 7, Şinarbol 7, Kalçişte 3 hane sayısı ile nüfusun en az kaydedildiği köylerdir. Nahiyede Müslüman nüfus sadece Yariç köyünde 1, Valişte köyünde 6 ve Aşkapaş köyünde de 2 hane olmak üzere toplam yaklaşık 45 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca Müslüman nüfusuna ilave olarak 6 Müslim Mücerred kişi de eklendiğinde nüfus toplamı yaklaşık 51 kişiyi bulmaktadır. Müslümanların 51 kişi ile nahiye genel nüfusu içerisindeki oranı %0,6'yı göstermektedir.

Debri nahiyesi toprakları Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise “hasa-i mirliwa, tımar-ı zuama ve erbab-ı tımar” şeklinde taksimatlandırılarak kaydedilmiştir (BOA, TD 367: v.392-399). Aşağıdaki tablo ile Debri nahiyesinin bahsi geçen dönemde “hasa-i mirliwa, tımar-ı zuama ve erbab-ı tımar” şeklinde kaydedilmiş köyleri ve nüfus bilgileri verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 32: Deбри Nahiyesinde Tımar Geliri Olarak Kaydedilen Köyler Ve Nüfusları (1530)¹⁴⁹

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Hasha-i Mirliivâ	1	Hakdar	-	99	10	-	5	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	26	Mamalisye	-	33	3	-	3
	2	Sutok	-	45	5	-	1		27	Şelton	-	26	3	-	2
	3	Lasviye	-	90	9	-	3		28	Dersami	-	16	1	-	2
	4	Lugora	-	16	1	-	-		29	Balişçe	-	41	4	-	3
	5	Radsavçe	-	28	3	-	-		30	Lusak	-	50	5	-	3
	6	Saruha	-	36	3	-	-		31	Bolkend	-	18	2	-	1
	7	Kradoriçe	-	12	1	-	-		32	Dalka	-	75	8	-	-
	8	Brohaç	-	27	3	-	-		33	Drasiç	-	8	1	-	-
	9	A.Salhami	-	15	1	-	1		34	Limnak	-	18	2	-	2
	10	Naliçe	-	6		-	-		35	Anorak	-	36	4	-	2
	11	Sanargoriçe	-	17	1	-	-		36	Graviçe	-	36	3	-	2
	12	Hasiç	-	8	1	-	-		37	G.Mervayani	-	3	-	-	-
	13	Lekova	-	8		-	-		38	Rahosye	-	9	1	-	-
	14	Sokaliçe	-	34	3	-	-		39	Kasurdas Derb.	1	64	9	-	-
	15	K.Rasiç ¹⁵⁰	1	42	4	-	-		40	Gazye Derb.	-	62	10	-	-
	16	Sariç	1	42	4	-	-		41	Y.Kasuranid	-	36	4	-	-
	17	Vomriyan	1	55	7	-	-		42	Boltan	3	3		-	-
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	18	Senat	10	119	13	5	8		43	Radnos	1	39	4	-	1
	19	A.Karçişte	1	86	10	-	-		44	Mrasoliçe	-	61	2	-	-
	20	Hajiçe	1	66	8	-	2		45	Gasnik Derb.	-	32	3	-	1
	21	D. Mervayani	-	62	7	-	3		46	Ladarbol Derb.	-	84	16	-	-
	22	Borisye	-	213	23	-	5		47	Laskordin	-	51	5	-	1
	23	Sahudol	-	39	4	-	1		48	Mogaliç	-	35	3	-	-
	24	Suhami	-	28	3	-	1		49	Salse	-	26	3	-	2
	25	Ragor	-	25	2	-	-		50	Baliçe	-	22	2	-	-

¹⁴⁹ BOA, TD 367: v.392-400.

¹⁵⁰ Küçük Rasiç köyü olarak kaydedilmiş notun devamında, bu köye bağlı iki mahalle ismi verilmiştir. Bunlardan ilkinin ismi Gölbaloş, ikincisinin ismi ise Kara Malo'dur.

Tablo 32'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	51	Oraçek	-	12	1	-	-	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	77	Elsak	-	37	4	-	3
	52	Vrosye	-	14	1	-	-		78	Balalu	1	31	3	-	1
	53	Ahus	-	19	2	-	1		79	Sokhvasiç	1	41	4	-	3
	54	Dragoliç	1	69	7	2	-		80	Rahraçe	-	8	-	-	-
	55	Koluboçište	-	96	6	-	5		81	K.Kovaçiç	-	22	2	-	1
	56	Mahyar	-	29	3	-	3		82	Boradiçe	-	8	2	-	-
	57	Sakaviçe	-	26	2	-	2		83	Miryaç	-	11	1	-	-
	58	Leska	-	14	1	-	-		84	Liçnik	-	22	2	-	2
	59	Basladiñçe	-	45	5	-	4		85	Rasani	-	22	2	-	2
	60	Sudovna	-	29	3	-	1		86	Seldaliç	-	41	5	-	2
	61	Dolyami	-	30	3	-	4		87	Dihosye	-	22	-	-	-
	62	Bojoliçe	-	26	3	-	1		88	Oslot	-	18	2	-	-
	63	Harik	-	40	4	-	2		89	Debar	1	2	5	-	6
	64	Tokmak	-	18	2	-	-		90	Kobari	-	90	7	-	1
	65	Losak	-	13	1	-	-		91	Malokaj	-	46	5	-	1
	66	Avasliç	-	22	2	-	3		92	Bohisye	-	48	5	-	4
	67	Salište	-	11	1	-	-		93	Gradiñçe	-	37	4	-	2
	68	Salava	-	23	2	-	1		94	Bosani	-	24	2	-	-
	69	Saka	-	23	2	-	-		95	Karsi	-	87	9	-	4
	70	Jerami	-	31	3	-	-		96	Bobolani	1	63	6	-	1
	71	Sahorhami	-	23	3	-	-		97	Asradosye	-	25	2	-	-
	72	Sotami	-	29	3	-	2		98	Maraş	-	17	2	-	-
	73	Sokhak	-	25	2	-	1		99	Mariçe	-	29	3	-	-
	74	Grajdami	-	23	3	-	-		100	Y.Valind	-	59	6	-	-
	75	Bodhon	-	14	2	-	2		101	Askakisye	-	17	2	-	2
	76	Novak Olah	-	15	2	-	-		102	Buharovisye	-	14	1	-	-

Tablo 32'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred					Köyler	Hane		Mücerred		
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	Bv.				Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	Bv.
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	103	Baş	-	74	8	-	2	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	130	Haldani	-	24	2	-	1
	104	Solak	-	8	1	-	-		131	Asladisyeye	-	34	3	-	2
	105	Arişçe	-	21	2	-	-		132	Aşçami	-	16	1	-	2
	106	Valişte	-	23	2	-	-		133	Çeryani	-	80	7	-	2
	107	Dosak	-	11	1	-	1		134	Krona	-	17	2	-	4
	108	Aslavyani	-	9	2	-	-		135	A.Perib	2	37	3	1	3
	109	İloçe	-	9	1	1	-		136	Raşne	-	15	2	-	1
	110	Lolaç	-	35	4	-	-		137	Raslıç	-	14	1	-	-
	111	Mırne	-	48	5	-	1		138	Radvaludişte	-	33	3	-	1
	112	Adladırçe	-	44	2	-	1		139	İslaçe	-	9	1	-	-
	113	Darde	-	5	-	-	-		140	Dosişte	-	54	6	-	1
	114	Saldamaşte	-	34	3	-	3		141	Kalhisye	-	3	1	-	-
	115	Akdan	-	15	1	-	-		142	İrdolami	-	26	3	-	1
	116	Viliç	-	10	-	-	-		143	Soholiç	-	5	-	-	-
	117	Sarol	-	7	-	-	-		144	Bogali	-	10	9	-	2
	118	Malak	-	26	3	-	2		145	Mrajdani	-	36	4	-	3
	119	Balaçehak	-	30	3	-	-		146	Aşkasye	-	20	2	-	2
	120	Barodan	-	4	2	-	-		147	Şaşar	-	7	-	-	-
	121	Lakerva	-	50	4	-	3		148	Mosor	-	59	10	-	5
	122	Estarkaçe	-	57	3	-	3		149	G.Kroşye	-	83	5	-	-
	123	Aslançe	-	22	2	-	2		150	Modriç Derb.	-	55	6	-	4
	124	Karkani	-	11	1	-	-		151	Buhat	-	28	4	-	1
	125	Valişe	6	85	9	5	1		152	Vladislak	-	23	3	-	1
	126	Koblani	-	36	4	-	2		153	B.Oslik	-	54	5	-	2
	127	Lahobosye	-	10	2	-	1		154	K.Oslik	-	69	7	-	10
	128	Kabun	-	28	3	-	-		155	Galdaluşte	-	26	3	-	2
	129	Balisye	-	22	2	-	2		156	Buryak	2	48	5	-	-

Tablo 32'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	157	Saholisik	-	7	-	-	-	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	184	Hosami	-	28	3	-	-
	158	G.Perib	1	9	1	1	-		185	Halisye	1	137	15	-	11
	159	Meraliçe	-	8	-	-	-		186	Laboliç	-	32	4	-	2
	160	Borava	-	79	6	-	2		187	Başçe	-	60	6	-	2
	161	Merkalit	-	67	7	-	-		188	Manastırçe	1	17	2	-	1
	162	Solon	-	54	7	-	5		189	Kırvakiçe	-	10	-	-	-
	163	Asmoliçe	-	40	4	-	-		190	Draluçe	-	36	3	-	-
	164	Eslak Derb.	-	58	6	-	1		191	Godluve	-	28	3	-	3
	165	Goriçe	-	39	4	-	1		192	Lokva	-	78	8	-	5
	166	Hıralcı	-	87	9	-	6		193	Koca	-	33	3	-	1
	167	Salye	-	64	7	-	1		194	Tariş	-	24	3	-	-
	168	Rakami Derb.	-	127	15	-	8		195	Şabliçe	-	21	2	-	-
	169	Dernok	-	28	3	-	-		196	Tarşişte	-	12	1	-	1
	170	Derkalami	-	76	8	-	3		197	Mervana	-	11	1	-	1
	171	Serkoyami	-	34	3	-	2		198	Dalyas	-	34	3	-	-
	172	Zervale	-	14	1	-	-		199	Rahok	9	44	4	-	3
	173	Maras	-	40	4	-	3		200	Saldaliç	-	10	1	-	-
	174	Dralik	-	10	1	-	-		201	Krakoşte	-	44	3	-	1
	175	Valhiste	-	32	3	-	-		202	G.Alişçe	-	25	2	-	-
	176	Sarsak	-	15	1	-	-		203	Osoliçe	-	17	1	-	3
177	Borvalik	-	14	1	-	-	204	A.Alişçe	-	52	5	-	3		
178	Salisyte	-	55	6	-	2	205	Merbonik	-	30	3	-	-		
179	Esmıraliç	-	31	3	-	2	206	Kanaras	-	20	3	-	2		
180	Kalnas	-	15	2	-	-	207	Laslon	-	21	1	-	-		
181	Karaye	-	14	2	-	1	208	Sarılçe	-	10	1	-	1		
182	Lishani	-	23	2	-	-	209	Sohali	-	13	1	-	1		
183	İmror	-	11	1	-	-	210	Koslak	-	74	10	-	4		

Tablo 32'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	211	Delhami	2	21	2	-	7
	212	Borgar	-	19	1	-	2
	213	Limta	-	99	7	-	3
	214	Kokorva	-	15	2	-	-
	215	Esmolik	-	9	1	-	-
	216	Velkoya Derb.	-	13	1	-	-
	217	Baranısye	-	55	7	-	-
	218	Y.Malhani	-	16	2	-	1
	219	Asradomir	-	33	3	-	-
	220	Sahor	-	16	2	-	-
	221	Dasuha	-	25	3	-	-
	222	Asroliç	-	30	3	-	-
	223	Oksa	-	31	3	-	2
	224	Gora	-	34	3	-	1
	225	Hopolye	-	7	-	-	-
	226	Tekla	1	62	4	-	2
	227	Balhaliç	-	18	2	-	-

I.Selim döneminde (1519) Aşağı Deبری (9099 kişi) ve Yukarı Deبری (10043) olarak iki parça halinde kaydedilen nahiyelerin toplam nüfusu yaklaşık 19142 kişiden oluşurken, Kanuni döneminde Deبری ismiyle birleştirildiği anlaşılan nahiyenin toplam nüfusu; 7764 gebran hane, 792 gebran mücerred, 297 bive, 50 müslim hane ile toplam yaklaşık 40159 kişiden müteşekkildir. Kanuni döneminde tek isim altında birleştirildiği anlaşılan nahiyenin nüfusu 1519 yılı toplam nüfusunun yaklaşık 2 katına çıkmıştır. Bu noktadan hareketle Deبری nahiyesinin nüfus yoğunluğu bakımından XVI. yüzyılda Osmanlı Devletinin Balkanlardaki siyasi toprakları içerisinde önemli bir yeri doldurduğu anlaşılabilmektedir.

Burada bahsi geçen artışın saiklerini iyi değerlendirmek gerekmektedir. Zira tarihin en önemli görevi bilhassa Balkan tarihi gibi ideolojik yönlendirmelere açık alanlarda mevcut verilere dayalı somut ve tarafsız değerlendirmeler yapmaktır. Deبری bir sınır kasabasıdır. Dolayısıyla değişen sınırlara binaen sıklıkla idari taksimatının değişime uğradığı düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında nüfustaki artış aşağı ve yukarı Deبری'nin birleştirilerek yekpare bir merkez haline getirilmesi sonucunda da oluşmuş olabilir. Ayrıca bunun yanında batıya doğru gelişen seferler ve sonucunda elde edilen yeni bölgeler için buraya getirilen Türkmen birlikleri de burada geçici bir artış sağlamış olabilir.

3.2.7. Nahiye-i Delkovik

Delkovik nahiyesi, 1519 tarihinde Ohri Livası taşrasında yer alan diğer nahiyelelden farklı olarak sadece tımar topraklarına ayrılmış bir görünüm arz etmektedir. Nahiye genelinde kaydedilmiş olan topraklar tımar sipahileri arasında bölüştürülmüştür. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Delkovik nahiyesinin tımar sipahileri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 33: Delkovik Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵¹

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl. –Müc.	Gbr.	Gbr.Müc.	Bv.
Ali v. Hamza Bey	Oladamirçe	-	44	2	1
	Rabron	-	5	-	-
Seydi v. Ahmed	Mervedan	-	4	-	1
Muhtarlı Yusuf	Kosoliç	-	5	-	-
Arıcı Hamza	Moderiç Derb.	-	55	6	4
	Tocip	-	28	4	1
Solak İskender	Büyük Osranik	-	54	5	2
	Küçük Osranik	-	69	7	10
	Gorna Parliş	1 - 1	9	1	-
Yeniçeri Mahmud	Borova	-	79	6	2
	Lesiyeva	-	58	6	1
Çavuş Ayas	Mirjedani	-	67	7	-
	Hivat	-	54	7	5
	Esmoliçe	-	40	4	-
Yeniçeri Hamza	Gradinçe	-	39	4	1
	Çerinçi	-	87	9	6
Akıncı Ali	Kaldane	-	64	7	1
Hacı v. İbrahim	Zakmak Derb.	-	127	15	8
Ahmed v. Turhan	Dırnova	-	28	3	-
İsa Bali v. Mehmed	Beris	-	40	4	3
	Dernik	-	10	1	-
Ali v. Murad	Arkadinye	-	76	8	3
Osman v. İlyas ve Mustafa v. Hüseyin	Sirkoyami	-	34	3	2
Ali v. Hacı	Velçište	-	32	3	-
Hızır v. Ali	Sarnak	-	15	1	-
Mehmed ve Nasuh vel. Yunus Voyvoda	Sošte	-	55	6	2
Süleyman v. Mahmud	Malakas	-	15	2	-
Mehmed İskoli	Şincani	-	23	2	-
	İzvir	-	11	1	-
Mehmed v. Mustafa	Hontali	-	28	3	-
Mehmed v. Musa ve Hızır v. İlyas	Şermalışte	1	137	15	11
İnebey v. Turhan ve Hasan v. Yusuf ve Ali v. Mehmed	Holancı	-	23	2	2
	Bataka	-	60	6	3
Musa v. Ali	Manastirçe	1	17	2	1
	Kırvafiçe	-	10	--	-
Kayı v. İsa	Dralfiçe	-	36	3	-
Hasan merdüm Sinan Paşa el-merhum	Godiviye	-	28	3	3
Ali ve Ahmed ber. ve Hamza ve Ali ber.	Lukova	-	78	8	5
Hamza v. Ahmed Bey	Koçi	-	33	3	1

¹⁵¹ BOA, TD 81: v.59-108.

Tablo 33'ün devamıdır.

Hüseyin Çelebi	Telpalişte	-	12	1	1
	Benak	-	15	1	2
Mehmed v. Hamza ve İskender v. Ahmed	Katrayekolişte	-	44	4	1
Piri Hamza ve Ahmed v. İlyas ve Ömer v. Mahmud ve Haydar v. Mustafa ve Ali v. Mustafa ve Ahmed diğer v. Mahmud ve Mahmud v. Ahmed ve Mehmed v. Abdullah	Ravdisye	-	91	10	10

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ve diğer nahiyelerde de olduğu gibi Delkovik nahiyesinde de birden fazla sipahisi olan tımar toprakları yer almıştır. Bu köylerin sayısı 8 olup, sipahilerinin sayısının da 24 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.66-108).

1519 tarihinde nahiyeye geneli toplam nüfusu; 1839 gebran hane, 185 gebran mücerred, 93 bive, 3 müslim hane ve 1 müslim mücerred ile toplam yaklaşık 9489 kişiden oluşmaktadır. “Şermaliste 137, Zakmak Derbend 127, Ravdisye 91, Çerinçi 87, Borova 79, Lukova 78, Arkadinye 76 hane sayısı ile Delkovik nahiyesinde nüfus yoğunluğunun görüldüğü köyler durumundayken, “Telpalişte 12, İzvir 11, Kırvafiçe ve Dernik 10, Gorna Parlis 9, Rabron ve Kosoliç 5, Meryedan da 4 hane sayısı ile nüfusun en az görüldüğü köylerdir. Nahiyede müslim nüfus sadece “Manastırçe, Şermaliste ve Gorna Parlis” köylerinde 1'er hane olmak üzere toplam yaklaşık 15 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 81: v.66-108). Ayrıca müslim nüfusuna ilave olarak “Gorna Parlis” köyündeki müslim mücerred 1 kişi de eklendiğinde, müslim nüfus toplamı yaklaşık 16 kişiyi bulmaktadır. Müslümanların 16 kişi ile nahiyeye genel nüfusu içerisindeki oranı %0,1'i göstermektedir.

Nahiyedeki sipahiler dikkate alındığında çavuş, solak, akıncı gibi ordu mensuplarının burada yer aldığı görülmektedir. Bunlardan Akıncı Ali'nin nahiyedeki varlığı, Osmanlı idaresinin bölgeye has bir uygulamasına işaret etmektedir. Akıncılar herkesçe bilindiği üzere sınır boylarında faaliyet gösteren ordu mensuplarıdır. Savaş zamanında bir yere bağlı olmaksızın hareket halinde olan akıncı birlikleri, barış zamanlarında küçük gruplar halinde Balkan şehirlerinde ikamet ettirilirdi (Çağ, 2010: 223). Bu uygulamaya Manastır'da da Üsküp'te de rastlanabilmektedir.

3.2.8. Nahiye-i Jupe

Jupe nahiyesi de, I. Selim dönemini içeren 1519 tarihinde Ohri taşrasında tımar topraklarına ayrılarak taksimatlandırılmış durumdadır. Aşağıdaki tablo ile Jupe nahiyesinin tımar sipahileri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 34: Jupe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyler İle Nüfusu (1519)¹⁵²

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Ağarcı Hüseyin	Novak	-	15	2	-
Cafer v. Hacı	Boradilçe	-	8	-	1
Yeniçeri Ali	Esterjošte	-	25	2	-
Mustafa v. Hasan ve Süleyman v. Ahmed	İloçe	1	9	1	-
Ali veled-i Hasan ve Ahmed veled-i Ali	Koyun	-	18	3	-
Arıcı Hamza	Vilarsik	-	23	3	1
Hızır v. Ali	Borvalik	-	14	1	-
Hüseyin Çelebi	Pariş	-	24	3	-
Mehmed v. Mustafa	Velfaş	-	34	3	-
Mehmed v. Hamza ve İskender v. Ahmed	Palaniç	-	10	1	-
Hüseyin v. Hamza	Gorna Alisiçe	-	25	2	-
İbrahim ve Yusuf v. Mehmed	Osolinçe	-	17	1	3
Hacı Mehmed	Sartonik	-	3	3	-
Hamza Dizdar-ı Kal'a-i	İsnami	-	26	3	-
Mustafa Kedhüda	Sırni ¹⁵³ Bokra	-	26	2	-
Şaban v. Mustafa	Olaç	-	20	2	-
Hızır İlyas ve Murad b. Karaca ve İnebeyi b. Karagöz ve Mustafa b. Musa ve diğer Mustafa b. Yusuf ve Mehmed b. Mustafa ve Mahmud b. Yusuf	Yaboriye	-	19	10	-
Mehmed ve Yusuf v. Halil ve Ömer v. Ahmed ve Hüseyin v. Dünder ve Ramazan v. İsmail ve Mustafa v. Hamza	Yukarı Barnik	-	44	44	2
	Aslaviye	-	18	2	-
Piri Hamza ve Ahmed v. İlyas ve Ömer v. Mahmud ve Haydar v. Mustafa ve Ali v. Mustafa ve Ahmed diğer v. Mahmud ve Mahmud v. Ahmed ve Mehmed v. Abdullah	Gorice	-	36	4	2

Jupe nahiyesinde de bazı tımarların birden fazla sipahisi olduğu kaydedilmiştir. Bu köylerin sayısı 7 olup, sipahilerinin sayısının da 27 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.58-108).

Tüm bu veriler sonrasında bahsi geçen 1519 tarihinde nahiye'nin genel nüfus toplamı; 414 gebran hane, 92 gebran mücerred, 9 bive, 1 müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 2176 kişiden oluşur denilebilir. Nahiye'deki nüfus yoğunluğunu üzerinde taşıyan köyler; “44 hane ile Yukarı Barnik, 36 hane ile Gorice ve 34 hane ile Velfaş köyleri iken, 9 hane ile de İloçe, 8 hane ile Boradilçe ve 3 hane ile de Sartonik köyleri de nüfusun en az köylerdir. Nahiye'de 1 hane olmak üzere müslim ve gayrimüslimlerin müştereken yaşadığı tek köy “İloçe” isimli köydür.

¹⁵² BOA, TD 81: v.55-108.

¹⁵³ Yerel dilde “sırni=siyah” anlamına gelmektedir.

Nahiyedeki tımarlı sipahiler incelendiğinde bazı sipahilerin bundan önce bahsedilen nahiyelerde de tımarı olduğu görülecektir. Bu Osmanlı tımar sisteminde görülebilen uygulamalardandır. Tımar geliri kâfi gelmeyen bazı sipahiler zaman zaman buldukları bölge dışında ama tercihen buraya yakın bölgelerden tımarlara tasarruf edilirdi. Dolayısıyla bu durumu Osmanlı askeri sisteminin bir sonucu olarak görmek yerinde olacaktır.

Bir başka dikkat çeken nokta Jupe'de bir kale olmamasına rağmen sipahileri arasında bir kale dizdarının olmasıdır. Bu durumda buranın dışında yaşayan bir kale dizdarının burada toprak işleticisi olduğu açıktır.

3.2.9. Nahiye-i Çirmenliçe

1519 tarihi itibarıyla I. Selim döneminde Ohri taşrasında kaydedilen *Çirmenliçe* nahiyesi, livanın genel nüfusu içerisinde son derece az tımar toprakları ve köyleri ile dikkat çekmektedir. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Çirmenliçe nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 35: Çirmenliçe Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵⁴

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl. – Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Mehmed v. Mustafa	Ağalukva	9 - 3	44	4	3
Musa v. Ali	Kanaras	-	20	3	2
Mehmed v. Solak İlyas ve Hüseyin v. Mahmud	Labanton	-	21	2	-
	Seriçe	-	10	1	1
	Çuçani	-	13	1	1
Yusuf v. Mehmed Bey ve Yusuf v. Kasım	Kostik	-	74	10	4
Ali v. Hamza	Velhani	2	21	2	7
İsa v. Hüseyin	Burgaz	-	19	2	2
Mehmed v. Ahmed Bey	Limina	-	69	7	3
Yusuf v. Ali	Kokova	-	15	2	-
	Esmolinik	-	9	1	-
Zaimler	Köyler	Msl. – Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Murad Bey v. Hasan Bey an evlad-ı Ramazan Bey	İkoye	-	14	1	-

Bu nahiyede de birden fazla kişinin sipahiliğine bırakılan köyler bulunmaktadır. Bahsi geçen köylerin sayısı 4 olup, sipahilerinin ise 4 kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine I. Selim dönemi için 1519 tarihinde nahiye genel nüfus toplamı; 329 Gebran hane, 36 gebran mücerred, 23 bive, 11 müslim hane, 3 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 1761 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 81: v.72-73). Müslüman nüfusunun yok denecek kadar az olduğu bu bölgede köy sayısı da oldukça düşüktür. Nüfusun ağırlığı

¹⁵⁴ BOA, TD 81: v.8-73.

Kostik, Limina ve Ağalukva köylerinde toplanırken Esmonilik köyü de en az hanenin yer aldığı köy durumundadır. Ayrıca müslimlerle gayrimüslimlerin müştereken yaşadığı köyler; “Ağalukva ve Velhani” isimli köyler olarak kaydedilmiştir.

3.2.10. Nahiye-i Reka

Ohri Livasının kazalarından biri olan *Reka'nın* Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tarihinde mevcut toprakları tıpkı diğer nahiyelerde olduğu gibi zeamet ve tımar olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Reka nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 36: Reka Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵⁵

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Zevahid Sinan Bey	Marodiç	-	27	3	-
Ahmed v. Turhan	Juzli	-	14	1	-
Mehmed v. Hüseyin	Vidin Derbend	1	93	15	1
	Velkoye	-	13	1	-
	Y. Damalincani	-	16	2	1
Kasım merdüm Halil Bey	Merişte	-	55	6	-
Ömer v. Mehmed	Esterzomir	-	33	3	-
Murad v. Musa	Bahyor	-	16	2	-
	Dayuma	-	20	3	-
Musa merdüm Yusuf Paşa el-merhum	Esteramiçe	-	30	3	-
Müezzın kaza-i Debrı	Sahubole	-	7	-	-
Hatip ve İmam ve Müezzın maa baha-i Hızır ve Doğan ve Demirhan cami-i Rahonik	Balcanıç	-	18	2	-
İnebeyi b. Hamza ve Ali b. Abdullah ve diğer İnebeyi b. Mehmed ve Mehmed b. Salih ve Mehmed b. Hayreddin	Brolçe	-	15	2	1
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Ali Çelebi v. Keklik Hüseyin	A.Kasoran Derb.	1	64	9	-
Sinan Bey	Radyaviçe	-	28	3	-

1519 tarihinde Reka nahiyesinde de diğer nahiyelerde olduğu gibi birden fazla kişinin sipahiliğine verilmiş köyler yer almıştır. Bu köylerin sayısının 2, sipahilerinin ise 8 kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Bahsi geçen tarihte nahiye genel nüfusu ise; 449 gebran hane, 55 gebran mücerred, 3 bive, 1 müslim hane ile toplam yaklaşık 2304 kişiden oluşmaktadır. Ohri livası taşrasının genelinde olduğu gibi bu nahiyede de Müslümanların nahiye nüfusunun çok düşük bir bölümünü teşkil ettiği (%0,01) görülebilmektedir. Nahiyede Müslümanlar “Aşağı Kasoran Derbend” ve “Vidin Derbend” isimli köylerde toplam 2 hane ile sadece 5 kişiden ibaret durumdadır. Vidin Derbend köysi 93 hane ile aynı zamanda nahiyenin en yoğun nüfusunun yer aldığı köydür.

¹⁵⁵ BOA, TD 81: v.66.

Ayrıca yer isimleri araştırmaları son dönemde tarihe farklı bir veri kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Yer isimleri üzerinden yapılan değerlendirme ve varılan sonuçlar özellikle tahrir çalışmalarına yeni bir soluk getirmektedir. Reka nahiyesi bu tarz değerlendirmeler için önemli bölgedir. Reka slav dillerinde *köprü* manasında kullanılmaktadır. Ayrıca buraya bağlı iki köynin de bir anlamda köprübaşı olarak kabul edilen derbend olması nahiyenin bir vadide ya da vadinin yamacında kurulduğu izlenimini vermektedir.

3.2.11. Nahiye-i Mat

Mat Nahiyesi, 1519 yılı itibariyle Ohri taşrasındaki diğer nahiyeler benzeri bir yapısal özellik taşımaktadır. Bu benzerlik nahiye topraklarının tımar ve zeamet olarak bölümlendirilmiş olmasından ötürüdür. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Mat nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusu verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 37: Mat Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵⁶

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl. – Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Hamza v. Ali	Pas	-	74	8	2
	Solan	-	8	1	-
Ali ve Yusuf vel. Hamza	Barda	-	83	8	4
	Minra	-	40	4	3
	Ramarad	-	36	4	-
Hüseyin Servet	K.Gora	1	25	2	-
	Başbağ	-	6	-	-
İskender	B.Gora	6	62	6	3
	Merankeş	-	9	1	-
	Basar	-	8	-	-
Mehmed v. Yeniçeri Hızır	Sandalmış	-	56	5	3
	Aştokye	-	7	-	-
İshak v. Hızır	Beyani	9	77	8	1
Hüseyin v. Mehmed ve Mahmud v. Lütfü	Şinkole	4 – 4	55	6	5
Mehmed v. Mustafa	Kape	-	29	3	5
	Özereli	1	10	1	1
Ali ve Mahmud vel. Ahmed	Lişkan	3 – 1	26	4	-
	Dekar	-	25	2	1
Murad v. Hüseyin	Sendiş	-	14	1	-
	Safaş	-	15	1	-
İskender	Borin	--	91	15	3
Murad v. Hızır ve İskender v. Hüseyin	Barhaş	3 – 2	28	3	1
	Kelkit	1 – 3	14	1	-
Kasım merdüm Cavit Paşa el-merhum	Kadlıçe	-	133	16	8
Nasuh v. Cavit	Çapur	1	109	12	6
Tanrıvermiş v. Mehmed Subaşı ve Kurd v. Yakup Subaşı	Kane	-	136	15	-
Süleyman v. Ali	Şaskon	-	22	2	-
Doğanşah v. Mustafa	Önderler	-	14	1	-
	Boriş	-	11	1	3
Derviş Ali v. Sinan Subaşı	İtol Darbera	-	40	3	1
Gazi b. Hasan	Lampaş	-	51	5	3
Murad çavuş-u Sinan Paşa	Kalus Derb.	3	73	5	5

¹⁵⁶ BOA, TD 81: v.8-104.

Tablo 37'nin devamıdır.

	Aradam	-	12	-	-
	Aktar	-	8	-	-
	Koriş	-	43	4	-
Yusuf v. Nasuh	Şatrani	9	50	5	1
Hüseyin	Saltanir	-	6	-	-
İlyas Dizdar-ı Kal'a-i İstloş	Arbot	-	79	8	5
Hızır v. Doğan Kedhüda-i kal'a-i İstloş	Balise	-	28	3	1
Bekir İmam Kal'a-i İstloş	Şanbardol	-	20	2	2
Kapucu Hüseyin ve Hızır v. Saruca ve merdüm-ü İlyas ve Hüseyin b. Ali ve Topçu Ali	Haya	-	100	14	5
	Adanyani	-	9	1	-
Nasuh v. Kasım ve Turali ve Umur b. Doğan	Derban	-	22	10	3
Musa b. Ali ve Hamza b. Ali ve Mehmed b. Kasım dizdar Mehmed b. İlyas	Maloš	3	41	5	-
	Dodosye	-	24	2	2
Yeniçeri Karaca ve Sefer b. Hamza ve Hasan b. Mustafa ve İlaldı İlyas	Dırvali	2	41	5	-
	Baskaltan	1	13	1	1
	Şili	-	48	5	1
Mehmed v. Ali	Burgan	-	20	2	1
	Mirask	-	3	-	-
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Müc.	Bv.
Mehmed Bey br. Tanrıvermiş	Aknakye	5	212	30	3
Ali ve Yusuf ber. Hacıbey el-merhum	Baçkole	-	310	33	6

1519 tarihinde Mat nahiyesindeki bazı tımar toprakları tıpkı diğer nahiyelerde olduğu gibi birden fala kişinin sipahiliğine verilmiştir. Bu köylerin sayısı 17 olup, sipahilerinin ise 20 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.15-76).

Ayrıca tüm veriler doğrultusunda bahsi geçen tarih itibariyle Mat nahiyesinin genel nüfusu; 2476 gebran hane, 284 gebran mücerred, 89 bive, 46 müslim hane, 10 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 12993 kişiden oluşmaktadır. Nahiyedeki nüfus yoğunluğu daha çok 310 hane ile Baçkole, 212 hane ile Aknakye, 136 hane ile Kane, 133 hane ile Kadlıçe, 109 hane ile Çapur, 100 hane ile Haya, 83 hane ile Barda, 79 hane ile Arbot köylerinde görülürken en az nüfus ise 3 hane ile Mirask, 6 hane ile Saltanir ve Başbağ, 7 hane ile Aştokye, 8 hane ile Aktarve Solan, 8 hane ile Basar, 9 hane ile Merankeş köyleridir. Nahiyedeki müslim nüfus 46 hane ve 10 mücerred kişi ile toplam yaklaşık 240 kişi ile Ohri Livası taşrasındaki nahiyeler içerisinde Yukarı Debrî nahiyesinden sonra Müslümanların en yoğun yaşadığı ikinci nahiye olmuştur. Müslim ahali bu nüfus göstergesi ile nahiye genel nüfusunun içerisinde %1,9'luk bir oranı karşılamaktadır.

Aynı isimli nahiye Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise “hassa-i mirliva, tımar-ı Zuama ve Erbab-ı tımar” şeklinde taksimatlandırılmış bir görünüm arz etmektedir. Aşağıdaki tablo ile bahsi geçen dönemde Mat nahiyesi köyleri ve nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 38: Mat Nahiyesinde Has, Tımar ve Zeamet Kaydedilen Köyler İle Nüfusları (1530)¹⁵⁷

		Köyler	Hane		Mücerred					Köyler	Hane		Mücerred		
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	Bv.				Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	Bv.
Hasha-i Mirliva	1	Maraslar	3	66	7	1	-	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	26	Vakar	-	25	2	-	1
	2	Baş	3	107	13	6	2		27	Sedas	-	14	1	-	-
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	3	Kaslame	1	41	4	-	4		28	Pakaş	-	15	1	-	-
	4	Salisye Derb.	-	45	4	-	1		29	Borin	-	91	10	-	3
	5	Mora	-	61	7	-	1		30	Dazhas	3	28	3	2	1
	6	Lokali	1	39	4	-	5		31	Kalak	1	14	1	3	-
	7	Aksiye	5	212	30	-	3		32	Başluk	-	22	2	-	-
	8	Haksal	-	310	33	-	6		33	Bazrad	-	14	1	-	-
	9	Aşyali	-	15	-	-	-		34	Bolaş	-	11	1	-	3
	10	Yarda	-	83	8	-	4		35	Rabol	-	40	3	-	1
	11	Mane	-	40	4	-	3		36	Jas	-	50	5	-	3
	12	Separat	-	36	4	-	-		37	Kalvaç	-	143	16	-	8
	13	K. Gorye	1	25	2	-	-		38	Sor	1	109	12	-	6
	14	Logami n.d. Kran	-	12	1	-	-		39	Kaye	-	136	5	-	-
	15	Balas	-	6	-	-	-		40	Sakos Derb.	-	73	15	3	5
	16	B. Gorye	6	62	6	-	3		41	Ahram	-	12	-	-	-
	17	Kobkeç	-	9	1	-	-		42	Asak	-	8	-	-	-
	18	Parat	-	8	-	-	-		43	Kovan	-	43	4	-	-
	19	Şermi	-	56	5	-	3		44	Draniç	-	36	4	-	-
	20	Atok	-	7	-	-	-		45	Serali	9	50	1	-	-
	21	Payami	9	77	8	-	1		46	Aylos	-	36	6	-	3
	22	Sakol	4	55	6	2	5		47	Laç	-	106	11	-	-
	23	Kap	-	29	3	-	5		48	Tayamir	-	6	-	-	-
	24	Oralye	1	10	1	-	1		49	Koçek	-	119	13	-	3
	25	Aksala	3	36	4	1	-		50	Kasan	-	24	2	-	-

¹⁵⁷ BOA, TD 367: v.416-420.

Tablo 38'in devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	51	B. Saline	-	69	2	-	-
	52	Salse	-	10	-	-	-
	53	Akliye	-	30	-	-	-
	54	Kamen	-	6	-	-	-
	57	Darbaş	-	10	-	-	-
	58	Bolye	-	2	-	-	-
	59	Dibok	-	17	1	-	-
	60	Boyane	-	14	1	-	-
	61	Landare	-	17	2	-	-
	62	Ras	-	9	-	-	1
	63	Korma	-	8	-	-	-
	64	Kilise	-	7	-	-	-
	65	Aklagane	-	15	-	-	-
	66	Seriş	-	11	-	-	1
	67	Sondale	-	8	-	-	-
	68	Teşnamik	-	4	-	-	-
	69	Bagozkir	-	1	-	-	-
	70	Balaşe	-	5	-	-	-
71	Balas	-	9	1	-	-	
72	K. Salise	-	18	2	-	-	
73	Astroga	-	5	-	-	-	
74	Toka	-	10	-	-	-	

Yukarıda yer alan tablodaki veriler ışığında Kanuni döneminde nahiye nüfusunun; 3072 gebran hane, 292 gebran mücerred, 91 bive, 51 müslim hane ve 18 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 16488 kişiden oluştuğu söylenebilir. Yukarıda verilen verilere, nefs-i Mat olarak kaydedilen kasaba merkezi nüfusu eklenmemiştir. Kasaba merkezinin nüfusu eklendiğinde nahiye toplam nüfusunun yaklaşık 20507 kişiden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen tarihte nahiyede nüfus yoğunluğu 310 hane ile Haksal, 212 hane ile Aksiye, 143 hane ile Kalvaç, 136 hane ile Kaye, 119 hane ile Koçek, 109 hane ile Sor, 107 hane ile Baş, 106 hane ile Laç isimli köylerde görülürken en az nüfus ise 1 hane ile Bagozkir, 2 hane ile Bolye, 4 hane ile Teşnamik, 5 hane ile Astroga ve 6 hane ile de Kamen ve Tayamir isimli köylerde görülmektedir (BOA, TD 367: v.417-420).

Tüm veriler doğrultusunda Mat nahiyesi genel nüfusu, I. Selim döneminde (1519) 2522 hane iken Kanuni döneminde (1530) 3123 haneye ulaşmıştır. Yine 1519 tarihindeki nüfus verilerinde nahiye genelindeki köylerde yaşayan müslim ahali toplamda yaklaşık 46 hane ve 10 mücerred ile yaklaşık 240 kişi iken yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1530 tarihinde 51 hane ve 18 mücerred ile yaklaşık 273 kişiden oluşmuştur. Bu

vesileyle nahiyedeki nüfus artışının gayrimüslim ahali açısından %24 iken müslim ahali açısından %14'lük bir seviyeye ulaştığı söylenebilir.

Mat nahiyesi bu veriler göz nüne alındığında Ohri kırsalının nüfus bakımından en yoğun kasabalarındandır. Hem nüfusu hem de köy sayısı dikkat çekicidir. Başlı başına bir araştırma alanı gibi durmaktadır. Maraşlar, Ser Ali, Aksalar (Aşıklar) gibi köy isimleri bölgeye gerçekleşen Anadolu Türkmen göçünün izlerini taşır gibidir. Adı geçen köylerdeki Müslüman nüfusu da bunun delili hükmündedir.

3.2.12. Nahiye-i Evrake

Evrake ismiyle kaydedilmiş olan nahiye 1519 tarihinde tımarlı sipahilerine taksim edilmiş bir yapı arz etmektedir. Aşağıdaki tablo ile Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tarihinde, Evrake nahiyesi tımar sipahileri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 39: Evrake Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵⁸

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Murad çavuş-ı Sinan Paşa	Drañıç	36	4	-
Hüseyin	Aliç	106	11	-
Yakup b. Ali Subaşı ve Mustafa ve Hasan ber. ve Mehmed v. Ali	Kak	119	13	3
Mehmed v. İshak	Kaştalık	24	2	-
Yusuf b. Nasuh	Büyük Salye	69	2	-
	Şane	10	-	-
Mehmed Şah çavuş-ı Pir Mehmed Paşa	Kaşlı	30	-	-
	Kamin	6	-	-
	Mirbas	10	-	-
	Yakoli	2	-	-
İlyas v. Hamza ve Umur v. Mustafa	Vika	17	1	-
	Boyani	14	1	-
	Andaze	17	2	-
	Zaşine	9	-	1
Hüseyin v. Ali ve Hasan v. Kemal Subaşı	Dorya	8	-	-
	Kamaş	7	-	-
	Ahkani	15	-	-
	Sarib	11	-	1
	Lifondi	8	-	-
	Leskanik	4	-	-
	Ağradin	1	-	-
	Balaş	5	-	-
	Malat	9	1	-
Kasım b. Hamza	Y.Salite	18	2	-
	Esteraviçe	5	-	-
	Boka	10	-	-

¹⁵⁸ BOA, TD 81: v.81-84.

Ayrıca nahiyede birden fazla kişinin sipahiliğine verilen köylerin sayısı 14 olup, sipahilerinin de 8 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Kaydedilmiştir (BOA, TD 81: v.82-84).

Tüm bu veriler doğrultusunda 1519 tarihi itibarıyla Evrake nahiyesi genel nüfusu; 570 gebran hane, 39 gebran mücerred, 5 bive olmak üzere toplam yaklaşık 2894 kişiden oluşmaktadır. Nahiyede nüfus yoğunluğu Aliç, Kak, Büyük Salye köylerinde görülürken nüfusun en az olduğu yerler ise Kamin, Yakoli, Zaşine, Kamaş, Lifondi, Dorya, Kamaş, Leskanik, Ağradin, Balaş ve Esteraviçe köyleridir. Evrake nahiyesi, Ohri taşrası genelinde Virçe nahiyesiyle birlikte müslim nüfusu barındırmaması noktasıyla benzerlik göstermektedir. Nahiyede hiç Müslüman nüfus barınmamaktadır.

Bu nahiyedeki köy sayısı az olsa da nüfusun bazı köylerde 100 haneyi aşması durumu burayı Ohri nahiyeleri içerisinde nüfus yoğunluğu en yoğun görüldüğü nahiyelerden biri haline getirmiştir.

3.2.13. Nahiye-i Akçahisar

Nahiye-i *Akçahisar*, Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tarihinde Ohri kırsalındaki tımarlı sipahilerin tasarrufuna bırakılan topraklarıyla kaydedilmiş bir nahiye görünümündedir. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Akçahisar nahiyesi tımar sipahileri ve köyleri ile nüfusları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 40: Akçahisar Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁵⁹

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.- Müc.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Arnavud Ali	Baldaki	-	90	12	-
Mehmed v. Hafız	Şeki	1	33	4	2
Mehmed ve Mustafa vel. Tanrıvermiş	Boğmuş	-	37	4	1
	Vırton	-	46	5	2
Mustafa v. İskender	Sendami	-	16	1	-
Mahmud	Simolugane	-	1	-	-
Pervane Dizdar-ı kal'a-i mezbure (Akçahisar) ve Karaağaç ve Mehmed v. Mustafa	Rafdeş	-	130	15	2
Mehmed v. Dizdar kedhüda-i kal'a-i Akçahisar	Boran	1	46	5	-
Ahmed Fakih hatib-i kal'a-i mezkûr	Sorak	1	20	3	2
Topçu Hayreddin Sertopçıyan	Kuranasat	-	23	2	1
Saraç İsmail	Eşgal	-	14	1	1
Mirza v. Dünder, Yusuf Hallaç, Yeniçeri Yusuf, Topçu Kasım, Mustafa süraddan, Mustafa Yörüdan, Karagöz	Askonik	3-1	44	5	-
	Fakrik	-	5	-	1
	Markiş	2	3	-	-
Hacı Bali, Mustafa Dizdar, Davud Engürü, Seydi ve Ramazan vel. Yusuf, Mustafa Dizdar Koçi v. Murad, Mustafa v. İsmail, Mustafa v. Ramazan, Mehmed v. Hızır, Abdi v. Ayas	Bonkoç	-	26	3	1

¹⁵⁹ BOA, TD 81: v.4-101.

Tablo 40'ın devamıdır.

Hacı Ömer, Şir Murad, Hoca Halife	Argonas	5-3	30	3	2
	Semavir ma'a Yat	-	35	3	3
Mustafa v. İsa	Bovil	-	68	8	2
Mehmed v. İsmail, İbrahim, Mustafa v. Korbaş	Olmas	-	33	3	1
Musa Vakanlu, Hacı, İlyas Kesriye, Mahmud Halife, Kara İlyas, Ramazan v. Mazarlu, Mehmed v. Ali, Halil v. Karagöz, Seydi İbrahim, Ali ve İsmail vel. Ayas	K. Perska	2	73	8	-
	Kılmat	2	9	-	-
Hacı Hamza ve Yerlükçü ve Ali zade Kutalmış Yusuf b. Dizdar	Boz	-	20	2	1
Köse Yusuf ve Saru İskender ve Yeniçeri Ali Hüseyin b. Saruca ve Kos İbrahim ve Dizdar İskender ve Ali Hoca imam ve deviş Ali ve Osman ve İbrahim v. İsmail	Dom	-	9	-	-
Hızır v. Mehmed	Kanam	-	24	2	-

Eldeki veriler ışığında 1519 tarihi itibarıyla Akçahisar nahiyesinin genel nüfusunun; 835 gebran hane, 90 gebran mücerred, 22 bive, 17 müslim hane, 4 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 4376 kişiden oluştuğu söylenebilir. Nahiyyede nüfusun en yoğun yaşandığı yerler 130 hane ile Rafdeş, 90 hane ile Baldaki, 73 hane ile Küçük Perska ve 68 hane ile Bovil köyleri iken nüfusun en az olduğu yerler ise 1 hane ile Simolugane, 3 hane ile Markis, 5 hane ile Fakrik, 9 hane ile Kılmat ve Dom köyleri olarak kaydedilmiştir. Müslümanlar 89 kişi ile nahiyyenin genel nüfusu içerisinde %2,1'lik bir nüfusu karşılamıştır.

Aynı isimli nahiyyenin toprakları Kanuni döneminde ise “hasa-i mirliva, tımar-ı Zuama ve Erbab-ı tımar” şeklinde tanzim edilmiştir (BOA, TD 367: v.401-415). Aşağıdaki tablo ile Akçahisar nahiyyesinin 1530 tarihinde “hasa-i mirliva, tımar-ı zuama ve erbab-ı tımar” şeklinde kaydedilmiş köyleri ve nüfus bilgileri verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 41: Akçahisar Nahiyesinde Has, Tımar ve Zeamet Kaydedilen Köyler İle Nüfusları (1530)¹⁶⁰

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Hasha-i Mirliya	1	Sabarki Gödeli	-	8	1	-	-	Hasha-i Mirliya	24	Berdol	2	80	14	-	1
	2	Hüseyin	-	10	1	-	-		25	Sorin	-	71	20	-	-
	3	Grasye n.d. Salye	1	21	4	-	1		26	Şaşalan	-	3	-	-	-
	4	Boşaş	-	92	10	-	-		27	Kolaş	1	10	1	-	-
	5	Laç	-	80	9	-	1		28	Sonperika	-	104	11	-	-
	6	Şafadan	-	5	-	-	-		29	Roca	-	80	16	-	3
	7	Valin	-	13	1	-	-		30	Peraye	-	69	7	-	-
	8	Halus	-	7	1	-	-		31	Salas	-	35	8	-	4
	9	Barbaş	2	13	3	-	-		32	Delas	-	110	10	-	6
	10	Karha	4	78	10	-	11		33	Salut	-	50	7	-	2
	11	Dom	2	71	14	-	2		34	Göleme	-	205	24	-	4
	12	Bali Baldalami	-	36	5	-	1	35	Dolyani	-	2	-	-	-	
	13	Salbot	-	8	2	-	1	36	Merat	-	213	23	-	-	
	14	Çavuş	-	12	1	-	-	37	Laç	-	156	20	-	-	
	15	Kardalami	1	52	5	-	5	38	Sotaş	-	21	3	-	-	
	16	Orşakarlamı	-	22	2	-	-	39	Bosolye	-	58	6	-	-	
	17	Mivali	-	44	4	-	1	40	Salaskarak	-	12	1	-	1	
	18	Rodlami	-	36	4	-	-	41	Karator	-	93	10	-	1	
	19	Çarkadar Koras	-	34	6	-	1	42	Şamari	-	40	5	-	-	
	20	Kasar	-	130	25	-	4	43	Tonik	2	19	2	-	1	
	21	Kagas n.d. Dohami	-	21	4	-	-	44	Las	-	112	12	-	-	
	22	Armaqlami	-	23	4	-	-	45	Malar	-	72	8	-	2	
	23	Berdol	2	80	14	-	1	46	Kalus	-	55	6	-	-	

¹⁶⁰ BOA, TD 367: v.382-385.

Tablo 41'in devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	47	Dorlaç	-	22	2	-	-	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	72	Boş	-	26	2	-	-
	48	Serveç	-	54	5	-	-		73	Boraç	-	11	1	-	-
	49	Aşmoran	-	27	3	-	-		74	Merkas	-	13	1	-	-
	50	Rohami	-	26	3	-	-		75	Serad	-	22	3	-	-
	51	Servelaş	-	26	2	-	1		76	Bala	-	20	2	-	-
	52	Şendaroka	-	28	3	-	-		77	Şavan	-	36	4	-	-
	53	Marin	-	59	7	-	-		78	Saklat	1	40	5	-	2
	54	Balcı	-	119	13	-	-		79	Sogas	2	8	-	-	-
	55	Kas ve Eskade	-	13	1	-	-		80	Sahalnomi	-	35	4	-	-
	56	Harboyar	-	12	1	-	1		81	Esnazaz	-	4	-	-	-
	57	Tarin	-	11	1	-	-		82	Harat	2	17	-	-	-
	58	Sanlodar	-	44	5	-	-		83	Karabani Derb.	-	39	4	-	-
	59	Kalaç	1	58	6	-	-		84	Mamoli Derb.	-	73	10	-	-
	60	Rafdaş	-	24	3	-	-		85	Merdase	3	81	9	-	3
	61	Basman	-	11	1	-	-		86	Yukarı Şanrad	-	14	1	-	-
	62	Mamkin	-	23	2	-	-		87	Baliç	-	90	9	-	4
	63	Bogami	-	8	1	-	1		88	Aşkarad	-	51	6	-	3
	64	Korhani	-	8	1	-	-		89	Maldaki	-	90	12	-	-
	65	Beled	-	61	2	-	-		90	Bolaş	-	37	4	-	1
	66	Boydan	-	1	-	-	-		91	Şerka	1	34	3	-	2
	67	Sin	-	63	7	-	-		92	Virbon	-	46	5	-	2
68	Banas	-	-	-	-	-	93	Sogon	-	33	6	-	1		
69	Mırsça	-	11	1	-	-	94	Velmak	-	24	5	-	-		
70	Laka	-	5	1	-	1	95	Şadali	-	16	1	-	-		
71	Vakaş	1	7	-	-	-	96	Hamras	-	30	5	-	1		

Tablo 41'in devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	97	Samobogaye	-	1	-	-	-	Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı Tımar	121	Şemri	-	88	10	-	4
	98	Korşut	-	37	5	-	1		122	Gora	-	34	3	-	-
	99	Halka	-	21	2	-	-		123	Soçkovas	-	39	4	-	-
	100	Merdane	-	20	2	-	-		124	Koklami	-	45	6	-	-
	101	Ganet	-	87	10	-	1		125	Elkadlami	1	49	5	-	1
	102	Kargali	-	22	6	-	2		126	Çotne	-	6	-	-	-
	103	Laşye	-	10	2	-	-		127	Aşbanas	-	75	6	-	-
	104	Borasne	-	7	1	-	-		128	Sogay	1	26	3	-	-
	105	Koklad	-	12	1	-	-		129	Goryos	-	14	2	-	-
	106	Roşad	-	32	6	-	-		130	Merdisye	1	73	7	-	-
	107	Kaşk Derb.	-	30	3	-	2		131	Moraş	-	9	1	-	-
	108	Laysan	-	18	2	-	-		132	Kanas	-	2	-	-	-
	109	Kobrat	-	4	-	-	-		133	Mamakaval	-	17	-	-	-
	110	Merakle	-	39	5	-	1		134	Boryedas	-	30	3	-	-
	111	Merkaş	-	6	1	-	-		135	Meryos	-	10	1	-	-
	112	Salse	-	17	3	-	-		136	Kalyas	-	21	1	-	-
	113	Şalat	-	4	-	-	-		137	Pana	-	80	7	-	3
	114	Sol	-	6	-	-	-		138	Aşaş	-	20	2	-	-
	115	Salse	-	40	7	-	3		139	Şara	-	82	9	-	-
	116	Borad	-	10	2	-	-		140	Kavraş	-	28	3	-	-
117	Hadaş	-	13	2	-	1	141	Las	-	18	2	-	-		
118	Lakobane	-	57	10	-	-	142	Maşkaş	-	16	2	-	-		
119	Bali Balçe	-	44	7	-	7	143	Esmali	1	28	4	-	-		
120	Baslar Derb.	2	80	7	-	4	144	Akdas	-	130	15	-	2		

Tablo 41'in devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Tımar-ı Merdüm-ü Kal'a-i Akçahisar	145	Borye	1	46	5	-	-	Tımar-ı Merdüm-ü Kal'a-i Akçahisar	172	Dom	-	9	-	-	-
	146	Sarak	1	30	3	-	2		173	Haka	-	12	2	-	-
	147	Korhasak	-	23	2	-	1		174	Saok	-	48	5	-	-
	148	Marsos	-	30	3	-	-		175	Kabrok	-	59	7	-	3
	149	Novay	1	20	2	-	2		176	Gari	-	28	3	-	1
	150	Sar	-	3	-	-	-		177	Bostan Derb.	1	70	10	-	-
	151	G.Balani	1	63	7	-	-		178	Lisekayos	-	134	15	-	-
	152	Kasali	-	23	2	-	-		179	Sat	2	65	7	-	1
	153	Aşkar	-	14	1	-	1		180	Lokoç	-	66	3	-	1
	154	Askonik	3	43	5	1	-		181	Lolas	2	32	3	-	1
	155	Bolçe	-	47	2	-	2		182	Haras	-	86	9	-	3
	156	Koçanik	-	5	1	-	-		183	Salse	-	79	8	-	5
	157	Kavanos	-	22	2	-	-		184	Kazdar	-	12	1	-	-
	158	Doşsaharoma	-	13	1	-	1		185	Argoros	5	30	3	3	2
	159	Halıçyalise	-	24	2	-	-		186	Samri	-	35	3	-	3
	160	Yarkas	2	3	-	-	-		187	Bodile	-	68	8	-	2
	161	Tor	-	20	2	-	1		188	Golmas	-	33	3	-	1
	162	Semerliç Kovas	1	63	6	-	2		189	Marmaşik	-	42	6	-	2
	163	Roca	-	20	2	-	-		190	Salse	-	30	3	-	-
	164	Sonrak	-	158	17	-	-		191	K.Seger	-	10	1	-	-
165	Kacola	-	50	8	-	3	192	K.Meriçe	-	2	73	-	8		
166	Salokasenad	-	80	8	-	3	193	Kalmas	-	2	9	-	-		
167	Kovaç	-	46	5	-	5	194	Eslad	-	8	1	-	-		
168	Karos Derb.	-	61	6	-	2	195	Dom	1	36	4	-	-		
169	Sosalin	-	2	-	-	-	196	Harabod	-	54	6	-	-		
170	Debri	-	77	8	-	-	197	Alta	-	80	15	-	-		
171	Berar	3	68	7	-	2	198	Darsit	-	18	1	-	-		

Tablo 41'in devamıdır.

		Hane			Mücerred		Bv.
		Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Tımar-ı merdüm-ü Kal'a-i Akçahisar	199	Kalvara	-	49	5	-	2
	200	Eskoder	-	34	4	-	-
	201	Hasa	-	9	-	-	-
	202	Saga	-	70	6	-	4
	203	Begam	-	24	2	-	-

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Kanuni döneminde Akçahisar nahiyesinin genel nüfusu; 5667 gebran hane, 694 gebran mücerred, 107 bive, 97 müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 29621 kişiden meydana gelmektedir (BOA, TD 367: v.401-415). Nahiyede bahsi geçen tarihte nüfus yoğunluğu 213 hane ile Merat, 205 hane ile Göleme, 158 hane ile Sonrak, 156 hane ile Laç, 134 hane ile Lisekayos, 130 hane ile Kasar ve Akdas köylerinde yaşanırken 2 hane ile Küçük Meriçe, Kalmas, Kanas, Dolyani ve Sosalin, 3 hane ile Şaşalan, Sar köyleri ise nahiyede nüfusun en az görüldüğü yerlerdir.

Nüfus açısından Akçahisar nahiyesi 1519 yılındaki verilerde toplam 852 haneden müteşekkil iken Kanuni döneminde ise toplam 5764 hane sayısına artmıştır. Nahiyede nüfus artış hızı %68'lik bir orana ulaşmıştır. Nahiyedeki nüfus artışı kendisini 17 haneden 107 haneye yükselerek %67 oranında müslim ahalide, yine aynı tarihler bazında 635 haneden 5667 hane artarak da %89 ile de gayrimüslim ahalide göstermiştir.

Balkan şehirlerinin nüfus değerlendirmelerinin en önemli faydası şüphesiz ki Türklerin/Osmanlıların bura halkını zorla İslamlaştırdıkları iddiasını çürütmesidir. Zira bölgenin fethi üzerinden yaklaşık 150 sene geçmesine rağmen, nahiyedeki Müslüman hane sayısı 97'yi geçmemiştir. Bir devlet asimile ya da zorla ihtida çalışması yapmış olsa böyle bir bölgenin 200 yıllık süreçteki akibeti gayrimüslimler lehine bu denli bariz olmazdı diye düşünülebilir.

3.2.14. Nahiye-i Sarıgöl

Yavuz Sultan Selim devrinde *Sarıgöl* nahiyesi de diğer nahiyelerde olduğu gibi tımar toprakları halinde taksimatlandırılmıştır. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Sarıgöl nahiyesi tımarlı sipahileri ve köyleri ile nüfusu verilmiştir.

Tablo 42: Sarıgöl Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁶¹

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Mustafa v. İskender	Soylun	33	6	1
	Hatdame	24	5	-
Mahmud	Matras	30	5	1
Kaya v. Hamza	Kudyesut	37	5	1
Ahmed v. Kasım Tatar	Villake	21	2	-
	Berazane	20	2	-
Ali v. Karaca	Gayet	87	10	1
Kara Ali	Kaşna Derb.	30	3	2
	Esteban	18	2	-
	Hondan	4	-	-
	Saraş	6	-	1
	Menatye	17	3	-
Mehmed v. Mustafa	Boraş	4	-	-
	Borat	10	2	-
Yeniçeri Yusuf ve İbrahim v. Hamza ve Mustafa v. Hafız ve Karagöz İskender	Karol	59	7	3
	Gazi	28	3	1

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 yılında nahiyenin genel nüfusu; 428 gebran hane, 55 gebran mücerred, 11 bive olmak üzere toplam yaklaşık 2206 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 81: v.86). Sarıgöl nahiyesinde bahsi geçen tarihte Müslüman nüfus ile alakalı bir kayda rastlanmamıştır. Ayrıca nahiyenin nüfus yoğunluğu 87 hane ile Gayet isimindeki köyde görülürken Hondan ve Balaş köyleri ise 4 hane ile nüfusun en az görüldüğü köylerdir.

Oldukça küçük bir nahiye olan Sarıgöl, muhtemelen Ohri yakınlarında bulunan başka bir su kaynağı (Prespa Gölü) kıyısında kurulmuştur. Dolayısıyla nahiye nüfusu diğer nahiyelere göre zayıf kalmıştır. Ayrıca Müslüman nüfusun genellikle toprağa dayalı faaliyet göstermesi, muhtemelen balıkçılıkla geçinen bu köydeki Müslüman nüfusun varlığını imkânsız hale getirmiştir.

3.1.15. Nahiye-i Korin

Ohri Livası taşrasına kaydedilmiş bulunan ve *Korin* ismini taşıyan nahiye de tımar olarak tevcih edilen topraklardır. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Korin nahiyesi tımar sipahileri ve köyleri ile nüfusu verilmiştir.

Tablo 43: Korin Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁶²

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Kara Ali	Kokani	-	22	6	2
	Lashariç	-	10	2	-
	Burse	-	7	1	-
	Kokla	-	12	1	-

¹⁶¹ BOA, TD 81: v.86-100.

¹⁶² BOA, TD 81: v.87-100.

Tablo 43'ün devamıdır.

	Roştık	-	32	6	-
	Merkitye	-	39	5	1
	Menapol	-	6	-	-
Mehmed v. Mustafa	Setliye	-	40	7	3
Seydi Ali v. Hamza ve Hızır v. Yusuf	Makaş	-	13	2	1
	Yakoyak	-	57	10	-
Hamza	Nefs-i Korin	-	90	16	1
	Mali Bayat	-	44	7	7
Müezzin-i kal'a-i Akçahisar	Esmake	1	48	3	-
İsa v. Mehmed	Avay	1	20	2	2
Mehmed v. İsmail, İbrahim, Mustafa v. Korbaş	Mavajik	-	42	6	2
Hacı Hamza ve Kuyucu Osman ve İskender Derviş ve Mehmed b. Ramazan ve Hacı Abdi ve İlyas b. Yusuf ve Yeniçeri İsmail	Hacolan	-	50	8	3
Yeniçeri Yusuf ve İbrahim v. Hamza ve Mustafa v. Hafız ve Karagöz İskender	Şenikol	-	48	5	-

Aynı tarihlerde nahiyede birden fazla kişinin sipahiliğine verilmiş köy sayısı 5 olurken sipehişlerinin de 16 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.88-100).

Yukarıda yer alan tablodaki bilgilerden hareketle 1519 tarihinde nahiyenin genel nüfusu; 580 gebran hane, 87 gebran mücerred, 22 bive, 2 müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 3019 kişiden müteşekkildir denilebilir. Nahiyedeki nüfus yoğunluğu 90 hane ile nefis-i Korin ismiyle kaydedilen kasaba merkezinde toplanırken, 6 hane ile Menapol ve 7 hane ile de Burse köyleri ise en az nüfus ile dikkati çekmektedir. Müslim nüfus sadece 1'er hane ile Esmake ve Avay köylerinde mevcut olup, sadece 10 kişi ile nahiyeye nüfusunun %0,3'ünü temsil etmiştir.

3.1.16. Nahiyeye-i Bende

Yavuz Sultan Selim döneminde Ohri Livası taşrasındaki *Bende* nahiyesi 1519 tarihinde zeamet ve tımar topraklarına ayrılmış bir görünüm arz etmektedir. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Korin nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusu verilmiştir.

Tablo 44: Bende Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁶³

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Ayas v. Ali ve Hamza v. Hasan	Baytar Derb.	2	80	7	4
	Şemzi	-	88	10	4
Hüseyin v. Seyid	Moraş	-	9	-	1
Mustafa ve Mehmed vel. İbrahim Destan Halife ve Murad v. Umur	Bahadin	-	24	2	-
Mirza v. Dünder, Yusuf Hallaç, Yeniçeri Yusuf, Topçu Kasım, Mustafa, Mustafa, Karagöz	Lulçe	-	17	2	2
	Kotus	-	22	2	-
	Doskimanek	-	24	2	-
	Haliçmalisye	-	24	2	-

¹⁶³ BOA, TD 81, v.8-103.

Tablo 44'ün devamıdır.

Hacı Bali, Mustafa Dündar, Davud Engürü, Seydi ve Ramazan vel. Yusuf, Mustafa Dizdar Koçi v. Murad, Mustafa v. İsmail, Mustafa v. Ramazan, Mehmed v. Hızır, Abdi v. Ayas	Master	2	65	7	1
	Bolişşe	2	32	3	1
	Cerid	-	82	9	3
Hızır, Mehmed v. Şir Mehmed, Hacı Mahmud, İsa v. Musa,	Saled	-	79	8	5
Karagöz ve Mehmed v. Kula	Salin	-	30	3	-
	K.Sekini	-	10	1	-
Musa Vakanlu, Hacı, İlyas Kesriye, Mahmud Halife, Kara İlyas, Ramazan v. Mazarlu, Mehmed v. Ali, Halil v. Karagöz, Seydi İbrahim, Ali ve İsmail vel. Ayas	Eskale	-	8	-	1
	Dom	1	36	4	-
	Barabon	-	4	6	-
Müezzın Hamza	Varaş	-	18	1	-
Hacı Hamza b. Yerlükçü ve Ali zade Kutalmış ve Yusuf b. Dizdar	Kalurçe	-	49	5	2
Hacı Hamza ve Kuyucu Osman ve İskender Derviş ve Mehmed b. Ramazan ve Hacı Abdi ve İlyas b. Yusuf ve Yeniçeri İsmail	Senkırık	-	108	17	-
Hacı Mustafa ve Mehmed b. Yusuf ve İsmail b. Yusuf ve Ali b. Hamza ve Ali b. Ramazan, Hamza ve Atmaca Behruz ve Mustafa b. İlyas ve Mehmed ve Tanrıvermiş vel. Yusuf	Sontikin	-	80	8	3
Köse Yusuf ve Saru İskender ve Yeniçeri Ali ve Hüseyin b. Saruca ve Kos İbrahim ve Dizdar İskender ve Ali Hoca imam ve derviş Ali ve Osman ve İbrahim v. İsmail	Vırye	-	77	8	-
Ali b. Sinan ve Hacı Ayas ve İlyas b. İskender	Şenbal	-	70	6	4
Koçi ve Ali ve Sucu Hüseyin ve Hüseyin Şirmend ve Mustafa ve Hızır	Nekas	-	45	5	3
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Mehmed Bey br. Tanrıvermiş	Burusye	3	81	9	3
Hüseyin Bey v. Kozgöz	Baliç	-	90	9	4

Aynı tarih itibariyle nahiyede birden fazla kişinin sipahiliğine verilen köylerin sayısı 20 olurken, sipahilerinin de 79 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.89-103).

Tablodaki veriler dikkate alındığında Bende nahiyesinin 1519 tarihindeki genel nüfusu; 1252 gebran hane, 136 gebran mücerred, 41 Bive, 10 müslim hane ile toplam yaklaşık 6487 kişiden oluşmaktadır. Bahsi geçen tarihte müslümanlar sadece “Burusye, Dom, Bolişşe, Master, Baytar Derbend” isimli köylerde yaşamaktadır. Nahiyede Müslim mücerred kaydedilmemiştir.

Müslüman nüfus 50 kişi ile nahiye genel nüfusunun %0,8'ini oluşturmaktadır. Ayrıca nahiyede nüfus yoğunluğu 90 hane ile Baliç, 108 hane ile Senkırık, 88 hane ile Şemzi, 82 hane ile Cerid, 81 hane ile Burusye, 80 hane ile Baytar Derbend ve Sontikin köylerinde görülürken, 4 hane ile Barabon, 8 hane ile Eskale, 9 hane ile Moraş köyleri ise nüfusun en az kaydedildiği köyler görünümündedir.

Ohri'nin önemli nahiyelerinden olan Bende, farklı görev ve statülere sahip sipahilere tevcih edilmiştir. İmam, derviş, yeniçeri, dizdar gibi birçok görevliye ait topraklar içeren nahiyeye nüfus olarak ta ciddi bir nicelik arzeder.

3.1.17. Nahiyeye-i Karlı

Nahiyeye-i *Karlı* ismiyle kaydedilmiş olan nahiyeye, yine Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanmış tahrir kayıtlarında sadece bir zeamet toprağı kaydedilirken diğer topraklar değişik isimlerdeki sipahilere tımar olarak taksimatlandırılmıştır. Aşağıdaki tablo ile 1519 tarihinde Karlı nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusu verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 45: Karlı Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁶⁴

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Hamza Çavuş Karloğlu	Gora	-	34	3	-
	Koçekavas	-	39	4	-
	Halukalami	-	45	6	-
	Ankarlami	1	49	5	1
	Çotne	-	6	-	-
Mahmud Çavuşan-ı Mustafa Paşa el-merhum	İstaş	-	75	6	-
	Şogi	1	26	3	-
	Gorgus	-	14	1	-
Hüseyin v. Seyid	Serajte	1	73	7	-
	Hakas	-	2	-	-
Turhan v. Mehmed Bey	Mamakaval	-	17	1	-
	Turnadaz	-	30	3	-
	Mersoş	-	10	1	-
Nasuh v. Kasım	Katlaş	-	21	1	-
Yusuf Voyvoda	Baya	-	70	7	2
	Asaş	-	20	2	-
İvas Kuyucubaşı merdüm Mehmed Bey v. Karlı	Sana	-	83	9	-
Müezzini-i Kaza-i Akçahisar	Karaş	-	28	3	-
	Yib	-	18	2	-
	Başkaş	-	16	2	-
İsa v. Mehmed	Beyaz	-	3	-	-
Mustafa ve Mehmed vel. İbrahim Destan Halife ve Murad v. Umur	Goryanlami	1	63	7	-
Hızır, Mehmed v. Şir Mehmed, Hacı Mahmud, İsa v. Musa	Kırşor	-	12	1	-
Yakub ve Nasuh Hoca ve Ahmed Hoca ve Kasım	Beraçkovas	1	63	6	2
	Vefra	-	20	2	-
Köse Yusuf ve Saru İskender ve Yeniçeri Ali ve Hüseyin b. Saruca ve Kos İbrahim ve Dizdar İskender ve Ali Hoca imam ve derviş Ali ve Osman ve İbrahim v. İsmail	Baraz	3	68	7	2

¹⁶⁴ BOA, TD 81: v.8-103.

Tablo 45'in devamıdır.

Hamza v. Kasım ve Ali v. Hamza ve Yusuf v. İskender ve Kâtip Süleyman ve Hacı Hüseyin ve Hüseyin v. Hafız ve Hüseyin v. Karagöz ve Yusuf b. Oruç	Tuyan Derb.	1	70	10	-
	Lefikayos	-	134	15	-
Ahmed b. Hamza ve Ahmed	Askodar	-	34	4	-
	Kayas	-	9	--	-
İnebeyi Dizdar-ı Kal'a-i Petrik ve Derviş b. İshak	Dorişte	-	42	1	4
	Breskalub	-	41	4	3
İlyas Kedhüda-ı kaza-ı mezkûr ve Mehmed b. İsfendiyar	Bahaç	-	4	--	-
	Male	-	49	1	-
İsfendiyar sofı Ahmed Ağa Hatib imam Kal'a-ı Petrik ve Ali					
Hızır ve Mehmed veled-i Hızır	Sankol	-	9	1	-
Hüseyin v. Topçu Şirmend	Asramas	1	19	2	1
Kaya v. Mehmed	Karan	1	9	1	-
Sucu Ali	Sok	-	17	1	-
Koçi ve Ali ve Sucu Hüseyin ve Hüseyin Şirmend ve Mustafa ve Hızır	Nefat	-	36	4	-
	Muska Derb.	-	75	9	-
Ali ve Derviş Ali ve Musa v. Turmuş ve Nasuh b. Yusuf ve Mehmed b. Davud ve İlyas	Vebali	-	59	6	-
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Mehmed Bey br. Tanrıvermiş	Mabel Derb.	-	83	10	-

Yukarıdaki tablo ile 1519 tarihinde Ohri Livası diğer nahiyelerinde olduğu gibi Karlı nahiyesinde de birden fazla kişinin sipahiliğine verilen köylerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu köylerin sayısı 16 olurken sipahilerinin de 52 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.89-100).

Tablolardan çıkarılabilecek bir diğer tespit ise; bahsi geçen tarihte Karlı nahiyesi genel nüfusunun 1595 gebran hane, 158 gebran mücerred, 15 bive, 11 müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 8203 kişiden oluştuğudur. Nahiyede nüfus özellikle 134 hane ile Lefikayos, 83 hane ile Mabel Derbend ve Sana, 75 hane ile İstaş ve Muska Derbend, 70 hane ile Tuyan Derbend, 68 hane ile Baraz, 63 hane ile de Beraçkovas ve Goryanlami isimli köylerde yoğunlaşırken, en az nüfus ise 9 hane ile Karan, Kayas ve Sankol, 6 hane ile Çotne, 4 hane ile Bahaç, 3 hane ile Beyaz, 2 hane ile Hakas isimli köylerde kaydedilmiştir. Müslümanlar diğer nahiyelerin genelinde olduğu gibi nahiyede az sayıdaki nüfusları ile dikkati çekmektedir ve “Karan, Asramas, Tuyan Derbend, Baras, Beraçkovas, Goryanlami, Serajte, Şogi, Ankarlami” isimli köylerde toplamda 11 hane ile kaydedilmiştir. Müslüman nüfus yaklaşık 55 kişi ile nahiyeye genel nüfusunun %6,7 sini teşkil etmektedir.

Oldukça büyük bir görünüm arz eden Karlı nahiyesinin, nüfusunun nispetine rağmen Müslüman nüfus olarak zayıf kalması, değerlendirmeye açıktır. Burada Osmanlı idaresinin bilhassa kırsal Balkan bölgelerinde bilinçli bir iskân politikası izlediği ortaya

çıkılmaktadır. Zira bu durum genel manada değerlendirildiğinde, Makedonya topraklarının tümüne yaklaşık olarak durum böyledir. Şehir merkezleri Müslim nüfusun hâkim olduğu bölgeler kabul edilirken kırsal kesim büyük oranda hıyır-ı müslim halka bırakılmıştır.

3.2.18. Nahiye-i Ohri

1519 tarihi itibarıyla Osmanlı idari taksimatında liva konumunda olan Ohri'ye bağlı bir diğer kasaba da aynı ismi taşıyan *Ohri* nahiyesi olmuştur. Bu nahiye de zeamet ve tımar toprakları olarak iki ana parça halinde kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde Ohri nahiyesi tımar sipahileri, zaimleri ve köyleri ile nüfusu verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 46: Ohri Nahiyesi Tımarlı Sipahileri, Zaimleri ve Köyleri İle Nüfusu (1519)¹⁶⁵

Tımarlı Sipahiler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Saraç Hüseyin an çavuşan-ı Mirmiran-ı Rumeli	Soşte	-	99	10	1
İskender v. Hasan	Melsin	-	58	4	1
Kapucu Yakup	Borulce	-	44	5	5
Hayreddin Sipahizade	Vapye	-	36	4	1
Ramazan v. Ali	Terveyami	-	20	2	2
Mustafa v. Hamza	Ravye	-	34	2	3
Hızır v. Hamza	Alşami	-	40	3	4
Ayas v. Mustafa	Raşnaçe	-	19	2	2
Kocabey v. Dündar	Aslonişye	-	45	5	5
Kurd v. Yusuf ve mirliva Yusuf Morçe	Çatraçe	-	22	3	3
İskender Yusuf v. Paşa İskender	Tahusyeye	-	33	3	-
Paşa İskender v. Mehmed	Bozok	-	18	2	1
Mehmed v. Hızır	Vaşne	-	34	4	8
Mehmed v. Ahmed	Konasake	-	20	2	1
Ahmed v. Mehmed	Aranid	-	33	3	-
Musa v. İshak Subaşı	Velkoşte	1	87	9	7
Mehmed v. Oruç	Japlançe	-	14	1	1
Ali v. Mehmed	Raçye	-	27	3	1
İlyas v. İshak	Leskoçe	-	39	3	7
Mehmed v. Ali	Korançe	-	59	4	2
İsa Bali v. Hızır	Valeşte	-	13	1	-
Mehmed v. Bali	Anyaliç	-	19	2	1
Bayezid v. Yakup	Labolişte	-	36	3	6
İlyas v. Musa ve Mustafa v. Osman ve İbrahim v. İshak	Bogorçe	-	34	3	3
Kasım br. Solak Hamza	Yahok	-	37	4	2
İbrahim v. Hamza	Saliniçe	-	15	2	1
Mehmed v. İbrahim ve Hamza v. Mehmed	Zagorbami	-	21	2	2
Hamid v. Mustafa ve Piri v. Ali	Kolinye	-	47	5	4
Ali v. İbrahim	Mirhova	-	18	2	-
Ali v. Harun	Moronişte	-	38	4	1
Mehmed v. Gıyaseddin Çelebi	Lesnalıçe	-	29	3	2
	Lançe	-	7	-	-

¹⁶⁵ BOA, TD 81: v.9-110.

Tablo 46'nın devamıdır.

Mahmud v. Kasım ve Bali ve Mehmed v. Ali	Velgolişte	-	50	5	7
Bayezid v. Ali	Zayid	-	10	1	1
	Dolni	-	18	2	-
İvaz Çelebi	Okaş	-	60	5	3
Mehmed b. Hüzeyin Bey ve Yusuf Mehmed an hızane-i amire ve Mehmed ve Ali vel. Yusuf ve Mehmed ve Ali Bey	G.Yakoçova	-	65	7	11
Mustafa v. Ahmed	İrjane Derb.	-	55	-	1
İsa v. Yusuf	Herseko	-	17	2	-
Hamza Şah v. Halil	Kironişte	-	41	1	1
	Mernikova	-	24	2	1
İskender ba Ali Ramazan ba Mehmed	Dragoslavlçe	-	38	4	4
Piri v. Musa ve Mahmud v. Katip Oruç Subaşı Mahmud	Danoyami	-	31	3	1
	Donid	-	8	-	-
Hamza v. Mahmud	Sarva Derb.	-	34	6	-
Bogal v. Toyran	Drasi	-	31	3	5
Yusuf v. Oruç	Bigor	-	25	2	3
Hamza v. Ramazan Hoca	Valatove	-	21	2	-
	Galobenuçinçe	-	16	1	-
Mehmed Şah ve Piri Mehmed Saruca	Horyak	-	7	1	-
Hızır v. Kasım	Gradiç	-	4	1	-
Ramazan v. Ali	Bolva	-	6	-	-
Mehmed br. Bali Bey	Mertobani	-	18	1	1
Bektaş v. İsa	Kilimestani	-	20	2	1
Hüseyin Bey v. Kürkçü Paşa	Jubin	-	12	2	-
	Nanras	-	8	-	1
Yeniçeri Ali dizdar-ı kal'a-i Ohri	Yodmoli	-	36	4	6
Ahmed imam kal'a-i Ohri	Paldani	-	42	2	1
Ali v. İsmail, Mehmed v. İsmail, Galib Mehmed v. Hüseyin, Ali v. Ali, İshak v. Hamza	Dahonik	-	58	6	3
	Ayvani	-	18	2	1
Zaimler	Köyler	Msl.	Gbr.	Gbr. Müc.	Bv.
Şüca Bey Kedhüda-i hazret-i Mustafa Paşa	Veshami	-	118	13	6
Murad Bey v. Yakup Çelebi	Bodkamine	-	8	-	-
Sinan Bey	Berdanin	-	87	9	5
	Rasye	-	36	3	2
Hasan Bey	Radvalişye	-	54	6	13
	Görice	-	26	3	3
	Kalişye	-	28	3	4
Mustafa Bey v. Ali Bey	D.Lakohreva	-	35	3	6

Yavuz Sultan Selim dönemi 1519 tarihinde Ohri nahiyesinde, Ohri Livasına bağlı diğer nahiyelerde de görüldüğü gibi birden fazla kişinin sipahiliğine verilmiş topraklar yer almıştır. Bu köylerin sayısı 11 olurken sipahilerinin de 22 kişi olduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD 81: v.15-109).

Ayrıca tüm veriler ışığında 1519 tarihi itibarıyla Ohri nahiyesi genel nüfusu; 2260 gebran hane, 212 gebran mücerred, 168 bive, 1 müslim hane olmak üzere toplam yaklaşık 11.685 kişiden oluşmaktadır. Müslümanlar bu nahiyede de azınlık durumunda olup 1 hane ile sadece “Velkoşte” köyünde yer almıştır. Nahiyede nüfus daha ziyade

118 hane ile Veshami, 99 hane ile Sošte, 87 hane ile Berdanin ve Velkošte köylerinde toplanırken 8 hane ile Bodkamine, Donid ve Nanras, 7 hane ile Horyak ve Lançe, 6 hane ile Bolva, 4 hane ile de Gradiç köyleri ise en az nüfusun kaydedildiği yerler olarak dikkati çekmektedir.

Ayrıca Ohri kazasının toprakları, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait 367 numaralı tahrir kayıtlarına göre ise, 1519 tarihli tahrirden farklı olarak; “hasa-i mirliwa ve hasa-i padişah-ı âlem-penah” şeklinde taksimatlandırılarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki tablo ile Kanuni dönemi 1530 tarihinde Ohri nahiyesindeki hasa-i mirliwa ve hasa-i padişah-ı âlem-penah olarak kaydedilen köyler ve nüfusları gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 47: Ohri Nahiyesinde Has Olarak Kaydedilen Köyler Ve Nüfusları (1530)¹⁶⁶

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Msl.	Bv.	
Hashh-i Mirliya	1	Meniyse	-	67	7	-	8	Hasha-i Padişah-ı Alempenah	31	Domiryami	-	67	6	-	2
	2	Darak	-	59	6	-	5		32	İslasiye	-	86	8	-	6
	3	Meradiye	-	44	5	-	6		33	Radvalişye	-	54	6	-	13
	4	Novasel	-	12	1	-	1		34	Vomirdaha	-	77	8	-	1
	5	Lalakye	-	13	3	-	2		35	Gorülce	-	26	3	-	3
	6	Rodhal	-	35	7	-	3		36	Kalişye	-	28	3	-	4
	7	Meriye	-	66	6	-	3		37	Sakrami	-	136	-	-	-
	8	Dumye	-	74	8	-	4		38	Göcek Ralha	-	99	-	-	-
	9	Gora Bladok	-	28	3	-	4		39	Sadak	-	34	-	-	-
	10	Bodkurate	-	130	15	-	7		40	Beryagad	-	94	-	-	-
Hasha-i Padişah-ı Alempenah	11	Kosal	-	54	-	-	1		41	Akraya	-	20	-	-	-
	12	Esrogi maa Hoysene	8	184	60	-	36		42	Araya	-	21	-	-	-
	13	Selak	-	70	14	-	8		43	Bodye	-	91	-	-	-
	14	Lobaşe	-	61	6	-	8		44	Sosye	-	99	10	-	1
	15	Eldolcı	-	13	1	-	2		45	Emir Doli	-	50	5	-	2
	16	Lolda	-	40	4	-	4		46	Hali	-	58	4	-	1
	17	Damye	-	57	5	-	4		47	Borvaliçe	-	44	5	-	5
	18	Emrorye	1	134	15	-	3		48	Salusyeye	-	21	2	-	1
	19	Veskami	-	118	12	-	6		49	Budak Derb.	-	64	9	-	-
	20	Görüncü	-	49	5	-	1		50	Vapli	-	36	4	-	1
	21	Radhorak	-	46	5	-	8		51	Merdali	-	23	2	-	3
	22	Ayami	-	68	7	-	11		52	Mervayali	-	20	2	-	2
	23	Loşçe	-	98	10	-	4		53	Aliç Derb.	-	11	-	-	-
	24	D.Lakoçoma	-	35	3	-	6		54	Valsak	-	30	3	-	3
	25	Velmaç	-	126	12	-	6		55	Razyeye	-	24	2	-	4
	26	Borhak	-	8	-	-	-		56	Asali	-	40	3	-	4
	27	Meraşk	-	78	9	-	5		57	Rasiç	-	19	2	-	2
	28	Momlise	-	47	5	-	4		58	Rasoliye	-	45	5	-	5
	29	Rasye	-	26	3	-	2		59	Çerçe	-	22	3	-	3
	30	Gobyeye	-	16	1	-	3		60	Bahusyeye	-	33	3	-	-

¹⁶⁶ BOA, TD 367: v.369-381.

Tablo 47'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Hasha-i Padişah-ı Alempenah	61	Bohuma	-	18	2	-	1	Hasha-i Padişah-ı Alempenah	93	Karlokam	-	24	2	-	5
	62	Vasye	-	34	4	-	8		94	Ardaye Derb.	-	55	-	-	1
	63	Koksa	-	20	2	-	1		95	Saliç Der.	-	13	1	-	1
	64	Emir Terk	-	33	3	-	-		96	Drago Salovliçe	-	38	4	-	4
	65	Velkoye	1	87	9	-	7		97	Dayobami	-	31	3	-	1
	66	Rayli	-	14	1	-	1		98	Dodye	-	8	-	-	-
	67	Raholçe	-	27	3	-	1		99	Drami	-	31	3	-	5
	68	Lakofiçe	-	39	3	-	7		100	Sarolye Derb.	-	34	6	-	-
	69	Korayiçe	-	59	4	-	1		101	Hevan Derb.	-	85	9	-	2
	70	Valiyse	-	13	1	-	-		102	Anok Derb.	-	20	2	-	-
	71	Lisiçe	-	19	2	-	1		103	Safor Derb.	-	25	-	-	3
	72	Sakoliye	-	11	1	-	-		104	Lokan Derb.	-	44	4	-	2
	73	Yadoriçe	-	1	-	-	-		105	Malusyeye	-	10	1	-	1
	74	Ladoliye	-	36	3	-	6		106	Kırdas	-	27	3	-	2
	75	Bodgoriçe	-	34	3	-	3		107	Karmerami	-	36	3	-	1
	76	Bahok	-	37	4	-	2		108	Navrace Derb.	-	18	2	-	-
	77	Saliç	-	15	2	-	1		109	Malkomiçe	-	72	5	-	5
	78	Ragorhami	-	21	2	-	2		110	Sarye Derb.	-	19	2	-	2
	79	Voliye	-	47	5	-	4		111	Merami	-	18	2	-	3
	80	Sofye	-	16	2	-	3		112	Valak	-	21	2	-	-
	81	Mersak	-	18	2	-	-		113	Alonohçe	-	16	1	-	-
	82	Layaniç	-	10	1	-	-		114	Merlobend	-	48	5	-	3
	83	Morolisye	-	38	4	-	1		115	Lisye	-	149	15	-	8
	84	Lisiçe	-	29	3	-	2		116	Darin	4	49	5	2	2
85	Labiçe	-	70	-	-	-	117	İrlabar	-	33	4	-	1		
86	Velkosye	-	55	5	-	7	118	Levarçe Derb.	-	73	8	-	2		
87	Harik	-	10	1	-	1	119	Maliç	-	29	3	-	3		
88	Dolye	-	18	2	-	-	120	Asloye	-	18	2	-	-		
89	Okas	-	60	5	-	3	121	Damroma	-	26	2	-	-		
90	G.Lakoçerhok	-	60	7	-	11	122	Velkodri	-	35	3	-	-		
91	Diko	-	17	2	-	-	123	Çanari	-	35	4	-	3		
92	Lodisyeye	-	41	5	-	1	124	Lodmohali	-	68	7	-	5		

Tablo 47'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Hasha-i Padişah-ı Alempenah	124	Lodmohali	-	68	7	-	5	Hasha-i Padişah-ı Alempenah	155	Mera Morçe	-	20	2	-	1
	125	Dorbak	-	17	2	-	-		156	Aslanye	-	75	8	-	10
	126	Osna maa mah. Şodiliç	-	15	1	-	1		157	Merhali	-	39	3	-	1
	127	Esdaliye	-	21	2	-	-		158	Solakye	-	7	1	-	-
	128	Dolna Selaçekak	-	63	7	-	5		159	Aslak	-	42	4	-	4
	129	Losdema Doriç	-	24	2	-	1		160	Lakbasye	-	55	6	-	-
	130	Korasye	-	32	3	-	3		161	Son	-	41	4	-	-
	131	Sak nam-ı diğeri Üsküp	-	7	-	-	-		162	Kohvin	-	11	1	-	-
	132	Seralye	-	21	2	-	1		163	Lefsaranik	-	11	1	-	1
	133	Harodar	-	107	11	-	5		164	Ledgarema	-	79	8	-	2
	134	Dolanliç	-	44	4	-	1		165	Verhon	-	7	1	-	1
	135	Ala	-	27	2	-	1		166	Samarye	-	41	4	-	2
	136	Lusoma	-	55	5	-	1		167	Şanali	-	69	7	-	3
	137	Masolko	-	92	10	-	3		168	Bodgorah	-	130	15	-	7
	138	Maroba	-	85	9	-	11		169	Manastırçe	-	25	2	-	3
	139	Elbaç	-	34	3	-	1		170	Küçük Derbe	-	34	3	-	3
	140	Ravye	-	44	4	-	3		171	Tornik	-	15	1	-	2
	141	Leva	-	33	3	-	-		172	Kacak	-	100	11	-	7
	142	Bolgrad	-	16	2	-	2		173	Ahranik	-	30	3	-	6
	143	Arasye	-	36	3	-	2		174	Gradiç	-	4	-	-	1
	144	Soyami	-	110	10	-	6		175	Kırçak	-	16	1	-	1
	145	Aralı	-	31	3	-	3		176	Limçe	-	12	1	-	-
	146	Manastırçe	-	19	2	-	2		177	Maris Derb.	-	52	-	-	-
	147	Lohali	-	30	3	-	3		178	Graşnami	-	15	1	-	1
	148	Belhaşye	-	68	7	-	5		179	Lozali	-	37	4	-	-
	149	Bovasladami	-	20	2	-	-		180	Golbak	-	62	2	-	2
150	Lavnadaçe	-	4	-	-	-	181	Çerli Dol	-	10	1	-	-		
151	Hrasnali	-	3	-	-	-	182	Maliye	-	36	4	-	-		
152	Godboye	-	59	6	-	3	183	Dovbak	-	19	2	-	1		
153	Aygerbaye	-	30	3	-	3	184	Bak	-	6	-	-	-		
154	Borye Derbend	-	51	5	-	4	185	Radalçe	-	7	1	-	-		

Tablo 47'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Hasha-i Padışah-ı Alempenah	186	Arpacı	6	18	2	3	-	Hasha-i Padışah-ı Alempenah	218	Sunar	-	20	2	-	-
	187	Gorna Seliç	-	37	4	-	1		219	Loslarlı	-	10	1	-	1
	188	Holiç	-	80	8	-	4		220	Göger	-	12	1	-	-
	189	K. Olah	-	33	3	-	1		221	Eskoli Sahuçe	-	10	1	-	-
	190	Horami Derb.	-	74	9	-	1		222	Velmalı	-	65	7	-	3
	191	Harhas Derb.	-	64	5	-	2		223	Çerişkin	-	13	1	-	1
	192	Balsiye	-	63	7	-	-		224	İrnok	-	81	9	-	3
	193	Lakas	-	38	3	-	-		225	Oybar	-	45	5	-	2
	194	Samusye	-	16	1	-	1		226	Boşmişte	-	13	1	-	-
	196	Oraçe	-	23	2	-	1		227	Kalalaçe	-	18	1	-	1
	197	Valhali	-	83	8	-	4		228	Osomi	-	26	2	-	-
	198	Göcür Derb.	-	90	9	-	6		229	Esralçe	-	42	4	-	-
	199	Labali	-	18	2	-	3		230	Halik	-	27	3	-	1
	200	Vanuka	-	18	2	-	1		231	Merdosye	-	7	1	-	-
	201	Herce-i Bozork	-	61	6	-	2		232	Danot	-	18	2	-	-
	202	Sovmalı	-	71	8	-	-		233	Kraslisye	-	10	1	-	-
	203	K. Sahal Derb.	-	30	3	-	-		234	Dodolisye	-	14	1	-	2
	204	Dolna Seliçe	-	22	2	-	3		235	Arvolçe	-	27	2	-	-
	205	Abramas	-	10	1	-	2		236	Emruvarisye	-	11	1	-	-
	206	Raliçe	-	68	7	-	5		237	Eskore	-	14	1	-	-
	207	Soşliçe	-	6	-	-	-		238	Goliçe	-	30	3	-	1
208	Arlogar	-	37	4	-	-	239	Manastırçe	-	9	1	-	1		
209	Aslarinye	-	19	1	-	1	240	Permalışte	-	17	1	-	2		
210	Merbonisye	-	15	1	-	-	241	Harmali	-	25	2	-	2		
211	Sadişte	-	6	3	-	-	242	Hamiçe	-	55	4	-	5		
212	Mersobami	-	18	1	-	1	243	Besgabur	-	7	-	-	-		
213	Aslanye	-	86	8	-	6	244	Leskoye	1	29	6	-	2		
214	Doyevak Derb.	-	68	3	-	-	245	Liboyan	-	11	1	-	2		
215	Kaslarki	-	40	4	-	1	246	Beliç	-	11	1	-	3		
216	Nagorhami	-	45	4	-	1	247	İnaroma	-	66	5	-	7		
217	Bahrend	-	7	1	-	-	248	Maçelesi	-	14	1	-	1		

Tablo 47'nin devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		By.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Hasha-i Padişah-ı Alempenah	249	Dervariska	-	44	5	-	2
	250	Kahoro Bozork	-	29	3	-	-
	251	Merbosye	-	45	4	-	3
	252	Somuş Derb.	-	85	9	-	-
	253	Merdolavir	-	3	-	-	-
	254	Dolce	-	23	2	-	2
	255	Esrafçe	-	69	7	-	3
	256	Kon	-	7	-	-	-
	257	Dasmar	-	19	2	-	1
	258	Esnavarami	-	17	2	-	3
	259	Esradoh	-	13	1	-	1
	260	Moshali	-	15	2	-	1
	261	Alavaske	-	27	4	-	1
	262	Safa	-	7	-	-	-
	263	Meragob Derb.	-	75	5	-	4
	264	Sakisyami	-	20	2	-	1
	265	Mirsak	-	22	3	-	3
	266	Virdema	-	29	3	-	3
	267	Gorna Boglisye	-	29	3	-	2
	268	Dolna Boglisye	-	21	2	-	-
	269	Novak Olah	-	73	8	-	7
	270	Korask	-	26	3	-	1
	271	Saşye	-	6	-	-	-
	272	Band	-	25	3	-	4
	273	Derboliçe	-	9	1	-	-
	274	Derbiye	-	16	2	-	-
	275	Emirli	-	11	1	-	1
	276	Bod Goradami	-	16	2	-	2
	277	Saliçe	-	47	5	-	2
	278	Dolsak	-	32	3	-	1
279	Sakiçe	-	17	2	-	2	
280	Goce	-	14	2	-	-	
281	Esmerako	-	15	1	-	3	
282	Hardas	1	9	1	-	-	
283	Raylak	-	34	4	-	2	
284	Vashali	-	12	1	-	2	
285	Ropen	-	12	2	-	-	
286	Halus	-	8	-	-	1	
287	Tabak	-	17	1	-	1	
288	Derik Derb.	1	93	15	-	1	
289	Bokronik	-	29	4	-	3	
290	Babayali Derb.	-	70	-	5	-	

Yukarıda yer alan tablodan Kanuni döneminde Ohri nahiyesinin genel nüfusunun; 11.026 gebran hane, 1078 gebran mücerred, 651 Bive, 23 müslim hane, 5 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 56.979 kişiden oluştuğu söylenebilir. Bahsi geçen tarihte nahiyede nüfus yoğunluğu 184 hane ile Esrogi maa Hoysene, 149 hane ile Lisy, 136 hane ile Sakrami ve Emrorye, 130 hane ile Bodgorah ve Bodkurat, 126 hane

ile Velmaç, 118 hane ile Veskami, 110 hane ile Soyami, 107 hane ile Harodar, 100 hane ile Kacak isimli köylerde toplanırken nüfusun en az görüldüğü köyler ise 1 hane ile Yadoriçe, 3 hane ile Merdolavir ve Hrasnali, 4 hane ile Gradiç ve Lavnadaçe isimli köylerdir.

Nahiyedeki nüfusla alakalı olarak, nüfusun farklı tarihlerdeki değişimleri açısından 1519 tarihli (I. Selim dönemi) tahrir kayıtlarındaki nüfusa bakıldığında, toplam hane sayısı 2226 iken, Kanuni dönemi tahririnde bu sayının 11.049 haneye çıktığı görülmektedir. Ayrıca müslim ahali açısından da nahiyede 1519 yılına göre yaklaşık 22 hanelik bir artış göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinin bölgede sağlamayı başardığı iskân ve refah politikasının, Ohri ve civar bölgelerine nüfus celbetmesi bahsedilen durumu açıklayıcı bir örnek durumundadır.

Tüm bu veriler ışığında Ohri Livası taşrasının XVI. yüzyılın ilk çeyreğindeki ve ortalarındaki tarihlerde nahiyeler bazındaki genel nüfus dağılımları da aşağıdaki tablolar ile verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 48: Ohri Livası Nahiyeleri Genel Nüfusu (1519)¹⁶⁷

	Nahiyeler	Gebran	Gbr. Müc.	Bive	Müslim	Msl. Müc.	Toplam
1	Çirmenliçe	329	35	23	11	3	1761
2	Jupe	414	92	9	1	-	2176
3	Sarıgöl	428	55	11	-	-	2206
4	Reka	449	55	3	1	-	2308
5	Evrake	570	39	5	-	-	2894
6	Korin	580	87	22	2	-	3019
7	Senat	758	76	33	15	6	3980
8	Akçahisar	835	90	22	17	4	4376
9	Bende	1252	136	41	10	-	6487
10	Virçe	1354	136	69	-	-	6975
11	Karlı	1595	158	15	11	-	8203
12	Viryar	1728	131	38	7	1	8845
13	A.Deбри	1760	175	73	9	6	9099
14	Gora	1791	173	88	2	-	9226
15	Delkovik	1839	185	93	3	1	9489
16	Pirlepe	1866	175	100	4	2	9627
17	Mokri	1917	184	91	6	3	9893
19	Y.Deбри	1890	187	86	64	-	10.043
20	Ohri	2260	212	168	1	-	11.685
21	Mat	2476	284	89	46	10	12.993

Yukarıdaki 1519 yılına ait nüfus tablosundan da anlaşılacağı üzere Ohri kırsalının bahsi geçen tarihteki genel nüfus toplamı yaklaşık 135.285 kişiden müteşekkildir. Ohri şehri

¹⁶⁷ BOA, TD 81: v.1-110.

taşrasındaki nüfus yoğunluğu Yukarı Debri, Ohri ve Mat nahiyelerinde toplanmışken, Çirimenliçe, Jupe, Sarıgöl ve Reka nahiyeleri ise nüfusun en az görüldüğü yerler durumundadır. Ayrıca Müslim ahali açısından nüfus 210 hane ve 36 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 1086 kişiden oluşmaktadır. Bu durum XVI. yüzyılın ilk çeyreği açısından Müslümanların bölgede oldukça az sayıda ikamete sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Müslim ahalinin en yoğun yaşadığı nahiyeye de 64 hane ile Yukarı Debri nahiyesidir. Sarıgöl, Evrake ve Vırçe nahiyelerinde ise hiç müslim hane kaydedilmemiştir.

Tablo 49: Ohri Livası Nahiyeleri Genel Nüfusu (1530)¹⁶⁸

	Nahiyeler	Gebzan	Gbr. Müc.	Bive	Müslim	Msl. Müc.	Toplam
1	Ohri	11289	1102	662	23	5	58.329
2	Debri	8399	879	319	51	16	43.464
3	Akçahisar	8697	1095	185	123	4	45.384
4	Mat	4142	399	139	127	24	21.907

Kanuni dönemine gelindiğinde ise Ohri şehir merkezi haricinde kalan nüfusunun 169.084 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır. Osmanlıların bölgede yaptırdığı bir önceki tahrir çalışmasına göre Ohri livasındaki nüfus toplam yaklaşık 33.799 kişi artış göstermiştir. Bu nüfus artış hızı bir önceki verilere göre yaklaşık %20'lik bir orana karşılık gelmektedir.

Yukarıdaki tablolarda nahiyeye sayılarında görülen net düşüşün nahiyeye nüfusunda bu kadar sert olmadığı görülmektedir. Yani nahiyeye sayısında görülen %70'lik düşüşün yanında nüfustaki düşüş %20'lerde kalmıştır. Buradan nahiyeye sayısındaki azalmanın küçük sayılabilecek nahiyelerin büyük nahiyelerle birleştirilmesi sonucu oluştuğu fikri uyanmaktadır. Zira nahiyeye sayısında görülen sert düşüşün nüfusta görülmemesi ancak bu şekilde açıklanabilecektir.

Ayrıca nüfus artışına nahiyeler bazında bakılacak olursa; Ohri nahiyesinde I.Selim dönemindeki nüfus toplam yaklaşık 11.685 kişi iken Kanuni dönemine gelindiğinde 58.329 kişiye, bir önceki tahrirde yukarı ve aşağı olarak kaydedilmişken 1530 tarihindeki tahrirde birleştirilerek sadece Debri olarak kaydedilmiş nahiyede, 1519 tarihinde nüfus toplam yaklaşık 19.142 kişi iken Kanuni dönemine gelindiğinde 43.464 kişiye, Akçahisar nahiyesinde 1519 tarihinde nüfus toplam yaklaşık 4376 kişi iken 1530 tarihinde 45.384 kişiye ve Mat nahiyesinde de 1519 tarihinde nüfus toplam yaklaşık

¹⁶⁸ BOA, TD 367: v.368-422.

12.993 kişi iken yine Kanuni dönemine gelindiğinde 21.907 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır.

1519 yılına ait tahrir kayıtlarındaki tımar sipahilerinin bir kısmının “müstahfızan-ı kal'a-i ve merdüm-ü kal'a-i” ifadeleriyle ile kaydedildiği anlaşılmaktadır. Müstahfız, tabiri genellikle kale ve hisarların korunmasında görevli kişilere verilen ad konumundadır. *Bu görevlilerin geneli ulûfelü olmakla beraber, tımar tasarruf edenleri de mevcuttur. Bu tımarlara da “müstahfız tımarı” denilmektedir* (Ünal, 1989: 48). Diğer taraftan Ohri kırsalında yer alan kalelerdeki muhafızların da genel nüfusa ayrıca eklenmesi gerektiği aşikârdır. Bu vesileyle 1519 yılında kırsala kaydedilmiş kale muhafızlarının toplam sayıları 81 numaralı tahrir kayıtlarından anlaşılacağı üzere 87 neferdir.

Bu noktadan hareketle 1519 tarihinde Ohri Livası taşrasına kaydedilmiş olan kaleler, müstahfızlar, görevleri ve tımarları ile nüfus verileri de aşağıdaki tablo ile verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 50: Ohri Livası Kale Görevlilerinin Tımarları (Köyler) Ve Nüfusları (1519)¹⁶⁹

	Sipahiler – Müstahfızlar	Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Msl.	Gbr.	
Kal'a-i Ohri	Yeniçeri Ali Dizdar-ı kal'a	Yodmoli	-	36	4	6	-
	Ahmed imam-ı kal'a	Paldani	-	42	2	1	-
	Koca Hamza İyanedar-ı kal'a	Zavi Derb.	-	57	6	-	-
	Ali v. İsmail, Mehmed v. İsmail, Galib, Mehmed v. Hüseyin, Ali v. Ali, İshak v. Hamza	Dahonik	-	58	6	3	-
		Ayvani	-	18	2	1	-
Kal'a-i İstloş	İlyas Dizdar-ı kal'a	Arbot	-	79	-	8	5
	Hızır v. Doğan Kethüda-i kal'a ¹⁷⁰	Balise	-	28	-	3	1
	Bekir imam-ı kal'a	Şanbardol	-	20	-	2	2
	Kapucu Hüseyin ve Hızır v. Saruca ve merdüm-ü İlyas ve Hüseyin b. Ali ve Topçu Ali	Haya	-	100	-	14	5
		Adanyani	-	9	-	1	-
	Nasuh v. Kasım ve Turali ve Umur b. Doğan	Derban	-	22	-	10	3
	Musa b. Ali ve Hamza b. Ali ve Mehmed b. Kasım, Mehmed b. İlyas	Maloş	3	41	-	5	-
		Dodosye	-	24	-	2	2
	Yeniçeri Karaca ve Sefer b. Hamza ve Hasan b. Mustafa ve İlaldı İlyas Voyvoda b. Mahmud ve Mustafa b. İlyas	Dirvali	2	41	-	4	2
		Baskaldan	1	13	-	1	1
		Şili	-	48	-	5	1
Merhmed v. Ali	Burgan	-	20	-	2	1	
	Mirask	-	3	-	-	-	

¹⁶⁹ BOA, TD 81: v.101-110.

¹⁷⁰ BOA, TD 81: v.105.

Tablo 50'nin devamıdır.

Kal'a-i Akçalısar	Pervane Dizdar-ı kal'a ve Karaağaç ve Mehmed v. Mustafa	Rafdeş	-	130	-	15	2
	Mehmed v. Dünder Kedhüda-i kal'a	Boran	1	46	-	5	-
	Ahmed Fakih imam-ı kal'a	Sorak	1	20	-	3	2
	Ahmed b. Hamza ve Ahmed	Askodar	-	34	-	4	-
Kal'a-i Petrik	İnebey Dizdar-ı kal'a ve Derviş b. İshak	Kayas	-	9	-	-	-
		Dorişte	-	42	-	4	1
	İlyas Kedhüda-i kal'a ve Mehmed b. İsfendiyar	Hırte	-	38	-	1	4
		Breskalub	-	41	-	4	3
	İsfendiyar sofı Ahmed Ağa ve Ali	Bahaç	-	4	-	-	-
		Male	-	49	-	1	-
	Hızır ve Mehmed v. Hızır	Sankol	-	9	-	1	-
		Magole	-	9	-	1	1
		İnin	-	8	-	-	-
	Hüzeyin v. Topçu Şirmend	Asramas	1	19	-	2	1
	Kaya v. Mehmed	Karan	1	9	-	1	-
	Sucu Ali	Sok	-	17	-	1	-
	Koçi ve Ali ve Sucu Hüseyin ve Hüseyin Şirmend ve Mustafa ve Hızır	Nekas	-	45	-	5	3
		Nefat	-	36	-	4	-
		Muska Derb.	-	75	-	9	-
	Ali ve Derviş Ali ve Musa v. Turmuş ve Nasuh b. Yusuf ve Mehmed b. Davud ve İlyas	Vebali	-	59	-	6	-
Morarak		-	17	-	1	-	
Saroşlani		-	45	-	3	-	
Ragasor		-	5	-	-	-	
Kal'a-i Kocacık	Hamza Dizdar-ı kal'a	İsnami	-	26	-	3	2
		Dohişte	-	27	-	3	-
	Mustafa Kedhüda-i kal'a	Sırni Bokra	-	26	-	2	-
		Olaç	-	20	-	2	3
	Şaban v. Mustafa	Radka	-	41	-	4	1
	İmam-ı kal'a-i Kocacık ¹⁷¹ ve Karagöz	Deni	-	52	-	5	1
		Brolçe	-	15	-	2	-
	İnebeyi b. Hamza ve Ali b. Abdullah ve diğer İnebeyi b. Mehmed ve Mehmed b. Salih ve Mehmed b. Hayreddin	Saliç	-	37	-	4	-
		Yaboriye	-	29	-	10	2
	Hızır ve Murad b. Karaca ve İnebeyi b. Karagöz ve Mustafa b. Musa ve diğer Mustafa b. Yusuf ve Mehmed b. Mustafa ve Mahmud b. Yusuf	Borşanlıç	-	61	-	7	2
		Mehmed ve Yusuf v. Halil ve Ömer v. Ahmed ve Hüseyin v. Dünder ve Ramazan v. İsmail ve Mustafa v. Hamza	Y.Barnik	-	44	-	4
	A.Barnik		1	36	-	4	-
Aslaviye	-		18	-	2	-	
Terbaliçe	-		13	-	1	-	
Piri Hamza ve Ahmed v. İlyas ve Ömer v. Mahmud ve Haydar v. Mustafa ve Ali v. Mustafa ve Ahmed diğer v. Mahmud ve Mahmud v. Ahmmed ve Mehmed v. Abdullah	Ravdisye	-	91	-	10	-	
	Görice	-	36	-	4	-	

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere I. Selim dönemi 1519 tarihi itibarıyla Ohri civarındaki bahsi geçen kalelerde kayıtlı müstahfizlar ve bu kişilerin sipahiliğine

¹⁷¹ Bahsi geçen tarihteki kayıtlarda Kocacık Kalesi imamının ismi yer almamıştır (BOA, TD 81: v.107).

bırakılmış köylerdeki nüfus; 1997 gebran hane, 206 gebran mücerred, 51 bive, 11 müslim hane, 20 müslim mücerred ile toplam yaklaşık 10.297 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 81: v.101-110).

Ayrıca tüm veriler ışığında ve nahiyeler bazında, vergiden muaf olan bu askeri sınıfın vergi mükellefi olan müslim ve gayrimüslim halka nüfus açısından oranı ise; Jupe nahiyesindeki genel nüfusunun %20'ini teşkil etmektedir. Ayrıca bu durum kendisini Karlı nahiyesi genel nüfusu içerisinde %30, Akçahisar nahiyesinde %23, Mat nahiyesinde %18, Ohri nahiyesinde %7, Yukarı Debri nahiyesinde %5, Bende nahiyesinde %4, Pirlepe nahiyesinde %3 oranlarıyla göstermektedir. Ortaya çıkan bu tablo, bugüne değin, XVI. yüzyıl ile alakalı yapılmış olan araştırmalarda da ortaya koyulmuştur. Ancak bu oranın Balkan şehirleri için, özellikle Anadolu bölgesinde yer alan şehirlere göre oranların daha düşük olduğu bilinmektedir¹⁷².

Ohri Livası ve civarındaki kaleler ve müstahfizları açısından Kanuni Sultan Süleyman döneminde bölgedeki kaleler ve kale görevlilerinin tımarları ile nüfus verileri de aşağıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır.

¹⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, TTK Yayınları, Ankara 1989, s.55-85, Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.35-88.

Tablo 51: Ohri Livası Kale Görevlilerinin Tımarları (Köyler) Ve Nüfusları (1530)¹⁷³

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.			Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.					Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Kal'a-i Akçahisar	53	Dom	1	36	4	-	-	Kal'a-i Istloş	1	Arbor	-	79	8	-	5
	54	Harabod	-	54	6	-	-		2	Palişe	-	28	3	-	1
	55	Alta	-	80	15	-	-		3	Şebarbor	-	20	2	-	2
	56	Darsit	-	18	1	-	-		4	Çaye	-	100	14	-	5
	57	Kavlara	-	49	5	-	2		5	Asnak	-	9	1	-	-
	58	Eskoder	-	34	4	-	-		6	Derban	-	72	10	-	3
	59	Hasa	-	9	-	-	-		7	Saloye	3	41	5	-	3
	60	Saga	-	70	6	-	4		8	Kokond	-	24	2	-	2
	61	Begam	-	24	2	-	-		9	Harvad	2	41	4	-	2
	Kal'a-i Petrik	1	Horasye	-	47	4	-		1	10	Baskalat	1	13	1	-
2		Harye	-	38	4	-	1	11	Şila	-	48	5	-	1	
3		Mirsaluk	-	41	4	-	3	12	Bogyad	-	20	2	-	1	
4		Bahali	-	4	-	-	-	13	Hrasik	-	3	-	-	-	
5		Male	-	49	5	-	-	1	Aşkali	-	26	3	-	-	
6		Şakol	-	9	1	-	-	2	Hohasye	-	27	23	-	-	
7		Magolye	-	9	1	-	1	3	Dalinok	-	26	2	-	-	
8		Resend	-	8	-	-	-	4	Avlaç	-	20	2	-	-	
9		Asramaş	1	19	2	-	1	5	Raldajka	-	41	4	-	3	
10		Karan	1	9	1	-	-	6	Hıras	-	52	5	-	1	
11		Sok	-	17	1	-	-	7	Mervaliçe	-	15	2	-	1	
12		Benkas	-	45	5	-	3	8	Saliçe	-	37	4	-	-	
13		Nekad	-	36	4	-	-	9	Basurya	-	92	10	-	-	
14		Mosçe Derb.	-	57	9	-	-	10	Borşanlıçe	-	61	7	-	-	
15		Vahali	-	59	6	-	-	11	Y.Yabernik	-	44	4	-	2	
16		Mezarlık	-	17	1	-	-	12	A. Tabernik	1	36	4	1	3	
17		Mardaslami	-	43	5	-	-	13	Aslaviye	-	18	2	-	-	
18		Ragamor	-	5	-	-	-	14	Mırsadali	-	13	1	-	-	

¹⁷³ BOA, TD 367: v.381-420.

Tablo 51'in devamıdır.

		Köyler	Hane		Mücerred		Bv.
			Msl.	Gbr.	Gbr.	Msl.	
Kal'a-i Kocacık	15	Radvasye	-	91	10	-	10
	16	Görince	-	36	4	-	2
Kal'a-i Babaali	17	Babaali Derb.	-	70	5	-	-

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Kanuni döneminde (1530) Ohri caivarındaki kalelerin müstahfizlarının tasarrufuna kaydedilmiş köylerdeki genel nüfus; 4476 gebran hane, 564 gebran mücerred, 137 bive, 33 müslim hane ve 5 müslim mücerred olmak üzere toplam yaklaşık 23.251 kişiden oluşmaktadır (BOA, TD 367: v.381-420).

3.3. Ohri Taşrasında Köyler ve Nüfusları

Karye, Osmanlı literatüründe resmi kayıtlarda köy yerine kullanılan kelime durumunda olmuştur. Köyler ile çoğu zaman “köy ahalisi” ya da “mezkûr köy” manası karşılanmak istenmiştir. Osmanlı idari taksimatı içerisinde en alt kısmında yer almakla birlikte köyler bu idari mekanizmanın en önemli yapı taşları durumunda olmuştur. En genel manada bugünkü köy yerleşimlerine denk gelen bir statüye sahip olan köylerin, şehir merkezleri dışında kalan fakat idari olarak şehre ve şehir merkezine bağlı olan taşra yerleşimleri olduğu söylenebilir.

XVI. yüzyılda Osmanlının diğer sancak merkezlerinde olduğu gibi Ohri Sancağında da içtimai ve iktisadi hayatın en önemli ağırlığını köyler çekmektedir. Bölge halkının önemli geçim kaynaklarının başında tarımın gelmesinden ötürü de nüfus genellikle köylerde inkişaf etmiştir. Devletin ekonomik yapısal gücü anlamında da köyler vergi mükellefiyetliklerinden ötürü hazinenin önemli gelir kaynaklarını teşkil etmiştir.

Köyler zaman içerisinde sürekli gelişim göstererek büyüebilmekte ve hatta kaza haline gelebilmektedir. Bu tür durumlarda ise Osmanlı arşiv kayıtlarında (özellikle tahrir kayıtlarında) bu gelişim hadisesi bir kanunname ile kayıta ifade edilerek idari taksimat üzerinde yapılan değişikliklerle uygulamaya konulmaktadır. Bu durumdaki değişimlerin tespit edilebilmesi için belirli bir bölgeye ait tahrir kayıtlarının bir süreç dâhilinde incelenmesi gerekmektedir.

Ayrıca köy sayıları bir yerleşim merkezinin büyüklüğü, gelişmişliği ve nüfusu ile alakalı olarak önemli çıkış noktaları sunmaktadır. Köy sayısında meydana gelen düşüşler, artışlar ya da istikrarlı duruş, siyasi tarihe ait veriler ile birleştirildiğinde

önemli bir değerlendirme noktası olabilmektedir. Ohri şehrinin de coğrafi manada ulaştığı büyüklük ile alakalı olarak bir fikir vermesi açısından şehre bağlı köy sayısının yıllara göre dağılımını görmekte fayda vardır. Bu veriler ışığında Ohri taşrasının XVI. yüzyıldaki köy sayıları olarak dökümü aşağıdaki tablo ile verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 52: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Toplam Köy Sayıları¹⁷⁴

	Dönemler	
	I.Selim (1512-1520)	Kanuni (1520-1566)
Köy Sayıları	749	838
Toplam Köy Sayısı	1587	

XVI. yüzyılda Ohri taşradaki bazı nahiye merkezlerine kaydedilmiş köyler, köy toplam sayısına eklenmemiştir. Bu köyler eklendiğinde toplam köy sayısı 752'ye ulaşacaktır.

Ohri kırsalının nüfusunun o dönem ve bölgeye göre karşılaştırması yakın vilayetlerden biri olan Manastır şehrine göre yapılabilir. Rumeli vilayetlerinin XVI. yüzyıldaki durumları hakkında özellikle 232 numaralı tahrir defteri ve 370 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rumeli Defteri kayıtları ile Manastır şehri ile alakalı ayrıca hazırlanmış olan bir çalışmada; 1530 tarihinde şehir kırsalında yer alan köy sayısı 159 adet ve hane sayısı ise 9000 hane civarı olarak kaydedilmiştir (BOA, TD 232: v.402-475, Özkılınç ve diğerleri, 2001: v.73-88). Ayrıca 1544 tarihine gelindiğinde yine şehrin kırsalında kayıtlı köy sayısının 164 adet ve hane sayısının ise 5500 hane civarında olduğu eklenmiştir. 1544 yılındaki hane sayısında yaşanan düşüşün nedeni olarak; fethedilen bölgelere yapılan nüfus takviyeleri, salgın hastalıklar ya da idari taksimata göre yapılan yeni düzenlemeler sonucunda bazı köylerin yeni birimlere bağlanması gösterilmiştir (Çağ, 2010: 245-251). Hemen hemen aynı tarihlere denk gelen sıralarda Ohri şehir kırsalının nüfusunun; 1512-1520 tarihleri arasında 752 adet köy ve 1530 tarihinde ise 838 adet köy olmasından yola çıkılarak Ohri'nin, bölgenin önemli şehirlerinden biri olan Manastır şehrine göre çok daha fazla bir köy ve hane sayısına sahip olduğu söylenebilir.

Ohri Livasına bağlı köyler için içtimai bakımdan sürekli bir gelişme gözlenebilmiştir. Bu durum kendisini her tahrirde kaydedilmiş köylerin nüfuslarının artmış olmasında göstermiştir. Bu nüfus artışı, köylerin gelirlerindeki artışta göz önünde bulundurularak, köylerin büyük bir çoğunluğunun bölgenin coğrafi yapısının izin verdiği ölçüde kalan verimli ovalarda toplanmasına da bağlanabilir. Bölgenin önemli geçim kaynaklarından

¹⁷⁴ BOA, TD 81: v.1-111; BOA, TD 367: v.368-422.

biri olan özellikle küçükbaş hayvancılık açısından yüksek yaylalar, balıkçılık açısından da göl ve civarında konuşlanmış dalyanlar da elverişli geçim sahaları durumunda yer almıştır. Tüm bu nedenlerden ötürü nüfusun bu eksenli bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Bahsi geçen XVI. yüzyıl ile alakalı aşağıdaki tablo ile de Ohri taşrasındaki köy isimleri belirli tarihlere göre verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 53: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Kayıtlı Köy ve Mezra İsimleri¹⁷⁵

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
1	Kodlar	41	Bograk	1	Hakdar	41	Y.Kasuranid
2	Kalme	42	Nasrove	2	Sutok	42	Boltan
3	SalıŖe Derb.	43	Kara.Koyunçe	3	Lasviye	43	Radnos
4	Mora	44	NiŖbalye	4	Lugora	44	Mrasoliçe
5	Lokani	45	Masar	5	Radsavçe	45	Gasnik Derb.
6	Ŗabon	46	Görinci	6	Saruha	46	Ladarbol Derb.
7	Versati	47	Berami	7	Kradoriçe	47	Laskordin
8	Bukliper	48	B.İç	8	Brohaç	48	Mogaliç
9	G.Marovami	49	K.İç	9	A.Salhama	49	Salse
10	Mogriçe	50	Sarka	10	Naliçe	50	Baliçe
11	BatoŖte	51	Merbaga	11	Sanargoriçe	51	Oraçek
12	Salıçe	52	Akraye	12	Hasiç	52	Vrosye
13	Orsoma	53	Azra	13	Lekova	53	Ahus
14	Vizviçe	54	Nora	14	Sokaliçe	54	Dragoliç
15	Osoy	55	Debulin Derb.	15	K.Rasiç	55	KoluboçiŖte
16	Jeznołçe	56	Esnoka Derb.	16	Sariç	56	Mahyar
17	A.Galyanhami	57	Yokak Derb.	17	Vomriyan	57	Sakaviçe
18	Banliçe	58	MalosŖte	18	Senat	58	Leska
19	Boysa Goriçe	59	Karvami	19	A.KarçiŖte	59	Basladinçe
20	Kacınçe	60	Yagorkiçe	20	Hajiçe	60	Sudovna
21	Sakva	61	Merser Derb.	21	D. Mervayani	61	Dolyami
22	Bozork Zinçe	62	Varame	22	Borisye	62	Bojoliçe
23	K.Zinçe	63	Parlubye	23	Sahudol	63	Harik
24	S.Dariname	64	Lastine	24	Suhami	64	Tokmak
25	ValiŖva	65	Gormanye	25	Ragor	65	Losak
26	Yaverçe	66	AnraŖar	26	Mamalisye	66	Avasliç
27	Salukye	67	Oldakim Derb.	27	Ŗelton	67	SalıŖte
28	Menaliç Derb.	68	Maliç	28	Dersami	68	Salava
29	Balca	69	Esbunye	29	Baliççe	69	Saka
30	Sahudol	70	Virun	30	Lusak	70	Jerami
31	Simali	71	Velkovari	31	Bolkend	71	Sahorhami
32	Ragor	72	Sarı	32	Dalka	72	Sotami
33	Grana Derb.	73	Bodmohami	33	Drasiç	73	Sokhak
34	Y.Kasoran	74	Koryak	34	Limnak	74	Grajdami
35	Boltan	75	Ostarka	35	Anorak	75	Bodhon
36	RadveŖosŖ	76	AskaliŖte	36	Graviçe	76	Novak Olah
37	Bersonliçe	77	D.Baladakva	37	G.Mervayani	77	Elsak
38	GaŖnik Derb.	78	Kursiye	38	Rahosye	78	Balalu
39	Pazarpolye	79	Sezçe	39	Kasurdas Derb.	79	Sokhavasiç
40	İŖkodrin	80	Hazur	40	Gazye Derb.	80	Rahraçe

¹⁷⁵ BOA, TD 81: v.1-111 ; BOA, TD 367: v.368-422.

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
81	Ata	132	Çervenik Derb.	81	Boradiçe	132	Aşçami
82	Bucune	133	Baliç	82	Miryaç	133	Çeryani
83	Sapotasko	134	İrali Görençi	83	Liçnik	134	Krona
84	Perva	135	Valmaçe	84	Rasani	135	A.Perib
85	Ayanliç	136	Vibirsami	85	Seldaliç	136	Raşne
86	Ramne	137	Kadoş	86	Dihosye	137	Rasliç
87	Ara	138	Mekseye	87	Oslot	138	Radvaludişte
88	Nomrat	139	Podgojak	88	Debar	139	İslaçe
89	Azaşte	140	Manastireç	89	Kobari	140	Dosişte
90	Estarog	141	Godpoye	90	Malokaj	141	Kalhisyeye
91	Hotşak	142	Kacik	91	Bohisye	142	İrdolami
92	Bokotunik	143	Avranik	92	Gradinçe	143	Soholiç
93	Zavi Derb.	144	Kırçak	93	Bosani	144	Bogali
94	Aliç Derb.	145	İnce	94	Karsi	145	Mrajdani
95	Olayine	146	Perniş Derb.	95	Bobolani	146	Aşkasye
96	Olaş	147	Hıraştani	96	Asradosye	147	Şaşar
97	Asrakoli	148	Bojani	97	Maraş	148	Mosor
98	Malodisyeye	149	Okid	98	Mariçe	149	G.Kroşyeye
99	Kokva Derb.	150	Çertidol	99	Y.Valind	150	Modriç Derb.
100	Mirjame	151	Malne	100	Askakisye	151	Buhat
101	Navraçe Derb.	152	Çervenak	101	Buharovisyeye	152	Vladislak
102	Asdorçe	153	Radinçe	102	Baş	153	B.Oslik
103	Soşanye	154	Araçin Dol	103	Solak	154	K.Oslik
104	Azlişti	155	G.Baliç	104	Arişçe	155	Galdaluşte
105	Manastırçe	156	Doşançe	105	Valişte	156	Buryak
106	Basuhani	157	K.Aklaç	106	Dosak	157	Saholisik
107	Balçişte	158	Çorani Derb.	107	Aslavyani	158	G.Perib
108	Barasdami	159	Varhas Derb.	108	İloçe	159	Meralişe
109	Adatarçe	160	Yaştine	109	Lolaç	160	Borava
110	Hirastani	161	Laktaş	110	Mirne	161	Merkalit
111	Dolançe	162	Tamutez	111	Adladırçe	162	Solon
112	Askerbaşne	163	Dolyeliç	112	K.Kovaçič	163	Asmolışe
113	Burye Derb.	164	Evraka	113	Darde	164	Eslak Derb.
114	Meramorçe	165	Valicani	114	Saldamaşte	165	Goriçe
115	Aslante	166	Kogur Derb.	115	Akdan	166	Hıralcı
116	Sorkati	167	Beşani	116	Viliç	167	Salye
117	Askerbaşne	168	Vikva	117	Sarol	168	Rakami Derb.
118	Burye Derb.	169	C. Bozork	118	Malak	169	Dernok
119	Meramorçe	170	Hovaçani	119	Balaçehak	170	Derkalami
120	Aslante	171	K.Cezime	120	Barodan	171	Serkoyami
121	Sorkati	172	Bojanik	121	Lakerva	172	Zervale
122	Kaluşka	173	Asrahas	122	Estarkaçe	173	Maras
123	Esnome	174	Ralçe	123	Aslançe	174	Dralik
124	Aksane	175	Arlu Aldu	124	Karkani	175	Valhiste
125	Bahok	176	Aslante	125	Valişe	176	Sarsak
126	Kocos	177	Peryobeşte	126	Koblani	177	Borvalik
127	Askaranik	178	Benreşte	127	Lahobosye	178	Salisyeye
128	İtgalavme	179	Aslante	128	Kabun	179	Esmraliç
129	Verçon	180	Vırva	129	Balisye	180	Kalnas
130	Donye	181	Veshami	130	Haldani	181	Karaye
131	Beşani	182	Babyani Derb.	131	Asladisyeye	182	Lishani

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
183	Baranik	231	Perduşte	183	İmrör	231	Mora
184	İsgaliye	232	D.Bogolişte	184	Hosami	232	Lokali
185	Dolni	233	Bozork Evlaçe	185	Halisye	233	Aksiye
186	Kaştakiye	234	Kurşeva	186	Laboliç	234	Haksal
187	Ragorhami	235	Salişte	187	Başçe	235	Aşyali
188	Basrine	236	Payan	188	Manastırçe	236	Yarda
189	Somez	237	Kranoviçe	189	Kırvakiçe	237	Mane
190	Boslani	238	Dratinye	190	Draluçe	238	Separat
191	Kokoz	239	Bodgradiçe	191	Godluye	239	K. Gorye
192	Lisvani Tapova	240	Saliç	192	Lokva	240	Logami
193	Veliçani	241	Yenice	193	Koca	241	Balas
194	Draşnik	242	Goçe	194	Tariş	242	B. Gorye
195	İznovak	243	Esterleko	195	Şabliçe	243	Kobkeç
196	Ostar	244	Çerveş	196	Tarşişte	244	Parat
197	Boşmeşte	245	Ratladan	197	Mervana	245	Şermi
198	Kaladinka	246	Esrovye	198	Dalyas	246	Atok
199	Osoy	247	İşgürt	199	Rahok	247	Payami
200	K.Kakıl Derb.	248	A.Kırçişte	200	Saldaliç	248	Sakol
201	D.Baliç	249	Başçe	201	Krakoşte	249	Kap
202	Hıralob	250	Velhosye	202	G.Alişçe	250	Oralye
203	Mirastinye	251	Soyiç	203	Osoliçe	251	Askala
204	Sodalişte	252	Sodoya	204	A.Alişçe	252	Vakar
205	Gırvamiç	253	Dolyami	205	Merbonik	253	Sedas
206	İrvalisye	254	Karib	206	Kanaras	254	Pakaş
207	Eşkoza	255	Bohmak	207	Laslon	255	Borin
208	Görice	256	Boceva	208	Sarılçe	256	Dazhas
209	Manastırçel 176	257	Avanişe	209	Sohali	257	Kalak
210	Pervanişte	258	Braguşte Derb.	210	Koslak	258	Başluk
211	Taryani	259	Barasva	211	Delhami	259	Bazrad
212	Hamçe	260	G.Bogolişte	212	Borgar	260	Bolaş
213	Priyon	261	Sahurçami	213	Limta	261	Rabol
214	Peşkobiye	262	Soşani	214	Kokorva	262	Jas
215	Pekoyani	263	Solkak	215	Esmolik	263	Kalvaç
216	Mamalti	264	Grajdani	216	Velkoya Derb.	264	Sor
217	Jarvarişte	265	Bodmavra	217	Baranisye	265	Kaye
218	Kasru Kalke	266	Elsak	218	Y.Malhani	266	Sakos Derb.
219	Mertoşe	267	Balato	219	Asradomir	267	Ahram
220	Bratomir	268	B.Kolçiçe	220	Sahor	268	Asak
221	Domre Derb.	269	K.Kavayçe	221	Dasuha	269	Kovan
222	Dolancı	270	Beryami	222	Asroliç	270	Draniç
223	Esterliçe	271	Bakanik	223	Oksa	271	Serali
224	Katun	272	Raştani	224	Gora	272	Aylos
225	Vasmir	273	Palilçe	225	Hopolye	273	Laç
226	Estavrami	274	Dalçolişte	226	Tekla	274	Tayamir
227	Mushami	275	Oktanon	227	Balhaliç	275	Koçek
228	Sarka	276	Rapari	228	Maraslar	276	Kasan
229	İryaka	277	Konari	229	Maraslar	277	B. Saline
230	Malek	278	Sodza	230	Baş	278	Salse

176 “Manastırçe” ismiyle kaydedilen köy, “Vırçe, Mokri, Gora ve Delkovik” nahiyelerinde de aynı isimle kaydedilmiştir.

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
279	Boçište	329	Rapliče	279	Akliye	329	Delas
280	Gradiče	330	Radvabodište	280	Kamen	330	Salut
281	Yodyani	331	İliče	281	Darbaş	331	Göleme
282	Kalise	332	Dorşište	282	Bolye	332	Dolyani
283	Tobarlami	333	Kalčište	283	Dibok	333	Merat
284	Maras	334	İrakolani	284	Boyane	334	Laç
285	Terilče	335	Dogami	285	Landare	335	Sotaş
286	Alişçe	336	Peridani	286	Ras	336	Bosolye
287	Şalište	337	Aşkalişne	287	Korma	337	Salaskarak
288	Lishak	338	Seşar	288	Kilise	338	Karator
289	Çenka	339	Mosdar	289	Aklagane	339	Şamari
290	Vejani	340	Gadboştne	290	Seriş	340	Tonik
291	Okşane	341	Buryak	291	Sondale	341	Las
292	Bakal	342	Şirvelesit	292	Teşnamik	342	Malar
293	Radka	343	Serbište	293	Bagozkir	343	Kalus
294	Deni	344	Kaydaniç	294	Balaşe	344	Dorlaç
295	Kalugonisye	345	Karpe	295	Balas	345	Serveç
296	Boztiye	346	Oda	296	K. Salise	346	Aşmoran
297	Yariç	347	Kırva	297	Astroga	347	Rohami
298	Aklište	348	İstarviče	298	Toka	348	Servelaş
299	Bostona	349	Eşnavinçe	299	Sabarki Gödeli	349	Şendaroka
300	Amiyan	350	Kıralçani	300	Hüseyin	350	Marin
301	Yolujaliç	351	Valişte	301	Grasye	351	Balcı
302	Agrad	352	Kosoliç	302	Boşaş	352	Kas ve Eskade
303	Y.Kenir	353	Moderiç Derby.	303	Laç	353	Harboyar
304	A.Sane	354	Tocip	304	Şafadan	354	Tarin
305	Galubeniçinçe	355	B.Osranik	305	Valin	355	Sanlodar
306	Valişte	356	K.Osranik	306	Halus	356	Kalaç
307	Dobyan	357	G.Parliş	307	Barbaş	357	Rafdaş
308	Aslavyami	358	Borova	308	Karha	358	Basman
309	Bolaç	359	Lesiyeva	309	Dom	359	Mamkin
310	Terez	360	Mirjedani	310	Bali Baldalami	360	Bogami
311	Balyanište	361	Hivat	311	Salbot	361	Korhani
312	Kadon	362	Esmoliče	312	Çavuş	362	Beled
313	Vinalçe	363	Gradinçe	313	Kardalami	363	Boydan
314	Şınarbol	364	Çerinçi	314	Orşakarłami	364	Sin
315	Balya	365	Kaldane	315	Mivali	365	Banas
316	Bela Cırkva	366	Zakmak Derby.	316	Rodłami	366	Mırşça
317	Palište	367	Dırnova	317	Çarkadar Koras	367	Laka
318	Malani	368	Beris	318	Kasar	368	Vakaş
319	G.Kırçište	369	Dernik	319	KagasDohami	369	Boş
320	Şenliče	370	Arkadinye	320	Armaklıami	370	Boraç
321	Koylanye	371	Sırkoyami	321	Berdol	371	Merkas
322	Açotoşte	372	Velçište	322	Sorin	372	Serad
323	Aslanye	373	Sarnak	323	Şaşalan	373	Bala
324	Listenhami	374	Soşte	324	Kolaş	374	Şavan
325	Çeryani	375	Malakas	325	Sonperika	375	Saklat
326	Kırva	376	Şincani	326	Roca	376	Sogas
327	Aşkapaşaş	377	Boroyami	327	Peraye	377	Sahalnomi
328	Raşnopolye	378	Kalisoc	328	Salas	378	Esnazaz

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
379	Oladamirçe	430	Bahyor	379	Harat	430	Mamakaval
380	Rabron	431	Dayuma	380	Karabani Derb.	431	Boryedas
381	Mervedan	432	Esteramiçe	381	Mamoli Derb.	432	Meryos
382	Kırvafiçe	433	Sahubole	382	Merdase	433	Kalyas
383	Dralafiçe	434	Balcaniç	383	Y.Şanrad	434	Pana
384	Godiviye	435	Brolçe	384	Baliç	435	Aşaş
385	Lukova	436	A.Kasoran Derb.	385	Aşkarad	436	Şara
386	Koçi	437	Yaboriye	386	Maldaki	437	Kavraş
387	Telpalişte	438	Y.Barnik	387	Bolaş	438	Las
388	Benak	439	Aslaviye	388	Şerka	439	Maşkaş
389	Katrayekolişte	440	Gorice	389	Virbon	440	Emsali
390	Ravdisye	441	Ağalukva	390	Sogon	441	Akdas
391	Novak	442	Kanaras	391	Velmak	442	Borye
392	Boradilçe	443	Başbağ	392	Şadali	443	Sarak
393	Esterjoşte	444	B.Gora	393	Hamras	444	Korhasak
394	İloçe	445	Merankeş	394	Samobogaye	445	Marsos
395	Koyun	446	Basar	395	Korşut	446	Novay
396	Vilarsik	447	Sandalmış	396	Halka	447	Sar
397	Borvalik	448	Aştokye	397	Merdane	448	G.Balani
398	Pariş	449	Beyani	398	Ganet	449	Kasali
399	Velfaş	450	Şinkole	399	Kargali	450	Aşkar
400	Palaniç	451	Kape	400	Laşye	451	Askonik
401	G.Alisiçe	452	Özereli	401	Borasne	452	Bolçe
402	Osolinçe	453	Lişkan	402	Koklad	453	Koçanik
403	Sartonik	454	Dekar	403	Roşad	454	Kavanoş
404	İsnami	455	Sendiş	404	Kaşk Derb.	455	Doşsaharoma
405	Sirni Bokra	456	Safaş	405	Lasyan	456	Halıçyalise
406	Olaç	457	Borin	406	Kobrat	457	Yarkas
407	İzvir	458	Barhaş	407	Merakle	458	Tor
408	Hontali	459	Kelkit	408	Merkaş	459	Semerliç Kovas
409	Şermalişte	460	Kadliçe	409	Salse	460	Roca
410	Holancı	461	Çapur	410	Şalat	461	Sonrak
411	Bataka	462	Kane	411	Sol	462	Kacola
412	Manastırçe	463	Şaskon	412	Salse	463	Salokasened
413	Labanton	464	Önderler	413	Borad	464	Kovaç
414	Seriçe	465	Boriş	414	Hadaş	465	Karos Derb.
415	Çuçani	466	İtol Darbera	415	Lakobane	466	Sosalin
416	Kostik	467	Radyaviçe	416	Bali Balçe	467	Debre
417	Velhani	468	Pas	417	Baslar Derb.	468	Berar
418	Burgaz	469	Solan	418	Şemri	469	Dom
419	Limina	470	Barda	419	Gora	470	Haka
420	Kokova	471	Minra	420	Soçkovas	471	Saok
421	Esmolinik	472	Ramarad	421	Koklami	472	Kabrok
422	İkoye	473	K.Gora	422	Elkadlami	473	Gari
423	Marodiç	474	Arbot	423	Çotne	474	Bostan Derb.
424	Juzli	475	Balise	424	Aşbanas	475	Lisekayos
425	Vidin Derb.	476	Şanbardol	425	Sogay	476	Sat
426	Velkoye	477	Haya	426	Goryos	477	Lokoç
427	Y. Damalincani	478	Adanyani	427	Merdisye	478	Lolas
428	Merişte	479	Derban	428	Moraş	479	Haras
429	Esterzomir	480	Maloş	429	Kanas	480	Salse

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
481	Dodosye	532	Olmas	481	Kazdar	532	İslasiye
482	Dırvali	533	K. Perska	482	Argoros	533	Radvalişye
483	Baskaltan	534	Kılmat	483	Samri	534	Vomirdaha
484	Şili	535	Boz	484	Bodile	535	Gorülce
485	Burgan	536	Dom	485	Golmas	536	Kalişye
486	Mirask	537	Kanam	486	Marmaşık	537	Sakrami
487	Aknakye	538	Soylun	487	Salse	538	Göcek Ralha
488	Baçkole	539	Hatdame	488	K.Seger	539	Sadak
489	Draniç	540	Matras	489	K.Meriçe	540	Beryagad
490	Aliç	541	Kudyesut	490	Kalmas	541	Arkaya
491	Kak	542	Villake	491	Eslad	542	Araya
492	Kaştalik	543	Berazane	492	Dom	543	Bodye
493	B.Salye	544	Gayet	493	Harabod	544	Sosye
494	Şane	545	Kaşna Derb.	494	Alta	545	Emir Doli
495	Lampaş	546	Esteban	495	Darsit	546	Hali
496	Kalus Derb.	547	Hondan	496	Kavlara	547	Borvaliçe
497	Aradam	548	Saraş	497	Eskoder	548	Salusye
498	Aktar	549	Menatyte	498	Hasa	549	Budak Derb.
499	Koriş	550	Balaş	499	Saga	550	Vapli
500	Şatrani	551	Kuranasat	500	Begam	551	Merdali
501	Saltanir	552	Eşgal	501	Meniyse	552	Mervayali
502	Dorya	553	Askonik	502	Darak	553	Aliç Derb.
503	Kamaş	554	Fakrik	503	Meradiye	554	Valsak
504	Ahkani	555	Markiş	504	Novasel	555	Razyte
505	Sarib	556	Bonkoç	505	Lalake	556	Asali
506	Lifondi	557	Argonas	506	Rodhal	557	Rasiç
507	Leskanik	558	Semavir	507	Meriyte	558	Rasoliye
508	Ağradin	559	Menapol	508	Dumye	559	Çerçe
509	Balaş	560	Seltiyte	509	Gora Bladok	560	Bahusye
510	Malat	561	Makaş	510	Bodkurate	561	Bohuma
511	Y.Salite	562	Yakoyak	511	Kosal	562	Vasyte
512	Esteraviçe	563	Mali Bayat	512	Esrogi	563	Koksa
513	Boka	564	Esmake	513	Selak	564	Emir Terk
514	Baldaki	565	Avay	514	Lobaşe	565	Velkoye
515	Şeki	566	Mavajik	515	Eldolcu	566	Rayli
516	Boğmuş	567	Hacolun	516	Lolda	567	Raholçe
517	Vırton	568	Şenikol	517	Damye	568	Lakofiçe
518	Sendami	569	Baytar Derb.	518	Emroryte	569	Koraviçe
519	Simolugane	570	Şemzi	519	Veskami	570	Valiyse
520	Rafdeş	571	Moraş	520	Görüncü	571	Lisiçe
521	Boran	572	Bahadin	521	Radhorak	572	Sakoliye
522	Sorak	573	Lulçe	522	Ayami	573	Yadoriçe
523	Kaşlı	574	Kotus	523	Loşçe	574	Ladoliye
524	Kamin	575	Doskimanek	524	D.Lakoçoma	575	Bodgoriçe
525	Mirbas	576	Haliçmalisyte	525	Velmaç	576	Bahok
526	Yakoli	577	Master	526	Borhak	577	Saliç
527	Vika	578	Bolişşe	527	Meraşk	578	Ragorhami
528	Boyani	579	Borat	528	Momlise	579	Voliyte
529	Andaze	580	Karol	529	Rasyte	580	Sofyte
530	Zaşine	581	Gazi	530	Gobyte	581	Mersak
531	Bovil	582	Kokani	531	Domiryami	582	Layaniç

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)				1530 (TD 367)			
583	Lashariç	634	Vebali	583	Morolisye	634	Dolanlıç
584	Burse	635	Mersoş	584	Lisiçe	635	Ala
585	Kokla	636	Kaltaş	585	Labiçe	636	Lusoma
586	Roştik	637	Baya	586	Velkosye	637	Masolko
587	Merkitye	638	Asaş	587	Harik	638	Maroba
588	Senkırık	639	Sana	588	Dolye	639	Elbaç
589	Sontikin	640	Karaş	589	Okas	640	Ravye
590	Vırye	641	Yib	590	G.Lakoçerhok	641	Leva
591	Şenbal	642	Başkaş	591	Diko	642	Bolgrad
592	Nekas	643	Beyaz	592	Lodisye	643	Arasye
593	Burusye	644	Goryanlami	593	Karlokam	644	Soyami
594	Baliç	645	Çatraçe	594	Ardaye Derb.	645	Aralı
595	Gora	646	Tahusye	595	Saliç Der.	646	Manastırçe
596	Koçekavas	647	Bozok	596	Drago Salovliçe	647	Lohali
597	Halukalami	648	Vaşne	597	Dayobami	648	Belhaşye
598	Ankarlami	649	Konasake	598	Dodye	649	Bovasladami
599	Çotne	650	Aranid	599	Drami	650	Lavnadaçe
600	İstaş	651	Velkošte	600	Sarolye Derb.	651	Hrasnali
601	Şogi	652	Japlançe	601	Hevan Derb.	652	Godboye
602	Gorgus	653	Raçe	602	Anok Derb.	653	Aygerbaye
603	Serajte	654	Leskoçe	603	Safor Derb.	654	Borye Derb.
604	Hakas	655	Korançe	604	Lokan Derb.	655	Mera Morçe
605	Mamakaval	656	Valeşte	605	Malusye	656	Aslanye
606	Turnadaz	657	Anyaliç	606	Kırdas	657	Merhali
607	Cerid	658	Labolişte	607	Karmerami	658	Solakye
608	Saled	659	Bogorçe	608	Navrace Derb.	659	Alsak
609	Salin	660	Yahok	609	Malkomiçe	660	Lakbasye
610	K.Sekini	661	Saliniçe	610	Sarye Derb.	661	Son
611	Eskale	662	Zagorbami	611	Merami	662	Kohvin
612	Dom	663	Mabel Derb.	612	Valak	663	Lefsaraniç
613	Barabon	664	Soşte	613	Alonohçe	664	Ledgarema
614	Varaş	665	Meslin	614	Merlobend	665	Verhon
615	Kalurçe	666	Borulce	615	Lisye	666	Samarye
616	Kırşor	667	Vapye	616	Darin	667	Şanali
617	Beraçkovas	668	Terveyami	617	İrlabar	668	Bodgorah
618	Vefra	669	Ravye	618	Levarçe Derb.	669	Manastırçe
619	Baraz	670	Aşami	619	Maliç	670	Küçük Derbe
620	Tuyan Derb.	671	Raşnaçe	620	Asloye	671	Tornik
621	Lefikayos	672	Aslonişye	621	Damroma	672	Kacak
622	Askodar	673	Herseko	622	Velkodri	673	Ahranik
623	Kayas	674	Kironişte	623	Çanari	674	Gradiç
624	Dorişte	675	Mernikova	624	Lodmohali	675	Kırçak
625	Breskalub	676	Dragoslavilçe	625	Dorbak	676	Limçe
626	Bahaç	677	Danoyami	626	Osna	677	Maris Derb.
627	Male	678	Donid	627	Esdaliye	678	Graşnami
628	Sankol	679	Sarva Derb.	628	D.Selaçekak	679	Lozali
629	Asramas	680	Drasi	629	Losdema Doriç	680	Golbak
630	Karan	681	Bigor	630	Korasye	681	Çerli Dol
631	Sok	682	Valatove	631	Sak	682	Maliye
632	Nefat	683	Galubeniçinçe	632	Seralye	683	Dovbak
633	Muska Derb.	684	Horyak	633	Harodar	684	Bak

Tablo 53'ün devamıdır.

1519 (TD 81)		1530 (TD 367)					
685	Gradiç	685	Radalçe	721	Eskoli Sahuçe	757	Dasmar
686	Bolva	686	Arpacı	722	Velmalı	758	Esnavarami
687	Mertobani	687	G.Seliç	723	Çerişkin	759	Esradoh
688	Kilimestani	688	Holiç	724	İrnok	760	Moshali
689	Jubin	689	K.Olah	725	Oybar	761	Alavaske
690	Nanras	690	Horami Derb.	726	Boşmişte	762	Safa
691	Kolinye	691	Harhas Derb.	727	Kalalaçe	763	Meragob Derb.
692	Mirhova	692	Balsiye	728	Osomi	764	Sakisyami
693	Moronişte	693	Lakas	729	Esralçe	765	Mirsak
694	Lesnaliçe	694	Samusyeye	730	Halik	766	Virdema
695	Lançe	695	Dosliçe	731	Merdosyeye	767	G.Boglisyeye
696	Velgolişte	696	Oraçe	732	Danot	768	D.Boglisyeye
697	Zayid	697	Valhali	733	Kraslisyeye	769	Novak Olah
698	Dolni	698	Göcür Derb.	734	Dodolisyeye	770	Korask
699	Okaş	699	Labali	735	Arvolçe	771	Saşyeye
700	G.Yakoçova	700	Vanuka	736	Emruvarisyeye	772	Band
701	İrjane Derb.	701	Herce-i Bozork ¹⁷⁷	737	Eskore	773	Derboliçe
702	D.Lakohreva	702	Sovmalı	738	Goliçe	774	Derbiyeye
703	Yodmoli	703	K.Sahal Derb.	739	Manastırçe	775	Emirli
704	Paldani	704	Dolna Seliçe	740	Permalişte	776	Bod Goradami
705	Dahonik	705	Abramas	741	Harmalı	777	Saliçe
706	Ayvani	706	Raliçe	742	Hamiçe	778	Dolsak
707	Veshami	707	Soşliçe	743	Besgabur	779	Sakiçe
708	Bodkamine	708	Arlogar	744	Leskoye	780	Goce
709	Berdanin	709	Aslarinye	745	Liboyan	781	Esmerako
710	Rasye	710	Merbonisyeye	746	Beliç	782	Hardas
711	Radvalişyeye	711	Sadişte	747	İnaroma	783	Raylak
712	Göriçe	712	Mersobami	748	Maçelesi	784	Vashali
713	Kalişyeye	713	Aslanye	749	Dervariska	785	Ropen
		714	Doyevak Derb.	750	Kahoro Bozork	786	Halus
		715	Kaslarki	751	Merbosyeye	787	Tabak
		716	Nagorhami	752	Somuş Derb.	788	Derik Derb.
		717	Bahrend	753	Merdolavir	789	Bokronik
		718	Sunar	754	Dolce	790	Babayali Derb.
		719	Loslarli	755	Esrafçe		
		720	Göger	756	Kon		

Daha önce bahsedildiği üzere köyler şehir merkezleri dışında birer iskân sahası durumundadır. Bu yüzden bir yerleşim merkezinin köy sayılabilmesi için bir alt limit bulunmamaktadır. Bir veya birkaç vergi mükellefinin mevcudiyeti bir yerin köy sayılması için yeterli olmaktadır. Nitekim bu durum Ohri Livası taşrasında da kendisini göstermiştir. 1519 ve 1530 tarihinde 100 haneyi geçen köy sayısı oldukça azdır. Bu sayıya ulaşmış köylerin içerisinde de sadece müslimlerin yaşadığı hiçbir köy yoktur. Aşağıdaki tablo ile XVI. yüzyılda Ohri taşrasında 100 haneye ulaşmış köyler gösterilmeye çalışılmıştır.

¹⁷⁷ Herce-i Bozork farsça bir tamlama olup Büyük Herçe manasına gelmektedir.

Tablo 54: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında 100 Haneyi Geçen Köy Sayıları¹⁷⁸

	Tarihler	
	1519	1530
Müslim Köy Sayısı	-	-
Gebran Köy Sayısı	28	33
Birlikte Yaşanılan Köy Sayısı	8	8
Köy Sayıları Toplamı	36	41

I.Selim dönemi itibariyle taşrada 100 haneyi geçen köy sayısı toplamda 36 iken bunların 28'i gayrimüslim, 8'i ise müslim unsur taşıyıp birlikte iskân olundukları bir yapı arz etmektedir. Bu durum kendisini Kanuni döneminde tarihinde ise 33'ü gayrimüslim, 7'si müslim köy ile toplamda 41 köyde yine birlikte yaşanılan iskân sahaları olarak göstermiştir. Dikkati çeken diğer bir husus ise liva taşrası genelinde de hâkim durumda olan sadece Müslim ahalinin yaşadığı hiçbir keryenin mevcut bulunmamış olmasıdır.

Yukarıdaki veriler sonrasında Ohri şehrinin nüfus verileri açısından büyüklüğü ile alakalı fikir yürütülebilmesi açısından yaklaşık aynı dönemlerde İstanbul ve bazı Avrupa şehirlerinin nüfuslarını görmekte fayda vardır. İstanbul'un 16. yüzyıl ortalarındaki nüfusu 400.000 civarı, Londra'nın nüfusu 150.000, Paris nüfusu 350.000¹⁷⁹, Amsterdam 100.000 (Güran, 2004: 96) civarındayken Ohri merkezinin de yine yakın bir döneme (1530) ait nüfusu 58.329 dir (TD 81: v.110; TD 367: v.422).

Ohri ve civarında 100 yıllık bir süreçte yaşanan bu nüfus artışının sebebini iktisat tarihçileri Avrupa genelindeki nüfus artışı ile birleştirerek bir takım çıkarım ve sebepler ortaya koymuşlardır¹⁸⁰. Ancak bu sebeplerin bölgesel olarak değişim gösterdiği de ayrıca vurgulanmıştır. Dolayısıyla Ohri şehrinin nüfusunda görülen bu artışın Avrupa genelinde yaşanan artıştan öte Osmanlı fetih politikası ve iktisadi zihniyetinin bir sonucu olarak gerçekleştiğini kabul etmek daha doğru olacaktır.

Ayrıca yine aynı yüzyılda Ohri taşrasında toplamda 34 adet "hâlî" şeklinde kaydedilmiş gayrimeskûn mezra, çiftlik ve köy yer almıştır. Hâlî şeklinde kaydedilmiş bu yerler I.Selim dönemi 1519 yılı tahririnde 2 adet Mezraa, Kanuni dönemi tahririnde 27 adet mezra, 1 adet çiftlik ve 2 adet köy şeklindedir. Ancak bu durum kendisini genel nüfus toplam sayısında bir azalma olarak göstermemiştir. Yıllara göre bakıldığında belirli nüfus artış hızının yakalandığı anlaşılmaktadır. Bunlara ilaveten bir önceki ya da bir

¹⁷⁸ BOA, TD 81: v.1-100; BOA, TD 367: v.368-420.

¹⁷⁹ Bu şehirlerin farklı tarihlerdeki nüfuslarını görmek için bkz. (Faroghi, 2006: 44).

¹⁸⁰ Avrupa'daki bu nüfus artışının sebepleri ile alakalı olarak kısa bir değerlendirme için bkz. (Güran, 2004: 96-97)

sonraki tahrirde bahsedildiği halde defterde yer almayan mezra ve köyler de mevcuttur. Bu durumla 1519’da 4 mezra ve 3 köy olarak karşılaşılmıştır.

XVI. yüzyılda Ohri şehri taşrasındaki köylerin bölgede bulunan akarsulara bağlı olarak “aşağı-dolna” ve “yukarı-gorna” ifadeleriyle de kaydedildiği görülmektedir. Bu gibi isimlendirmeler aşağıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 55: XVI. Yüzyılda Ohri Kırsalında Aşağı-Dolna ve Yukarı-Gorna İfadeleriyle Kaydedilmiş Nahiye İle Köyler¹⁸¹

	Nahiyeler	Köyler		Nahiyeler	Köyler
1	Viryar	Gorna Marovami	7	Pirlepe	Dolna Baladakva
2	Ohri	Gorna Yakoçova	8	Ohri	Dolna Lakohreva
3	Mokri	Gorna Baliç	9	Mokri	Dolna Baliç
4	Gora	Gorna Bogolişte	10	Gora	Dolna Bogolişte
5	Y.Deбри	Gorna Kırçişte	11	Jupe	Gorna Alişice
6	Delkovik	Gorna Parliş			

Ayrıca Ohri taşrasındaki köyler tahrir defterlerine zaman zaman eski ve yeni adları ile birlikte kaydedilmiştir. Bu durumda önce eski adı sonra da “*nam-ı diğer*” bağlacı ile yeni adı verilmiştir. Bu durumda kaydedilmiş köyler; “Mekseye nam-ı diğer Üsküp, Gadoşik nam-ı diğer Serniçe, Gorna Bogolişte nam-ı diğer Koras, Balyanişte nam-ı diğer Yaladay, Bogani, nam-ı diğer Görgin” isimleriyle zikredilmiştir.

3.3.1. Müslim Nüfus

Bu değerlendirmelerden sonra genel nüfus yapısı içerisindeki Müslim unsura bakıldığında; yine eldeki veriler ışığında XVI. yüzyılda Ohri şehir merkezi haricinde Müslüman yerleşimlerine fazla rastlanılmadığı saptanmıştır. Ancak yine de zaman zaman Ohri kırsalında bazı köylerde az sayıda müslim hane kaydedilmiştir. Bahsi geçen köyler Balkanlarda müslim ile gayrimüslim ahhalilerinin kaynaşması ve uyumunun sağlanması konusunda önemli bir örnek durumundadır. Bu meyanda Ohri taşrasının XVI. yüzyıldaki verileri aşağıdaki tablo ile verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 56: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Müslümanların da Yaşadığı Köy ve Hane Sayıları¹⁸²

Köyler	1519	Köyler	1530
	Hane Sayısı		Hane Sayısı
Kodlar	9	Esrogi	8
Kalme	1	Emrorye	1
Lokani	1	Velkoye	1
Senat	10	Darin	4

¹⁸¹ BOA, TD 81: v.3-70; BOA, TD 367: v.370-412.

¹⁸² BOA, TD 81: v.1-108; BOA, TD 367: v.370-422.

Tablo 56'nın devamıdır.

A.Kırçıšte	1	Arpacı	6
Yarıç	1	Leskoye	1
A.Kasoran	1	Hardas	1
Boltan	3	Derik Derb.	1
Radveštoş	1	K.Rasiç	1
Jeznolçe	1	Sariç	1
K.Zinçe	1	Vomriyan	1
Sinçe	1	Senat	10
Dariname	1	A.Karçıšte	1
Esrovye	1	Hajiçe	1
Aknakye	5	Kasurdas Derb.	1
Burusye	3	Boltan	3
Velkošte	1	Radnos	1
Gormaneye	4	Dragoliç	1
Araçin Dol	6	Balalu	1
Peškobiye	1	Sokhavasıç	1
Çerveş	1	Debar	1
Balato	1	Bobolani	1
B.Kolçiçe	1	Valişe	6
Rapari	1	A.Perib	2
Tobarlami	1	Buryak	2
İloçe	1	G.Perib	1
Valişte	6	Halisye	1
Aşkapaşaş	2	Manastırçe	1
G.Parliş	1	Rahok	9
Şermalışte	1	Delhami	2
Manastırçe	1	Tekla	1
Ağalukva	9	A.Tabernik	1
Velhani	2	Grasye	1
Vidin Derb.	1	Barbaş	2
K.Gora	1	Karha	4
B.Gora	6	Dom	2
Beyani	9	Kardalami	1
Şinkole	4	Berdol	2
Özereli	1	Kolaş	1
Lişkan	3	Tonik	2
Barhaş	3	Kalaç	1
Kelkit	1	Salkat	1
Çapur	1	Sogas	2
Kalus Derb.	3	Harat	2
Şatrani	9	Merdase	3
Şeki	1	Şerka	1
Baytar Derb.	2	Baslar Derb.	2
Ankarlami	1	Elkadlami	1
Şogi	1	Sogay	1
Serajte	1	Merdisye	1
Esmake	1	Esmali	1
Bakal	1	Borye	1
Boran	1	Sarak	1
Sorak	1	Novay	1

Tablo 56'nın devamıdır.

Avay	1	G.Balani	1
Goryanlami	1	Askonik	3
Askonik	3	Yarkas	2
Markiş	2	S.Kovas	1
Master	2	Berar	3
Bolişşe	2	Bostan Derb.	1
Argonas	5	Sat	2
K.Preska	2	Lolas	2
Kılmat	2	Argoros	5
Dom	1	Dom	1
Beraçkovas	1	Asramaş	1
Baraz	3	Karan	1
Tuyan Derb.	1	Maraslar	3
Asramas	1	Baş	3
Karan	1	Koydar ¹⁸³	8
Maloş	3	Lokali	1
Dırvali	2	Aksiye	5
Baskaldan	1	Küçük Gorye	1
A.Barnik	1	Büyük Gorye	6
		Payami	9
		Sakol	4
		Oralye	1
		Askala	3
		Dazhas	3
		Kalak	1
		Sor	1
		Serali	9
		Saloye	3
		Harvad	2
		Baskalat	1
Tpl. Hane	168	Tpl. Hane	195

I.Selim dönemi 1519 tarihli tahrir defterine göre, Ohri kırsalında her iki dinin (Hıristiyanlık ve İslamiyet) ahalsinin birlikte yaşadığı köy sayısı 73'tür. Bu sayıya nahiye merkezi şeklinde kaydedilmiş köyler de eklendiğinde, köy toplam sayısı 75 olmaktadır. Ayrıca köylerdeki vergi mükellefi genel hane sayısı toplam yaklaşık 27.144 olup, bu genel hane sayısı içerisinde müslim vergi mükellefi hane sayısı 168, müslim mücerredlerin sayısı ise 35 olarak kaydedilmiştir. Bu hane sayısına, ayrıca bir merkezi kaydedilmiş olan nahiyelerdeki vergi mükellefi müslim hane sayısı eklenmemiştir. Bu hane sayıları da eklendiğinde taşranın genelinde müslim vergi mükellefi hane sayısı toplam yaklaşık 230'a ulaşmıştır. Bu hane sayısına göre müslim ahalinin toplam nüfusu yaklaşık 1150 kişiden müteşekkildir. Ayrıca 1519 yılında müslim ahali, bu hane sayısı

¹⁸³ Müslüman haneler Koydar ismiyle kaydedilmiş olan köyeye bağlı mahallelere kaydedilmiştir.

ile gebran olarak kaydedilmiş gayrimüslim nüfus içerisinde % 0,7'lik bir nüfus oranını karşılamaktadır (BOA, TD 81: v.1-111).

Ayrıca Kanuni dönemi tahririne göre ise yine müslim ve gayrimüslim ahalinin müştereken yaşam alanı kurdukları köy sayısı 84'e çıkmıştır. Müslim hane sayısı ise 324 olarak kaydedilmiştir. Böylelikle müslim ahalinin toplam nüfusu yaklaşık 1624 kişiden meydana gelmektedir. Bu tahire göre de müslimler taşradaki toplam gayrimüslim nüfusunun içerisinde yaklaşık % 10'luk bir dilimi karşılamışlardır (BOA, TD 367: v.370-422).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere XVI. yüzyılda müslim nüfusun önemli ölçüde arttığı göze çarpmaktadır. Bahsi geçen yüzyıl açısından bölgede yapılan her tahrir sonucunda müslim hane sayısında %13'lük bir artış göze çarpmaktadır. Tüm veriler ışığında XVI. yüzyılda Ohri kırsalına kaydedilmiş Müslümanlarında içinde yaşadığı köylerin toplam sayısı 157 olurken, taşra genelindeki hanelerin toplam sayısı ise yaklaşık 492'dir.

Farklı dini grupların müşterek bir hayat tarzı özelliği göstermesi açısından, bölge köylerinin evvelce gayrimüslimlerce meskûn iken, bir grup müslim halkın köylere gelip yerleşmesiyle meydana gelen müşterek hayat tarzında bir yapısal özellik gösterdiği söylenebilir.

3.3.2. Gayrimüslim Nüfus

XVI. yüzyıl Ohri taşrasındaki nüfusun genelinde gayrimüslim ahalinin hâkim zümre olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kendisini, XVI. yüzyıl içerisinde Osmanlıların bölgede yaptıkları tahrirlerde ve bazı cizye defterlerinde açıkça göstermiştir. Aşağıdaki tablo ile Ohri taşrasında gayrimüslim ahalinin yaşadığı köyler ve hane sayıları verilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda da gayrimüslim ahalinin taşra genelindeki nüfusu çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 57: XVI. Yüzyıl Ohri Kırsalında Gayrimüslimlerin Yaşadığı Köy ve Hane Sayıları¹⁸⁴

	1519	1530	1552	1571
Köy Sayısı	749	867		
Hane Sayısı	27.612	32.527	23.760	22.970

¹⁸⁴ BOA, TD 81: v.1-108; BOA, TD 367: v.367-422; BOA, MAD 6874: v.178.

Yukarıdaki tablo ve daha önce müslim nüfus ile alakalı verilemeye çalışılan bilgiler neticesinde, gayrimüslim ahalinin yaşadığı köylerin, müslim köylere nazaran oldukça kalabalık yerleşim birimleri olduğu çok açık bir şekilde anlaşılabilir. Bu köyler içerisinde daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere I. Selim dönemi 1519 tarihinde 75 köy, Kanuni dönemi 1530 tarihinde ise 84 köy müşterek yaşam alanı durumundadır (BOA, TD 81: v.1-108).

Ayrıca 1519'da gayrimüslimlerin nüfusu hane bazında toplam 27.612 haneden oluşmaktadır. Böylelikle gayrimüslim ahalinin taşra genelindeki nüfusunun toplamda yaklaşık 138.060 kişiden oluştuğu söylenebilir. Bu nüfusa taşrada mücerred ve bive olarak kaydedilmiş kişiler eklenmemiştir. Bu vesileyle bahsi geçen tarihteki genel nüfus toplamına 2686 kişilik mücerred ve 1137 kişilik bive nüfusu da eklendiğinde, gayrimüslimlerin taşrada kaydedilmiş nüfusu toplam yaklaşık 141.883 rakamına ulaşmıştır (BOA, TD 81:v.1-110). Rumelide 1520-1530 tarihleri arasında gayrimüslim nüfus olarak 1.040.457 hane ve toplamda yaklaşık 5 milyon kişinin kaydedildiği¹⁸⁵ göz önünde bulundurulursa, Ohri aynı tarihlerde yaklaşık 150 bin kişilik gayrimüslim nüfusuyla rumelideki genel gayrimüslim nüfusun % 3-4'ünü teşkil etmektedir.

Kanuni döneminde yapılan tahrir göre ise gayrimüslimler toplamda 32.527 hanelik bir nüfusa ulaşmışlardır. Bahsi geçen tarih itibariyle gayrimüslim nüfus, toplamda yaklaşık 162.635 kişiden müteşekkil durumdadır. Yine bu sayıya 3475 kişilik mücerred ve 1305 kişilik bive nüfusu da eklendiğinde toplamda yaklaşık 167.415 kişilik bir nüfusla karşılaşılmaktadır (BOA, TD 367: v.368-422).

Yine Kanuni dönemi 1552 tarihli bir cizye defterinde, Ohri'de yaşayan ve cizye alınan gayrimüslimlerin hane sayısı, bazı nahiyeler bazında (Ohri, Prespe (Pirlepe), Deبری, Akçahisar, Mat) ayrı ayrı olarak toplamda 23.760 hane olarak kaydedilmiştir. Ayrıca II. Selim dönemiyle alakalı olarak 1571 tarihiyle hazırlanmış bir başka cizye defterinde de, yine Ohri Livası genelinde yaşayan gayrimüslimlerin nüfusu 22.970 hane olarak kaydedilmiştir. Bu hane sayıları ile bahsi geçen 1552 tarihindeki gayrimüslim nüfus yaklaşık 118.800 kişi iken, 1571 tarihinde ise yaklaşık 114.850 kişiden müteşekkildir (Yörük, 2007: 629). Ancak defterlere kaydedilmiş gayrimüslim hane sayılarının

¹⁸⁵ Doğan Yörük (2007), "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s. 638.

hepsinin cizye ödeyen gayrimüslimler olmadıkları, rusüm ve ispenç vergilerine tabi olanlarında bu toplam hane içerisine yazıldığı düşünülürken, gayrimüslim nüfusun biraz daha düşük oranda çıkacağını söylemek gerekir.

Tüm bu veriler ışığında Ohri kırsalı genelinde belirli ölçüde bir nüfus artışının olduğu söylenebilir. Gayrimüslim ahali üzerinde gerçekleşen bu nüfus artış hızı 1519 yılına göre yaklaşık % 18 oranında gerçekleşmiştir. Bu artış, kendisini gayrimüslimlerin yaşadığı köy sayılarında da göstermiştir. 1519 yılına göre 1530 tarihinde kaydedilmiş köy sayısı yaklaşık olarak 118 köylük bir artış göstermiştir. Bu durum ekilip biçilen arazilerin sayısında artış olduğunun ve bölgedeki arazilerin köy yapısına kavuştuğunun göstergesi durumundadır.

Ayrıca köylerde yaşayan gayrimüslim nüfus, şehir merkezinde yaşayan nüfusa göre daha fazla bir artış göstermiştir. Bu durumun köylerde yaşayan gayrimüslim ahalinin sulh ve sükûnunun sağlanmış olmasıyla oluşan elverişli ortamdan kaynaklandığı düşünülebilir.

3.4. Ohri Kırsalındaki Köy Gelirleri

Ohri şehrinin XVI. yüzyıldaki durumunu ortaya koyması açısından Osmanlıların bölgede yaptıkları tahrir çalışmalarında sancağın gelirlerinin hangi maksatlarla ve ne şekilde bölüştüğü konusunda oldukça detaylı bilgi bulunmaktadır. Bu doğrultuda vakıf hisseleri dışında sancağın bütün gelirleri haslar, zeametler ve tımarlar arasında taksim edilmiştir. Zaten tahrirlerin yapılmasında esas olan, tımar sisteminin tesis edilmesi ve dolayısıyla devletin asker ihtiyacının karşılanması ile bölgesel ekonominin gelişmesini sağlamaktır.

3.4.1. Haslar, Zeametler Ve Tımarlar

Zeamet; Osmanlı Devleti'nin bazı askeri görevlilere, geçimlerini sağlamak veya hizmetlerine karşılık olmak üzere verilen toprak dirliğidir. Zeamet, arapça "zaîm" kelimesinden gelmektedir. Zaim, "kefil" ve "zeâmet sahibi" gibi anlamlar taşır. Zeamet terim olarak zaîme yerler demektir. "*Devlet verdiği zeamet karşılığında, zeamet sahibinden toprağı işlettirmesi, boş bıraktırmaması gibi sorumlulukları yüklenmesini istemektedir*" (Pakalın, 1993: 649; Sertoğlu, 1986: 372-373; Cin, 1985: 65; Sayar, 1977: 17-19)

Zeamet olarak adlandırılan topraklar, “kılıç zeamet” ve “icmallü zeamet” olarak ikiye ayrılır. Bir kimsenin tasarrufuna 20 bin akça zeamet kaydedilirse buna “icmallü kılıç zeamet” denmiştir. *Mahlûl kaldığında 20 binden eksik olarak tevcih edilemez. Fakat bir sipahinin tasarruf ettiği 10-15 bin akçalık tımar, terakkilerle 20 bin akçaya ulaşırsa buna da zeamet denir ancak “icmallü zeamet” sayılmaz. Çünkü mahlûl kaldığında terakkiler bozulup başkalarına hisseler halinde verilir. Şayet tahrir sırasında bir kimseye 40-50 bin akçalık zeamet tevcih olunursa bununun 20 bin akçasına kılıç, geri kalanına hisse denilir. Aynı durumu tımar için de söylemek mümkündür* (Ünal, 1989: 179).

Tımarlar ise kısaca; devlete ait gelirlerin belirli görev ve sorumluluklar eşliğinde kişilere tevcih edilmesi olarak tanımlanabilir. Tımar, *tasarruf eden kişinin yaptığı görev, icra ettiği hizmete göre ve gelirlerine göre çeşitli gruplara ayrılır. Mesela gelirlerine göre tımar iki grupta mütaala edilir: Tezkereli tımar ve tezkeresiz tımar. Tezkereli tımar, tevcihi merkeze ait olan tımarlardır. Tezkeresiz tımar ise, beylerbeyi ve vezirler tarafından tevcih edilebilen tımarlardır* (Beldiceanu, 1985: 71-75; Acun, 2002: 901).

Ayrıca Tımarın çekirdeğini teşkil eden en az kısmına “kılıç” denilir. Kılıç tımar’ın parçalanması caiz değildir. Ancak birden fazla kişiye “ber-vech-i iştirak” şeklinde tevcih edilebilir. Tımarlar statülerine göre de serbest ve serbest olmayan tımarlar olarak ikiye ayrılır. Serbest tımarlar, *defterdar, alaybeyi, çeribaşı, subaşı, dizdar, divan kâtipleri vs. gibi yüksek rütbeli subay ve devlet görevlilerinin tasarruf ettikleri tımarlardır. Serbest olmayan tımarlar ise, dirlik sahipleri gelirlerini sancakbeyi veya subaşı gibi, serbest dirlik tasarruf edenlerle paylaşmak zorundadır. Öte yandan serbest dirlik tasarruf edenler, kendileri bizzat sefere gitmekle mükellef olmayıp, yerlerine cebelü gönderirler. Bunu yapmadıkları takdirde sadece dirliklerinin bir yıllık geliri müsadere edilmekte iktifa olunur. Fakat serbest olmayan tımar sahipleri mutlaka sefere gitmek zorundadır. Aksi halde tımarı elinden alınır veya daha ağır bir cezaya çarptırılabilir* (Barkan, 1970: 286-333).

Bu vesileyle XVI. yüzyıl için Ohri kırsalındaki zeamet ve tımar toprakları I. Selim ve Kanuni dönemleri tahrir kayıtlarında yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda 1519 tarihinde

Ohri kırsalında zeamete mutasarrıf olan kimseler ve gelirleri, bir sonraki tabloda da aynı tarihteki tımar sipahileri ve gelirleri verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 58: Ohri Kırsalında Zeametler ve Gelirleri (1519)¹⁸⁶

	Zaimler	Zeameti (Akçe)
1	Ahmet Bey v. Çeribaş	21.865
2	Murad v. Sinan Paşa-i Sabık	24.875
3	Ali Çelebi v. Keklik Hüseyin	20.939
4	Sinan Bey	20.475
5	Musa Mehmed Bey Defterdar-ı Hızane-i Amire	23.119
6	Mehmed Bey br. Tanrıvermiş	20.000
7	Ali ve Yusuf ber. Hacıbey el-merhum	21.272
8	Hüseyin Bey v. Kozgöz	28.739
9	Şüca Bey kedhüda-i hazret-i Mustafa Paşa	27.000
10	Mustafa Bey v. Ali Bey	21.789
11	Murad Bey v. Yakup Çelebi	20.950
12	Sinan Bey	20.965
13	Murad Bey v. Hasan Bey an evlad-ı Ramazan Bey	25.179
14	Hasan bey	20.987
15	Düccar	25.500
	Toplam	343.654

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Ohri kırsalında 15 zaim bulunmaktadır. Bu zeamet sahiplerine tevcih edilen topraklarda yer alan toplam köy sayısı ise 62'dir. Kaydedilmiş bu zeametlere ait hâsılların toplamı 343.654 akçedir. Ayrıca yine bu zeametlere “hariç ez-defter” şeklindeki bir not ile kaydedilmiş “Resen” isminde bir mezraa da yer almaktadır.

Ayrıca nahiyeler bazındaki nüfusa ait verilerin yer aldığı bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de bazı zeamet ve tımarların “ber vech-i iştirak” ifadesiyle birden fazla kişinin tasarrufuna tımar ve zeamet olarak kaydedildiği görülmüştür. Müştereken verilmiş olan zeamet toprağı ise “Ali ve Yusuf beraderan-ı Hacıbey el-merhum” örneğindeki gibi kaydı tutulmuş kişilere verilmiştir. Bahsi geçen tarih itibariyle en büyük zeamet olarak Hüseyin Bey v. Kozgöz zeameti gelmektedir. Diğer zeametler ise 20-28 bin akçe arasında değişmektedir. 1519 tarihli defterdeki kayıtlardan zeamet tasarruf edenlerin bazılarının şahsiyetleri hakkında bir takım bilgiler edinilebilmektedir. Örneğin 23 bin akçelik tasarrufu bulunan Musa Mehmed Bey'in dönemin hazine-i amire defterdarı olduğu, Şüca Bey'in Mustafa Paşa'nın kedhüdası olduğu anlaşılabilir.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle bahsi geçen tarihteki tımar sipahileri aşağıdaki tabloda verilmeye çalışılmıştır. Ancak deftere kaydedilmiş sipahi sayısı oldukça fazla

¹⁸⁶ BOA, TD 81: v.1-12.

olduğundan dönem itibariyle geliri açısından dikkat çeken tımar toprakları ve sipahileri tabloda aktarılmaya çalışılmış olup, bu meyanda tüm verilerin içerisinde yer aldığı tablo çalışmanın ekler bölümünde yer almıştır.

Tablo 59: Ohri Kırsalında Tımarlar ve Gelirleri (1519)¹⁸⁷

Sipahiler	Gelir	Sipahiler	Gelir
Saraç Hüseyin ¹⁸⁸	14.527	Mehmed Şah ve Piri Mehmed Saruca	14.462
Kapucu Yakup	11.100	Mustafa v. İlyas ve Ali v. Yakup ve Ahmed v. Mahmud	6870
Hayreddin Sipahizade	7009	İvas ve Yusuf ve Hızır ve Mahmud	10.752
Kocabey v. Dündar	5100	İlsatlu Yusuf	9000
İskender Yusuf v. Paşa İskender	5573	Mehmed b. İskender ve Hamza b. Mehmed	6425
Musa v. İshak Subaşı	10.000	Mahmud Çelebi v. Yusuf	7453
İlyas v. İshak	6500	Hamza ve Yusuf	5100
Mehmed v. İbrahim ve Hamza v. Mehmed	6402	Müezzın Ali ve Hamza v. Ahmed	8090
Hamid v. Mustafa ve Piri v. Ali	10.225	Ali v. İshak	6817
Mahmud v. Kasım ve Bali ve Mehmed v. Ali	7285	Mehmed v. İvas ve Kasım v. Mustafa ve Derviş v. Mustafa	7511
İvaz Çelebi	6000	Ali v. Yakup ve Ahmed v. Mehmed	6268
Mehmed b. Hüzeyin Bey ve Yusuf	15.342	Seydi v. Mahmud ve Ali v. Mahmud ve Mevlana Bali Halife hatib-i cami-i Ohri	9364
İskender ba Ali ve Ramazan ba Mehmed	5700	İsmail Voynuk	7416
Piri v. Musa ve Mahmud v. Kâtip Oruç Subaşı	8360	Hızır v. Hamza ve Mahmut Çelebi v. Kurd	11.050
Yakup v. İskender	5656	Hüseyin ve Hızır ve Yusuf vel. Ali	8020
Silahdar Hızır	7300	Mahmud v. Hızır	7000
Hamza v. Ramazan Hoca	5482	Hamza ve Mehmed v. mezkûr	5000
Hamza ve Ayas	5747	İskender, İsa Bali vel. Mustafa ve Doğan v. Mustafa	9092
Bali Çelebi v. Hamza Bey	15.750	Arslan v. Mehmed	5110
Piri ve Kasım vel. İskender ve Mustafa ve Karagöz	9119	Doce Ahmed an	8000
Hamza v. Hızır ve Hızır Bali v. İlyas	6538	Mustafa v. Kain Murad	6860
Ali v. Koçi Bey ve Mustafa	6700	Osman v. İbrahim ve Kasım v. Ayas ve Mustafa v. Emir Bali ve İsmail v. Musa Bey	9957
Saltık v. İskender Bey	6650	Cüz Ali ve Mehmed v. İsa	6580
Dede Bali Yusuf ve İshak ve Hasan ve Hüseyin	7000	Mehmed ve Ahmed ve Süleyman	7072

¹⁸⁷ BOA, TD 81: v.3-110.

¹⁸⁸ Bu kaydın devamında yer alan “çavuşan-ı mirmiran-ı Rumeli” ifadesinden bahsi geçen Saraç Hüseyin isimli kişinin dönemin Rumeli beylerbetinin çavuşlarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 59'un devamıdır.

Sipahiler	Gelir	Sipahiler	Gelir
Kara Ali v. İsa	6816	Doğan v. Yakub ve Gündüz v. Hamza	8300
Mehmer br. Bali Bey	5995	Ali v. Hasan ve Ahmed v. Ali	5233
Murad v. Sarım an vel. Ramazan Bey	15.000	İbrahim v. Ahmed ve Ayas v. Kasım	6510
İdin v. Yusuf	6467	Ahmed br. Bali Bey	5000
Yeniçeri Hayreddin	8285	Ali v. Hasan	5500
İlyas v. Dizdar	5689	Hüseyin Bey v. Kürkcü Paşa	10.900
Mehmed v. Abdi	9365	Arıcı Hamza	6781
Ali ve Kurd ber. ve Bayezid v. Hamza	6752	Solak İskender	15.270
Hamza v. Divane Ali ve Bali ve Baknaş ber. ve Sefer v. Mustafa	7724	Yeniçeri Mahmud	9000
İskender v. Oruç vel. Mehmed ve Kasım	11.650	Çavuş Ayas ¹⁸⁹	14.400
İdin v. Abdi	5550	Yeniçeri Hamza	9300
Kasım v. Hüseyin ve Karagöz v. Kasım ve Hamza v. Doğan	8250	Ali v. Murad	5700
Hızır v. Karaca vel. İbrahim	5273	Mehmeh v. Musa ve Hızır v. İlyas	7361
Mustafa v. Hızır	5284	İne Bey v. Turhan ve Hasan v. Yusuf ve Ali v. Mehmed	7015
Bektaş v. İsa	5226	Ali ve Ahmed ber. ve Hamza ve Ali ber.	5400
Hızır v. Ali Bey ve Evrenos	10.766	Mehmed v. Mustafa	6568
Karagöz v. Yakub	5160	İbrahim ve Yusuf v. Mehmed	7107
Hüseyin ve Yusuf merdüm Sinan Paşa el-merhum	10.319	Mehmed v. Solak İlyas ve Hüseyin v. Mahmud	5160
Mustafa v. Ahmed serasker kaza-i Ohri	7041	Yusuf v. Mehmed Bey ve Yusuf v. Kasım	5864
Mehmed v. Katip Hayreddin	5014	Mehmed v. Ahmed Bey	5700
Ağarcı Hüseyin	10.200	Kasım merdüm Halil Bey	5537
Ali ve Hüseyin vel. İbrahim ve Mehmed ve Derviş vel. İbrahim	7576	Ali ve Yusuf vel. Hamza	8275
Yakub v. Mehmed Çelebi ve Hayreddin Bey	6960	İskender	6139
Hasan merdüm Mustafa Bey	5700	Hüseyin v. Mehmed ve Mahmud v. Lütfü	5322
Yeniçeri Ali	8860	Kasım merdüm Cavit Paşa	7000
Hamza v. Ali ¹⁹⁰	11.359	Tanrıvermiş v. Mehmed Subaşı ve Kurd v. Yakup Subaşı	6000
Ali v. Hamza Bey	7132	Murad çavuş-u Sinan Paşa	9714
Ali Çelebi v. İshak Bey	8097	Hüseyin	7355

¹⁸⁹ Bahsi geçen kaydın devamında “an çavuşan-ı mirmiran-ı Rumeli” ifadesinden anlaşılacağı üzere Ayas isimiyle kaydedilmiş şahsın Rumeli beylerbeyinin çavuşlarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹⁰ Bahsi geçen kaydın devamında Hamza Bey isimli şahsın “Serasker Turacı dirler” ifadesiyle de bilindiği kaydedilmiştir.

Tablo 59'un devamıdır.

Sipahiler	Gelir	Sipahiler	Gelir
Yakub b. Ali Subaşı ve Mustafa ve Hasan ber. Mehmed v. Ali	6500	Müezzin-i kaza-i Akçahisar	6914
Yusuf b. Nasuh	7220	Müezzin-i kaza-i Debri	6334
Mehmed Şah çavuş-u Pir Mehmed Paşa	5976	Pervane dizdar-ı kal'a-i Akçahisar ve Karaağaç ve Mehmed v. Mustafa	7420
Hüseyin v. Ali ve Hasan v. Kemal Subaşı	7813	Mirza v. Dünder ve, Yusuf Hallaç, Yeniçeri Yusuf, Topçu Kasım	10.000
Arnavud Ali	7850	Hacı Bali, Mustafa Dünder, Davud Engürü, Seydi ve Ramazan vel. Yusuf, Mustafa Dizdar Koçi v. Murad, Mustafa v. İsmail, Mustafa v. Ramazan, Mehmed v. Hızır, Abdi v. Ayas	12.600
Mehmed ve Mustafa vel. Tanrıvermiş	5014	Hızır, Mehmed v. Şir Mehmed, Hacı Mahmud, İsa v. Musa	5800
Mustafa v. İskender	5107	Musa, Hacı, İlyas, Mahmud Halife, Kara İlyas, Ramazan v. Mazarlu, Mehmed v. Ali, Halil v. Karagöz, Seydi İbrahim, Ali ve İsmail vel. Ayas	14.400
Kara Ali	11.117	Hacı Hamza ve Kuyucu Osman ve İskender Derviş ve Mehmed b. Ramazan ve Hacı Abdi ve İlyas b. Yusuf ve Yeniçeri İsmail	10.000
Hamza	5600	Hacı Mustafa ve Mehmed b. Yusuf ve İsmail b. Yusuf ve Ali b. Hamza ve Ali b. Hamza ve Atmaca Behruz ve Mustafa b. İlyas ve Mehmed ve Tanrıvermiş vel. Yusuf	11.400
Ayas v. Ali ve Hamza v. Hasan	7433	Köse Yusuf ve Saru İskender ve Yeniçeri Ali ve Hüseyin b. Saruca ve Kos İbrahim ve Dizdar İskender ve Ali Hoca imam ve Ali ve Osman ve İbrahim v. İsmail	14.000
Hamza Çavuş Karlıoğlu	10.205	Yeniçeri Yusuf ve İbrahim v. Hamza ve Mustafa v. Hafız ve Karagöz İskender	5600
Mahmud çavuşan-ı Mustafa Paşa	8183	Hamza v. Kasım ve Ali v. Hamza ve Yusuf v. İskender ve Katip Süleyman ve Hacı Hüseyin ve Hüseyin v. Hafız ve Hüseyin v. Karagöz ve Yusuf b. Oruç	11.200
Hüseyin v. Seyid	6026	İnebeyi Dizdar kal'a-i Petrik ve Derviş b. İshak	6100
Turhan v. Mehmed Bey	5340	Koçi ve Ali ve Sucu Hüseyin ve Hüseyin Şirmend ve Mustafa ve Hızır	8270
Yusuf Voyvoda	6645	Ali ve Derviş Ali ve Musa v. Turmuş ve Nasuh b. Yusuf ve Mehmed b. Davud ve İlyas	8600
Müezzin-i kaza-i Ohri	6021	İlyas dizdar-ı kal'a-i İstloş	5258

Tablo 59'un devamıdır.

Sipahiler	Gelir
Kapucu Hüseyin ve Hızır v. Saruca ve merdüm-ü İlyas ve Hüseyin b. Ali ve topçu Ali	7450
Musa b. Ali ve Hamza b. Ali ve Mehmed b. Kasım, Mehmed b. İlyas	5600
Yeniçeri Karaca ve Sefer b. Hamza ve Hasan b. Mustafa ve İlalı İlyas Voyvoda b. Mahmud ve Mustafa b. İlyas	8400
Hamza didar-ı kal'a-i Kocacık	6210
İnebeyi b. Hamza ve Ali b. Abdullah ve diğer İnebeyi b. Mehmed ve Mehmed b. Salih ve Mehmed b. Hayreddin	7000
Hızır İlyas ve Murad b. Karaca ve İnebeyi b. Karagöz ve Mustafa b. Musa ve diğer Mustafa b. Yusuf ve Mehmed b. Mustafa ve Mahmud b. Yusuf	10.000
Mehmed ve Yusuf v. Halil ve Ömer v. Ahmed ve Hüseyin v. Dündar ve Ramazan v. İsmail ve Mustafa v. Hamza	8400
Piri Hamza ve Ahmed v. İlyas ve Ömer v. Mahmud ve Haydar v. Mustafa ve Ali v. Mustafa ve Ahmed diğer v. Mahmud ve Mahmud v. Ahmmed ve Mehmed v. Abdullah	9100
Yeniçeri Ali dizdar-ı kal'a-i Ohri	5343
Ali v. İsmail, Mehmed v. İsmail, Galib, Mehmed v. Hüseyin, Ali v. Ali, İshak v. Hamza	8400

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; 1519 tarihinde Ohri kırsalında 363 tımar bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Hamza Bey oğlu Bali Çelebi'nin 15.750 akçelik tımarıdır. Sözkonusu 363 tımandan % 33'ünün geliri 5000 ila 10.000 akçe, % 7'sinin geliri 10.000 ila 15.000 akçe arasında değişiklik gösterirken %2'sinin geliri de 15.000 akçenin üzerinde kaydedilmiştir. (BOA, TD 81: v.1-110).

Kanuni dönemine gelindiğinde ise bu döneme ait hazırlanan tahrirde zeamet ve tımar toprakları ayrı ayrı kaydedilmemiş olup, "tımar-ı zuama ve erbab-ı tımar" ifadesi şeklinde birlikte belirtilmiştir. Bu sebepten ötürü zaimler ve tımar sipahilerinin isimleri hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Ancak köyler bazında ele alınan kayıtlardan bahsi geçen tarih ile alakalı elde edilen gelirler üzerinden yorum çıkarılabilmektedir. Ayrıca defterde "hasha-i Padişah-ı Alempenah" ve "hasha-i mirliya" şeklinde kaydedilmiş has toprakları da yer almaktadır. Bu vesileyle aşağıdaki tablo ile 1530 tarihinde Ohri kırsalında kaydedilmiş topraklar üzerinde elde edilen gelirler verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 60: Ohri Kırsalındaki Gelirler (1530)¹⁹¹

Kaza-i Ohri	Gelir (Akçe)
Hasha-i Mirliya	118.576
Hasha-i Padişah-ı Alempenah	1.029.416
Tımar-ı merdüm-i kal'a-i Ohri	16.843
Tımar-ı merdüm-i kal'a-i Babaali	2000

¹⁹¹ BOA, TD 367: v.381-422.

Tablo 60'ın devamıdır.

Kaza-i Debri	Gelir (Akçe)
Hasha-i Mirлива	43.230
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı tımar	522.651
Tımar-ı merdüm-i kal'a-i Kocacık	47.035
Kaza-i Akçahisar	
Hasha-i Mirлива	98.130
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı tımar	206.953
Tımar-ı merdüm-i kal'a-i Akçahisar	155.440
Tımar-ı merdüm-i kal'a-i Petrik	38.844
Kaza-i Mat	
Hasha-i Mirлива	10.350
Tımar-ı Zuama ve Erbab-ı tımar	231.311
Tımar-ı Mustahfazan-ı kal'a-i İstloş	36.508

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Kanuni döneminde Ohri kırsalı, Ohri, Debri, Akçahisar ve Mat nahiyelerinden müteşekkildir. Mirлива toprakları olarak kaydedilmiş alanlardan elde edilen gelirlerde, Ohri kazası ilk sırayı almıştır. Aynı zamanda padişah hassı olarak bilinen topraklar açısından da Ohri kazasından oldukça yüksek gelir kaydedilmiştir. Tımar ve zeamet toprakları açısından da yine Ohri kazası tımar ve zeamet gelirleri, Akçahisar ve Mat kazalarından daha fazla gelir kaydedilen nahiyeye olmuştur. Kayıtlarda kazalarda yer alan kalelerdeki görevlere tevcih edilen tımarlar ve gelirleri de yer almıştır. Bu vesileyle de Akçahisar kalesi görevlileri tımarları gelirleri, ilk sırada yer almıştır.

Yukarıdaki tabloda Ohri Livası kalelerindeki müstahfızların genel toplam tımar gelirleri aktarılmıştır. Bu vesileyle aşağıdaki tabloda da 1519 tarihinde Ohri Livasında tımar tevcih edilmiş kale görevlileri bazındaki gelirler verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 61: Ohri Livası Kalelerindeki Görevliler Ve Tımar Gelirleri (1519)

Kale İsmi	Kale Görevlisi ve İsmi	Tımarları	Geliri
Akçahisar ¹⁹²	Dizdar-ı Kal'a, Pervane	Köy-i Rafdeş, mezra-i Sarvasye	7720
Akçahisar	Kedhüda-i Kal'a, Mehmed v. Dünder	Köy-i Boran, mezra-i D.Lukova	2510
Akçahisar	Hatib-i Kal'a, Ahmed Fakih	Köy-i Sorak	2500
Petrik ¹⁹³	Dizdar-ı Kal'a, İnebey	Köy-i Dorişte, Hırte	6100
Petrik	Kedhüda-i Kal'a, İlyas	Köy-i Breskalub, Bahaç, mezra-i Dozva	3400
Petrik	İmam-ı Kal'a, Ahmed Ağa	Köy-i Male, mezra-i Saltat	4500
İstloş	Dizdar-ı Kal'a, İlyas ¹⁹⁴	Köy-i Arbot	5258
İstloş	Kedhüda-i Kal'a, Hızır v. Doğan	Köy-i Balise	2400
İstloş	İmam-ı Kal'a, Bekir	Köy-i Şanbardol	1600
Kocacık ¹⁹⁵	Dizdar-ı Kal'a, Hamza	Köy-i İsnami, Dohişte, mezra-i Saholiçe	6210

¹⁹² Defterdeki kayıttta 102 merdan olarak belirtilen kale görevlilerinin gelirleri ayrıca kaydedilmemiştir.

¹⁹³ Defterdeki kayıttta 20 merdan olarak belirtilen kale görevlilerinin gelirleri ayrıca kaydedilmemiştir.

¹⁹⁴ İstloş kalesi görevlileri ile alakalı olarak, aynı kalenin 1568 tarihindeki kale dizdarı, 7 numaralı Mühimme Defterindeki 2514 numaralı hükümde Ali oğlu Yusuf ismiyle kaydedilmiştir (Yıldırım ve diğ., 1999a: 270).

Tablo 61'in devamıdır.

Kocacık	Kedhüda-i Kal'a, Mustafa ¹⁹⁶	Köy-i Sıni Bokra	1600
Kocacık	İmam-ı Kal'a, Karagöz	Köy-i Radka, mezra-i Beritan	3275
Ohri	Dizdar- Kal'a, Yeniçeri Ali	Köy-i Yodmoli	5343
Ohri	İmam-ı Kal'a, Ahmed	Köy-i Paldani	1700
Babaali	Dizdar-ı Kal'a ¹⁹⁷	Köy-i Babaali Derbend	2000

Yukarıdaki tabloda aktarılmaya çalışılmış olan bazı kale görevlileri ve tasarrufları altında olan bazı tımar gelirlerinin haricinde, yine aynı döneme ait tahrir defterindeki ayrı bir notta; bahsi geçen tarihler itibariyle Ohri genelindeki görevli İmam, hatib ve müezzinler, kale müstahfizları ve kaledeki diğer görevlilerin gelirleri toplamı 296.250 akçe olarak kaydedilmiştir.

Bölgede yaptırılan bir önceki tahrire göre (1519) tımar ve zeamet gelirleri toplam yaklaşık 1.376.077 akçe iken, 1566 tarihine gelinene dek 1.257.585 akçe olarak kaydedilmiştir. Kanuni dönemi tahririnde yer alan mirliva ve padişah hasları eklendiğinde ise gelir toplamda yaklaşık 2.557.287 akçeye ulaşmıştır. Bu durum, Ohri kırsalının gelirlerinde belirli bir artışın olduğunu göstermektedir. Bu artışta özellikle padişah hasları olarak kaydedilen topraklardan elde edilen gelirlerdeki artışlar, zirai üretim, balıkçılık gelirleri ile vakıflardan sağlanan gelirlerin etkili olduğu düşünülebilir.

Ayrıca Ohri şehrinin kırsalındaki bu ekonomik gelir seviyesi çok yakın bir komşusu durumundaki Manastır şehrinin merkezi haricindeki kırsal bölümü gelirlerine kıyaslanacak olursa; Manastır'ın 1530 (802.926 akçe) ve 1544 (693.943 akçe) tarihlerinde kaydedilmiş gelirleri toplamı yaklaşık 1.496.869 akçe (Çağ, 2010: 251-261) iken Ohri'nin hemen hemen aynı tarihlerdeki toplam geliri 2.633.662 akçe olarak kaydedilmiştir (BOA, TD 367: v.422). Bu durum Ohri şehrinin hem nüfus verileri bazında hemde gelir ekonomisi anlamında Manastır'a göre daha fazla dikkati çekmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

¹⁹⁵ Defterdeki kayıta 28 merdan olarak belirtilen kale görevlilerinin gelirleri ayrıca kaydedilmemiştir. Ayrıca Kocacık kalesiyle alakalı olarak 7 numaralı Mühimme Defterinde ve 1567 (H.975) tarihli 1230 numaralı hükümde, kale müstahfizlarının zelzeleden dolayı kalenin harap olduğunu bildirmeleri üzerine, kalenin durumunun tespit edilip tamiratının lüzumlu olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Aynı hükümde ayrıca, kalenin içerisinde bir caminin olduğu ve kalenin müslim ahalisis için lazım olduğu da belirtilmiştir (Yıldırım ve diğ., 1999: 21).

¹⁹⁶ Arşiv vesikasındaki kayıta devamında Kocacık Kalesi kedhüdası Mustafa isimli kişinin Şaban isimli oğluna tevcih edilmiş tımar toprağı da yer almaktadır. Bu kayda göre "tımar-ı Şaban veled-i Mustafa"nın tımar geliri 1400 akçedir. Ayrıca tımar olarak kullanılan köyün ismi de "köy-i Olaç" olarak kaydolunmuştur (BOA, TD 81: v.106).

¹⁹⁷ Arşiv vesikasındaki kayıta Babayali Kalesi dizdarından "diğer kale dizdarı" şeklinde bahsedilip herhangi bir isim zikredilmemiştir (BOA, TD 81: v.109).

3.4.2. Mezralar ve Çiftlikler

Mezraa, “ziraat yapıldığı halde bazen nüfus barınmayan geniş arazilere denilmektedir. Türkçe tam karşılığı “ekinlik”tir. Bu tarz topraklar, umumiyetle evvelce meskûn iken zamanla ahalişi perakende olmuş yerlerdir” (İnalcık, 1987: 29). Mezralar ayrıca terminolojik manada, *tamamı ile ziraata ayrılmış geniş tarım alanlarıdır* (Pakalın, 1993: 528–529). Ancak bunun yanında, mezra’a kavramı, “*tahrir defterlerinde ahalişi dağılmış yerleşim yerlerini*” de ifade edebilmektedir (Genç, 1988: 5). “*Ayrıca bir mezraanın bir tımar sahibine gelir olarak yazılması, buranın yakın bir köyün ekinliği olduğu ya da tımarlı sipahinin üzerine yazılmayan, bunların dışında kalan halkın işlediği bir toprak parçası olduğu manasına da gelebilir*” (İnalcık, 1987: 29). Zira Ohri’deki mezraların tümü, geliri ile birlikte kaydedildiğinden birinci ihtimalin kuvvetle muhtemel olduğu düşünülebilir.

Mezralardan elde edilen gelirler de diğer gelirler gibi sipahi tımarı içerisinde yer almaktadır. “*Mezranın, içerisinde yer aldığı köyün hasılını tasarruf eden sipahinin dirliği içerisinde, çok defa mezraa geliri de bulunmaktadır*” (Ünal, 1989: 93). Bu durum kendisini aynısıyla Ohri sancağı kırsalında kaydedilmiş; “Ohri nahiyesinde İvaz Çelebi’nin tasarrufundaki Dasum mezrası, Mokri nahiyesinde Ahmed’in tasarrufundaki Esferdonar mezrası, Gora nahiyesinde Ali veled-i Ahmed’in tasarrufundaki Samariç ve Arkozak mezraları, Yukarı Debre nahiyesinde Mustafa veled-i Hızır’ın tasarrufundaki Meryan mezrası” v.b. gibi örneklerde göstermiştir.

Çiftlikler ise bir miri arazi rejimi olmakla birlikte Müslümanlara tasnif edilen bir özellik göstermektedir. Osmanlı Devleti’nde üretim toprağa dayalı olduğundan kontrolü konusunda oldukça titiz davranılmıştır. Bu durumunda en temel sebebi ise *devletin giderlerini ve sipahilere yaptığı harcamaları karşılamak için tarımsal üretime mutlak bağımlı olmasıdır* (İnalcık, 1998: 17). Bu açıdan bakıldığında düzenin işlemesi noktasında bir sorun teşkil etmediği sürece kiracılar bazen ömür boyu hatta verasete dayalı bir şekilde nesiller boyu toprak sahibi olabilirlerdi. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren bilhassa Anadolu topraklarında yaşanan suistimaller büyük ölçekli tarım alanları ve bunlara sahip toprağa dayalı bir özel sektör oluşturmuştur. Zira çiftliklerin bir sorun haline gelişi de bu döneme rastlamaktadır.

Çiftlik, daha evvel de ifade edildiği şekli ile önceleri tımar sistemi çerçevesinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken, daha sonraları büyük ziraat işletmeleri ve malikâneleri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Osmanlı Devletindeki toprak sistemi içerisinde çiftlik, üzerinde yer aldığı araziden sağlanan verimliliğine göre 60–150 dönüm arasında bir alanı kapsamaktadır. “*Bu sebeple çiftlikle; tımar, vakıf ve mülk topraklarında ziraat yapılan toprakların temel birimi özelliğini taşımaktadır*”. Üzerinde tasarruf hakkı tanınan reaya, ellerindeki topraklarını tapu ile tasarruf ederler ve karşılığında resm-i çift olarak bilinen vergiyi, “*elde ettikleri mahsulün vergileri (öşr) ile birlikte toprağın intifa hakkı (has, tımar, vakıf veya mülk) kime verilmişse ona ödemekle yükümlüdür*” (Batmaz, 2004: 35).

Bu doğrultuda aşağıdaki tablo ile de Ohri kırsalında kaydedilmiş Mezraa ve çiftlikler verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 62: XVI. Yüzyılda Ohri Kırsalında Yer Alan Mezraa Ve Çiftlikler İle Gelirleri¹⁹⁸

Köyler	Mezraalar	Gelir (Akçe)	Çiftlikler	Gelir (Akçe)
Velhosye	1	600	1	100
İşgürt	1	30	-	-
Aslonişye	1	318	-	-
Okaş	1	300	-	-
Yaştine	1	444	-	-
Mirastinye	2	225	-	-
Veşani	1	100	-	-
Konari	1	200	-	-
Gradinçe	-	-	1	440
Kırvafiçe	1	90	-	-
Sendami	1	100	-	-
Simolugane	1	50	-	-
Merkitye	2	400	-	-
Çotne	1	50	-	-
Gorgus	2	500	-	-
Serajte	1	1000	-	-
Hakas	1	350	-	-
Aşaş	1	10	-	-
Sana	1	400	-	-
Rafdeş	2	300	-	-
Boran	1	10	-	-
Beyaz	1	50	-	-
Eşgal	1	50	-	-
Kotus	1	650	-	-
Markiş	1	200	-	-
Semavir	1	30	-	-
Bovil	2	50	-	-
Hacolan	1	250	-	-
Bahaç	1	250	-	-

¹⁹⁸ BOA, TD 81: v.5-108; BOA, TD 367: v.394-416.

Tablo 62'nin devamıdır.

Male	1	250	-	-
İnin	1	170	-	-
Karan	1	400	-	-
Nekas	1	50	-	-
Nefat	1	200	-	-
Dohište	1	514	-	-
Radka	1	50	-	-
A.Barnik	1	50	-	-
Görice	2	50	-	-
Rahosye	1	600	1	100
Salye	-	-	1	440
Hohasye	1	514	-	-
Şafadan	3	675	-	-
B.Baldalami	1	350	-	-
Ç.Koras	1	500	-	-
Kolaş	2	990	-	-
Peraye	1	75	-	-
Aşkarad	1	300	-	-
Merakle	2	401	-	-
Goryos	2	500	-	-
Merdiyse	1	1000	-	-
Moraş	1	350	-	-
Sar	1	50	-	-
Kavanoş	1	650	-	-
Yarkas	1	200	-	-
Şakol	3	800	-	-
Resend	1	170	-	-
Karan	1	1000	-	-
Nekad	2	400	-	-

Tabloda yer alan verilerden hareketle XVI. yüzyılda Ohri kırsalında yer alan mezraların ve çiftliklerin ekonomik faaliyetler içerisinde çok önemli bir alanı kapsamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca özellikle I. Selim döneminde kayıtlı olan mezralar ile Kanuni döneminde kaydedilmiş mezralar arasında ekonomik anlamda çok büyük gelir farklılıklarının olmadığı anlaşılmaktadır. Gelirleri açısından bakılacak olunursa; mezraa gelirleri 30 akçe ile 1000 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca mezraaların büyük bir bölümünde gelirleri ayrı kalem ile ifade edilmiştir.

Ayrıca bölgede XVI. yüzyıl itibariyle çok az yoğunlukta çiftliğe rastlanılmıştır. Tahrir kayıtlarından anlaşılacağı üzere yine I. Selim dönemi itibariyle “Murad Çelebi, Mehmed Çelebi veled-i Kasım” tasarrufuna kaydedilmiş iki adet çiftlik yer alırken Kanuni dönemine gelindiğinde de bu çiftliklerin yine aynı iki isim üzerinde yer aldığı anlaşılmıştır (BOA, TD 81: v.3; BOA, TD 367: v.394).

3.5. Ohri Kırsalında İktisadi Hayat, Hayvancılık Ve Tarımsal Üretim

Zirai faaliyetlerin ölçeği ve muhtevası büyük ölçüde ait olunan coğrafyanın niteliğine göre belirlenir. Tarım faaliyetlerinin bahçe ziraati veya ürüne dayalı iklim eksenli oluşu hep bu coğrafik özellikler ile belirlenir. Osmanlı idaresindeki topraklarda da tarım yapılış şekli hep bu eksene bağlı kalmakla birlikte zaman zaman tımar sisteminin belirlediği bir takım ölçütler de yok değildir. Bu açıdan bakıldığında Ohri kırsalında toprağa dayalı üretimle alakalı çıkarımlar yapmadan önce, bölgenin coğrafi niteliklerini bir kez daha göz önüne getirmek önemli bir gerekliliktir.

Tüm Balkan coğrafyasına hâkim bir özellik olarak dağlık ve parçalı topraklar, Ohri için de geçerli bir niteliktir. Makedonya'nın batısına doğru gidildikçe belirginleşen engebeli yüzey, Ohri civarına gelindiğinde bölgeye olduğu gibi ülkeye de hayat veren Ohri gölü civarında darlaşarak üretim alanını başka bir mecraya yani balıkçılık ve bunun yan sektörlerine doğru yönlendirmiştir.

Makedonya'nın diğer bir önemli merkezi olan Manastır şehri için de geçerli olan bu özellikler burası için yapılan incelemelerde de aynı sonuçların elde edilmesine sebep olmaktadır. Mesela Evliya Çelebi'nin şehre ulaşımın zorlukları¹⁹⁹ ile alakalı ifadeleri bunun en müşahhas örneğidir şüphesiz.

3.5.1. Tarımsal Faaliyetler Ve Hayvancılık

Yukarıda da bahsedildiği üzere, fiziksel şartların el verdiği ölçüde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde bölgede yetiştirilen hububat çeşitlerinin arşiv kayıtlarından elde edilen veriler ışığında özellikle; buğday ve mahlût'un başını çektiği hububat üretimi dikkati çekmektedir.

Ayrıca III. Murad dönemine ait Ohri Sancağı Kanunnamesinden de yine Ohri'de nohut, mercimek, bakla, darı, arpa, çavdar, burçak, hayvan yemi, şıra, soğan, sarımsak, lahananın üretildiği anlaşılmaktadır (Akgündüz, 1994: 528-531). Hatta Ohri'de

¹⁹⁹ Evliya Çelebi şehrin bir dağ eteğinde Perister Dağı ve bir nehrin Dragor Çayı (Acaroğlu, 2006: 172) iki yakasını içerisine alacak şekilde kurulduğunu ve buraya ulaşmanın 10 farklı köprüden geçerek mümkün olduğunu ifade eder (Evliya Çelebi, 1970: 115). Kaynaklar bahsi geçen Dragor (Drahor) (Prifti, 2003: 562) Çayı'nın, Perister Dağı'nın doğu eteğinde olduğunu ve Crna Reka (Karasu)'ya karıştığını kaydetmektedirler (Meydan Larousse, I: VIII/315). Ayrıca Dragor Nehri Pelagonya Ovası'nı sulayan Crna (Kara) ve Şemnika nehirleri ile bir sistem oluşturarak onlarca koldan oluşan bir sulama ağının da parçasıdır (Anastasovski, 2005: 175).

yetiştirilen hububatın bazen yakın civardaki kazalara satışının sağlandığı da bilinmektedir. Bu duruma güzel bir örnek olarak 1567 (H. 14 Zil'hicce 975) tarihine ait ve 7 numaralı mühimme defterinde 1541 numara ile kayıtlı bir hükümdeki, Draç kalesi nevbetçi yeniçerililerin, zahire konusunda sıkıntıya düştükleri ve Ohri ahalisinden zahire temininin sağlanmasını istedikleri gösterilebilir (Yıldırım ve diğ., 1999: 176).

Büyük oranda tahrir kayıtlarından elde edilen Ohri kırsalı ziraatine ait bilgiler, şehrin kırsalında bağlar, bostanlar ve buraların haricinde genellikle iç tüketime dayalı olarak kapalı bir tarım anlayışı ile yetiştirilen bostan, elma (sib), armut ve ceviz ağaçları ve yer yer dud ile kiraz üretiminin bir geçim kaynağı durumunda olduğunu göstermektedir (BOA, TD 81: v.13-110).

Ayrıca 1613 tarihli Ohri Kanunnamesinde; buğday, arpa, burçak, mercimek, nohut, bakla, çavdar, darı, alef üretimi ve bu ürünler üzerinden alınan oşür ve salariye vergilerinden bahsedilmiştir. Aynı kanunnamede Ohri'de kile birimi olarak İstanbul kilesinin kullanıldığı da ayrıca belirtilmiştir (Barkan, 2001: 292-296).

Bu meyanda Evliya Çelebi Ohri'de yetiştirilen meyvelerle alakalı olarak ekmek ayvası, baba ayvası, elvan ve beğ emrudu gibi meyvelerin güzelliğinden bahsetmiş ve devamında da bu denli güzel ürünleri Malatya, Bitlis şehirlerinde ve Tebriz vilayetinde dahi görmediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu meyvelerden elma haricindeki diğer meyvelerin fazla yaş (ter) olduğundan dolayı başka şehirlere hediye olarak götürülemediğini de aktarmıştır. Özellikle kış geceleri Ohri şehri ayanına mahsus olmak üzere kurulan sofralar ve verilen ziyafetlerden bahseden Evliya Çelebi, bu ziyafetlerde Ohri'de yetiştirilen meyvelerden yapılan hoşafın güzelliğinden de ayrıca bahsetmiştir (Kahraman ve diğerleri: 2003: 329-330).

Şehre ait ayrıntılı bilgi veren iki önemli tahrirden 81 nolu ve 1519 tarihli deftere göre; Ohri kırsalında 20 çayır, 4 bağ, 17 tarla, 4 kiraz ağacı, 12 asiyab (değirmen), 48 ceviz ağacı, 18 dud ağacı, 13 armud ağacı, 11 elma ağacı, 1 bostan ve 1 bahçe kaydedilmiştir (BOA, TD 81: 2-110). Buna göre özellikle ağaç sayılarının okunduğu şekli ile adet olarak mı yoksa belirli sayıda ağacı karşılayan ağaçlık kavramıyla mı belirtildiği net bir şekilde anlaşılamamaktadır. Ancak en azından genel itibariyle meyve yetiştiriciliği noktasında bir çeşitliliğin olduğu açıktır. Ayrıca çayır ve tarlaların varlığı bu tarihlerde Ohri'de belirli büyüklüklerde düzlüklerin olduğu fikrini vermektedir. Bunların dışında

bağ, bostan ve bahçeler iç tüketime dayalı küçük çaplı zirai uğraşların varlığına işaret etmektedir (BOA, TD 81: v.13-110).

Tarımsal faaliyetleri istatistikî bir döküm halinde vermek gerekirse, 367 nolu tahrir kaydına göre Ohri'de III. Murad döneminde 49 bağ, 2 bostan, 346 tarla ve 9 adet de bahçe bulunmaktadır. Tahrir kaydının niteliği dolayısıyla şehre ait diğer tahrirde (TD 81) yer alan zirai üretime dair veri çeşitliliği bu defterde görülememektedir. Ancak tarla sayısındaki artışın, aradan geçen yarım asrı aşkın sürede Ohri'de toprağa dayalı üretimde belirli ölçülerde tek tipleşmenin olduğu fikrini uyandırmaktadır. Zira 1500'lerin başında bağ, bostan, bahçe üretiminde görülen nicel fazlalık yüzyılın sonunda daha geniş alanlarda yapılan tarımsal faaliyetlere dönüşmüştür. Bunu, bölgenin değişen ihtiyaçları ve merkezin özellikle hububat'a olan ihtiyacını karşılama çabası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bunların yanında coğrafyanın zaruri kıldığı hayvancılık faaliyetlerinin, özellikle besi konusunda tahıl ve yan ürünlerinin yetiştirilmesini kaçınılmaz kılmasını da göz önünde tutmakta fayda vardır.

Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere hem şehir olarak hem de çevresindeki kırsal yerleşim olarak Ohri, yaşam standartlarını kıyısında kurulduğu göle ve yaşadığı coğrafyanın fiziki özelliklerine göre belirlemiştir. Bunu sahip olduğu çok sayıda dalyan ile net bir şekilde anlamak mümkündür.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan Ohri şehir merkezindeki hayvancılık faaliyetleri ile ilgili başlık altında, özellikle Ohri Gölü ve beraberinde gelişen dalyan ile balıkçılık faaliyetleri üzerinde ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Ancak şehir merkezi göl etrafında gelişen bir iktisadi yapı gösterirken, şehrin kırsalında balıkçılık dışında, genellikle, Makedonya ve birçok Balkan coğrafyasında daha çok görülen küçükbaş hayvancılık dikkati çekmektedir. Bu vesileyle Ohri şehrinin kırsalı için, göl ile paralel gelişen bir hayvancılıktan bahsedilememektedir. Osmanlı tahrir kayıtları göz önüne alındığında, Ohri kırsalında hayvancılık yapıldığının delili buradan tahsil edilen "ağnam" vergisi olarak göze çarpmaktadır.

Bu durum ile alakalı olarak da, yine III. Murad dönemine ait kanunnamelerde, Ohri yaylalarında koyun sürüleri olduğu, bunlardan çok az bir vergi alındığı, ama hariçten de kışlamak için bu bölgeye sürü getirildiği, bu sürülerden de kışlak-ı ganem ismiyle

bilinen bir verginin alındığı görülmektedir (Akgündüz, 1994: 528-531). Bu veriyi destekleyen maliye kayıtlarından birinde, Sasiçe ve Görüce karyelerinde adet-i ağnamların padişah hassı olması hasebiyle gerçekleşen yeni mali düzenlemeler neticesinde bazı karışıklıklarla karşı karşıya kalındığı belirtilmiştir. Zira direkt olarak devlet hazinesine gönderilen adet-i ağnamların aynı zamanda Ohri'den de talep edilmesi konusu bu hükümlerle çözüme kavuşturulmuştur (1576) (BOA, MAD, Ahkâm defteri 7534: v. 372). Bu ve buna benzer ağnam problemlerinin çözümü için merkez sıklıkla bölgeye hükümler ihdas etmek zorunda kalmıştır (BOA, MAD, Ahkâm Defteri 19322: 22).

Ayrıca Osmanlı Devleti vergi sistemi içerisinde küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye “*resm-i ganem veya âdet-i ağnâm*” denildiği bilinmektedir. Bu vergi “*koyun veya keçi yavruladıktan sonra nisan veya mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılmaktadır*” (Tuncer, 1963: 6, Emecen, 1988: 478).

Ganem vergisinin bölgesel değişiklikler göstermekle birlikte genel olarak koyun başına 2 akçe, kuzu başına 1 akçe şeklinde toplandığı bilinmektedir. Yine 1583 tarihli Ohri Kanunnamesinden anlaşıldığı kadarıyla bu vergi Ohri ve civarında, her 200-300 koyunda 15 akçe, 100 koyunda da 10 akçe olarak toplanmaktadır. Bu bilginin ışığında, Kanuni devrine ait 367 numaralı tahrir defterindeki bir kayıta, ağnam vergisi olarak tahsil edilen 150 bin akçelik vergi tutarı (BOA, TD, 367: v.370), bu tarihlerde Ohri genelinde yaklaşık 10-15 bin küçükbaş hayvan olduğunu göstermektedir.

Buna mukabil III. Murad dönemi ile alakalı 664 numaralı tahrir defteri kayıtlarında verilen rakama dikkat edildiğinde, Ohri'den 120.000 akçe ağnam vergisi tahsil edildiği görülmektedir. Buradaki miktar düşüşünün birçok sebebi olabileceği gibi, Ohri köylerinden bazı merkezlere (özellikle devletin merkezi durumundaki İstanbul'a) gönderilen küçükbaş hayvanların yetersiz kaldığı durumda nefis-i Ohri'den de takviye yapıldığı ihtimali öncelikle düşünülebilir (TD 664: v.70-72).

Zira mühimme defterlerinde zaman zaman devletin merkezine et tedariki ile görevli celeplerin sıkıntılar yaşamamasından dolayı bazı merkezlerden olması gerekenden fazla miktarda et talep edildiğine dair hükümlere rastlanılmaktadır. Örneğin 1566 ve 1580 tarihlerinde bu tarz bir sıkıntı dolayısıyla Ohri şehrinin de içinde bulunduğu bazı şehir

merkezlerinden olması gerekenden fazla et talep edildiği görülmüştür²⁰⁰ (BOA, MD 5: h.1088).

Bu vesileyle yine Ohri kırsalı için hayvancılık faaliyetlerinin, tıpkı şehir merkezinde olduğu gibi genellikle iç tüketiminin karşılanması amacıyla gerçekleştirildiği söylenebilir. Ohri'den dışarıya et gönderildiği bazı istisnai vakaların²⁰¹ yaşandığı da bilinmekle birlikte, bu hadiselerin genel özelliği pek değiştirmedeği de söylenebilir.

Osmanlı Devletine örfi vergiler sınıfına giren avarız vergisi, 4-5 yılda bir alınan belirli bir alım düzeni olmayan vergidir. Örneğin I. Selim devrinde bu vergi bir kez tahsil edilmiştir. Ağırlıklı olarak savaş masraflarının giderilmesi gibi olağanüstü şartlarda tahsil edilen verginin XVI. yüzyıl sonlarında III. Murad devrinde de Ohri'den tahsil edildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buna göre Maliye Ahkâm defterlerinde görülen bazı hükümlerde avarız vergisinin ne miktar ve şekilde (koyun başına ve yıllık) tahsil edileceği Ohri kadılığına bildirilmiştir (BOA; MAD, Ahkâm Defteri 7534: v.475, 498).

3.5.2. Madencilik (Kükürt Üretimi)

Osmanlı Devleti'nde madenler, devletin gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Bunun önemli bir sebebi de madenlerin geniş kullanım alanının olması durumudur. Özellikle silah yapımında kullanılan demir gibi dayanıklı madenlerin yanı sıra altın ve gümüş madenleri de bölgelerine önemli derece kıymet kazandıran kaynaklardır. Bu madenlerin yanı sıra yaygın olmasa da zaman zaman rastlanılan bir takım maddeler de vardır ki Ohri çevresinde yer alan kükürt madeni bunlardan biri olma konumundadır (Agoston, 2006: 138).

Anadolu coğrafyası kükürt üretimi konusunda çok şanslı sayılacak bir durumda değildir. Bu açıdan Osmanlı Devletinde de durum pek farklı değildir. Bu vesileyle Osmanlıların kükürt madeni rezervleri açısından da kaynakları bol bir devlet olmadığı bilinmektedir²⁰². Ölü Deniz yakınlarındaki topraklar, Van vilayeti, Moldavya ve Melos adasından bir miktar kükürt temin edilmektedir. İmparatorluğun Avrupa'daki

²⁰⁰ BOA, MD 39, h.447; BOA, MD 5, h.1088.

²⁰¹ Bu istisnai durumlardan biri 1587 tarihli bazı hükümlerde yer alan, bölgedeki celeplerin üzerlerinde yazılı olan bahar koyunlarını vaktinde ve mevsiminde ihraç etmelerinin istendiği bilgisidir (BOA, MD 39, h.204, 359).

²⁰² Ülke sınırları dâhilinde kükürt çıkartılan yerler; Lut Gölü çevresi, Van, Erçiş, Ahlat başta olmak üzere Hakkari, Biga ve Karasi yöreleridir (Özütopçu, 1885: 76). Ayrıca Melos adasında kükürt çıkarıldığı da bilinmektedir (Parry, 1972: 38).

topraklarındaki Makedonya’da ve özellikle Ohri yakınlarında işletilen kükürt madenleri İstanbul ve Selanik’teki baruthanelere kükürt temin etmektedir (Agoston, 2006: 140). H. 1199 Miladi 1785 tarihli bir hükümde Selanik Baruthanesinin kükürt ihtiyacının Ohri kazasının beş köyünden sağlandığından bahsedilmektedir (Eyice, 1992: 94). Ancak bu bölgelerde çıkartılan kükürt yeterli olmadığından ihtiyaç, ithalat yoluyla karşılanmıştır (Gölen, 2006: 27).

Kükürdün birçok kullanım alanı vardır. Ham kükürdün büyük bölümü, kükürt dioksit gazı, sülfürik asit, karbon sülfür, tiyosülfat üretiminde kullanılır. Arı kükürt, kara barut ve havai fişek bileşimine girer. Kükürttten ayrıca kibrit yapımında, kauçuğun kükürtlenmesinde, ebonit üretiminde yararlanır. Bu aralarda bağlarda görülen külleme hastalığına karşı yapılan kükürtleme ile deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan krem ve şampuanların hazırlanmasında kükürttten yararlandığını özellikle belirtmek gerekir. Kükürt dioksit, amfizemin ve süregelen bronşitlerin oluşumunda önemli rol oynar, çocuklarda solunum hastalıklarının sayısını artırır. Bitkilerde oldukça kısa süreli temaslarda yaprak nekrozlarına neden olur. Daha düşük yoğunlukta, ama daha uzun süreli temaslarda metabolizma etkinliğinde azalma yapar²⁰³.

Kükürt, hem dâhilen hem de haricen kullanılan bir halk ilacıdır. Uyuz ve egzamada mangal külüyle karıştırılan kükürt, zeytinyağıyla krem yapılarak hasta bölgeye sürülür. Alerjiye karşı toz kükürt, leblebi unu ya da balla karıştırılarak hastaya yedirilir. Yanıklarda bir miktar kükürt kireçle karıştırılıp pomat haline getirilerek deriye sürülür. Kükürt, ayrıca kulak hastalıklarını azaltmak için ve çocuk düşürmek için de kullanılır. Anadolu'nun bazı yörelerinde hayvan uyuzunda ve hayvanların mide bağırsak parazitlerini düşürmek üzere de dâhilen kükürt kullanılır.

Görüldüğü üzere hem geleneksel hem de modern manada kükürt (sülfür) madeni oldukça farklı alanlarda, bilhassa da hayvancılığın yoğun olduğu bölgelerde tıbbî manada yaygın olarak kullanılan bir madendir. Bunun yanında diğer madenlere göre etkilerinin çok daha ağır görülebilmesi, çıkarılması ve işlenmesi konusunda özel bir ihtisasa sahip olunmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

²⁰³ Kükürdün kullanım alanı ve rezervleri ile alakalı yakın zamanda hazırlanan bir rapor için bakınız, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Cilt 1, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2001.

Ohri'ye ait kayıtlarda kükürt madeninin bölgede çok eski tarihlerden beri var olduğu anlaşılmaktadır. Zira kükürdün ilaç yapımı haricinde barut gibi çok önemli bir malzemenin bileşiminde bulunması, Ohri'nin bu maden yatağına sahip olması noktası ile alakalı olarak Osmanlı silah sanayinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu da göstermektedir. Ayrıca kükürdün genelde volkanik arazilerde bulunması, bölgenin eski bir volkanik faaliyet sahasında olduğunu göstermektedir. Kaldı ki Ohri gölünün de Avrupa'nın en derin krater göllerinden biri olduğu kayıtlarca sabittir (Watzin, 2006: 322). Ohri şehrinin ekonomik faaliyet sahası açısından kükürt madeninin çok önemli bir gelir kapısı olduğu açıktır. Kanuni döneminde Ohri'de, padişah hasları arasında yer alan kükürt madeninin tophane-i amireye yıllık 232 kantar kükürt sağladığı 1530 tarihli tahrirde yer almıştır (BOA, TD 367: v.370). Ayrıca yine Osmanlı ordusu için barut üreten Selanik baruthanesi, Ohri'den çıkarılan kükürt madeni rezervleri ile çalışmaktadır (Tufan, 2005: 111).

Yine kükürt'ün bölge ahalisinin ekonomisine sağladığı katkıyı ortaya koyması açısından, Kanuni dönemine ait bir arşiv kaydı, Kükürd madenlerinde çalışan kişilere çıkardıkları kükürt madenini tophane-i amireye teslim etmeleri sonrasında belirli oranlarda maddi karşılığının verileceğinden bahsetmektedir (BOA, TD 367: v.370). Bu vesileyle kükürt'ün Ohri ve civarında yer alan kükürt madenlerinde çalışan bölge ahalisi olması dolayısıyla önemli bir geçim kaynağı olduğu açıktır.

Osmanlı yönetimi, bölgedeki rezervlerle alakalı olarak, araştırmaların yapılmasını da bazı hükümlerle bölge yöneticilerine bildirmiştir. Bu duruma örnek olarak, 24 Temmuz 1570 tarihli bir hükümde Ohri kadısına, bölgede güherçile (barut yapımında kullanılan saf madde) madeni olup olmadığının araştırılması²⁰⁴ ve cevabının da acilen bildirilmesi gösterilebilir.

Osmanlılarda, hammadde gereksiniminin karşılanmasıyla ilgili sağlanan ayrıcalıklar bazen sahtekârlıkların da yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumun ana sebebini, Osmanlı tebaasının bir kısmının savaş zamanlarında vergiden muaf olabilmek adına yaptığı bazı uygulamalar oluşturmaktadır. Gabor Agoston, bu duruma örnek olarak 1572 yılına ait bir arşiv kaydını göstermiştir. Kayıt incelendiğinde; Leskofçe olarak

²⁰⁴ Hükümün içeriğinde, bölgede güherçile madeninin olup olmadığı ve madenin ne kantar oranda olabileceği ve ayrıca eğer rezerv varsa bu madende çalışacak işçilerin de tespit edilmesi yer almaktadır (BOA, MD 14, h.341).

zikredilen, Ohri'ye kayıtlı köy sakinlerinin, yılda 150 kantar kükürt üretimi karşılığında olağan dışı zamanlarda (savaş zamanlarında) savaş sonrasında alınan vergiden muaf tutulacakları bildirilmektedir. Ancak bu durum, döneme ait hiçbir tahrir kaydında yer almamıştır. Ayrıca köyün yer aldığı bölgede kükürt rezervi de bulunmamıştır. Agoston devamı, köy sakinlerinin kükürt üreterek avarızdan muaf tutulmayı belediklerinin ve gençleri kürekçi olarak donanmaya yollamaktan da ayrıca kurtulacaklarını umduklarının ortaya çıktığından bahsetmiştir²⁰⁵ (Agoston, 2006: 140-141). Bu gibi hadiselerin Osmanlıların savaş zamanlarında maden işleri ve silah yapımında çalışanları vergiden muaf tutması geleneğinden faydalanmak isteyenler tarafından düşünüldüğü çok açıktır.

²⁰⁵ Daha sonra bölgede yapılan araştırma raporuna göre, köy sakinlerinin bölgede bir miktar kükürt buldukları ancak çıkan rezervin kükürt üretimine yetmeyecek ölçüde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca raporda 150 kantar kükürt üretimi için 1500 kantar kükürdün harcanması gerektiği de ayrıca belirtilmiştir (BOA, MAD 16: v.241).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlıların kabile hayatından devletleşme sürecine geçişleri ve devletlerinin kuruluş aşamasını tamamlamalarından hemen sonra, Osmanlı Devleti ismiyle tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte, siyasi manada genişlemeye başlamaları, genellikle batı (Balkanlar) yönlü bir istikamet göstermiştir.

Hatta Osmanlı toplumunun devlet otoritesinin başına geçen hükümdarların genişleme politikaları ve savaşlarda gösterdikleri çabalara dikkat edilirse, Osmanlı Devletinin gerçek manada hangi yönde genişleme göstermeye çalıştığı da açıkça anlaşılacaktır.

Bunda cihat anlayışının tezahürünü görmek ya da siyasi manada Anadolu beylikleri ve Balkanlarda birlikten yoksun devlet/devletçikler ile mücadele içine girmeyi tercih etmek gibi amiller etkin olmuştur. Bu sebeple kuruluştan itibaren ve özellikle genişleme ve gelişme sürecinde Osmanlılar açısından, Balkanlar olarak adlandırılan siyasi coğrafya önem arz etmiştir.

Osmanlı idaresi batı yönlü genişlemesine paralel olarak, Balkan bölgesinde bir yurt edinme çabasına da girmiş ve her açıdan bir yerleşmenin sağlanması için devlet imkânları seferber edilmiştir. Bu manada askeri ve idari tedbirlerin yanında halkın ihtiyaçlarının da gözetilmesi ile oluşturulan adilane yönetim anlayışı, yerleşimi oldukça kolaylaştırmış ve sağlamlaştırmıştır.

Devletlerinin fetih ve siyasi genişleme açısından en kudretli olduğu yeniçağ ile birlikte Osmanlılar, birçok toprak parçasını egemenlikleri altına almayı başarırken, Balkanlar onlar için Avrupa kıtasının içlerine girmede önemli bir üs olarak görülmüştür. Bu durumun en açık delili ise, devlet merkezlerinin gerçekleştirilen fetihlerden hemen sonra genellikle batıya doğru değişme göstermesidir. Edirne şehrinin Osmanlılara başkent olması bu durumun en belirgin örneğidir.

Ancak Osmanlıların bu genişleme süreci, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren yeniden inşa edilmeye başlanan Balkan tarihi yazımında, ideolojik ve ulusçu anlayışlarla bir kıyım olarak ifade edilmiş, zorlama, baskı ve hırs bu sürecin en önemli unsuru olarak ortaya sürülmüştür. Oysaki tarih bir ilimdir ve ayrıca çok belirgin, sahih verilere ulaşmayı hedefleyen yöntemi vardır. Buna göre öncüllerin sağlam/tarafsız/gerçek belge

ve bilgilerle belirlenmesinin, bu tarz iddiaların doğrulanması ya da çürütülmesini sağlayabileceği herkesçe bilinen ve kabul edilen bir hükümdür.

Bu vesileyle Osmanlılar için önemi zikredilmeye çalışılan Balkanların, bugünkü Makedonya devleti toprakları içerisinde yer alan Ohri şehri, bu çalışmanın merkezi kabul edilmiştir. Özellikle Balkanlarda Osmanlılar öncesinde Ohri şehrinin fiziki, siyasi ve içtimai durumu ve Osmanlıların Balkanlara doğru genişleme göstermeye başlaması ile içerisinde Ohri'nin de yer aldığı Makedonya topraklarını fethetmesiyle bölgede değişen dengeler, yine Ohri şehrinin demografik, iktisadi, içtimai ve siyasi yapısındaki değişiklikler aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın özellikle Osmanlı tahrir kayıtlarından elde ettiği bilgiler, yukarıda belirtilen öncüllerin sağlanmasına ciddi manada katkı sağlamıştır. Özellikle; Osmanlı iskân siyaseti ve farklı dil, ırk ve inançlara sahip toplumların birlikte yaşama kültürünün tesisi ve müslim-gayrimüslim arasındaki dengeyi önceleyen nüfus siyaseti ile iktisadi manada gelir kaynakları (tarım ve hayvancılık) gibi başlıklar altında toplanabilecek üç mevzu, bu çalışmanın sonunda ele geçen verilerle aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle Ohri şehri üzerinde çalışma sırasında gerçekleşen tetkikler, Osmanlı birliklerinin, Anadolu ve Balkanların diğer coğrafyalarından getirdikleri Türkmenlerin, bura halkı ile kaynaştırılıp bir yeni toplum oluşturduğu ve yine yukarıda ifade edilen birlikte yaşama kültürünün tesis edildiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durum yani farklı kültür ve dinden olan toplumların birlikte yaşayabilme davranışları kendisini, gerek şehir merkezindeki hayat tarzı ve birliktelikte gerekse de şehrin kırsalındaki köylerde de çok açık bir şekilde göstermiştir.

Ayrıca bir kez daha belirtmek gerekir ki Ohri, aynı ismi taşıyan gölün kenarında şekillenmiş bir şehir durumundadır. Göl'ün, şehrin uğraş alanına yön veren niteliği ve buna bağlı olarak gelişen yerleşim, diğer Balkan şehirlerinin ekserisinde olmayan dalyan gibi yerleşimleri beraberinde getirmiştir. Bu da parçalı yerleşimin kaçınılmaz sebebidir.

Çalışmanın ilk bölümünde ortaya konulan bilgiler ile birlikte, Osmanlılar öncesi Balkanlar ve Makedonya topraklarının ve Ohri şehrinin özellikle Slav ırkları açısından

ve Hıristiyanlık dini inançları bakımından önemli bir yerinin olduğu ortaya konulmuştur.

Ohri şehri antik dönemler içerisinde “Heraklia Lychnidus” isimli yerleşim yerinin devamında ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Ayrıca Ege Denizi ile Adriyatik arasında kurulmuş ve yüzyıllar boyu varlığını korumuş olan “Via Egnatia” ticaret yolunun ortası sayılacak bir mevkide olduğu ve hiç değilse M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren bilinen Ohri kasabasının, M.Ö. 349’da gölün kıyılarını ve çevresindeki yerleri alan Makedonya kralı II. Philippos tarafından ele geçirildiği tahmin olunmaktadır. Daha sonraki siyasi süreçte Likhidos M.Ö. 148’de, Roma kuvvetleri tarafından alınarak Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır. Öte yandan Ohri, M.S. 514 yılında büyük bir depremle sarsılmış ve hasara uğramıştır. Ardından terk edilerek şimdiki şehrin bulunduğu yerde yeni bir iskân birimi oluşturulmuştur. VI. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlara yönelik Slav göçleri sonucunda burada yoğun bir Slav iskânı gerçekleşmiş ve Slavlar arasında bu yerleşim birimi için Ohrid (Okhrida, Akhris, Akhrida, Okhri) adı ilk defa 879’da ortaya çıkmıştır.

Bu önem kendisini ayrıca “Kril ve Metodi kardeşlerin” bölgeye intikal etmeleri ve Ohri merkezli kurdukları okullar ile birlikte hem Ortodoksluk mezhebi hem de Slav ırkı açısından önemli olan Slav alfabesinin oluşturulmasında göstermiştir. Slavları Ortodokslaştıran Kiril ve Metodi’nin şakirdlerinden Kliment, IX. yüzyıl sonlarında Ohri’de “Hagios Panteleimon” kilisesini yaptırmıştır ki, bugünkü Slav alfabesinin esasını teşkil eden “Kyryllik (Kiril)” alfabenin burada tasarlandığı iddia edilmektedir. Bölgede yaşayan Slav ırkından olanlar bu sayede Ortodoksluk mezhebine bağlı hale gelmişlerdir.

Ohri şehri ayrıca geçirdiği bu siyasi süreç neticesinde birçok devlet için merkez konumunda yer almıştır. Bu konumu kendisinin ayrıca komşu devletler ya da vilayetlere yapılacak akınlarda da Ohri’yi bir üs haline getirmiştir. Bu bakımdan Osmanlıların Arnavutluk içlerine gerçekleştirmek istedikleri akınlarda Ohri’nin üzerine düşen payı fazlasıyla yerine getirmesi çok doğru bir örnek olabilir.

Bölgedeki dini hayatın merkezini oluşturan Ohri, Çar Samuil (997-1018) döneminde Slavların müstakil kilisesi olarak kabul edilen “Ohri Başpiskoposluğunun” kurulması ile başpiskoposluk haline gelmiş ve 1767’ye kadar bağımsız kalmıştır. Doğrudan Fener Rum Patrikhanesine tabi olan bölge Hıristiyanları, 28 Şubat 1870’de Bulgar

Ekzarhlığının kurulmasıyla büyük ölçüde patrikhaneden ayrılarak Bulgar Ekzarhlığına geçmiştir.

Bu siyasi süreçten hemen sonra ve özellikle Osmanlıların İstanbul'u ele geçirmeleriyle birlikte siyasi genişleme yönlerindeki dikkatlerinin tamamen batıya odaklanmasıyla Ohri'nin fetih süreci de başlamıştır. Ohri şehrinin, bölgesinin koyu Hıristiyan monark idarenin elinden, Ortodoks Slav idarenin eline geçerek tam bir feodal merkez haline gelişi ve akabinde "Kavimler Göçü" ile bölgeye ulaşan Hun-Avar Türkleriyle geçirdiği etnik değişim şehri tam bir anakent haline getirmiştir.

Ancak yine şehrin bu dönemde hangi Türk toplulukları tarafından iskân edildiği ya da Türkleşmenin tam olarak ne zaman başladığı yine tahmin ve varsayımlardan öteye geçememektedir. Bu açıdan bakıldığında konunun aydınlığa kavuşması ve Türklerin bölgeye ancak Osmanlı idaresi döneminde gelebildiği tezini çürütmek ancak somut ve belgelere dayanan çalışmalarla mümkün olabilecektir. Bu çalışmada eldeki bilgiler ışığında varılan sonuç; Türklerin, Ohri şehri özelinde bakıldığında, bölgeye Osmanlı'dan çok önce ulaştığı, Osmanlı idaresinin bölgeye ulaştığı tarihten itibaren de burada istilâmete dayanan bir idari anlayışla hareket ettiği.

Osmanlı idaresinin bölgeye ulaştığı XIV. yüzyıl sonlarında bölgenin Sırp hâkimiyetinde olduğu bilinmektedir. Ancak şehrin ne şekilde fethedildiği tek başına yerel ve Osmanlı çağdaş kaynaklarından da net bir şekilde tespit edilememektedir. Bu manada her iki kaynak grubu ile beraber gerçekleştirilen incelemede şehrin fethinin Osmanlı kaynaklarındaki gibi salt bir şehir fethi olmaktan öte mitlerle süslenmiş bir Balkan efsanesi haline gelebildiği görülmüştür. Bu efsanelerin bir kısmı şehrin Osmanlı hoşgörüsüne bağlı olarak gönüllü olarak verildiğini ifade ederken bir kısmı ise uzun mücadeleler sonrasında şehrin bir fetih hadise ile Osmanlı eline geçtiğini belirtmektedir.

Ohri şehrinin fethinin gerçekleşmesinden hemen sonra Osmanlıların bölgede geniş manada bir iskân politikası gütmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde de, Osmanlıların bölgede uyguladığı iskân siyasetinin sonucu yine bölgeye ait Osmanlılar tarafından hazırlanmış tahrir vesikalarından faydalanılarak ortaya konulmuştur. XVI. yüzyılda demografik manada Ohri şehri genellikle gayrimüslim ahalinin çok net bir şekilde görülen nüfus üstünlüğünde

geçmiştir. Balkanlardaki fetih sürecini tamamlayan Osmanlı Devleti, Anadolu üzerinden bölgeye getirdiği Türkmen aşiretleriyle nüfus politikaları ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte Osmanlılar, bölgede uyguladıkları vergi politikaları sayesinde, Ohri şehri ve civarında yaşayan ahaliyi de toprağa bağlı hale getirmeyi ve vergilerini verecekleri bir sistemin içerisine kalmalarını da başarmıştır. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında Ohri’de hâkim olan grupların etnik ve inanca yönelik ayrımının Hıristiyan ve Müslümanlar halk şeklinde sıralandığı söylenebilir.

Yine ikinci bölüm içerisinde, Ohri şehrinin Osmanlılar tarafından gerçekleşen fethi sonrasında bölgede imar faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlıların cihan hâkimiyeti politikalarının temelinde yer alan vakıf kültürünün devamı niteliğindeki sosyal müesseseler vakıflar, camiler, hanlar, hamamlar, imaretler v.b. yapılar şehrin görünümüne çok önemli değerler katmıştır. Bugün bu eserlerin birçoğunun var olmaması, bazılarının var olmasına rağmen kullanılamaması, eserlerin çoğunun bir dökümünün tam manasıyla hazırlanamaması, bu tip çalışmalarda kaynaklar dâhilinde özel bir çalışmanın yapılmadığını göstermektedir. Buradan hareketle özellikle tahrir çalışmalarının zenginleştirilmesi noktasında da bir öneri olarak bu kaynaklarda kayıtlı mimari eserlerin bir dökümünün yapılması bu tip şehir çalışmalarına önemli bir katkı yapacaktır.

İkinci bölümde ayrıca, bazı kiliselerin veya bunların kalıntılarının üzerine camilerin (Ayasofya Fetih Camii, İmaret Camii) inşa edildiği ya da kiliselerin camilere tahvil edildiği izlenimi uyandıran örneklemeler ortaya konulmuştur. Bu durum Osmanlıların fethettikleri her bölgenin büyük kilisesini (fethin, egemenliğin sembolü olarak) camiye tahvil etmelerinin dışında diğer Ohri ve civarındaki diğer kiliselere dokunmadığı gerçeği ile açıklanabilir.

Bu vesileyle kati olarak söylemek bir kez daha elzemdir ki bu dönüşüm, simgesel olup, genel bir tahvil söz konusu değildir. Muhammed Aruçi de “Ohri” isimli çalışmasında, Ayasofya Fetih caminin Ohri’de kiliseden camiye tahvil edilmiş 2 mabet’ten biri olduğunu ve diğerinin ise İmaret Camii olduğunu söylemektedir. Hatta bu tahvil çalışmalarının temel sebebini, bu iki kilise dışında hiçbir kiliseye dokunmayan Osmanlıların, bölgede dini mabetleri yıkma gibi gösterilen davranışının olmadığını destekler nitelikte, Ohri şehrinin Osmanlılar tarafından fethinin ilk yıllarında Müslüman

ahalinin ve garnizonunun dini ihtiyaçlarının karşılanması olarak iddia etmiştir (Aruçi, 2003: 331).

XVI. Yüzyılda Ohri şehri, küçük ve özellikle Ohri Gölü sayesinde kendi içerisinde bir takım zenginliklerini barındıran ve ayrıca da geniş bir kırsal yapısal özellik gösteren bir şehir konumunda yer almıştır. Mahalle organizasyonu, iktisadi düzeni ve özellikle oldukça kadim bir geçmişe sahip olması burayı bölgenin önemli şehir merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Coğrafi manada “Ohri Gölü” şehrin iktisadi yapısının oluşmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir. Farklı yerlerden, bu resim gibi mavi yüzeyi ve hilal şeklini izleme fırsatınız vardır. “Aziz Naum” manastırının bulunduğu bölge diğerkıyıda yer alan “Rodozdo” köyüne uzanır ve gölü ikiye böler. Makedonya ve eski Yugoslavya’nın turizme açılabilen nadir su kaynaklarından olması dolayısıyla Ohri Gölü, günümüzde çok sayıda turistin ilgisini çekmektedir.

UNESCO tarafından “1979 yılında Dünya Kültür Mirası Listesi”ne dâhil edilmesi gölün değerini bir kat daha arttırmıştır. Bu durum da Ohri şehrini bölgesinde çok önemli bir turizm merkezi haline getirmiştir.

Yine çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümde, özellikle şehir merkezi ve kırsalı çerçevesinde şehrin göl kıyısında yerleşmesinin, onun üretim faaliyetlerini şekillendirdiği üzerinde durulmuştur. Bu manada Osmanlı öncesi ve idaresi sürecinde, Ohri’de, göle bağlı olarak balıkçılığın geliştiği, buna bağlı olarak da göl kıyısında dalyanlara rastlandığı ortaya konulmuştur.

Göl haricinde Balkanların tipik bir coğrafi görüntüsü olan geniş ve dik vadi yapılarının el verdiği ölçüde tarımsal faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Şehrin sahip olduğu engebeli ve parçalı yapısı sebebiyle geniş alanlı plantasyon tipi tarımdan öte, çok çeşitli bir ürün yelpazesine (elma, dud, armut, ayva, darı, üzüm, buğday v.b.) sahip olması, iç piyasa ile birlikte dış piyasaya da ürünler verebildiği ve kendi bölgesi için bir ticaret merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.

Özellikle bu fiziki özelliklerin elverdiği ölçüde genelde küçükbaş hayvancılığa dayalı bir hayvancılık sektörünün de oluştuğu anlaşılmıştır. Hatta bazı dönemlerde devlet

merkezinin et ihtiyacının belirli bir bölümünün şehir tarafından sağlandığı da ortaya konulmuştur.

Ayrıca kayıtlardan iktisadi manada Ohri’de yer alan kükürt madeninin bölgede çok eski tarihlerden beri var olduğu anlaşılmıştır. Zira kükürdün, Ohri şehrine ticari-iktisadi canlılık kazandırmasının yanı sıra ilaç yapımı haricinde barut gibi çok önemli bir malzemenin bileşiminde bulunması, Ohri’nin bu maden yatağına sahip olması noktası ile alakalı olarak, şehrin Osmanlı silah sanayisinde de ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kükürdün genelde volkanik arazilerde bulunması, bölgenin eski bir volkanik faaliyet sahasında olduğuna işaret etmektedir. Kaldı ki Ohri gölünün de Avrupa’nın en derin krater göllerinden biri olduğu ayrıca bilinmektedir (Watzin, 2006: 322). Bu vesileyle Ohri şehrinin iktisadi faaliyet sahası açısından kükürt madeninin önemli bir gelir kapısı olduğu açıktır. Kanuni döneminde Ohri’de, padişah hasları arasında yer alan kükürt madeninin Tophane-i Amire’ye yıllık 232 kantar kükürt sağladığı 1533-1566 tarihli tahrir kayıtlarında da yer almıştır (BOA, TD 367: v.370).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında çalışmanın şu en nihai sonucu ortaya çıkardığı açıktır. Osmanlı idaresinin Balkanlarda gerçekleştirdiği fetihler, bölgede bir ele geçiriş hamlesinden öte bir yurt tutuş hareketi olmuştur. Fethedilen bölgelerde sağlanan düzenle ve ancak büyük devletlere ve Türk-İslam geleneğine dayandırılacak iskân ve dönüşüm anlayışı ile adeta bir yerleşme niyeti açıkça ortaya konmuştur.

Makedonya’nın Osmanlı elinden çıktığı döneme kadar, Ohri şehrindeki gayrimüslim varlığının tüm diğer unsurları ile var olmaya devam etmesi, hatta Osmanlıların bölgeden çekilmek zorunda kalmasından sonra müslim-gayrimüslim unsurların bir arada huzur içinde yaşayamamaları (Osmanlı sonrasında istikrarın bir türlü sağlanamaması), Osmanlı devlet algısının birlikte yaşama ve yaşatma niyetini ortaya koymuştur. Ayrıca yakın zamanda artmaya başlayan Balkanlara dair çalışmaların gittikçe netleştirdiği bu gerçekliğin, ilmi bir algı süzgecinden geçirilerek genişletilmesi bölge için önemli bir gerekliliktir.

Bu manada klasik çağ Osmanlı Balkan araştırmalarının genel boyutta zikredilerek çözümlenmeye çalışılması çok net bazı çıkarımları yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. Bu vesileyle Balkanlarda gerçekleşen Osmanlı hâkimiyeti ve beraberindeki içtimai, kültürel, siyasi ve iktisadi gelişmeleri, bazı balkan şehirleri özelinde ortaya koymak,

Balkanlardaki Osmanlı mirası hakkında daha net çıkarımlar yapabilmek adına faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- 3 Numaralı Mühimme Defteri (1993), AYKUT, Nezih, İ. Bostan, M. Cebecioğlu, F. Emecen, M. İlgürel, M. İspirli, C. Küçük, Ö. Mert, A. Özcan, İ. Şahin, H. Şentürk, M. Varlık, Proje Sorumluları İsmet Binark, Necati Gültepe, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi I, Ankara.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (1999a), YILDIRIM, H.Osman, V. Atik, M. Cebecioğlu, H. Çağlar, M. Serin, O. Uslu, F. Yavuz, N. Yekeler, Cilt III, Proje Sorumluları, N. Akbaş, N. Gültepe, İsmet Demir, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi V, Ankara.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (1999b), YILDIRIM, H.Osman, V. Atik, M. Cebecioğlu, H. Çağlar, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler, Cilt II, Proje Sorumluları, N. Akbaş, N. Gültepe, İsmet Demir, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi V, Ankara.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (1994), YILDIRIM, H.Osman, V. Atik, M. Cebecioğlu, U. Demirbaş, M. Karazeybek, M. Safi, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler, Z. Yıldırım, Proje Sorumluları, N. Akbaş, N. Gültepe, İsmet Demir, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi, Ankara.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri (1996), YILDIRIM, H.Osman, V. Atik, M. Cebecioğlu, M. Safi, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler, Proje Sorumluları, N. Akbaş, N. Gültepe, İsmet Demir, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi IV, Ankara.
- 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (2001), Çev. ÖZKILINÇ, Ahmet, A. Coşkun, A. Sivridağ, M. Yüzbaşıoğlu, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı, Defter-i Hâkâni Dizisi VII, Yayın Numarası 55, Ankara.
- ACAROĞLU, M. Türker (2000), *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ACUN, Fatma (2005), "Osmanlı Şehirlerinde Devlet Ve Sivil Toplum", *Sivil Toplum Dergisi*, Sayı 3 (10), İstanbul, s.51-60.

- AGOSTON, Gabor (2006), *Barut, Top ve Tüfek*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- AHMETBEYOĞLU, Ali (2001), *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara.
- AMEDİ, Bejadin (2008), *Makedonya'da Hadis Çalışmaları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- AKALIN, Şükrü Haluk (1998), "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine", *I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, s.9-28.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1994), *Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri, III.Murad Devri Kanunnameleri*, OSAV Yayınları, İstanbul.
- AKTEPE, Münir (2004), "Babadağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.372-373.
- AKTEPE, Münir (1953), "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul, s.299-312.
- ALTINAY, Ahmed Refik (1996b), *Osmanlı Kumandanları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ANASTASOVSKI, Nick (2005), *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, Ph. D, School Of Social Sciences, Melbourne.
- ANDRIÇ, Ivo (2006), "The Acoustic Of St. Sofia", *Macedonia Ohrid And Treasures, Municipality of Ohrid Tourism Department*, Ohrid.
- ANGELOV, Bonü St. (1970), *Slav Alfabesini Yaratan Kiril ile Metodiy Kardeşler*, Çev., Türker Acaroğlu, İstanbul.
- ANHEGGER, R. (1953), "I.Murad'ın 861 H./1359M. Tarihli Emri", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul, s.875-879.
- ARAT, Rahmeti (1997), "Balık", *İA*, Cilt II, MEB Yayınları, Ankara, s.275-276.
- ARSLAN, Hacer (2007), *Van Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Silahları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- ARSLAN, H. Çetin (2001), *Türk Akıncı Beyleri Ve Balkanların İmarına Katkıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ARUÇI, Muhammed (2003), "Ohri", *DİA*, C.XXXIII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.330-332.

- ATABAY, Selma (2008), *Mühimme Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Aydın Livası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- ATLAN, Sabahat (1970), *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İÜEF Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Bilgin ve Günalan, Rıfat (2008), *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi Ve Defter Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul
- AYSAN Emin, Kan Muzaffer (1990), *Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi, Mercidabık (1516) Ve Ridaniye (1517) Meydan Muharebeleri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AYVERDİ, E. Hakkı (1981), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt 3, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- BABİNGER, Franz (1966), "Sarı Saltık Dede", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt X, MEB Yayınları, İstanbul, s.220-221.
- BARKAN, Ö. Lütfi (2001), *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ve Ekonominin Hukuki Ve Mali Esasları I Kanunlar*, Yay. Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayınları, Yayın No 4, İstanbul.
- BARKAN, Ö. Lütfi (1997), "Avârız", *İA*, Cilt II, s.13-19.
- BARKAN, Ö. Lütfi (1970), "Timar", *İA*, Cilt XII, s.286-333.
- BARKAN, Ö. Lütfi (1953), "Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul, s.1-26.
- BARKAN, Ö. Lütfi (1942) "**Kolonizatör Türk Dervişleri**", *Vakıflar Dergisi*, C. II., İstanbul 1942, s. 279-304.
- BAŞAR, Fehamettin (1998), "Çirmen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri", *İÜEF, GDAA Dergisi*, Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, S.XXII, İstanbul, s.51-55.
- BAŞAR, Fehamettin (1987), *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı 1717-1730*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ REHBERİ (2000), II. Baskı, İstanbul.
- BAŞTAV, Şerif (2002a), "Avrupa Hunları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.853-886.

- BAŞTAV, Şerif (2002b), “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt III, Kısım I, TTK Yayınları, Ankara, s.11-18.
- BAŞTAV, Şerif (1994), “Osmanlı İmparatorluğunun Yeniden Kuruluşunda Rumeli'nin Yeri”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt III, Kısım I, TTK Yayınları, Ankara, s.829-839.
- BAŞTAV, Şerif (1989), *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir 1261-1461, Osmanlı-Türk Bizans Münasebetleri*, TKAE, Ankara.
- BATCA, M. (1998), “Romanya-Dobroudja Türk Toplumunun Toplumsal Hafızasında Sarı Saltık Baba, Babadağ Şehrinin Kuruluş Efsanesi”, *I.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri*, Ankara, s.75-84.
- BATMAZ, Eftal (2004), “XV-XVI. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devletinde Tahıl Üretimi”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 36, Ankara, s.35-41.
- BAYARTAN, Mehmet (2005), Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Sayı XIII, s.85-92.
- BAYKARA, Tuncer (2000a), *Türkiye'nin Sosyal Ve İktisadi Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, Ankara.
- BAYKARA, Tuncer (2000b), “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir?”, *Yeni Türkiye Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 32, Ankara, s.371-378.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1963), *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt I, Kısım I, TTK Basımevi Ankara.
- BELDİCEANU, Nicoara (1985), *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devletinde Timar*, Ankara.
- BİLGİN, Arif ve Özvar, Erol (2008), “Şehir Yönetimi ve Tarih Üzerine”, Ed. Arif Bilgin, Erol Özvar, *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, İstanbul, s.15-32.
- BİNARK, İsmet (1996), *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.
- BİRDOĞAN, Nejat (1995), *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi: Ocaklar, Dedeler-Soyağaçları*, Alev Yayınları, İstanbul.

- BOA, Cevdet Dâhiliye (C.DH), Gömlek nr.7862, Dosya nr. 158.
- BOA, Mühimme Defteri (MD), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 14, 16, 24, 26, 30, 31, 39, 45, 49, 51, 58, 63, 64, 71.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 12.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 16.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 55.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 5625.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 6874.
- BOA, Kamil Kepeci, Divan-ı Hümayun Ahk m Defteri 61.
- BOA, Kamil Kepeci, Divan-ı Hümayun Ahk m Defteri 62.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), Maliye Ahk m Defteri 7534.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), Maliye Ahk m Defteri 19322.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 12.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 81.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 86.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 232.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 367.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TD), 664.
- BOZBORA, Nuray (2006), “Arnavutların K keni”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt I, Karamvadi Yayınları, İstanbul, s.261-268.
- BROWN, L. Carl (2000), *İmparatorluk Mirası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BURMOV, Aleksandır (1949), “Türkler Edirne’yi Ne Vakit Aldılar?”, ev., Hasan Eren, *Belleten*, Cilt XIII, Sayı 49, TTK Basımevi, Ankara, s.97-106.
- CANSEVER, Turgut (1995), “Osmanlı Şehri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Aa Yayıncılık, İstanbul, s.154–163.
- CASTELLAN, Georges (1993), *Balkanların Tarihi*, ev., Ayşegül Yaraman, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- CEZAR, Mustafa (1985), *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde arşı Ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CİN, Halil (1985), *Osmanlı Toprak Düzeni Ve Bu Düzenin Bozulması*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

- ÇAĞ, Galip (2010), *16. Ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Hâkimiyetinde Manastır*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÇAĞ, Galip (2007), “Makedonya Yer İsimlerinde Osmanlı Öncesi Ve Osmanlı Hakimiyeti Sırasında Türk Yerleşimine Dair İzler, Ed. Ebubekir Sofuoğlu, Şar Dağlarındaki Genetik Şifreler Gora Abidesi, *UKİD Kültür Yayınları*, İstanbul, s.120-134.
- ÇAĞATAY, Neşet (1947), “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergiler”, *AÜDTCF*, V/5, Ankara, s. 483–511.
- ÇAKAR, Enver (2004), “XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti Avarız-Hane Ve Cizye Defterleri”, *I. Ortadoğu Semineri Bildiriler*, Elazığ, s.337-344.
- ÇİÇEK, Kemal (1995), “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler Ve Metod Arayışları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 97, İstanbul, s.93-111.
- DARKOT, Besim ve Bonapace Visintin (1971), *Modern Büyük Atlas*, Arkın Kitabevi, İstanbul.
- DELİLBAŞI, Melek (2002), “Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt III, Kısım I, TTK Yayınları, Ankara, s.31-38.
- DELİORMAN, Altan (1975), *Yugoslavya’da Müslüman Türk’e Büyük Darbe*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ, Mehmet (2002), “Balkan Müslümanlığında Gazi-Dervişleri Roller ve Sarı Saltuk Örneği”, *Balkanlar İslam Medeniyeti Sempozyumu*, IRCICA, İstanbul, s.75-85.
- DEMİRKENT, Işın (1992), “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti”, *Kosova Zaferi’nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, TTK, Ankara, s.1-11.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1999), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DİEHL, Charles (2006), *Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi*, Çev., A. Gökçe Bozkurt, İlgı Yayınları, İstanbul.

- DİMOVSKİ, Gorgi C. (2000), *Bitola vo XIV-XV vek, zavladuvanye na Bitola od Tūrçite*, Bitola.
- DİRİMTEKİN, Feridun (1973), “Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi ve Yerleşimleri”, *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara, s.577-580.
- DOĞAN, Ahmet (1995), *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DOĞRU, Halime (2002), “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.165-176.
- DOĞRU, Halime (2000), *XIII.-XIX. YY. Arasında Rumeli’de Sağ Kol’un Siyasi Sosyal Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ERCAN, E. Hilal (2006), *Makedonya’da Adak Ve Ziyaret Yerleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- EMECEN, Feridun (2010), *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- EMECEN, Feridun (2000), “Osmanlılarda Yerleşik Hayat: Şehirliler Ve Köylüler”, *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı*, 32, Ankara, s.364-370.
- EMECEN, Feridun (1998), “Pirlepe’nin İlk Osmanlı Tahrirleri”, *İÜEF, GAAD*, Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, S.XII, İstanbul, s.63-70.
- EMECEN, Feridun (1989), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara.
- EMECEN, Feridun (1981), “Kayacık Kazasının Avarız Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, s.159-170.
- ENVERİ (1928), *Düsturname-i Enveri*, Çev., Mükrimin Halil Yınanç, İstanbul.
- ERCAN, Yavuz (1989), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Hüseyin (2008), “Balkanlar: Avrupa’nın Öte Yüzü”, *Türk Ocakları Genel Merkezi*, <http://turkocagi.org.tr/modules.php/namemakale/showpage/61>, 05.08.2008.
- ERDOĞAN, Emine (2005), “Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmesi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt VI, Sayı I, s.257-268.

- ERGENÇ, Özer (2008), “Osmanlı Şehir Tarihi Araştırmalarının Kuramsal Çerçevesi Nasıl Oluşturulabilir?”, Ed. Arif Bilgin, Erol Özvar, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, İstanbul, s. 49-60.
- ERGENÇ, Özer (1995), *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Bir Katkı XVI. Yüzyılda Ankara Ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara.
- ERSEVER, H. Ziya (1986), *Kanije Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.
- ERGENÇ, Özer (1979), “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerindeki Bazı Düşünceler”, *VIII Türk Tarih Kongresi, Ankara Ekim 1976, Bildiriler Kitabı*, II.Cilt, Ankara, T.T.K Basımevi, naklen Weber, Max., *The City*, New York, s.65-66.
- ERTUĞ, Zeynep Tarım (1999), *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs Ve Cenaze Törenleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ (2003), Yay. Haz. KAHRAMAN, Seyid Ali, Y. DAĞLI, R. Dankoff, VIII. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- EYİCE, Semavi (2001), “Kale”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.234-238.
- EYİCE, Semavi (1992), “Baruthane”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.94-96.
- EYİCE, Semavi (1965), “Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.VI, Baha Matbaası, İstanbul, s.135-146.
- FAROQHİ, Suraiya (2006), *Osmanlı Şehirleri Ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- FAROQHİ, Suraiya (1993), *Osmanlı'da Kentler Ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- FAROQHİ, Suraiya, Elder, Leila T. (1980), “The Development of The Anatolian Urban Network During The Sixteenth Century”, *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, XXIII, III, s.267-303.
- FEHER, Geza (1999), *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara.
- FEHER, Geza (1943), “Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraba Milletlerin Kültürü”, *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, Ankara, s.290-320.

- FİNKEL, Caroline (2007), *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- FRAZEE, Charles A.(2006), *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*, Cambridge University Press.
- GENÇ, Nevin (1988), *XVI. Yüzyıl Sofya Mufassal Tahrir Defterinde Sofya Kazası*, Eskişehir.
- GERSİN, K. (1903), *Makedoniya i Tursko Pitanye*, Preveo s Nemaçkog:M.Oliviye, Belgrad, İzdanye Saviça i Komp.,
- GİAKOUMİS, Konstantinos (2002), “Osmanlıların Otranto ve Apulia Seferi (1480-1481)”, Çev., Kürşat Akpınar, *Türkler Ansiklopedisi*, C.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.373-382.
- GÖKBEL, Ahmet (2002), “Kıpçaklar/Kumanlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.729-756.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (2007), *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1979), “Orhan”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt IX, MEB Yayınları, İstanbul, s.399-408.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1956), “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları”, *Belleten XX/78*, Ankara, s.247-299.
- GÖLEN, Zafer (2006), *Osmanlı Devletinde Baruthane-i Amire XVIII. Yüzyıl*, TTK Yayınları, Ankara.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1997), “Türkler ve Balkan Milletleri Arasında Kültürel İlişkiler-Sorunlar”, *Belleten*, C.LXI, Sayı.230, TTK Ankara, s.120-131.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1989), *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1979), “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Özel Sayısı, Sayı XXXII, İstanbul, s.305-335.
- GÜLSEREN, Cemil (2007), “Balkanlardaki Türk İzleri”, *Somuncu Baba Dergisi*, Sayı 76, Şubat 2007, s.54-57.
- GÜRAN, Tevfik (2004), *İktisat Tarihi*, Ed. M. Burhan Erdem, Eskişehir.
- GÜRBÜZ, Adnan (2001), “XV-XVI. Yüzyıllarda Alaiye Kalesi”, *X. Alanya Tarih Ve Kültür Semineri*, Alanya, s.207-226.

- HACISALİHOĞLU, Mehmet (2003), “Makedonya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXVII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.437-444.
- HADLİN, Oscar – Burchard, John (1963), *The Historian And The City*, Cambridge, MIT Pres.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, İ. Şahin ve F. Emecen (1989), “Turkish Settlements in Rumelia in the 15th and 16th centuries: Town and Village Population”, *IJTS*, IV/2.
- HAMMER, J. Von (2007), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- HAMMOND, N.G.L (1974), “Alexander's Campaign in Illyria”, *The Journal of Hellenic Studies*, C.94, s.66-87.
- HAMZAOĞLU, Yusuf (2000), *Balkan Türklüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HAMZA, Yusuf (1996), “Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü”, *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı* (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (MAK-GÖÇ) İzmir, s.104-118.
- HAUSSİG, Willhem H. (2001), *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HAYBER, Abdülkadir ve Yaşar AYDEMİR (2007), “Ohri Arşivi Türkçe Yazmalar Kataloğu”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 41, s.341-386.
- HAYBER, Abdülkadir (1988), *Ebubekir Hazım Tepeyran*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HOWORTH, Henry H. (1873), *The Avars, or Eastern Huns*, *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, s.114-127.
- IŞIKLAR, Kemal İnanç (2007), “Makedonya Sorunu”, *Hâkimiyeti Milliye*, 07 January.
- İNALCIK, Halil (2005), “Türkler ve Balkanlar”, *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, Prizren, s.20-43.
- İNALCIK, Halil, ARI, Bülent (2005), “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği Ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, Cilt 3, Sayı 6, İstanbul, s.27-56.
- İNALCIK, Halil (2001), “İskender Bey”, *İslam Ansiklopedisi / 5²*, Eskişehir, s.1079-1082.

- İNALCIK, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (1999), “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, Çev., Hamdi Can Tuncer, *COGİTO (Osmanlılar Özel Sayısı)*, Sayı XIX, s.115-132.
- İNALCIK, Halil (1998), “Çiftliklerin Doğuşu Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, Osmanlı’da Mülkiyet ve Ticari Tarım, Ed. Ç. Keyder, F. Tabak, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, s.17-35.
- İNALCIK, Halil (1997), “Türkler (Osmanlılar)”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XII, MEB Yayınları, Ankara, s.286-308.
- İNALCIK, Halil (1995), *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara.
- İNALCIK, Halil (1993), “Çiftlik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.313-314.
- İNALCIK, Halil (1992), “Bayezid I”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 231-234.
- İNALCIK, Halil (1987), *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arnavid*, TTK, Ankara.
- İNALCIK, Halil (1976), “Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilat”, *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE, Ankara, s.974-990.
- İNALCIK, Halil (1964), “Rumeli”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt IX, MEB Yayınları, İstanbul, s.766-773.
- İNALCIK, Halil (1953), “Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, Cilt I/II, s.153-175.
- İNBAŞI, Mehmet (2002a), “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti Ve İskân Siyaseti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt IX, Ankara, s.154-165.
- İNBAŞI, Mehmet (2002b), “Makedonya’da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen Ve Değişmeyen Kimlik” Makedonya Sorunu Dünden Bugüne”, Der., Murat Hatipoğlu, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, Ankara, s.27-45.
- İNBAŞI, Mehmet (1995), “Fetihten İtibaren Üsküb’te Türk Nüfusu”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Erzurum, s.71-80.

- İNCİCİYAN, L. ve H. D. Andreasyan (1973-74), “Osmanlı Rumelisi Tarih Ve Coğrafyası”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2-3, İstanbul, s.11-88.
- İREÇEK, Konstantin Kosif (1990), *Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu*, Çev., Ali Kemal Balkanlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZETİ, Metin (2004), *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- JELAVÍCH, Barbara (2006), *History of The Balkans (Balkan Tarihi)*, Çev., İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Kure Yayınları, İstanbul.
- JORGA, Nikolae (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1985), *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1976), *Asya Türk Devletleri*, TDEK, Ankara.
- KANCHOV, V. (1970), *Makedonia Etnografya i Statistika*, Sofia.
- KARADENİZ, Hasan Basri (2002), “Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliğinin İlhakı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt IX, Ankara, s.486-498.
- KARAGÖZ, Mehmet (1999), Osmanlı’da Şehir ve Şehirli Mekan İskan Beşeri Münasebetler XV-XVIII Yüzyıllar, *Osmanlı Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, s.103-110.
- KARATAY, Osman (2006), “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, *Balkanlar El Kitabı*, I, Ankara, s.86-94.
- KARATAY Osman ve B. GÖKDAĞ (2006), *Balkanlar El Kitabı*, I, Ankara.
- KAYA, Filiz (2006), *Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV. XVI. Yüzyıllar)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KAYAPINAR, Ayşe (2006), “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, *Balkanlar El Kitabı*, C.I, Karam Vadi Yayınları, İstanbul, s.105-128.
- KAYAPINAR, Ayşe (2002), “Tuna Bulgar Devleti (679-1018)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt II, Ankara, s.105-129.
- KAYAPINAR, Levent (2006), “Bizans’ın Hâkimiyet Sağlama Dönemi: II. Basileos’tan IV. Haçlı Seferine”, *Balkanlar El Kitabı*, I, Ankara, s.215-231.

- KAYAPINAR, Levent (2004), “Ege Ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliğinin Tutumu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 3, Ankara, s.81-102.
- KEMAL, Namık (2005), *Osmanlı Tarihi I*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- KENNAN, George (1993), *The Other Balkan Wars*, Washington: A. Carneige Endowment Book.
- KILIÇ, Orhan (2002), “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt IX, Ankara, s.887-897.
- KINÇOV, Vasil (1970), *İzbrani Proizvedeniya*, Sofya.
- KİEL, Machiel (1995), “Okhri”, *Encyclopedia İslam*, Vol. VIII, Leiden, s.164-168.
- KİEL, Machiel (2009), “Sarı Saltuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.147-150.
- KİEL, Machiel (1977), “Güney Romanya’da Sarı Saltık’ın Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan’da Erken Bektaşılık Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar”, *Hacı Bektaş Bildiriler Kitabı*, Hacı Bektaş Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, s.13-29.
- KOCA, Salim (2002), “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.651-664.
- KOÇ, Yunus (2005), “Osmanlı’da Kent İskânı ve demografisi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, Cilt 3, Sayı 6, İstanbul, s.161-210.
- KOÇSOY, Şevket (2002), “Türk Tarihi Kronolojisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.73-189.
- KOÇU, Reşad Ekrem (2004), *Fatih Sultan Mehmed*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- KOLOĞLU, O., H. İnalçık, E. Manisalı (1993), *Osmanlı Döneminde Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul.
- KOMMENA, Alexiad (1996), *Malazgirt’in Sonrası: Alexiad=Anadoluda ve Balkan Yarımadasına İmparator Alexios Komnenos Dönemini Tarihi*, Çev., Bilge Umar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- KURAT, Akdes Nimet (1993), “Bulgaristan”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt II, MEB Basımevi, İstanbul, s.798-802.

- KUZMAN, Pasko (2009), "Plaosnik", Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice*, Skopje, s.54-61.
- KUZMAN, Pasko (2009), "Samuel's Fortress", Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice*, Skopje, s.48-53.
- KUZMAN, Pasko (2006), "The Ohrid Fortress Of Tzar Samuel", Macedonia Ohrid And Treasures, *Municipality Ohrid Tourism Department*, Ohrid, s.37-39.
- KUZMANOVSKI, Risto (2007), "The Church of St.Sophia", Macedonia, Ohrid And Its Treasures, *Municipality Of Ohrid Publications*, Letra-Ohrid, s.56-60.
- KUZMANOVSKI, Petar (2006), "Lake Ohrid A Treasure Of Ancient Plant And Animal Life", Macedonia Ohrid And Treasures, *Municipality Ohrid Tourism Department*, Ohrid, s.16-22.
- KÜÇÜK, Cevdet (2001), *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, Haz., Feridun Emecen, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi Yayınları, Ankara.
- LAMARTİNE, Alphonse De (1991), *Osmanlı Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul.
- LEİSER, Gary (1980), "Sarı Saltuk Dede", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt X, MEB Yayınları, İstanbul, s.220-221.
- LİGETİ, L. (1986), *Bilinmeyen İç Asya*, TDK Yayınları, Ankara.
- LİMANOVSKI, N. (1993), *İzlamizacijata Etnichkite Promeni Vo Makedonija*, Skopje.
- LORY, B. ve A.POPOVIĆ (1999), "*Balkanların Kavşağındaki Manastır*", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Editör. P. Dumont – F. Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.60-77.
- MARKOSKI, Blagoya (2009), *Makedonya Coğrafyası*, Trimaks, Skopje.
- MATKOVSKI, Aleksandır ve Kemal ARUÇI (1979), *Makedoniya vo Türkskata Hronnka Tacüt Tevarih od Hoca Sadettin Efendi (1361-1520)*, İnstitüt za Naçnonadna İstoriija Glasnik, I, Skopje.
- MEHMED SÜREYYA (1996), *Sicil-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Çev. S. Ali Kahraman, İstanbul.
- MEYDAN LAROUSSE, "Manastır", *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, Cilt VIII, Meydan Yayınevi, Tarihsiz, s. 315.
- NAMIK, Hüseyin (1933), *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul.

- NEDZIPI, Ljutfi (2006), *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya'da Kültür Ve Medeniyet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- NUREDİNİ, Mensur (2003), *Makedonya'daki Belli Başlı Ziyaret Yerleri*, Gostivar.
- OCAK, A. Yaşar (2002), *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- OĞUZOĞLU, Yusuf (2001), "Balkanlardaki Türk Varlığının Tarih İçindeki Gelişimi", *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslar arası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, s.1-17.
- OKİÇ, Tayyip (1952), "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/I, s.48-58.
- OKUR, Münevver (1992), *Cem Sultan: Hayatı Ve Şiir Dünyası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ORHONLU, Cengiz (1984), *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- ORKUN, H.N. (1946), *Türk Tarihi*, C.II, Ankara.
- ORUÇ BEY TARİHİ (2007), Haz., Nejdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- OSTROGORSKY, George (1995), *Bizans Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- OSTROGORSKY, George (1959), "Byzantine Cities in the Early Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers*, C. XIII, s. 45-66.
- ÖGEL, Bahaeddin (1988), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul.
- ÖNGÖREN, Reşat (2000), *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufilik, Devlet ve Ulema (XVI Yüzyıl)*, İstanbul.
- ÖZ, Mehmet (2005), "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kenti", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi Özel Sayısı*, Cilt 3, Sayı 6, İstanbul, s.57-88.
- ÖZDEMİR, Rifat (1986), "Avârız Ve Gerçek Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.1581-1613.
- ÖZEL, Oktay (2000), "Avarız Ve Cizye Defterleri", Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, *Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü*, Ankara, s.35-50.

- ÖZEL, Oktay (1994), “17. Yüzyılda Osmanlı Demografi Ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak Mufassal Avarız Defterleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.735-743.
- ÖZKAYA, Yücel (1999), “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları; Ayanlık Sistemi Ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, s.165-173.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1990), *Devletler ve Hanedanlar: Avrupa Devletleri*, Cilt III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1986), *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt I, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1973), *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C.I-III, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Necdet (2002), “Fetret Devri ve Osmanlı Hakimiyetini Yeniden Tesisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.IX, Ankara, s.221-251.
- ÖZTÜRK, Mustafa (1997), “1616 Tarihli Halep Avarız-hane Defteri”, *OTAM*, CİLT 8, s.249-283.
- ÖZÜTOPÇU, M. Ali (1985), “Osmanlı Devletinde Barut Sanayi”, *Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih Bülteni*, Sayı IX, Ankara, s.53-76.
- PAKALIN, M. Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB, İstanbul.
- PANOV, Branko (1998), Aziz Kliment Ve Naum’un Kutsallığının Makedonya’da Türk Ahalisi Arasında Yayılması, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cengiz Orhonlu Armağan Sayısı, Sayı 12, s.259-268.
- PARRY, J. Vernon (1972), “Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları”, Çev. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Enstitüsü Dergisi*, Sayı III, İstanbul, s.-25-43.
- PAVLOV, Zoran (2009), “Zeynel Abedin Pasha Tekke”, Macedonian Cultural Haritage, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice*, Skopje, s.170-173.
- PEREMECİ, Osman N. (1942), *Tuna Boyu Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- PİRENNE, Henri (1994), *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri Ve Ticaretin Canlanması*, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- POPOVSKA, Viktorija (2009), "Monastery Of Saint Nahum Of Ohrid", Macedonian Cultural Haritage, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice*, Skopje, s.126-131.
- RASONYİ, Laszlo (1971), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri III, Sayı A11, Ankara.
- RASONYİ, Laszlo (1984), *Tuna Köprüleri*, Türk Kültürü Enstitüsü-Ankara, 1984.
- REFİK, Ahmed (1996), *Osmanlı Zaferleri*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- REYNOLDS, Clark G. (1974), *Command of the Sea: The History and Strategy of Maritime Empires*, Morrow.
- RUNCİMAN Steven (1953), *History of the Crusades*, Cambridge.
- RUNCİMAN Steven (1930), *A History of the First Bulgarian Empire*, London.
- SALTIK, Veli (2005), "Sarı Saltuk ve Saltuklular", *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 34, Ankara, s.11-31.
- SANCAR, Erdinç (2006), *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SARAÇ, Tahsin (1976), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- SAYAR, Nihad (1977), *Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul.
- SEİDLER, G.L. (1980), *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çev., Mete Tunçay, Ankara.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009a), "Holy Sophia", Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.72-79.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009b), "Holy Mother Of God Peribleptos", Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.80-85.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009c), "Saint Demetrius", Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.90-93.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009d), "Saint Clement Of Ohrid-The Lesser", Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.102-105.

- SERAFIMOVA, Aneta (2009e), “Holy Virgin Of The Hospital”, Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.106-109.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009f), “Saint Nicholas Of The Hospitals”, Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.110-113.
- SERAFIMOVA, Aneta (2009g), “Saint John Theologian - Kaneo”, Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.122-125.
- SERAFIMOVA, Aneta (2008a), “Saint Sophia In Ohrid”, Macedonian Cultural Haritage, Christian Monuments, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.200-205.
- SERAFIMOVA, Aneta (2008b), “Holy Mother Of God Peribleptos”, Macedonian Cultural Haritage, Christian Monuments, *Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office*, Skopje, s.206-211.
- SERTOĞLU, Mithat (1986), *Osmanlı Tarihi Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- SEVGİN, Nazmi (1966), “Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridos”, *Tarih Konuşuyor Dergisi*, Sayı 33, s.2729-2734.
- SEVİM, Sezai (2001), “Türklerin Rumeli’ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri”, *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, s.41-49.
- SHAW, Stanford (2004), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, E Yayınları, 2.Basım, İstanbul.
- SHAW, Ezel Kural (1976), *History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey*, Vol.II, Cambridge University Press.
- SHERK, Robert (1957), “Roman Imperial Troops in Macedonia and Achaea”, *The American Journal of Philology*, Cilt 78, No 1, s.52-62.
- SOKOLOVSKI, M. (1973), *Türski Dokumenti-Opshirni Popisni Defteri od XV vek*, Üsküp.
- STAVRIANOS, L.S. (2000), *The Balkan Since 1453*, England.
- STEPHENSON, Paul (2003), *The Legend of Basil The Bulgar Slayer*, Cambridge.

- STOYANOVSKİ, Aleksandar (1981), *Gradovite na Makedonia od krayot na XIV do XVII vek*, Skopje.
- STOYANOVSKİ, Aleksandar (1974), “XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde İdari Taksimatı”, Çev., İsmail Eren, *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s.213-230.
- SUGAR, Peter F., Hanák, Péter, Frank, Tibor (1994), *A History Of Hungary*, Indiana University Pres.
- SÜSSHEİM, K. (1978), “Arnavutluk”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, s.573-592.
- ŞAHİN, İlhan (1979), “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Uzunçarşılı Hatıra Sayısı*, Sayı 32, İstanbul, s. 905–935
- ŞENTÜRK, M.Hüdaî (1993), “Osmanlı Devletinin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Bellekten*, Cilt LVII, S.218, TTK Basımevi, Ankara, s.904-912.
- TARHAN, A. Haluk (2003), “Pannonia’da Bağımsızlık Sorunu”, *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı 23, s.26-30.
- TAŞDEMİR, Mehmet (1998), *XVI. Yüzyılda Adıyaman; Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta: Sosyal Ve İktisadi Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- TEVFİK, Mehmed (1909), *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Beynelminel Ticaret Matbaası, Manastır.
- TRİÇKOVSKA, Julija (2009), “Holy Mother Of God Kamensko, Macedonian Cultural Haritage, Ohrid World Heritage Site, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office, Skopje, s.118-121.
- TUFAN, Muzaffer (2005), “Güvenlik Boyutunda Balkanlardaki Türk Varlığının Dünyü Bugünü Yarını”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 3, Sayı 5, Ankara, s.103-124.
- TUFAN, Muzaffer (1988), “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, Edebiyat Fakültesi, C.S, S.2, Ankara, s.193-205.
- TUNA, Korkut (1987), *Şehirlerin Ortaya Çıkış Ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, Hadiye (1963), *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara.
- TURAN, Ömer (1997), “Balkan Türklerinin Dini Meseleleri”, *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı 16, Ankara, s.1715-1760.

- TURAN, Muzaffer (2005), “Osmanlı Hoşgörüsü”, *Osmanlı İdari Yapılarında Hoşgörü Sempozyumu*, s.1-18.
- TZVETKOV, S.Plamen (2002), “Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.599-605.
- UĞUR, Yunus (2005), Şehir Tarihi Ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s.9-26.
- URAL, Selçuk (2006), *355 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Pakrac Livası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt I-II, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1982), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt I-III, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1945), “Evrenos”, *İA*, C.IV, MEB Basımevi, İstanbul, s.414-418.
- ÜLKEKUL, Cevat (2007), *XVI. Yüzyılın Denizci Bir Bilim Adamı Yaşamı Ve Yapıtlarıyla Piri Reis*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.
- ÜNAL, M. Ali (1999), “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite Ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, VI, Ankara, s.111-122.
- ÜNAL, M. Ali (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara.
- ÜNAL, M. Ali (1987), “1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, LI/199, s.119-129.
- VASARY, Istvan (2008), *Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler Kumanlar ve Tatarlar*, YKY, İstanbul.
- VASİLİEV, A. A. (1943), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul.
- VEİNSTEİN, Gilles (1999), “Avlonya (Vlora) 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia’da Bir Menzil”, Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699), Ed. E. A. Zachariadou, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, s.241 – 250.
- YAHYA, Muhammed (2001), “Makedonya’da Türk Varlığı”, *Dış Politika, Kültür ve Tarihte Araştırma Dergisi*, Sayı Aralık 2, İstanbul, s.20-22.
- YALÇIN, Aydın (1979), *Türkiye İktisat Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- YALÇIN, Aydın (1943), “Şehirlerin Sosyal Fonksiyonları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, Ankara, ss. 375-391.
- YALTKAYA, M.Şerafettin (2001), *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedrettin, Hayatı-Felsefesi-İsyanı*, Yay. Haz. İsmail Aka-Mustafa Demir, Temel Yayınları, İstanbul.

- YAPRAK, Tahsin (1988), “Türk İslam Tarihinde ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Mihâl Gazi Gerçeği”, *I.Milletlerarası Osmanlı Sempozyumu*, s.81-98.
- YAZICI, Nuri (1997), *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*, Damla Matbaası, Konya.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1994), *Osmanlı Toplumunu: Osmanlı Toplumunu Ve Medeniyet Tarihi*, Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt 2, IRCICA Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, F. (1980), “Sarı Saltık Dede”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 209-210, s.140-146.
- YÖRÜK, Doğan (2007), “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğunda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XVII, Konya, s.625-652.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (1952), “Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebus Suud Efendi ve Sarı Saltuk”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/2,3, s.137-150.
- YÜCEL, Mualla U. (2006), “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, C. I, Karamvadi Yayınları, İstanbul, s.185-215.
- YÜCEL, Mualla U. (2002), “Balkanlarda Peçenekler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.714-726.
- ZACHARİADOU, A. (1999), *Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ZACHARİADOU, A. (1989), “Süleyman Çelebi in Rumelia and the Otoman Chronicles”, C.LX, s.268-296.
- ZILLIOĞLU, Mehmet (1985), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt VIII, İstanbul.
- WATZİN, Mary, Lake Ohrid, www.ilec.or.jp/eg/lbmi/pdf/19_Lake_Ohrid_27February2006.pdf(16.09.010)
- WİNNİFRİTH, Tom (1987), *The Vlachs: The History of a Balkan People*, Duckworth.
- www.balkanpazar.org/25.07.2009
- www.istanbul-emlak-ilan.com/istanbul-emlak-ilanlari-bahcesehir.htm/25.07.2009

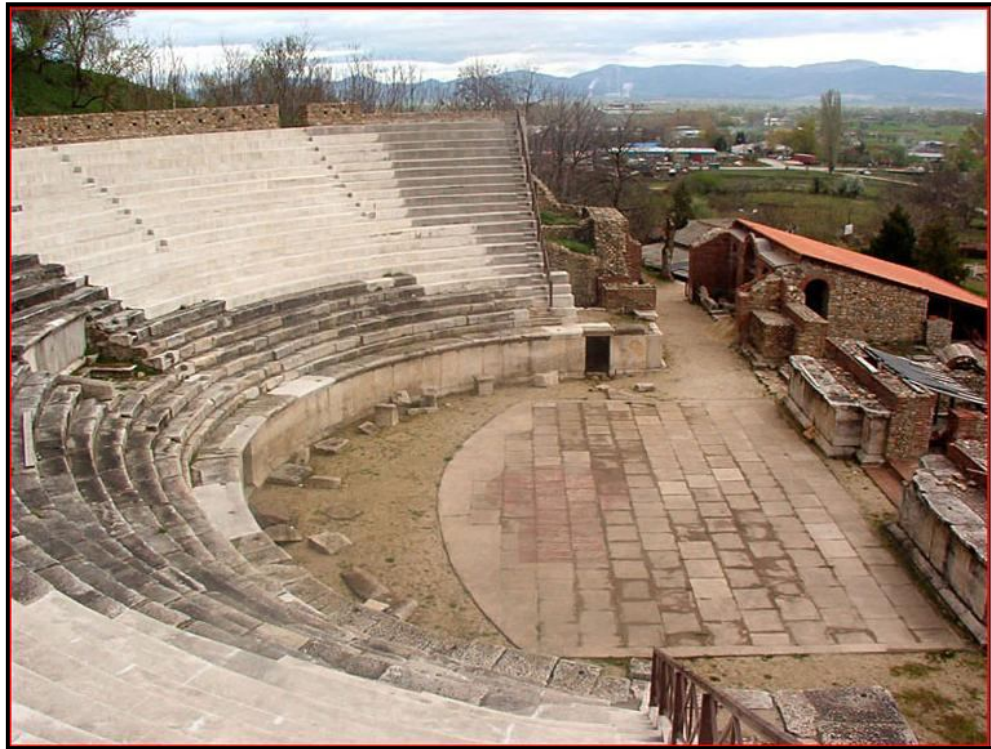
EKLER

Ek 1. ESKİ DÖNEMLERDE OHRİ

Heraklea Antik Kenti -I-

Heraklea Antik Kenti -II-

Heraklea Antik Kenti -III-

Heraklia Antik Kentinden Bir Duvar Figürü

Via Egnatia'nın Filibe Bölgesinde Bulunan Kalıntıları

Via Egnatia

Kaynak: Hammond, The Western Part of The Via Egnatia.

Via Egnatia Mil Taşları

Kaynak: Hammond, The Western Part of The Via Egnatia, 1974.

Makedonya'da Mil Taşları

Ohrid

Struga

Makedonya Hanedanında Bizans İmparatoru II. Basileos'a ait Bir Figür

Kaynak: Salter of Venice (Cod. Marc. gr. 17), folio 3r, Biblioteca Nazionale Marciana, Venice.

Ek 2. TARİHTE VE BUGÜN OHRİ GÖLÜ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN OHRİ

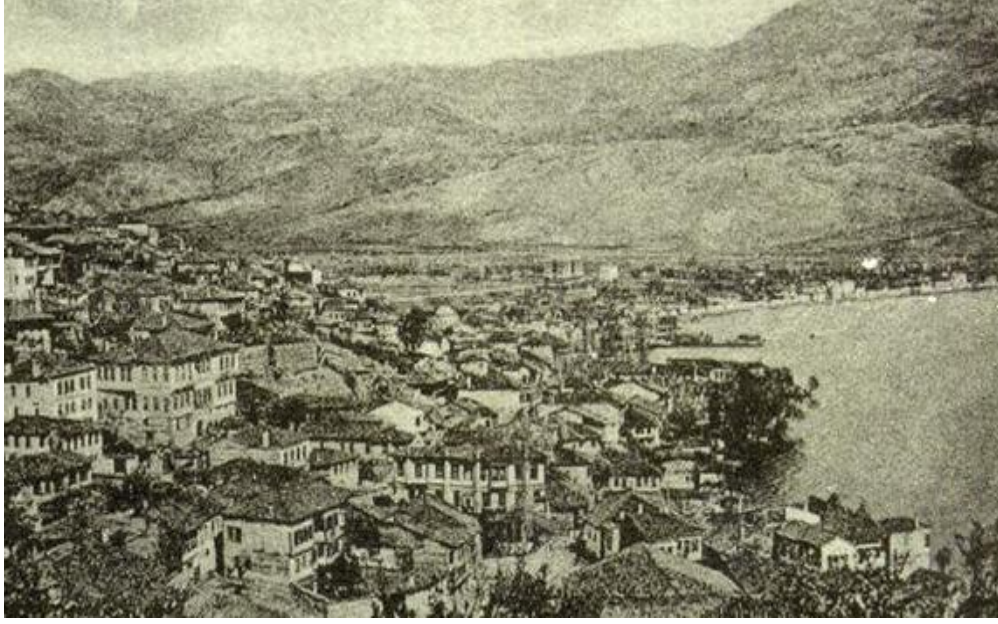
Ohri'nin Hıristiyanlaşmasındaki Önemli İki İsim Kiril Ve Metodi Kardeşlerin
Günümüzde Şehir Merkezindeki Heykellerinden Bir Görüntü

Kiril Ve Metodi Kardeşlerin Günümüzde Şehir Merkezindeki Heykellerinden Bir Diğer Görüntü

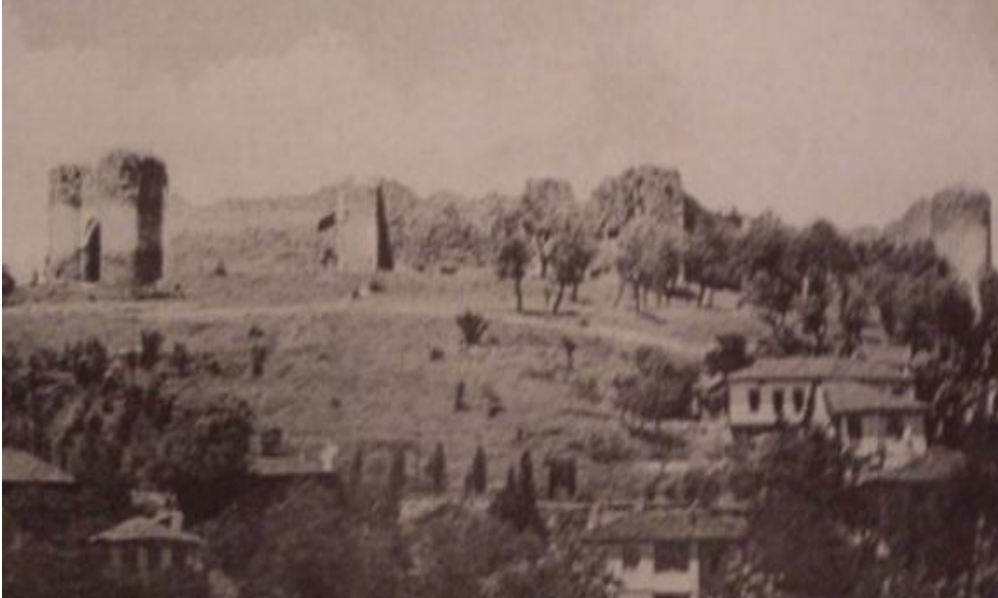

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Ohri Şehrinin XX. Yüzyıl Başlarına Ait Bir Görüntüsü

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bulunmamakla birlikte tarihinin XX. Yüzyılın başları olduğu tahmin edilmektedir.

Ohri Kalesinin XX. Yüzyılın Başlarına Ait Bir Görüntüsü

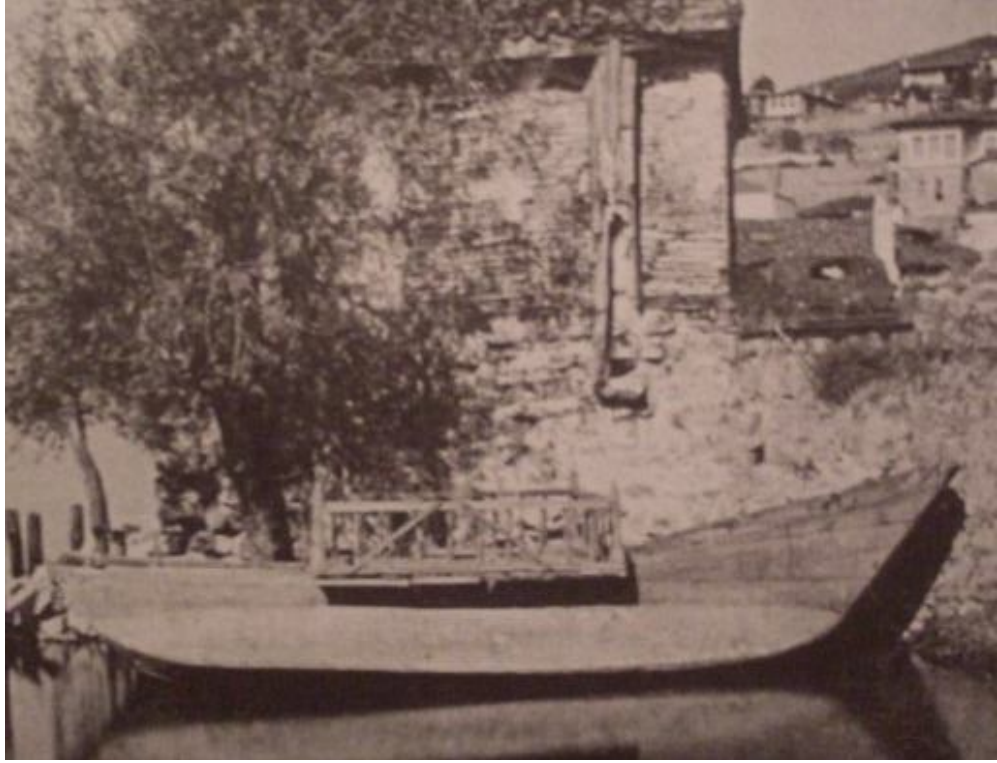
Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bulunmamakla birlikte tarihinin XX. Yüzyılın başları olduğu tahmin edilmektedir.

Ohri Sahilinin XX. Yüzyılın Başlarına Ait Bir Görüntüsü

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bulunmamakla birlikte tarihinin XX. Yüzyılın başları olduğu tahmin edilmektedir.

XX. Yüzyılın Başlarında Ohri Kayığı

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bulunmamakla birlikte tarihinin XX. Yüzyılın başları olduğu tahmin edilmektedir.

Ohri Gölünde Balıkçılar

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bulunmamakla birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ilk yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

Günümüzde Ohri Şehir Merkezinde Yer Alan Meşhur Çınar Meydanı

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Şehir Merkezinde Restore Edilmiş Bir Ev Görüntüsü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Şehir Merkezinde Restore Edilmiş Bir Diğer Ev Görüntüsü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Günümüzde Ohri Sokaklarından Bir Görüntü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Şehir Merkezinde Restore Edilmiş Antik Tiyatro

Kaynak: Risto Kuzmanovski, Ohrid And Its Treasures, Municipality Of Ohrid Publications.

Antik Tiyatronun Farklı Bir Görünümü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Şehir Merkezinde Yer Alan Ayasofya Manastırı

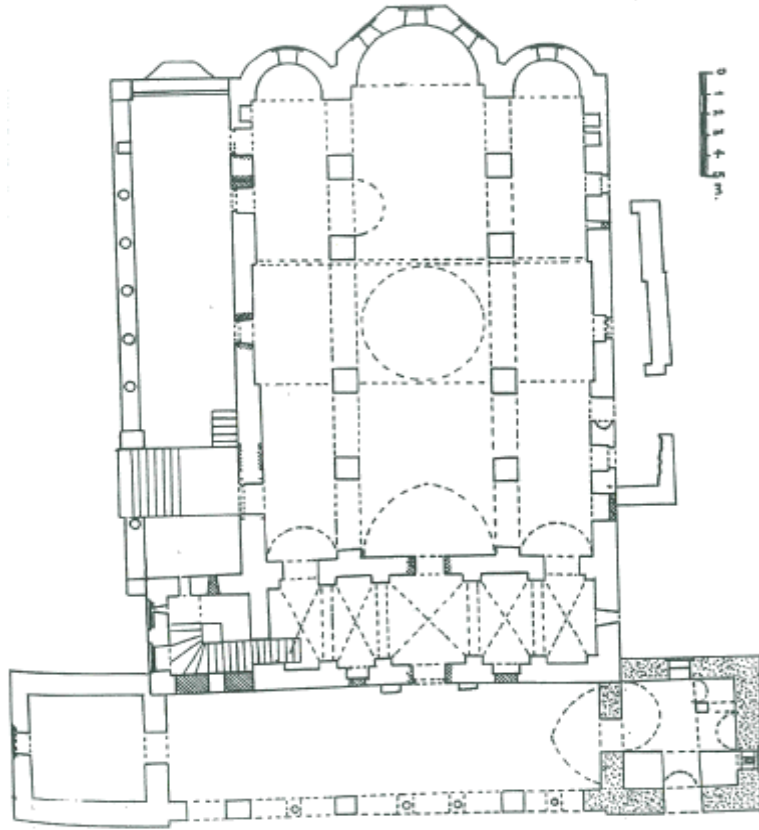
Kaynak: Ivo Andrić, St. Sofia, Ohrid And Its Treasures, Municipality Of Ohrid Publications.

Ayasofya Manastırından Bir Başka Görüntü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ayasofya Manastırının Planı

Kaynak: Semavi Eyice (1965), Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri, Vakıflar Dergisi, Sayı VI, s.147.

Ohri'de Aziz Naum Manastırının Giriş Kapısı

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Aziz Naum Manastırı'nın İç Bahçesi ve İçerisinde Yer Alan Eski Çeşme

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Aziz Naum Manastırı'nın Bahçesinde Manastırın Simgesi Olan Tavus Kuşları

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Aziz Naum Manastırının Günümüzde Kullanılan İbadethane Bölümü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Şehir Merkezinde Yer Alan Zeynûlabidin Paşa Camii

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Şehir Merkezinde Yer Alan Mehmet Hayati Halveti Türbesi

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Ali Paşa Camiinin XX. Yüzyıl'a Ait Bir Görüntüsü

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bilinmemekle birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ikinci yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

Ohri Şehir Merkezindeki Çarşı Üzerinde Yer Alan Ali Paşa Camii

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ali Paşa Camiinin Minaresi Yıkılmadan Önceki Hali

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bilinmemekle birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ikinci yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

Ali Paşa Camiinin Avlusunda Yapım Aşamasındaki Şadırvan

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ohri-Struga Yolu Üzerinde Yer Alan Emin Mahmud Camii

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Kuloğlu Camii

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri Őhri Őhri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Hacı Turgud Camii

Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s.175.

Hacı Hamza Camii

Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi (1981), Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s.175.

Ohri Şehir Merkezi İmaret Tepesinde Yer Alan Sinan Çelebi Türbesi

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Sinan Çelebi Türbesinin Farklı Bir Görüntüsü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

İmaret Camii Harabesinden Bir Görüntü

Kaynak: Fotoğrafın bir kaynağı bilinmemekle birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ikinci yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

İmaret Camii Harabesi ve Bahçesindeki Kuyudan Bir Görüntü

Kaynak: Fotoğrafın kaynağı bilinmemekle birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ikinci yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

Sinan Çelebi Türbesi Ve Arkada İmaret Camii

Kaynak: Fotoğrafın kaynağı bilinmemekle birlikte tarihinin XX. Yüzyılın ilk yarısı olduğu tahmin edilmektedir.

Günümüzde Aziz Panteleimon Kilisesi Ve Avlusunda Sinan Çelebi Türbesi

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Plaoşnik Tepesinde Aziz Panteleimon Kilisesi

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Aziz Panteleimon Kilisesi Avlusunda Devam Eden Arkeolojik Kazı Çalışması

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Aziz Panteleimon Kilisesi Avlusunda Devam Eden Arkeolojik Kazı Çalışmasından Farklı Bir Görüntü

Kaynak: Pasko Kuzman (2009), Bay Of The Bones, *Ohrid World Heritage Site*, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Office, Skopje.

Günümüzde Ohri Kalesi Ve Göle Nazır Evlerden Görüntü

Kaynak: Ivo Andriç, St. Sofia, Ohrid And Its Treasures, Municipality Of Ohrid Publications.
Günümüzde Ohri Kalesi Ve Evlerini Gösterir Farklı Bir Fotoğraf

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ohri Gölü Kenarındaki Dalyanlardan Bir Görüntü

Kaynak: Pasko Kuzman (2009), Bay Of The Bones, *Ohrid World Heritage Site*, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice, Skopje.
Göl Kenarındaki Dalyanlardan Farlı Bir Görüntü

Kaynak: Pasko Kuzman (2009), Bay Of The Bones, *Ohrid World Heritage Site*, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Culturel Heritage Ofiice, Skopje.

St.Naum Manastırından Ohri Gölü Manzarası

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Kalesi Giriş Kapısı İç Görünüm

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Ohri Kalesi Giriş Kapısı Dış Görünüm

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.
Ohri Kalesi Surları

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ohri Kalesinden Bir Başka Görünüm (İç Kale)

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ohri Kalesinin Göle Bakan Surları

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Kale İçi Yerleşimlerden Bir Görünüm

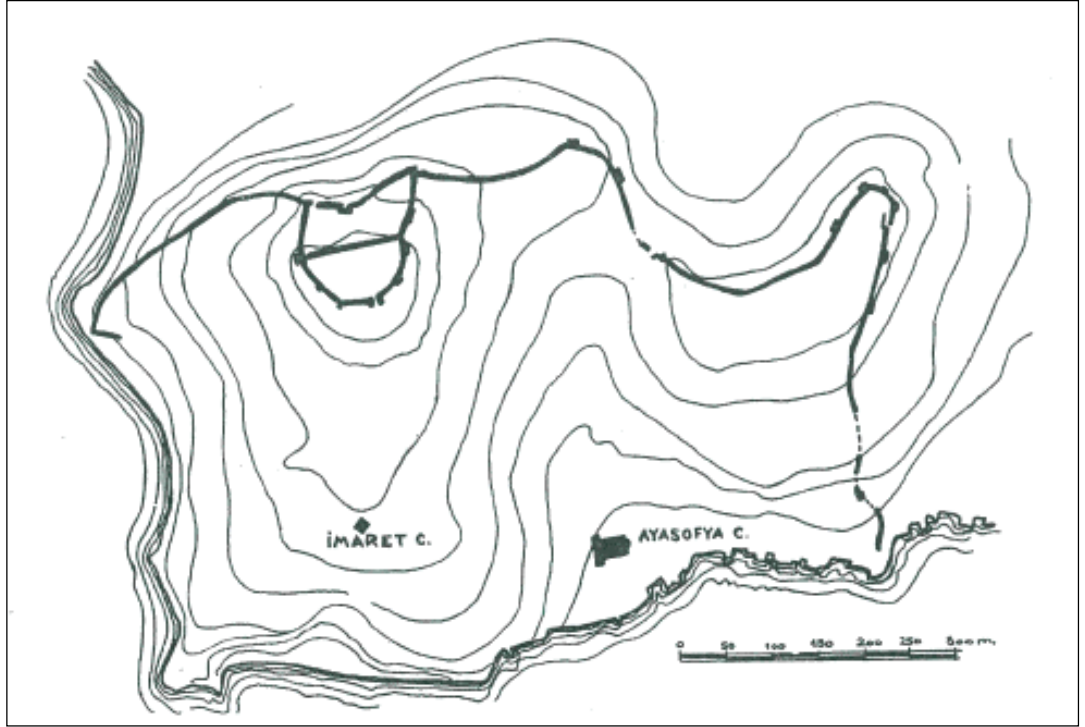
Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Günümüzde Kale İçi Yerleşimleriyle Alakalı Tadilat Çalışmaları

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

XX. Yüzyılda Ohri Kalesi Krokisi

Kaynak: Semavi Eyice (1965), Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri, Vakıflar Dergisi, Sayı VI, s.145

Ohri Kalesinden Şehir ve Göl Görünümü

Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehri araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Kara Drin Nehrinin Struga Şehir Merkezinden Bir Görüntüsü

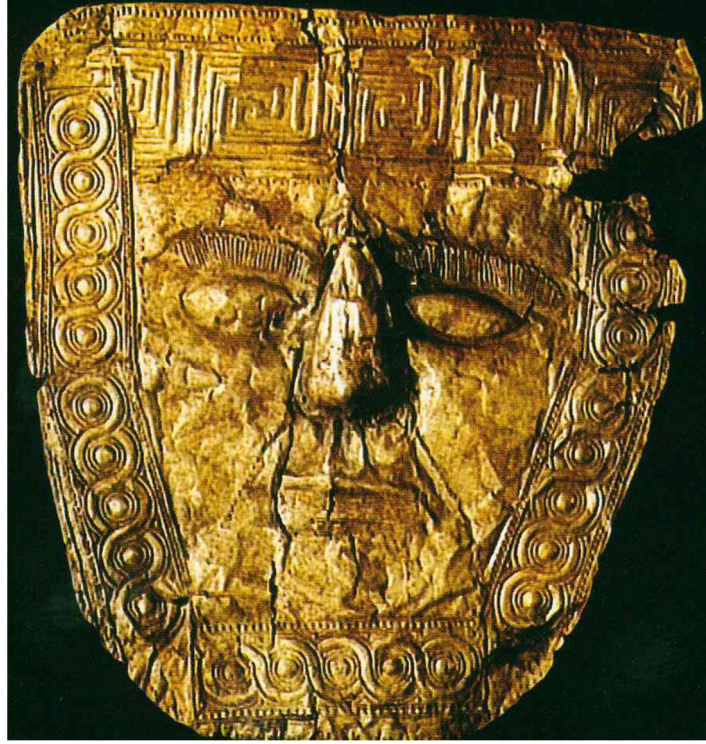
Kaynak: Selçuk URAL, Ohri şehir araştırma seyahati, Mayıs 2009, Ohri.

Ohri Kalesi Civarında Yapılan Arkeolojik Kazılardan Çıkan Altın Eldiven

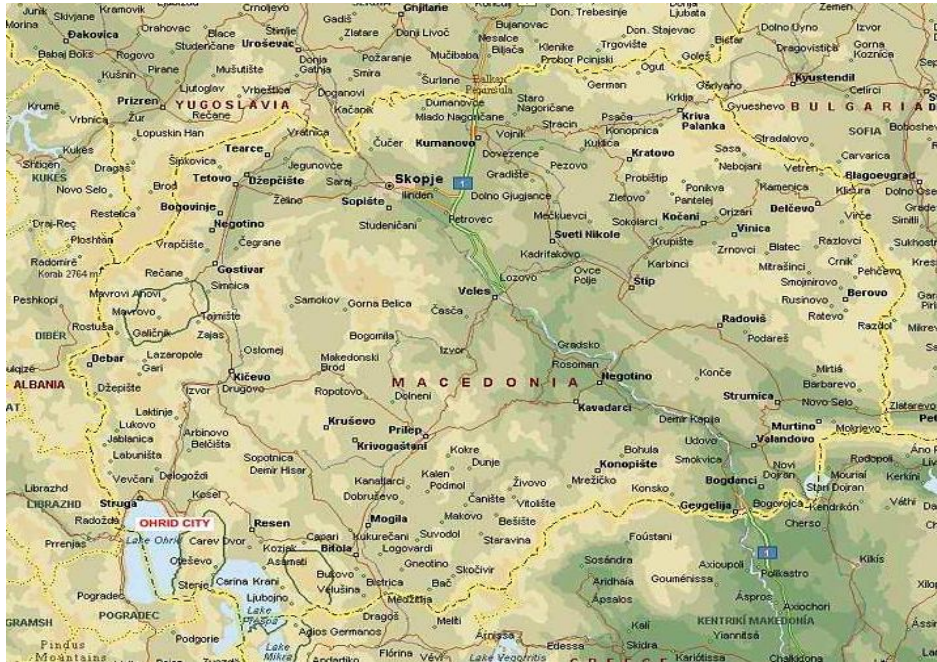
Kaynak: Pasko Kuzman (2009), "Samuel's Fortress", *Ohrid World Heritage Site*, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Cultural Heritage Office, Skopje.

Ohri Kalesi Civarında Yapılan Arkeolojik Kazılardan Çıkan Altın Maske

Kaynak: Pasko Kuzman (2009), “Samuel’s Fortress”, *Ohrid World Heritage Site*, Ministry of Culture of the Republic of Macedonia, Cultural Heritage Office, Skopje.

Bugün Ohri Şehri Haritası

Kaynak: www.ohrid.com.mk (Ohrid Belediyesi Resmi Web Sitesi)

Bugün Ohri Şehrinin Bir Başka Haritası

Kaynak: www.ohrid.com.mk (Ohrid Belediyesi Resmi Web Sitesi)

Makedonya Devleti Sınırlarını Gösteren Harita

Kaynak: Andrew Rossos, Macedonia And Macedonians, Hoover Institution Press, Stanford University, California, p.6.

ووه
 مرفوع لیسر بر لیسر لورون بر سسی سال لیسر لورون فاصلن متعلق موقر با صدی
 عمر کال نام برورده فارغ لورون لورون سال تو کاسی ما ووه لیسر لورون لورون
 لورون لورون طلب لیسر لورون سطله نایزده کاه ووه لورون لورون لورون
 و لورون ووه لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 بر سسی قضا لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 عور کوه نام ووه لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 ووه لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 و لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون

Kaynak: TD 367: v.385.

ووه
 ووه با ما اعل لیسر لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون
 لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون لورون

Kaynak: TD 367: v.385.

Karaca Ve Hamza Vakfi

ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه

Kaynak: TD 367: v.386.

Merhum Koca Hızır Bey Vakfi

ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه

Kaynak: TD 367: v.386.

İbrahim Vakfi

ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه
ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه ووه

Kaynak: TD 367: v.386.

مکوردن تریای و نوبه هاتون من لودن سکندر لودنه درون سلیمان اولور و عقیق
لقتل در درین سلیمان قتل اولور لودنه کالده تصدیق لید و کافیت ترمه لایعاصم
لودن مفرقه قید اولدی سپاهی پ عتسر لودنه لکنه نصلان باغ لودنه حال صح
منصوب لودنه

Kaynak: TD 367: v.388.

Tophane-i Amireye Ohri'den Sağlanan Kükürtle İlgili Kayıt

مکوردن کور کوریت معدنت مدلوله بیلک طوکانه برعاقه پ کیوز لودن لایه قطار کوریت قلم لایک
لایک لایک سببه لایک لایک تریه و بر لایک لایک و لایک لایک و لایک لایک و لایک
رسم تریه و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک
و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک
و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک

Kaynak: BOA, TD 367: v.370

Kükürt Madenlerinde Çalışanların Maddi Kazançlarıyla İlgili Kayıt

مکوردن کور کوریت معدنت مدلوله بیلک طوکانه برعاقه پ کیوز لودن لایه قطار کوریت قلم لایک
لایک لایک سببه لایک لایک تریه و بر لایک لایک و لایک لایک و لایک لایک و لایک لایک و لایک
رسم تریه و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک
و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک
و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک و لایک

Kaynak: BOA, TD 367: v.370

رسال احمد لا يصفى ووسايل شكرها
 كرامت مفودان نحو اتيق ونام نظام حمله موجودات شهر زانين كه مدد و خدمت
 جرم مدد و فضل ابي فضل احد نشكركم شكوه حمد و ثنايكم در حق كنه انرا بنده
 و صلوات سلامت زكيات بر رسول انرف بخواتم عظيم الخيرات انكايان و من الشكر انكايان
 كه اكرت قلم بلاغت علم درها مفضو تحرير و صفتكم صانت الارض و داهم السخايف
 در ملك و پرو و صحاف بها شود عزه انريك حوله انجل و بيك انفر ارد متله مفصل
 بيت انرا كه بهر انرا قال نه مدت سر در و بخند و آل محمدت
 بهر بيت قد او چن اراي فاستم طوبى باغ سد و هو ادر ان قدت و هو البظام
 و حمله اصحاب مقام خصوصاً بها بر اكرام و كه مستحفظ قلعه دين متين
 و سلطان فرود و اصول شرمين اند و بهر چون آيين اسلامي سلطنت
 و قانون اخلاق خلافت كه نظم حيات حلال ملك و حجاب حومه ملتت
 غلال بلاهه از طول و اغلال بهر است و امر باق عبادت از غايله اجلال
 بهر صيات دائيرت بناء على ذلك خليفة عدل بين و ادا شاه مروري زوين
 حايي بلاهه الايمان و باجي انامه الكرم و الطغيان السلطان بن الكافات
 السلطان مراد خان ادام الله على ما يرد الى انفر ان الاوان تحرير و صلوات
 و رعياي اراي ارضي حيا الله عن الاقان و القري كه مشكفت بهر خواص
 پادشاه مظهر و منصور و خاقه و مولاه مسفور و زجا و تيمار ساهنا
 و مراد ابن جلجلا و غير ان جرم مولانا القاضي احمد بن ابي القاسم را با مات
 و اين بنده تا وان كانت ستان الاخرى را عضمها الله تعالى عن مكاف
 بكمات فرمان قضاوان خاقاني صد و سلامت حسب مراد و صلوات
 و الحمد للمنفذ الصانع اجمال وى مسور شد و بعد از وفات مولانا
 امام و صلوات بقره بنده جلي محمد زجلي امين دفتر جرم الحاصل شد
 بجز و بفضل لواء مزبور ما مور شد بود و بجز انده عامر غفر الله لها
 الى يوم الاخر تسليم شد در تفرغ حيا ليجب من شهر سنة احدى
 و تسعين و سبعا اليه من الحجج النبوية الصطية
 و الحمد لله تعالى على نعمته
 لا شريك له

نزهه اخبر به و اتقه اولان طفا بجهي طفا بجهي قدي طفا بجهي اولان و اولان و اولان
 دايجي مقيد اوليو بهر بيت اوغلي بهر بيت اولد قاري اجدان دفتر جدي بهر
 نطفا بجهي قدي اولان قاي امين امر شريف و مراد بن حاله اللذين بهر بيت اولان
 انفا بجهي ك اسلبي اوزو طفا بجهي باهر ان هاون دورد دفتر جدي بهر بيت اولان
 و نطفا بجهي رسم بهر بيت دايجي قدي اولان ديو حله هاون و ابر اولان بهر بيت اولان
 سلهي اوزو نطفا بجهي باهر ان هاون دوقدا اولان و لكن اللذين اولان با نطفا
 و مشرق مشرق اولد قاري قارا اوليك عشر و سا لانه لري و اسب بجهي لري
 سياهي به متعلق اولان سياهي حقوق شرعي لري سياهي لري سياهي لري
 محوب اولي سياهي سياهي حقوق و سر و سر بن سياهي سياهي
 ادا اولد كرسدن حكم عرض
 دروازه و كجا القى بجهي
 معاف اولان و زو
 دفتر جدي
 حاقه
 قدي
 اولان

٢٩٤

Kaynak: Ahmed AKGÜNDÜZ (1994), Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri, OSAM Yayınları, İstanbul, s.534.

ÖZGEÇMİŞ

Selçuk URAL 1980 yılında Adapazarı'nda doğmuştur. İlk, orta ve lise eğitimini Adapazarı'nda, lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde 2004 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih anabilim dalı Yeniçağ bilim dalında yüksek lisans eğitimine başlamış, “355 Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Pakrac” isimli tez çalışması ile yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Selçuk Ural evli ve bir çocuk babasıdır. Adapazarı'nda ikamet etmektedir.